BÜTÜN ESERLERİ - 4

İSMAİL CEM

SOSYAL DEMOKRASİ

YA DA DEMOKRATİK SOSYALİZM

NEDİR, NE DEĞİLDİR

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İsmail Cem

Sosyal Demokrasi

–Ya da Demokratik Sosyalizm–

Nedir, Ne Değildir

İSMAİL CEM
BÜTÜN ESERLERİ
İSMAİL CEM
SOSYAL DEMOKRASİ
–YA DA DEMOKRATİK SOSYALİZM–
NEDİR, NE DEĞİLDİR

editör: LEVENT CİNEMRE
görsel yönetmen: BİROL BAYRAM
düzelti: NECATİ BALBAY
grafik tasarım uygulama: TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
istiklal caddesi, no: 144/4 beyoğlu 34430 istanbul
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

İsmail Cem 1940 yılında İstanbul'da doğdu. 1959'da İstanbul Robert Kolej'den ve 1963'te Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1981'de Paris Siyasal Bilgiler Enstitüsü'nde siyaset sosyolojisi dalında lisansüstü eğitimi yapan Cem, yazar ve yönetici olarak çeşitli gazetelerde çalıştı; 1971-1974'te Türkiye Gazeteciler Sendikası İstanbul Şubesi Başkanlığı'ndan sonra, 1974-1975 yılları arasında trt Genel Müdürlüğü görevinde bulundu. Merkezi Almanya'da bulunan Avrupa Yayın Enstitüsü'nün yönetiminde yer alan İsmail Cem, 1975-1981 döneminde ve 1985 sonrasında, yazarlığın yanı sıra siyasete de atıldı ve parti merkez yönetimlerinde görev yaptı. 1987 ve 1991 genel seçimlerinde İstanbul'dan, 1995 ve 1999 seçimlerinde Kayseri'den milletvekili seçilen Cem, 1987-1997 döneminde Strasbourg'daki Avrupa Konseyi Parlamentosu'nda tbmm Delegasyonu'nda üye ve daha sonra başkan olarak yer aldı. Avrupa Konseyi Parlamentosu Sosyalist Grubu'nun başkanvekilliğine seçilerek, 1989-1995 yılları arasında bu görevi sürdürdü.

İsmail Cem 1995'te Kültür Bakanı, 1997-2002 döneminde Dışişleri Bakanı oldu. Cem'in, çoğu Türkiye'nin siyaset sosyolojisi ve sosyal demokrasi üzerine on üç kitabı yayımlandı: Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi; Türkiye Üzerine Yazılar, 12 Mart – Yazılar, 12 Mart – Değerlendirme (2 cilt); trt'de 500 Gün, Siyaset Yazıları, Geçiş Dönemi Türkiye'si; Sosyal Demokrasi ya da Demokratik Sosyalizm Nedir, Ne Değildir?; Türkiye'de Sosyal Demokrasi, Engeller ve Çözümler; Yeni Sol, Sol'daki Arayış; Gelecek İçin Denemeler.

Ayrıca üç cilt olarak planlanan Türkiye, Avrupa, Avrasya serisinin ilk iki kitabı olan I: Strateji-Yunanistan-Kıbrıs ile II: Avrupa'nın Birliği ve Türkiye de son dönemde yayımlanan eserleriydi.

Cem'in İngilizce yazılmış ve Almancaya da çevrilmiş Turkey in the New Century adlı bir dış siyaset çalışması ile sergilenmiş fotoğraflarından derlenen Mevsimler adlı iki fotoğraf kitabı da bulunuyor.

İngilizce ve Fransızca bilen Cem, öncelikle Dışişleri Bakanlığı sırasında izlediği politikalardan ötürü, dünyada Türkiye'nin yetiştirdiği değerli bir siyasetçi ve "barış adamı" olarak tanınmıştı.

1963'te Elçin (Trak) Cem'le evlendi. İpek Cem ve Kerim Cem adında iki çocuğu ve beş torunu vardır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en uzun süre görev yapan 4. Dışişleri Bakanı olan İsmail Cem 24 Ocak 2007'de vefat etti.

Hintliler, halka göstermek için karanlık bir ahıra bir fil getirmişlerdi.

Fili görmek için o karanlık yere birçok kişi toplanmıştı.

Fili o karanlıkta görmenin imkânı yoktu; herkes, file el sürmekteydi.

Böylece herkes, filin bir yerine dokundu; neresine dokunduysa ona göre anladı; fili o çeşit anlatmaya başladı.

Bu bakımdan sözleri, birbirine aykırı oldu; birisi dal dedi ona, öbürü elif adını taktı.

Her birinin elinde bir mum olsaydı, sözlerindeki ayrılık, aykırılık kalkar giderdi.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî

Yedinci Basıma Önsöz

1984'te yayınlanmış bu kitabın 4. basımına (1989) yazmış bulunduğum Önsöz'ün, kaleme alındığı zaman kesitinin özelliklerinden bağımsız olarak, süreklilik taşıyan bâzı doğruları içerdiğini düşünürüm. Dolayısıyla, ondan vazgeçemedim: 1989, Dünya'da yeni bir altüst oluşun yaşandığı, Sovyet Sistemi'nin dağılma sürecine girdiği dönemdi. Hemen herkes, solun geleceğine ilişkin tahminler yapmaktaydı. Bu Önsöz'de, kendi tahlilimi ve öngörümü yazmıştım. Sonraki 5. ve 6. basımlarda, bu Önsöz'ü korudum; zamanın ortaya çıkarabileceği yanlışı ve doğruyu yerli yerine bırakmayı tercih ettim. Yenisini yazmadım.

Şimdi, bu Önsöz'den on yıllık bir aradan sonra, gene de ondan vazgeçmedim. Yeni basım yapılırken, sadece birkaç düşünceyi daha girişe eklemekle yetiniyorum.

Geçmiş Önsöz'de de vurgulamıştım, Sosyal Demokrasi'nin ya da eşanlamıyla demokratik sosyalizmin, demokratik solun özelliği, özgünlüğü hattâ gücü, onun, "... eşitlik ve özgürlük arasında oluşturduğu bütünlüktür." Sosyal demokrasinin tarih boyutunda sağa karşı verdiği mücadelede de, sosyal demokrasinin solun içinde, solun özgürlüksüz modeline karşı verdiği mücadelede de, bana göre, üstün gelebilmesinin temel nedeni budur.

Bu üstünlüğün bir başka nedeni, şurada gözüküyor: Sosyal demokrasinin, sürekli ve sonsuz bir arayış, sürekli ve sonsuz bir yenileşme olmasında...

Bizatihi sol, bir değişimdir; değişim, solun karakteridir.

Dolayısıyla, yenileşme kavramının ve değişim olgusunun doğru tanımı, yenileşme ve değişimin yöneleceği hedefin doğru saptanması, sosyal demokrasi için hayati önem taşıyor. Aynı şekilde, amaç ve yöntem arasındaki ilişkinin doğru belirlenmesine de.

Bu bağlamda, "sol"un nihai hedefi, son tahlilde, geçerlikteki imtiyazların imtiyaz olmaktan çıkarılması şeklinde tanımlanabilir. Fırsatların, kültür ve eğitimin, zenginliklerin, mümkün olan en geniş kitleye ulaştırılması... Bu çerçevede sol, sürekli ve sonsuz bir arayıştır, sürekli ve sonsuz bir yenileşmedir...

Öyledir de, arayışın ve yenileşmenin yolunu şaşırması durumunda, bunun bir yozlaşmaya dönüşmesi de kaçınılmazdır. Dünyadaki gelişmeleri,

solun içindeki bâzı tartışmaları hattâ oluşumları değerlendirirken, bu tehlikenin önemi daha iyi anlaşılıyor.

Galiba en doğrusunu Willy Brandt söylemiş: "... Sosyal Demokrasi, ilkelerinde bağnaz, yöntemlerinde esnek olmalıdır..."

Şöyle de ifade edebiliriz: Sosyal Demokrasi, kesin ve net bir tercihin ifadesidir; öncelikle emek dünyasının yararlarının temsilcisidir. Siyasal farklılaşma, bir "öncelikler" sorunudur. Sosyal demokrasinin tercihi, toplumun tümüne esenlik getirmeyi amaçlarken, öncelikle büyük kitlelerin, işçisinden memuruna, köylüsünden, mühendisinden, bilimadamına, yöneticisine kadar, emek paydasını paylaşan tüm kesimlerin yararını savunmaktadır; öncelikle onların temsilcisi olmaktır.

Burada göz ardı edilmemesi gereken nokta şudur: Sosyal demokrasi, öncelikle temsil etmediği toplum kesitlerini karşısına alarak ona haksızlık yapan, adaletsiz davranan, onu dışlayan bir karşıtlığın ifadesi değildir; kendi işlevini toplumun sadece bir bölümünü gözetmekte sınırlı tutan bir siyaset değildir. Ama sosyal demokrasi, "tarafsız hakem" de değildi. Temel tercihinin doğrultusunda, açık ve net olarak "emeğin tarafıdır."

Solun "bizatihi kendisi" olarak tanımladığımız "değişim," ancak bu anlayışlar çerçevesinde doğru olabilir. Solun "sürekli ve sonsuz arayışı ve yenileşmesi" ancak bu çerçevede meşruiyet kazanabilir. Yoksa, "... yenileşme modasına uyum için" sırf "yenileşmiş görünmek için" değil... Hele, solun temel ve tarihsel doğrularından, ilkelerinden uzaklaşıldığı ölçüde kendini "yenileşmiş saymak" hiç değil...

Tam aksine, kendi kimliğine, temel tercihlerine sahip çıkarak, özgürlük ve eşitlik ideallerinin doğrultusunda kendini geliştirerek, toplumun ve teknolojinin değişimiyle tutarlı yeni anlayışları ve yöntemleri hayata geçirebilmektir, solun yenileşmesi. Amaçta değil, araçlarda yenileşmedir; ilkede değil, yöntemlerde yenileşmedir...

Sosyal demokrasinin, kendi sol ve demokrat özünün doğrultusunda kendini yenilemesidir, doğru olan.

Türkiye özelinde doğru olan, solun, kendini bu anlayışla değerlendirerek, solun özünü koruyarak ve yöntemlerini yenileyerek, Türkiye'yi yenileştirmesidir. Eşitlik, özgürlük, ekonomik büyüme, dürüst yönetim, kişilikli dış siyaset, laik devlet, çoğulculuk ve hoşgörü gibi temel tercihleri ve siyasal duyarlılıkları, çağ ve teknolojiyle uyumlu yöntemlerle hayata geçirmesidir...

Yeni bir yüzyılın eşiğindeki solun ve Türkiye'nin önündeki iddia budur.

1989'da Yazılmış Önsöz

Hayatın akışına yetişmek ne mümkün?..

Dünya solu bu kez kendi içinde gerçekleşmekte olan ihtilâlin sarsıntısını, sorumluluğunu, kıvancını ve umudunu yaşıyor. Tarih açısından "anlık" bir sürede, sadece üç-dört yılda değişenler, tarihi değiştirmeye başlıyor...

Ne oluyor?

Komünizm mi tükeniyor, kapitalizm mi egemenliğini kanıtlıyor, sosyal demokrasi –ya da eşanlamıyla çoğulcu sosyalizm– evrenselliğe mi koşuyor?

Dünya solunun büyük macerasında, bir dönem kapanmakta ve yeni bir sayfa başlamakta... Bu altüst oluşun tüm belirsizlikleri ve tüm umutları insanlığın önüne açılıyor...

Sosyal demokratlar, ya da eşanlamıyla çoğulcu, demokratik sosyalistler, solun yüz yıllık iç hesaplaşmasında haklı çıktıklarını görerek, sevinç çığlıkları mı atacak? Dünya sağının verdiği "Marksizm Öldü" başlıklı gazete ilânlarına, ölenin akrabası sıfatıyla, isimlerini ilân sahibinin altına mı ekletecek?

Ya da, tarihsel haklılığın kanıtlarını görerek, fakat bunun sorumluluğunu da duyarak, olgunca değerlendirip düşünerek, soldaki değişimin bütün insanlık için güçlü bir ivmeye, taze bir nefese, tarihsel olarak sosyal demokratlara ait yeni ve engin bir katkıya dönüşümünü mü sağlayacak? Bu iddia önümüzde duruyor...

I

Tarihi insanlar yapmaz. Ama tarihin biçimlenmesinde sosyal, ekonomik, siyasal oluşumları sezen, bunları gerçeğe dönüştüren, pratiğe aktaran, insandır.

Dünya solunu bir özeleştiriye ve yeni değerlendirmelere özendiren, komünizmi köklü bir değişime, kapitalizmi yeni dengeler arayışına yönelten süreç, öncelikle Gorbaçov'un tezlerinde ve uygulamalarında ifadesini bulmuştur.

Gorbaçov, ne yapmak istiyor?

Perestroika beş yılını bile henüz doldurmadı. Merkez Komitesi Gorbaçov'u Genel Sekreterliğe Mart 1985'te seçiyor; aynı Merkez

Komitesi, Nisan 1985'te Perestroika'nın ve Glasnost'un temel ilkelerini belirleyip stratejisini açıklıyor. Ve aradan geçen dört küsur yıllık sürede, dünya, kırk yıla sığamayacak gelişmeleri gerçekleştiriyor...

Ünlü kitabı Perestroika'da (Yeniden Yapılanma), iddiasını ve amacını Gorbaçov şu sözlerle açıklıyor:

"... Perestroika'nın özü, sosyalizmi demokrasiyle birleştirmesinde ve Leninist anlayışın sosyalist yapılanmasını hem teori hem de pratikte canlandırmasında yatar..."[1]

"Sosyalizmle demokrasiyi birleştirmesinde" sözcüklerinin altı orijinal metinde Gorbaçov tarafından çizilmiş. Gerçekten, gerek özünde, gerekse uygulamasında ve sonuçlarında, Perestroika, sosyalizmle demokrasiyi birleştirme çabasıdır. "Demokrasi" kavramının hangi anlamda kullanıldığı net değildir, buna kısaca değineceğiz. Ancak, hangi anlamda kullanılmış olursa olsun, sonuçları bakımından, "klasik, özgürlükçü, çoğulcu" demokrasinin gelişmelerine yol açmaktadır. Başka bir deyişle, hangi komünist modelde uygulamaya girerse girsin, Perestroika, bir sürecin henüz başlangıcı olmasına rağmen, hem siyasal düzeyde, hem mülkiyet biçiminde, hem de sınıfsal yapıda –değişik ölçülerle– çoğulculuğu geliştirmektedir. Farklı düşünceler, hattâ bunların örgütlenmesi yaşanmaktadır; üretim araçlarındaki özel mülkiyet belirli ölçüde genişlemektedir; özel mülkiyetin genişlemesi sonucu, bu mülkiyete sahip olanların "sınıf" niteliği oluşmaktadır ya da güçlenmektedir.

Yukarıda yaptığımız alıntıda görüldüğü gibi, Gorbaçov, Perestroika'nın "özünü" anlatırken, altını çizmemekle beraber "... Leninist anlayışın sosyalist yapılanmasını hem teori hem de pratikte canlandırmaktan" söz etmektedir. Aynı şekilde, Lenin'in özellikle yaşamının son yıllarındaki konuşmalarına ve özellikle "ekonomi yasalarının objektifliği" düşüncelerine atıfta bulunmaktadır.[2] Öte yandan, Gorbaçov'un kitabında tanımlanan "çoğulculuğun," komünist model içindeki bir çoğulculuk izlenimi verdiği, mutlak bir "hak" kavramı yerine, "menfaat" sözcüğünü tercih ettiği, toplumdaki değişik menfaatlerin temelde "uyumlu olduğu," dolayısıyla, tek bir partinin, tekçi yönetimin, bu uyumlu menfaatleri tek başına temsilinin mümkün varsayıldığı görülmektedir. Başka bir deyişle, Gorbaçov'un kitabında, daha doğrusu, kitabın teorik yapısında, klasik Marksist anlayışın açık biçimde dışına çıkıldığı yargısı verilemez.

Ne var ki, kitaptaki anlayışların pratiğe aktarılma süreci başladığında, "komünist model içindeki" bir çoğulculuk lafta kalmaktadır: Özel mülkiyet

alanının hem üretimde ve paylaşımda, hem merkez-piyasa ilişkilerinde genişlemesi sonucunda sınıfsal yapının değişime uğrayacağı hattâ uğradığı açıktır. Gene açık olan, düşünce özgürlüğünün şimdi farklı siyasal kümelenmelere yol açtığı ve mülkiyet-sınıf bağlamındaki değişimin bu siyasal kümelenmeleri etkilediği, kısmen biçimlediğidir. Perestroika adına Doğu Bloku'nda ve özellikle Polonya'da, Macaristan'da tanık olduğumuz gelişmeleri, "... Leninist anlayışın sosyalist yapısını hem teori hem de pratikte canlandırmak" diye tanımlamak mümkün değildir. Macaristan'da, Polonya'da, daha sınırlı olarak Sovyetler Birliği'nde Leninist anlayışların bazı alanlarda terk edilmesi yaşanmaktadır. Hatta, Macaristan'da tümüyle terki söz konusudur.

Gorbaçov'un, gerek kitabını yazarken, gerek kendi ülkesinde Perestroika'yı uygularken ya da başka komünist modellerdeki uygulanışını izlerken, "... nelere yol açtığını" bilmemesi mümkün değildir. Pratikte, Leninizmin sol bir çerçevedeki antitezi olarak (en hafif tanımla, revizyonu olarak) gelişen ve böyle gelişeceği başlangıçtan beri zaten açık olan "Perestroika"ya Lenin'den meşruiyet kaynağı aranması, dünya ölçeğindeki dev bir değişimi başlatan bir liderin haklı iç siyaset kaygılarına, denge ve zamanlama hesaplarına bağlanabilir.

Benim bu önsöz çerçevesinde incelemek istediğim nokta, hayli tartışmalı bir konu olan Perestroika-Leninizm ilişkileri ya da çelişkileri değil. "... Perestroika'nın özü, sosyalizmle demokrasiyi birleştirmesinde (...) yatar" sözcüklerini tahlile çalışacağım.

Buradaki "demokrasi" kavramının, komünizmin klasik söylemindeki demokrasi olmadığı açıktır. Çünkü bu söylemdeki demokrasinin zaten ulaşılmış olduğu, en azından uygulanmakta olduğu kabullenilmiştir. "Yeni" bir girişim olan Perestroika'nın "yeni" iddiasında yer alan demokrasi, ulaşılacak bir amaçtır, eskisinden farklıdır; farklı olduğu için yeni bir iddiada ona yer verilmiştir. Nitekim, bu demokrasi anlayışının yeniliği ve daha da önemlisi, "çoğulcu, özgürlükçü" bir öz taşıdığı, şu kısacık dönemdeki tüm uygulamalarından ve pratiğe aktarıldığı her alandan ortaya çıkmıştır. Perestroika'nın teorik izahını, teorik tanımını ve teorik meşruiyet gerekçelerini bir yana bırakırsak, pratikteki ve hayatın gerçeğindeki sonuçları tartışılmayacak kadar açıktır: Perestroika, amaçlandığı ya da benimsendiği bütün toplumlarda, "çoğulcu-özgürlükçü" demokrasiye doğru bir evrimi, "Leninist demokrasi" özelliklerinden, "çoğulcu-özgürlükçü" demokrasi özelliklerine hızlı denebilecek bir geçiş sürecini başlatmıştır.

Sosyalizm ve demokrasi... "... Sosyalizmi, demokrasiyle birleştirmek..." Bu iddia, Perestroika'ya ya da Gorbaçov'a özgü değil...

Sosyalizmle demokrasiyi birleştirmek, dünya solunun 20. yüzyıl başlarında yaşadığı temel bölünmede, taraflardan birinin iddiası... Onun kimliğini ve farkını belirleyen başlıca niteliği... Sosyalizmi, demokrasinin çoğulculuğuyla, özgürlükleriyle, barışçı mücadele yöntemleriyle ve yönetim anlayışlarıyla bağdaştırmak, Fabian sosyalistlerinin, Bernstein'ın, Kautsky'nin, Jaures'in, Blum'un, Bauer'in, Palme'nin, Brandt'ın, Kreisky'nin, Mitterrand'ın, Gonzales'in, günümüzdeki Sosyalist Enternasyonal'in özü, iddiası, simgesi... Sosyal demokratların, eşanlamıyla çoğulcu, demokratik sosyalistlerin, tarih platformundaki bayrağı, demokrasi ve sosyalizm...

Yüz yıl önceki bölünme, sosyalizmin çoğulcu demokrasiyle birleşmesini, çoğulcu ve özgürlükçü bir yapıda gelişmesini öngörenlerle, sosyalizmin tekçi ve otoriter modelini sürdürmesini savunanlar arasında gerçekleşmişti.

Günümüz, bir tarihsel hesaplaşmaya yeniden oturmanın, "... şöyle olmuş olsaydı, böyle oturdu" tartışmalarına girmenin günü değil. "Onlar haksızdı, biz haklıydık" mantıkları da yersiz. Belki herkes, geçmiş bir dönemin ve kendi gerçeğinin koşullarında haklıydı.

Sosyalizmle demokrasiyi birleştirme iddiasını 1900'lerde üstlenmiş ve büyük ölçüde gerçekleştirmiş olanların günümüzdeki sorumluluğu, geçmiştekinden çok fazla. Çünkü dünya solu, Macaristan'daki, Polonya'daki, bir ölçüde Sovyetler Birliği'ndeki son gelişmelerle ve komünist modeli benimsemiş diğer sanayi ülkelerinin verdiği işaretlerle, demokratik sosyalizmin –bu tanımı, sosyal demokrasiyle eşanlamlı kullanmaktayız, kitapta bu eşanlamın ayrıntılı açıklaması var– doğrultusundaki bir evrime giriyor. Dolayısıyla, sosyal demokrasinin, şimdi daha geniş bir alana yayılan özelliklerini ve amaçlarını, solun öteki kesiminde yaşanan deneyimin ve oluşan düşüncelerin de katkısıyla geliştirmesi gerekiyor. Kendi kimliğini, temellerini, önceliklerini yeniden tanıyarak ve anlayarak... Kendi eksiklerini, darboğazlarını, gücünü ve zaafını, eleştirici bir gözle yeniden değerlendirerek...

Çünkü, demokratik sosyalizmin sesi artık çok daha geniş bir dünyada yankılanıyor, çok daha geniş bir dünyayı temsil ediyor...

Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir'in yayınlandığı ve üç basım yaptığı 1984'ten günümüze, dünya solunda bu değişim yaşandı. Değişimin özelliği, çapı ve hızı, sanırım kitabın konusunu daha da önemli kıldı ve

güncelleştirdi. Bu nedenle, 4. basıma genişçe bir önsöz yazmak istedim. Amacım, son dört yıldaki değişimin ışığında çoğulcu sosyalizmin tarihsel ve güncel bâzı özellikleri üzerine yapılmış birkaç gözlemi kitaba eklemek.

II

Sosyalizmin teorisine meraklı olanlar, henüz ilk aşinalıkları sırasında bir "olumsuz tiple" mutlaka karşılaşırlar: Bu, Dönek Kautsky'dir... Kautsky'den tek satır okumamış ve okumayacak olsalar bile, 1854-1938 yıllarında yaşamış bu sosyalist düşünür, onların gözünde sosyalizmin "kötü adamı" oluverir. Kautsky'nin, solun mücadeleleri içinde geçen hayatı, ciltler doluşu eseri, İkinci Enternasyonel'deki emeği, nihayet, sürgünde ve yokluk içinde, ama bir ağaç gibi dimdik ölmesi, sosyalizmin acemi öğrencisi için hiç, ama hiç önem taşımaz. Zaten öğrencinin bunlardan haberi bile olmaz. Çünkü Kautsky'nin Terörizm ve Komünizm'ini (1919), Proleter İhtilali ve Programı'nı (1923) tanımaya vakit bulamamıştır; ancak Lenin'in Proleter İhtilali ve Dönek Kautsky'sinin (1918) ismini duyarak ve çoğu kez bunu bile okumaksızın, Kautsky'nin "dönekliğine" hükmetmiştir...

Demokratik sosyalizmin temel direklerinden Kautsky'ye ilişkin bir bölüm kitabımda var. Bu önsözde ona değinmek ihtiyacı duymamamın nedeni, şundan kaynaklanıyor: Kautsky'nin Lenin'le ünlü polemiğinde Kautsky'ye hak verenlerin bile, yakın geçmişe kadar "... tarih kazananları anlatır" diyerek bu önemli düşünürü küçümsediği hatırlanırsa, son dört yılın deneyimleri Kautsky'nin yeniden dikkate alınmasını, hem bu defa bir "mağlûp olarak değil, tahlilleri tarih tarafından doğrulanan bir düşünür" olarak dikkate alınmasını gerekli kılıyor. Son dört yıl, dünya solunun yüzyıl başlangıcındaki bölünüşünün en temel bir ayrışım noktasına ışık tutuyor, bir bakıma, tartışmayı sonuca bağlıyor:

Çok özet olarak, dünya solunu 20. yüzyılın başlangıcında ikiye bölen kavganın başlıca bir konusu, sosyalizmin hangi yöntemle iktidara gelip hangi yöntemle iktidarda kalacağı sorunundan kaynaklanmıştı. Kautsky'nin suçu, ya da dönekliği, ihtilâlci yöntemle iktidara gelmeye ve onu izleyecek proleter diktasıyla iktidarda kalmaya –1912 sonrasındaki yazılarında– karşı çıkmasıydı. Kautsky'ye göre, şiddet kullanan, kendi rakiplerini şiddet yöntemiyle yok eden bir sol, kendi içindekilere de şiddet kullanmaya ve bir terör rejimine dönüşmeye mahkûmdu... Kautsky, bu tahliline Marks'tan da –doğru veya yanlış, galiba yanlış olarak– kaynak göstermekteydi.

Lenin, 1918'de yayınladığı Proleter İhtilali ve Dönek Kautsky'de şöyle yazıyor:

"... 1915'te Cenevre'de yayınlanmış bir çalışmamda, ‘Kautskycilik' hakkında şunları söylemişim:

‘Kautsky, İkinci Enternasyonal'in önde gelen otoritesi, Marksizmin sözde bir kabulünün onu (Marksizmi) pratikte nasıl bir ‘Struvizm'e ya da ‘Brentanoizm'e dönüştürdüğünün –yani proletaryanın ihtilâl dışı bir sınıf mücadelesini öngören burjuva/liberal teoriye, en yalın şekliyle Rus yazar Struve ve Alman iktisatçı Brentano tarafından anlatılan şekliyle– en tipik ve çarpıcı örneğidir. Bir başka örnek, Plekhanov'dur. Sözde bir incelikle, Marksizm, yaşayan ihtilâlci ruhundan yoksun bırakılmış oluyor: Marksizmin her şeyi kabul ediliyor, ancak, ihtilâlci mücadele yöntemleri, (ihtilâlci) propaganda, bu yöntemlerin hazırlanışı ve kitlelerin bu doğrultudaki eğitimi terk ediliyor. (...)

Kautsky'nin Proletarya Diktatörlüğü çalışmasında (1918) tartıştığı temel sorun, proleter ihtilâlinin özüdür, yani, proletaryanın diktatörlüğüdür. Bu sorun, bütün ülkeler için hayati önemdedir, özellikle gelişmiş olanlar, savaşta olanlar için ve özellikle günümüz için. Abartmış olmaktan çekinmeksizin, proletaryanın sınıf mücadelesinin bütününde anahtar meselenin bu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, ona özel bir önem vermek gerekiyor.

Kautsky, sorunu şöyle formüle ediyor: ‘... İki sosyalist eğilim arasındaki karşıtlık (yani, Bolşevikler ve Bolşevik olmayanlar), kökten farklı iki yöntemin karşıtlığıdır: Diktatöryel ve demokratik yöntemlerin...'

(...) İtiraf etmek gerekir ki, Marksizmin tümüyle reddedilmesinde, Kautsky, Bernstein'ı fazlasıyla aşmaktadır..."[3]

Bu tahlilden sonra, "Kautsky'nin, Marks'ı nasıl bir sıradan liberale dönüştürdüğü" bölümüne giren Lenin, sayfalar boyunca şu temel noktaları vurguluyor:

– Proletarya, ihtilâl yöntemiyle iktidara gelebilir ve proletarya diktatörlüğünü kurarak iktidarda kalabilir. Proletaryanın diktası, proletaryanın mücadelesinde temel unsurdur. Bu olgunun dışlanması, Marksizmi bir burjuva-demokrat anlayışa dönüştürür.

– Kautsky'nin "... Proletarya diktası, Marks'ın yüzeysel değindiği ve muğlak bıraktığı kavramdır" düşüncesi tümüyle yanlıştır. Hem Marks hem de Engels, ihtilâlin ve onu izleyecek proletarya diktasının kaçınılmazlığını

ısrarla vurgulamıştır (Lenin, Marks ve Engels'ten çeşitli alıntılar ve örneklerle bu yorumunu destekliyor).

– Kautsky'nin "dönekliği," Marksizmi ihtilâlci özünden ve bu özün temel unsuru olan proleter diktasından soyutlayarak Marksizmi soysuzlaştırması, böylece, burjuvaziden kabul görecek bir "demokrasi"ye onu dönüştürmesidir.

Lenin'le, Kautsky'nin arasındaki bu polemiğin "haklısı-haksızı" üzerine kitap yazılabilir. Aynı şekilde, dikta anlayışının ne ölçüde Marks'a dayandırılabileceği ayrı bir çalışmanın konusu. Öte yandan, geri dönüp tarihi yargılamak da mümkün değil: Lenin, Kautsky gibi düşünseydi, belki Rusya hâlâ feodal bir ülke olurdu ya da sosyal demokrasinin en başarılı örneklerini verirdi. Geçmişe dönük varsayımların alanına girmek, tahlili, tarihsel falcılığa götürür...

Bizim burada vurgulamak istediğimiz objektif gözlem şu:

Dünya solunun 1900'lerin ilk yıllarında "çoğulcu demokrasi" tercihini yapmış kesimiyle, "proletarya diktası" tercihini sürdürmüş kesimi arasındaki ikiliğin çözümü, Lenin'in değil, Kautsky'nin savunduğu doğrultuda gelişmektedir.

Macaristan'ın kırk yıllık komünist partisi kendini feshederek "sosyalist parti"ye dönüşürken; Polonya'da komünist parti "azınlıktaki parti" konumunu kabullenirken, proletarya diktası şöyle dursun, proletarya partisinin "doğal öncü" görevi bile gündemden çıkarılırken, Sovyetler'de çoğulcu anlayışlar ve özgürlükler hızla yayılırken; sosyal sınıflar yok olmaya değil, birbirini dikta yöntemiyle ortadan kaldırmaya değil, bilâkis, birlikte yaşamaya yönelirken, "mülkiyet sahibi sınıf" yeniden ve işçi sınıfının da gerekli görmesi sonucunda belli ölçülerle hareket alanını genişletirken, solun geleceği, ihtilâl ve dikta konusu olmaktan çıkmaktadır.

Başka bir deyişle, geleceğin solu, çoğulcu demokrasinin ortamında ve diktanın her türünün uzağında gelişmek ve başarmak iddiasını, şimdi her dönemdekinden daha sorumlu ve daha umutlu şekilde, çok daha geniş bir coğrafya üzerinde taşımaktadır.

Bu anlayışları sadece bugün değil, yüz yıldır savunan sosyal demokrasinin önüne şimdi yeni bir tarih sayfası açılmaktadır.

Özetle, kaybeden Kautsky olmamıştır.

III

Yeni bir yüzyılın eşiğindeki dünya solu, köklü bir yenileşme ve yeniden yapılanma sürecine girmektedir. Birazdan değineceğim, sığ düşüncelerin sandığı gibi, "... solun tükenişi" falan değildir, bu olay. Bilâkis, her yenilenme gibi, yanlıştan doğruya, eksikten tamama, zaaftan güce yönelmenin iddiası ve umududur.

Söz konusu yenilenmenin bir stratejik tercihte, bir stratejik oluşumda ve bir stratejik alanda öncelikle yaşandığı, temel değişimin buralarda ilk işaretlerini verdiği söylenebilir:

– Üretim araçları mülkiyetine yaklaşımda değişim;

– Sınıfsal yapıda ve dengede değişim;

– Dünya solunun bileşiminde değişim: Bu, ilk iki stratejik tercihin doğal sonucudur.

Önce, üretim araçları mülkiyetine yaklaşımdaki değişime bakmaya çalışalım:

Özellikle Doğu Avrupa ekonomilerinde başlayan sürecin niteliği, yoruma ihtiyaç bırakmayacak kadar açıktır. Doğu Avrupa komünizminde, "üretim araçlarının mülkiyeti" devletten özele doğru gelişen, sınırlı, kontrollü, her örneğinde farklı, ama gözle görülür bir evrime girmiştir.

Evrimin kaynağında, öncelikle "çoğulculuk" ve "açıklık" hedeflerinin benimsenişi, "demokratikleşme" çabaları vardır. "Siyasal düzeydeki" çoğulculuk girişimlerinin, mülkiyet biçiminde çoğulculuğu etkilememesi, karşılıklı bir etki ilişkisinin oluşmaması düşünülemez.

Kaynaktaki diğer faktör, objektif ve teknik özelliktedir: Teknolojilerin ve ekonomilerin evrensel gelişim düzeyinde, "özel girişimin itici gücü", "ekonomik birimlerin merkezden bağımsızlığı", "arz ve talep tercihlerinin kendiliğinden oluşumu," sonucu daha fazla etkileyici, bazen belirleyici olmaya başlamıştır. Başka bir deyişle, geçmişte sonucu etkilemeyen, kimi durumda olumlu etkileyebilen bazı ekonomi pratikleri, günümüz teknolojisinde ve ekonomisinde olumsuz etken yaratabilmiştir. Dolayısıyla, bir noktadan sonra, ekonominin gelişebilmesi için özel girişim alanını genişletmek, toplumun ortak yararı açısından objektif bir zorunluluk olabilmiştir.

Doğu Avrupa ekonomilerindeki bu süreç henüz başlangıç aşamasında olmasına rağmen, mülkiyet ilişkileri uygulamada sınırlı, teoride ise köklü bir değişim geçirmektedir. Teori açısından bir "ihtilâlden" bile söz edilebilir. Üretim araçlarının sınırlı şekilde ama büyüyen oranlarla özel mülkiyete konu olması önemlidir ama, asıl önemlisi, bu oluşumun anlayışlarda

meşrulaşması, meşruiyet kazanmasıdır. Bu, tarımda ve bâzı küçük hizmet dallarında, küçük üretimde zaten var olan bir mülkiyet biçiminin şimdi orta ve büyük işletmelere doğru yaygınlaşmasından, hattâ yabancı özel sermayeye –Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin bile sakındığı– ayrıcalıklar tanınmasından çok daha önemlidir:

Tarih sahnesine çıkışı, tarihsel işlevi, varoluş nedeni ve temel iddiası "üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti" olan bir anlayış, gelişme sürecinin bir belirli aşamasında, kendi temel amacının ve temel aracının "dışına" yönelmektedir. Bunu bilinçli olarak yapmakta, ekonomik sorunlarının çözümünü bu yönde aramaktadır. Tüm kurumlarının, ekonomisinin, siyasetinin, hayat tarzının meşruiyet gerekçesini tartışmaya ve değişime açmaktadır.

Doğu Avrupa'nın mülkiyet biçimine yaklaşımındaki değişim, –kitapta uzunca incelenen– demokratik sosyalistlerin mülkiyete yaklaşımındaki gelişimin kuşkusuz hayli uzağındadır. Demokratik sosyalizm, bir noktadan sonra, gerçekleştirmeyi amaçladığı temel hedeflere –eşitlik, dayanışma, kitlesel refah, vb.– ulaşmakta mülkiyet biçiminin giderek daha az belirleyici olduğu düşüncesini genelde benimsemiştir. Doğu Avrupa ülkelerinde durum farklıdır.

Ne var ki, Doğu Avrupa ülkelerinin mülkiyet ilişkilerine yaklaşımındaki değişim, kimi örnekte sınırlı bile olsa, ekonominin, siyasetin, anlayışların, kimliğin, toplumsal yapının, düzenin temel taşı üzerinedir. Ve bu temel taşı, en önemli alanda, "zihniyetlerde" yerinden oynamıştır.

Macaristan belki kendine özgü bir yapıdır ve genelleştirmeye elverişli örnek değildir. Ancak, Macaristan'da küçük işletmelerde özel girişim ve serbestliğiyle ve piyasa kapsamının genişletilmesiyle başlayan süreç Komünist Partisi'nin kendini feshetmesi ve Macar bayrağından komünizm ambleminin çıkarılmasıyla noktalanmıştır.

Tahlili gerçekçi bir mantıkla sürdürdüğümüzde, mülkiyet ilişkilerindeki değişim sürecinin –ne kadar yavaş ve sınırlı olursa olsun– sınıfsal yapıyı kaçınılmaz şekilde değişime uğrattığı görülmektedir. "Yenilenmenin öncelikle yaşandığı stratejik oluşum" diye nitelediğimiz olay budur:

Bir yandan özel girişimi, üretimde özel mülkiyeti, dolaşımda serbestliği ve yabancı özel sermayeyi –bir ölçüde bile olsa– özendirirken, öte yandan mülkiyet sahipleri sınıfının güçlenmeyeceğini sanmak, Marksizmin evrensel doğrularına da, gerçeğe de aykırıdır. Özel girişimin ve özel mülkiyetin alanı genişledikçe, doğal olarak, üretim aracına sahip sınıfın

toplumsal bütündeki yeri ve gücü de artmaktadır. Komünist modelde "sınıflı toplumdan sınıfsız topluma yönelmesi" öngörülen evrim, yaşadığımız tarih kesitinde yön değiştirerek "sınıflı topluma" doğru gelişmektedir.

Bu gözlemlerin ışığında, komünizmi benimsemiş toplumların üretim araçları mülkiyetinin farklı biçimlerine açılırken, tek değil, "çok sınıflı" bir sosyal yapıya kendilerini açtığı; toplumsal mülkiyetin yanı sıra özel mülkiyet yavaş da olsa gelişirken, işçi sınıfının yanı sıra mülkiyet sahipleri sınıfının da bir ölçüde gelişmeye başladığı söylenebilir.

Hangi oranda toplumsal mülkiyet, hangi alanda özel mülkiyet, hangi etkinlikteki işçi sınıfı, hangi sınırlardaki özel mülkiyet sahipleri, hangi ölçüler, hangi dengeler sorularıyla konuya yaklaştığımızda, mesele artık demokratik sosyalizmin –eşanlamıyla sosyal demokrasinin– mantığı çerçevesine, çoğulcu toplum modelinin tanımlarına ve ayrışımlarına girmektedir...

Solun tarihsel gelişme sürecinde oluşmuş "tekçi modelin" ve "sınıfsız toplum kavramının," 21. yüzyıl eşiğinde artık geçmişe terk edilmekte olduğunu söylemek, yanlış gözükmüyor. Düşünce, ifade ve siyaset düzeyinde gelişen çoğulculuk, bir tür "katalizör" işlevi de yaparak, mülkiyet biçiminde ve sınıfsal yapıda çoğulcu oluşumları hızlandırmıştır.

Şimdi yeni hedefler, yeni iddialar ve yeni umutlar dünya solunun gündemindedir. Tek cümlede özetlenirse, "çoğulcu toplum ve demokrasi" idealiyle "sosyalizm" idealinin bütünleşmesi, 20. yüzyıl başlarındaki sosyal demokratların bu doğrultudaki iddiasından çok daha yaygın bir şekilde, 21. yüzyıl insanlığının gündemine girmektedir.

Başlamışken, tahlili yüzyıllar temelinde sürdürelim ve "yenilenmenin öncelikle yaşandığı stratejik alan" olarak nitelediğimiz, "mülkiyet biçimine yaklaşımdaki" ve "sınıfsal yapıdaki" değişimin "doğal sonucu" olarak gördüğümüz oluşumu incelemeye çalışalım:

20. yüzyıl, dünya solunun "bölünme çağı" olmuştu. Kitapta genişçe inceleniyor: 19. yüzyılda bütünlük gösteren, yaygın şekilde "ihtilâlci" olan, işçi sınıfının şiddet yoluyla iktidara gelmesini ve şiddet kullanarak iktidarda kalmasını büyük çoğunluğuyla öngören sol, 20. yüzyılın başlarında bir yol ayrımına gelmiş ve ikiye bölünmüştü:

Solun bir kesimi, "çoğulcu demokrasi" tercihini yapmıştı. Bu tercihin doğrudan ve dolaylı sonuçları olan barışçı mücadele yöntemlerini, devrim yerine evrimi, çoğulcu siyaseti, çoğulcu mülkiyet düzenini ve çoğulcu sınıfsal yapıyı zaman içinde benimseyerek kendi yolunu çizmiş, emek

dünyasının önceliğini ve geleceğini bu doğrultuda gerçekleştirmenin iddiasını taşımıştı.

Solun diğer kesimi ise, başlangıçtaki yaklaşımlarını koruyarak, ihtilâl stratejilerini ve yöntemlerini, tekçi, sınıfsız toplum ideallerini sürdürerek, kendi yolunda gelişmişti.

En ileri örnekleri Doğu Avrupa'da görülen bu ikinci tercihin, "tekçi modelin" günümüzde yaşadığı köklü değişim süreci, 21. yüzyılın dünya solunun yeniden bütünleşmesine sahne olacağı işaretlerini veriyor: Çoğulculuk, özgürlük, demokrasi temelindeki bir beraberliğin, 21. yüzyıl solunda gerçekleşeceği görülüyor.

Doğu Avrupa toplumlarındaki evrimi incelerken, siyasal, ekonomik ve sınıfsal çoğulculuğa yönelişi "... solun tükenmesi" şeklinde nitelemenin, kasıt değilse, cehalet olduğuna işaret etmiştim. Çünkü sol, özellikle solun "demokratik sosyaliz"ini yüz yıldır savunan kesimi, şimdi büyümekte ve genişlemekte olan kesimi, üretim araçları sahipliğini de, sosyal yapının tekçi ya da çoğulcu niteliğini de, siyasal yapının özelliklerini de, zaten bir "amaç" olarak görmüyor, "araç" olarak görüyor:

Amaç, eşitliktir ve özgürlüktür.

Demokratik sosyalizmin nihayet birer araç olarak gördüğü yöntemlerde ve anlayışlarda Doğu Avrupa ülkelerinin şimdi değişim yaşaması, bize göre zaten yanlış olan bazı yaklaşımları terk ederek, hem nihai amaçta hem de araçlarda demokratik sosyalizmin anlayışlarıyla benzeşmeye başlaması, soldaki bir tükenişin değil, ancak bir yeniden doğuşun işaretleri sayılabilir...

İngiliz İşçi Partisi'nin teorisyenlerinden Anthony Crosland'ın, ölümünden kısa bir süre önce söylediği gibi, "... Sosyalizm, eşitliğin takipçiliğine ve özgürlüğe sahip çıkılmasına ilişkindir – gerçekten eşit olmadıkça, gerçekten özgür olamayacağımızın bilinciyle..."

IV

Hızla değişen ve insanlığın önüne yeni imkânlar açan bir dünyada, geleceği yaratmak iddiasını taşıyan demokratik sosyalizmin şu soruyu sorması ve cevaplaması gerekiyor:

"... Biz eksiklerimizi teşhis ederek nasıl giderirsek, kendimizi nasıl geliştirirsek daha güçlü, daha kapsayıcı, temel iddiamızla ve yeni sorumluluklarımızla daha tutarlı olabiliriz? Bizim özümüzün doğrultusunda gelişen ve özgürlük, eşitlik, çoğulculuk titreşimleri yaşayan bir dünyanın değişim sürecine, kendi katkımızı nasıl getirebiliriz?.."

Böyle bir yaklaşımın ilk adımı, ideolojide atılabilir. Daha doğrusu, demokratik sosyalizmin yirmi beş yıldır süren ve "ideolojiye yabancılaşma" olarak nitelenebilecek tutumunu inceleyecek ve bu yanlışı terk ederek, ilk ve en önemli adım atılabilir.

Gerçekten, evrensel ölçekte olaya bakarsak, son çeyrek yüzyıl solun ideolojiden kaçışı, sağın ise ideolojiye sarılışı şeklinde yorumlanabilir. Özetle ve sonuç itibariyle demokratik, çoğulcu sosyalizm en güçlü olduğu alanı, bütün mücadelelerin başlayıp noktalandığı bu ortamı, rakibine terk edip köşesine çekilmiş gibidir.

Olay, 1960'larda başladı: "Eşitsizliğin" bayraktarlığını yapan, "seçkinciliğe" övgüler düzen, "güçlülere ait özgürlüğü" kutsayan düşünceler, ideoloji alanında öne çıktı. Üstelik, "eşitsizlikten", "seçkinci imtiyazların varlığından", "güçlülerin daha da özgürleşmesinden" en fazla kitlelerin, dargelirlilerin, işçilerin yararı olduğu, "bütün olarak toplumun kazandığı" iddialarıyla... Çok değil, otuz yıl önce söylenmiş olsalardı, "şaka" diye gülüp geçmiş olacağımız "toplum teorileri," Friedman'ların, Hayek'lerin aracılığıyla, kutsal kitaplara dönüştürüldü:

Toplumlar, ancak seçkin bir azınlığın itici gücü sayesinde ilerleyebilirdi... İnsanlığın gelişimi her alanda böyle gerçekleşmişti... Dolayısıyla, toplumsal kaynağın ve gücün kullanımında, kitlelerin gelişimine dönük kaygılar ikinci plana bırakılmalı, her şey seçkin azınlığın yararına seferber edilmeliydi... İnsanlık belli bir düzeye ulaşabilmişse, bunun temel nedeni eşitsizlikti. Eşitsizlik elbette olmalıydı ve aslında, toplumun tümü için en yararlı özellik buydu. Ancak toplumun küçük bir kesimi eşitsiz şekilde bazı imkânlara ve rahatlıklara sahipse, ilerki dönemlerde diğer kesimler de benzer imkânlara ve rahatlıklara kavuşabilirdi. Örneğin, bundan elli yıl önce "zenginler" otomobil sahibi olmasaydı, sadece zenginler denizaşırı yolculuklara çıkmasaydı, bugünkü günde otomobil geniş kitleye yayılabilmiş olur muydu, kitle turizmi gerçekleşebilir miydi?.. Toplumların güçlü, varlıklı kesimi kendi gücünü ve varlığını büyütme "özgürlüğünü" daha da artırabilirse, ancak o zaman ekonomik yatırımlar ve ekonomik yaratıcılık gelişebilirdi. Dolayısıyla, toplumun ortaklaşa yararlandığı temel hizmetlerden, sağlıktan, eğitimden, toplu ulaşımdan ve benzerlerinden kaynaklar çekilmeli, güçlülerin emrine ayrılmalıydı. Böylece, gecikerek de olsa toplumun tümü bu gelişmeden pay alabilirdi, vs... vs... vs...[4]

Bu anlayışlardan kaynaklanmış varsayımları, güçlü propaganda araçları yeryüzünün dört bucağına mutlak doğrular şeklinde yayarken ve evrensel boyuttaki bir beyin yıkama operasyonu sürerken, Reagan'ların, Thatcher'lerin çağı dünyada yaşandı. Hatta, Türkiyemizde Özal çağı...

Eşitsizlik, seçkincilik, güçlülere daha fazla özgürlük... Ve bunların toplumun yararına olduğu iddiaları... Daha da önemlisi, bu iddiaların toplum tarafından büyük ölçüde kabulü... Bir tür tevekkülle karşılanıp kadere rıza gösterilmesi...

Bu evrensel durumun oluşumunda, çoğulcu sosyalizmin büyük vebali var.

Sermaye, evrensel boyutlardaki ideolojik saldırısını başlatırken, biz, birbirimize, ideolojilerin modasının geçmekte olduğunu anlatmaktaydık. "... Aman, daha da pragmatik düşünelim, toplum ideolojiyi sevmiyor, ideoloji bize oy kaybettiriyor," demekteydik. Siyaset kılavuzlarımız, sol tezlerin açıkça ortaya konması durumunda, "orta sınıfın" bizden uzaklaşacağını, dolayısıyla, mümkün olduğunca "muğlak" kalıp oylarımızı artırmamızı önermekteydi.

Bir garip dönem başlamıştı: Bizim taraf, söylene söylene ve yazıla çizile artık "klasikleşmiş" ve "kanıksanmış" düşüncelere; hiçbir yenilik getirmeyen, tekrarı hiçbir düşünsel risk taşımayan, işitilmesi hiçbir gönül telini titretmeyen, hiçbir beyin hücresini hareketlendirmeyen sözlerle kendi sınırlarını çizdi. Öyle ki, bizim düşüncelerimizin partileri, çoğu zaman eski çağ kadar eski olan ve şimdi sağ tarafından da tekrarlanan politikaların sozcülüğüyle yetinerek, uğrunda çalışmaya, mücadeleye değmeyecek partiler konumuna düştü. Dinamizmin, yenilenmenin, yaratıcılığın çok uzağında kaldı.

Açıkçası, siyasal ve toplumsal mücadelenin en belirleyici alanını, ideoloji meydanını, biz boş bırakıp çekildik, rakibimize terk ettik. İngiliz İşçi Partisi'nin Başkan Yardımcısı Hattersley, özetle şunları söylüyor:

"Demokratik sosyalizmin gittikçe daha yavan, hattâ can sıkıcı gözüktüğü bu ortamda, Friedmancılığın, Reaganizmin, Thatcherizmin coşkuyla savunulan yeni bireyciliği, değişik ve heyecan veren çözümler sunmaktaydı. Ekonominin üzerinden bir kez geçirildiğinde kurşunu altına dönüştürecek tılsımlı değneğin tanıtımını sağ yaparken, sol, ancak ılımlı davranmayı, ihtiyatı ve geçmiş kazanımların güvencede kalmasını savunmaktaydı. Yüzyılımızda ilk olarak, muhafazakârlık "yenilik" şeklinde, sosyalizm ise statükonun devamı gibi gözüktü. Sağın ideolojiye dayalı

partisi, solun pragmatik partisinin yavan ve heyecan vermekten uzak görünmesine yol açtı. Dünya, son derece çekici ve zorlayıcı düşüncelerle doluydu. Solun bunlara karşı yapabildiği, eski hastalıkların geçmiş reçetelerini ortaya sürmektekten ibaret kaldı..."[5]

Dünya sağının ideolojik bir saldırıyı son 25 yılda başarıyla gerçekleştirdiği ve bunun öncelikle meydanı boş bulmasından kaynaklandığı kabul edilirse, mantık bizi şu sonuca götürür:

Hızla değişen bir dünyanın sunduğu yeni iddiaları ve işlevleri üstlenebilmesi için, sosyal demokrasinin öncelikle kendi ideolojisine gerekli önemi vermesi, boş bıraktığı ideolojik mücadele meydanına dönmesi gerekiyor...

Demokratik sosyalizmin "özgürlük" ve "eşitlik" iddiaları, öncülüğü şu ya da bu rakibe terk edilemeyecek kadar hayati ve temel iki iddiadır. Beraberlikleri, bir bakıma, sosyal demokrat ideolojinin özünü meydana getirir. Diğer anlayışlardan farklı olarak, çoğulcu sosyalizm, teorik özgürlüklere hayatiyet kazandıran ve onlara etkinlik sağlayan maddi kaynakların insanlardan esirgenmesi durumunda, bu özgürlüklerin var olmayacağını savunur. Aynı şekilde, özgürlükten yoksun bir eşitliğin, insan varlığını en temel boyutlarında engellemiş bir eşitlikten öteye geçmeyeceğine inanır. Bir bakıma, özgürlüğün meşruiyet gerekçesi eşitliktir; eşitliğin meşruiyet gerekçesi özgürlüktür: Özgürlük, insanları daha eşit kıldığı zaman en değerli konumuna gelir; eşitlik, herkesin paylaştığı özgürlükleri en yüksek düzeyine çıkardığında, en olgun biçimine ulaşır.

Demokratik sosyalizmin gücü, eşitlik ve özgürlük arasında kurduğu bütündür.

Demokratik sosyalizm, kapitalizme özgü bir özgürlük anlayışını taklit ederek ve onunla onun kulvarında yarışa çıkarak bir noktaya varamaz. Aynı şekilde, komünizme özgü bir eşitlik anlayışıyla yarışa giremez.

21. yüzyıl eşiğinde geçmiştekinden çok daha etkili bir yerin adayı olan sosyal demokrasi, öncelikle kendi ideolojisini değerlendirerek, kendi ideolojisinin doğrultusundaki çözümleri üreterek, tarihin sunduğu görevi ve işlevi üstlenebilir...

Beş yıl önce yayınlanmış kitabımı yeniden değerlendirdiğimde, bana göre en dikkate lâyık özelliği, ideoloji üzerinde ısrarla durmasıdır.

İdeoloji kendiliğinden oluşmaz ama, ideoloji olmadıkça da, hiçbir şey olmaz...

Ankara, Ekim 1989

Not: Bu ÖNSÖZ, Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir'in 4. basımı için yazılmıştı (1989).

BİRİNCİ BAŞLIK

SOSYAL DEMOKRASİNİN GENEL TANIMI

Bu kitabımızın amacını ve sınırlı iddiasını, "sosyal demokrasiyi anlamaya ve anlatmaya çalışmak" diye açıklayabiliriz.

Bu amacı gerçekleştirebilmek için, genişçe bir "genel tanıtma" bölümüyle konuya girmekteyiz. Bunun sakıncası, sonraki bölümlerde bâzı kaçınılmaz tekrarlara yol açabilmesidir: İlerde ayrıntılarıyla işlenecek, anlatılacak kimi düşünce ve olaylar, bu tanıtma çerçevesinde kısa da olsa yer alabilir. Söz konusu sakıncayı bile bile üstlenmemizin nedeni ise şöyle: Sosyal demokrasinin genel tanıtımı, sonraki bölümlerin, ideolojik kaynakların, gelişimin ve sorunların daha kolay kavranmasını, anlaşılmasını sağlayabilecek. Daha doğrusu, sağlayacağını düşünerek, sosyal demokrasinin genel bir tanıtımıyla, onun "ne olup, ne olmadığını" araştırmaya başlayacağız...

1. Sosyal Demokrat Partiler

a) "Sosyal demokrat" kavramının yaygın kullanımı ülkemizde yeni sayılabilir. 1972 sonrasında dönemin chp'sinden söz ederken, "sosyal demokrat nitelikli parti", "sosyal demokrat iddialı program" benzeri tanımlara, yazılarımızda ve konuşmalarımızda sıkça yer vermiştik. O yıllarda hayli genel ve belirsiz çağrışımlar yapan "demokratik sol", "halkçı" gibi deyişlere kıyasla, "sosyal demokrat"ın, geleceğe dönük bir yarar getirebileceğini öngörmekteydik: Sosyal demokrasi üzerinde durup düşünmenin, chp'yi kendini daha doğru tanımaya, doğru tanıtmaya, ideolojik berraklığa, biraz da toparlanmaya yönelteceğini varsaymıştık. Söz konusu yıllarda, kimi chp'li, sosyal demokrasi kavramından pek hoşlanmamıştı: Bâzıları, okuduğu birkaç elkitabının etkisiyle, "chp solculuğuna kıyasla" bir "gericilik" diye bunu almıştı; ötekiler, sosyal demokrasinin Marksizmle getirdiği çağrışımı üstünkörü yorumlayarak, onu fazla "ilerici" bulmuştu.

Sosyal demokrat tanımının 12 Eylül sonrasında pek kullanılır olması da, sağlıklı bir nedene dayanmıyor: Sosyal demokrasinin ne olduğu, neyi amaçladığı araştırılıp düşünüldüğünden değil, "solculuk", "sosyalizm" gibi sözcükleri dile getirmenin o sıralarda pek hoş karşılanmayacağı varsayımından kaynaklanmıştı, bu "sosyal demokrasi" merakı.

Sol tanımların kullanılmasında belirli bir karışıklık ülkemizde hep var olagelmiştir. Bunun bir nedeni, solun kendi geleneğine henüz sahip olmayışıdır. Öteki neden, yasalardaki her yöne çekilebilir bâzı özelliklerin, solu açık ve somut tanımların uzağına yöneltmesidir. Ayrıca, sol, yaygınlığı açısından ülkemizde nihayet yeni sayılabilecek bir olaydır; çocukluk dönemini henüz tamamladığı bile söylenebilir. Bu belirsizlik ortamı, Türk solunun kendi farklılaşmasıyla uyumlu tanımlar ve kavramlar geliştirmesine, hattâ, daha önemlisi, kendini tanımasına engeller çıkarmıştır. Bir tür kavram kargaşası ve bâzı örneklerde kimlik kargaşası yaşanabilmiştir. Sosyal demokrat niteliğine en yatkın sol hareket olan chp bile, sola ciddi şekilde niyetlendiği 1972 sonrasında bir kimlik bunalımından pek kurtulamamıştır.

b) Sosyal demokrat tanımlar, hattâ genel olarak solun siyasal terminolojisi Batı Avrupa'da da farklı kullanımlara konu olmuş, biçimsel değişiklikler gösterebilmiştir. Ne var ki bu toplumlarda solun yerleşmiş bir geleneği bulunduğundan, partilerin yeri, konumu ve ideolojisi, onların taşıdığı isimden çok daha belirleyicidir; isimlerdeki karmaşıklık aynı durumu özde yaratmamaktadır. Nitekim, sosyal demokrat nitelikli partiler, benzer ideolojik ve siyasal özelliklerine rağmen, hem çok değişik sıfatlar taşımakta hem de bundan ötürü bir kavram kargaşası doğmamaktadır: İngiliz "İşçi" Partisi, İspanyol "Sosyalist İşçi" Partisi, Fransız "Sosyalist" Partisi, Avusturya "Sosyalist" Partisi, İskandinavya'nın, Almanya'nın "Sosyal Demokrat" partileri, isimleri farklı olmakla beraber, aynı sosyal demokrat öz ve niteliğin partileridir.

Bu partiler ve benzerleri, gerek kendilerini tanımlarken gerekse kendi siyasal dillerinde, gene "farklı gözüken" kavramları "eşanlamda" kullanmaktadır: "Sosyalizm", "sosyal demokrasi", "demokratik sosyalizm", "demokratik sol," bu partilerin dilinde yan yana ve eşanlamlı yer almakta, birbirinin yerine geçmekte ve aynı sosyal demokrat gerçeğin ifadesi olmaktadır. Örneğin Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin ve Sosyalist Enternasyonali'nin lideri Willy Brandt, Kreisky ve Palme'yle mektuplaşmasında, kendinden ve partisinden kimi yerde "sosyalist" diye, kiminde "sosyal demokrat", "demokratik sosyalist" diye söz etmekte ve her üç durumda aynı şeyi söylemektedir.[6]

İsveç Sosyal Demokrat Partisi'nin lideri Olof Palme, "... demokratik sosyalizmin hedeflerini formüle etmek, biz sosyal demokratların görevi"[7] demektedir. Avusturya Sosyalist Partisi'nin programında –hemen bütün

sosyal demokrat nitelikli programlarda olduğu gibi– söz konusu kavramlar birlikte kullanılmaktadır: "... Sosyalistler, ancak karar almanın (karar merkezlerine egemenliğin, karar yetkisinin) koşulları tamamen değişirse, sosyal demokrasideki temel hakların ve amaçların gerçekleşeceğine inanırlar,"[8] vb.

Eklemeye gerek yok ama Brandt, Palme, ya da Mitterrand "... biz sosyalistiz" derlerken ya da onların partileri (chp gibi) "Sosyalist Enternasyonal"e üye olurken, bundan anladıkları, komünist ülkelerin ya da partilerin "sosyalizmi" değildir.

Tarihsel işçi hareketi, 20. yüzyılın başlarında ikiye bölünmüştür. Demokrasi ve parlamentarizm tercihini yapan partiler, "sosyal demokrat nitelikli" kuruluşlara dönüşmüş; geçmişteki devrimci özlerine ve yöntemlerine bağlı kalanlar, "komünist" tanımını zaman içinde almışlardır. "Sosyalist tanımının" her iki akım tarafından da (farklı yorumla bile olsa) kullanılmaya devam edilmesi, ilk bakışta bir karışıklık nedeni gibi gözükmektedir. Oysa bu partilerin yer aldığı ülkelerde solun bir geleneği bulunduğundan, pratikte böyle bir karışıklık, bir yanlış anlama söz konusu değildir; herkes, kimin hangi tanımı ve hangi anlamda kullandığını bilmektedir.

Bu kitabımız boyunca, "sosyal demokrat" ve "demokratik, çoğulcu sosyalizm" tanımlarını eşanlamlı, aynı anlamda kullanmaktayız.

c) "Sosyal demokrat" sözcüğündeki bir başka sorun, bu tanımın 19. yüzyılda ve 20. yüzyılda farklı anlamlar taşımasıdır: 19. yüzyıldaki genel kullanımında, "sosyal demokrat," Marksizmin teorisini ve pratiğini aynen benimsemiş partilerin sıfatıdır. 19. yüzyıldaki niteliğiyle Alman Sosyal Demokrat Partisi, Rus Sosyal Demokrat Partisi gibi. Marksizmi, kaynağındaki özellikleriyle benimsemiş işçi hareketi ve onun çoğu "sosyal demokrat" tanımlı partileri, 20. yüzyılın başlangıcında bölünmüştür: Bunların, günümüzdeki anlamıyla sosyal demokrasiyi benimseyenleri "sosyal demokrat" tanımını yeni bir anlamda sürdürmüş, parti ismi olarak da "sosyal demokrat", "işçi", "sosyalist" gibi isimler kullanmıştır. Marksist teorinin tümüne ve önemli bir değişiklik getirmeksizin, kaynağındaki özelliklerle sahip çıkanlar ise, 20. yüzyılda genellikle "komünist" tanımını almışlardır.

"İsim" sorununun yol açtığı karışıklığa bu çalışmamızda dikkat etmek gerekir: 19. yüzyıldan söz ettiğimizde, o yüzyılın sosyal demokrat partilerine ve "işçi hareketine" atıfta bulunduğumuzda, burada genellikle

kastedilen, Marksizmi kaynağındaki özelliklerle ve aynen benimsemiş olanlardır. Sözü geçen hareket ve partiler 20. yüzyıla aitse bu, günümüzde anlaşılan biçim ve özüyle sosyal demokrasinin ifadesidir. Bu muhtemel karışıklığı dikkate alarak, tanımları yaparken belirleyici sıfatları eklemeye mümkün olan her yerde çalıştık. Okuyucunun da biraz özen göstermesiyle, "Tanıtma" ve "İdeolojik Kaynaklar" bölümleri için geçerli olan bu meselenin, mesele olmaktan çıkacağını sanıyoruz.

d) Bu çalışmamızda incelenmesi amaçlanmış olan anlayış, günümüzdeki kavranışıyla "sosyal demokrasi"dir; taşıdıkları isimler (işçi, sosyal demokrat, sosyalist, vb.) ve eşanlamda kullandıkları kavramlar (sosyalizm, sosyal demokrasi, demokratik sol, vb.) ne olursa olsun, günümüzün anlayışıyla "sosyal demokrasi öze ve niteliğe sahip" partiler, hareketlerdir.

Bu özü, ilerde ayrıntılarıyla inceleyeceğiz. Ancak, konuya başlangıçta bir anlaşılırlık kazandırabilmek için, günümüzün "sosyal demokrat nitelikli" partilerini genel çizgileriyle şöyle belirtebiliriz:

1) İşçi hareketinden kaynaklanmış, bu sınıfsal niteliğini korumuş, öncelikle ücretlileri ve maaşlıları temsil eden, işçi sendikalarıyla yakın bağları bulunan;

2) Bu toplum kesitlerinin sosyal, siyasal ve ekonomik dengelerdeki ağırlığının artmasını ve iktidar olmasını amaçlayan;

3) Genellikle, günümüzdeki Sosyalist Enternasyonal'e üye olan ya da onun temel yaklaşımını paylaşan;

4) "Klasik" ya da başka bir tanımla "burjuva" demokrasisini, çoğulcu toplum ve siyaset anlayışını, temsili ve parlamenter sistemi benimseyen;

5) Sosyal demokrat partinin parlamentodaki varlığı nedeniyle klasik demokrasinin yeni bir anlam, işlev ve meşruiyet kazandığına inanan;

6) Amaçladığı eşitlikli, sosyal adaletli, güvenlikli sosyoekonomik modelin gerçekleşmesinde, vergi, denetim, sosyal güvenlik, katılım ve kültür araçlarını öncelikle kullanan; ayrıca, bir zorunlu ve genel kurala dönüştürmeksizin millileştirmelere başvuran; bu ekonomik yaklaşım çerçevesinde, piyasa mekanizmalarını ve serbest ekonomiyi reddetmeyen partilerdir, sosyal demokrat partiler.

e) Sosyal demokrat partilerin zaman içinde aldıkları bir başka ortak ve önemli özellik, onların dış siyasetteki genel doğrultularıdır. Sosyal demokrasiyi oluşturan bir önkoşul olmamakla beraber, bu partilerin hemen hepsi, dünyadaki ikili bölünme karşısında stratejik bir tercihe

zorlandıklarında, Sovyetler Birliği'nin değil, Amerika Birleşik Devletleri'nin çizgisinde yer almışlardır.

Sosyal demokrat partilerin güçlü olduğu ülkelerin çoğu nato üyesidir ve söz konusu partilerin hemen hepsi, ülkelerinin nato üyeliğini benimsemektedir. Ekonomik yaklaşımlarında en "radikal" bir sosyal demokrasiyi temsil eden Fransız sosyalistlerinin bile, gerek temel programlarında, gerekse, 1968'de Fransız Komünist Partisi ile oluşturdukları "ortak iktidar programında, "nato"nun etkinliğini ve savunma niteliğini kanıtlamış olduğu", "... yeni bir durum dünyada ve Avrupa'da gerçekleşmedikçe, Fransa'nın, Atlantik Antlaşması'ndan tek başına çekilmesinin tehlikeli olacağı" belirtilmektedir.[9]

Sosyal demokrat partiler, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında ve kısa bir süre, "tarafsız ülkeler blokunu" oluşturabileceklerini sanmışlardır. Özellikle iktidardaki İngiliz İşçi Partisi'nin bu doğrultuda girişimleri vardır. Ancak, hem Batı Avrupa'nın o dönemdeki güçsüzlüğü hem de Sovyet etkinliğindeki bölgelerin gelişimi (Prag darbesi, Berlin olayları [1953], Macaristan [1956] vb.), sosyal demokrat partileri bir "güvenlik" arayışına ve dolayısıyla Amerikan çizgisine götürmüştür.

Bu gelişmede etkin olan diğer faktörlerden ilki, gerek Amerika'da gerekse sosyal demokrat yönetimlerin Avrupa ülkelerinde, piyasa ekonomilerinin (farklı koşul ve nitelikte olmalarına rağmen) benzer kurallar içindeki geçerliğidir. İkinci etken ise, sosyal demokrasinin, her şeyden önce bir çoğulcu demokrasi tercihi olmasıdır: Sosyal demokratlar açısından, abd, özgürlükçü geleneği olan bir çoğulcu demokrasidir.

Bu eğilimler çerçevesinde, günümüzün sosyal demokrat partileri, bâzı konularda ve zaman zaman geçmişteki özerklik ve tarafsızlık eğilimlerini ortaya koymaktadırlar. Vietnam Savaşı, özellikle İskandinav sosyal demokratlarını Amerikan politikasına güçlü bir muhalefete götürmüştür. İngiltere'nin ve Orta Avrupa'nın sosyal demokrasisi, nükleer silâhların yerleştirilmesine karşı ciddi bir direnç göstermiştir. Nihayet, Avrupa Ekonomik Topluluğu, ekonomi düzeyindeki bir "üçüncü güç" olmak arayışının ifadesidir.

Bütün bunlara rağmen, sosyal demokrat partilerin ortak özelliği, bölünmüş bir dünyada kritik tercihe zorlandıklarında, ekonomi ve demokrasi anlayışlarıyla benzeştikleri Amerika'nın çizgisini dikkate almalarıdır.

2. "Açmaz" mı, "Yeniden Doğuş" mu?

a) Sosyal demokrasi, Batı Avrupa'nın sanayileşmeye başlamış ya da sanayileşmiş toplumlarından kaynaklanan, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel boyutları olan bir harekettir. Günümüzdeki anlamıyla sosyal demokrat akımın 19. yüzyıl sonlarında, İngiltere'nin Fabian hareketiyle ve Bernstein'ın Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (o dönemde, bu parti ihtilâlci sosyalizmin temsilcisidir) basınında yayınladığı makalelerle oluşmaya başladığı söylenebilir.

Sosyal demokrasi, çeşitli ülkelerin kendi iç koşullarına ve birikimine göre farklılaşan gelişme çizgileri izlemiştir; katı bir siyasal ve ekonomik yapılanma getirmemiştir. Bütün sosyal demokrat nitelikli partilerin paylaştığı bir ortak mantığa ve bâzı ortak paydalara sosyal demokrasi dayanmıştır. Zaman içinde ve deneylerle oluşarak, güncel olaylardan etkilenerek, karşılaşılan sorunlara şu ya da bu partinin getirdiği çözümler birbirine eklenerek, sosyal demokrasinin genel doktrini meydana getirilmiştir. Bu süreç içinde, sosyal demokrasi birçok ülkede siyasal iktidarın sahibi ya da ortağı olabilmiştir. 20. yüzyılın Batı Avrupa'sına çoğulcu toplumsal yaklaşımını ve özgürlükçü siyasal kişiliğini büyük ölçüde veren, partisi sürekli muhalefette kalmış da olsa, sosyal demokrasidir.

Sosyal demokrasi, günümüzde yeniden ve geniş ölçüde tartışma gündemindedir. Bunun nedeni, uzun süre Orta ve Kuzey Avrupa'yla sınırlı kaldıktan sonra, sosyal demokrat iktidarların ve hükümetlerin şimdi Akdeniz ülkelerinde kurulması değildir.[*1] Neden, Batı Avrupa'nın bir süredir kendini içinde hissettiği siyasal ve toplumsal kimlik bunalımıdır. Son yılların dış ekonomik gelişmeleri (petrol fiyatlarındaki yükseliş, vb.) bütün Batı toplumlarını kendi zihinlerinde ve gönüllerinde yarattıkları "Batılı devlet", "Batılı toplum", "Batılı hayat tarzı" kavramlarıyla çelişen uygulamalara yöneltmiştir. Duraklayan ekonomiler, artan işsizlik, kesilen sosyal yardımlar ve yapılmayan sosyal yatırımlar, hızlı enflasyonu engellemenin acı reçeteleri, alım gücü düşen ücretler, Batı'nın kendisine yakıştırmış olduğu görünümü, "imajı," altüst etmiştir. "Refah devleti", "toplumsal uzlaşma", "uygar siyaset" gibi kurum ve kavramlar gerilemiştir.

Bu oluşumun sosyal demokrasiyi gündeme getirmesi doğaldır: Batı'nın kendine lâyık gördüğü kişilik, "refah devleti" ve toplumsal uzlaşmasıyla, sosyal yardımları ve barışçı yöntemlerle gelişen siyasal/sınıfsal mücadeleleriyle demokratik hak ve özgürlükleriyle, büyük ölçüde sosyal demokrat hareketin eseri olmuştur. Sosyal demokrasi, iktidarda olsun ya da

olmasın, Batı Avrupa'nın biçimlenmesinde başlıca itici güçlerden birini meydana getirmiştir.

b) Sosyal demokrat iktidarların ortak özelliği, seçim kaybedip hükümetten ayrılmaları durumunda bile, büyük çoğunluğuyla kalıcı kazanımları topluma bırakabilmiş olmalarıdır. Geçmişteki tek istisna, İngiltere'de her işçi iktidarının sosyalleştirip, her muhafazakâr iktidarın özelleştirdiği bâzı üretim araçları olmuştur.

Buna karşılık, sosyal haklar, özgürlükler, toplu tüketim modelleri, eşitlikçi önlemler ve yardımlaşma, dayanışma yöntemleri, toplumsal yapıda kökleşmektedir. Sosyal demokrat iktidarların nitel farklılığını ortaya koyan bu uygulamalara, sosyal demokrat muhalefetler sahip çıkabilmiştir.

Geçmişin bir başka özelliği, sosyal demokratları izlemiş liberal ya da muhafazakâr hükümetlerin, toplumca benimsenmiş bu kazanımlara dokunmak eğilimini ya da cesaretini göstermemiş olmalarıdır. Sosyal demokrasinin yerleştirdiği kurallar ve yaklaşımlar, bu farklı hükümetlerce ister istemez kabullenilmiştir. Bir bölümü zaten uzun bir zaman içinde kademeli uygulamaya giren sosyal demokrat projeler yarıda bırakılmamıştır. Bu alandaki ilginç bir örnek İsveç'tir: 1976'da, sosyal demokratların 44 yıl süren iktidar dönemi kapanmıştır. Seçimi kaybetmekte olan hükümetin, İsveç'te çok ender rastlanan iki –ve İsveç tarihinin en önemli– sosyalleştirme projesini, iktidarı devralan sağ koalisyon gerçekleştirmiştir. Proje, krizdeki gemi yapım sanayii ve madencilik alanlarıyla ilgilidir. Aynı sağ koalisyon, sosyal demokratların özelliği olan kapsamlı devlet harcamalarında da rekor kırmış ve İsveç tarihinin en büyük bütçesini (milli gelirin yüzde 65'i düzeyinde) sosyal demokratların programlarını yarıda bırakmamak uğruna hazırlayıp uygulamaya koymuştur.

Sosyal demokrasinin Batı Avrupa'daki kalıcı kazanımlarına ilişkin bu görüntü 1975 sonrasında bâzı tehlike işaretleri vermiştir. Ekonomik durgunluğun sonucunda, "refah devletinin" gelişimi ya durmuş ya da İngiltere'de olduğu gibi, sosyal demokrasinin topluma kazandırdıklarını bir bölümüyle geri almak özlemine muhafazakâr yönetimler kapılmıştır.

c) Sosyal demokrasinin temeli olmuş kitleler, şimdi, sosyal demokrat hareketten yeni çözümler yaratmasını, kendisine ait kavramları ve tezleri, günün zorlu koşullarında yeniden biçimlemesini beklemektedir.

Ne var ki, günümüzün Batı Avrupa'sında, ekonomik sorunun tek çözümü olarak önerilen, "sermayenin rantabilitesini artırmak, özel

sermayeyi teşvik etmektir;" bu amaçla, "ücretlerin, satın alma gücünün, iş imkânının ve sosyal yardımların azalmasına katlanmaktır." Yeni sorunların boyutları ve yapısı karşısında, klasik Keynesçi çözümler ve "refah devleti" yaklaşımları artık tek başına yeterli değildir.

Bu çerçevede, sosyal demokrasinin, eşiğine geldiği "açmaz" ya da "yeniden doğuş" şöyle gözükmektedir: Sosyal demokrat hareket ya bütün tezlerinde geri adımlar atarak kendisine gösterilen "çözümlere" aynen katılacak ve karşı olduğu bir düzenin yol açtığı sorunları halletmek uğruna büyük bir güç ve güven kaybına uğrayacaktır ya da kendi bünyesiyle tutarlı yeni hedefler, yeni yaklaşımlar, yeni çözümler ortaya koyacaktır. Nitekim, demokrasinin yaygınlaşması, yönetime katılma gibi klasikleşmiş amaçlar şimdi yeni bir içerikle savunulmaktadır. "Demokrasi sürecindeki üçüncü aşama" olarak, siyasal demokrasi ve sosyal demokrasiden sonra, şimdi "ekonomik demokrasi" gündeme getirilmektedir. Bu yeni oluşumda, sosyal demokrasinin talepleri, giderek, kapsamlı bir "iktidar" ve "güç" kavramında odaklaşmaktadır: İş ve çalışma koşullarını belirlemek iktidarı, işyerinin yatırım politikasını denetlemek iktidarı, vb. Sosyal demokrasi, Batı Avrupa'nın bu ekonomik zorluklar döneminden, siyasal etkinliğini ve gücünü geliştirerek çıkmanın mücadelesine girmektedir.

Batı Avrupa'daki ekonomik ve toplumsal sarsıntının hangi biçimlenme ile noktalanacağı, bütün çevre ve Akdeniz ülkeleri açısından son derece önemlidir. Bu biçimlenmeyi, önemli ölçüde, sosyal demokrat hareketin tavrı ve kendini yenilemek gücü etkileyecektir.

3. İdeolojik Özellikler

Bu "giriş" bölümünün daha şimdiden gösterdiği gibi, "sosyal demokrasi nedir ve ne değildir" sorusunu cevaplamak hayli zor ve karmaşık bir iştir. Bunun ilk nedeni, sosyal demokrasinin çok net ve köşeli, kalıplaşmış bir ideolojisinin bulunmayışıdır, ikinci nedeni, sosyal demokrat partilerin kendi ülkelerinin gerçeklerinden kaynaklanmış farklı uygulamalar ve yaklaşımlar içinde olmalarıdır.

İdeolojinin net ve köşeli olmayışı, şu özelliklerden kaynaklanmıştır:

Genel yaklaşımı ve tahlillerinde Marksizmden esinlenmesine ve öncelikle bir işçi hareketi olmasına rağmen, sosyal demokrasinin ideolojisi, Marksizmin ideolojisine ve pratiğine işçi sınıfı adına getirdiği eleştirilerde ve "revizyonda" kendi özgün kimliğini yaratmıştır. Bu kimliğini, karşıtı olduğu kapitalizmin yerine kendi alternatifini ortaya koyarak geliştirmiştir.

Sosyal demokrasi, başlangıçta orijinal bir ideoloji hattâ orijinal bir uygulama olmaktan çok, başkalarına getirdiği eleştirilerde kendi özgün ideolojisini ve pratik kimliğini bulmuştur.

Sosyal demokrat ideolojinin tanımlanmasındaki ikinci özellik, ülkesine ve partisine göre düşünce kaynaklarının farklı ağırlıkta olabilmesidir. Örneğin, İngiliz sosyal demokrasisi (İşçi Partisi), öncelikle İngiltere'ye ait olan Fabian sosyalizmi ile iç içe gelişmiştir. Aynı Fabianizmin Fransız sosyal demokrasisinde (Sosyalist Parti) etkisi azdır. Buna karşılık, Fransız hareketinin ideolojisi, Marks öncesinin düşünürlerine özel bir yer tanır, vb.

Bir başka farklılaşmanın nedeni, her sosyal demokrat partinin kendi ülkesine özgü tarihsel ve siyasal gelişmeden, ideolojik oluşumunda etkilenmesidir. Fransız sosyal demokrasisinin özellikle son yirmi yıllık gelişiminde, radikalizmin payı hattâ yer yer damgası vardır. Alman sosyal demokrasisinde, partinin 19. yüzyıldaki ideolojik bölünmeleri yarım yüzyıl etkili kalmıştır. Gene Almanya'da, güçlü Protestan "ahlâk"ı (éthique),[*2] Willy Brandt'ın, "... bizim demokratik sosyalizmimizin kökleri Hıristiyanlık ahlâkında, hümanizmde ve klasik felsefededir" açıklamasına yansımaktadır.[10] Bâzı partilerin güçlü isimleri de, ülkelerindeki ideolojik oluşumu etkilemiştir: Avusturya'da Otto Bauer, Belçika'da Henri de Man, Fransa'da Jean Jaures gibi.

Bu tahlillerden hareketle, sosyal demokrasinin kendine ait ve özgün bir ideolojiye sahip bulunmadığı sonucuna varmak yanlıştır. Sosyal demokrasinin, evrensel geçerlilik taşıyan ve kapsayıcı bir bütün oluşturan düşünce sistemi, yani ideolojisi vardır. Bu ideolojik örgü, kendini zaman içinde kanıtlamış temel ilkelerden ve bu ilkeleri destekleyen temel yaklaşım biçimlerinden oluşmaktadır. Sosyal demokrasinin ideolojisini fazla bir netlikten yoksun bırakan özellik, yukarıda değindiğimiz gibi, kendi özgün yaklaşımlarının yanı sıra başka ideoloji ve pratiklerin bâzı yönlerini benimseyip bâzılarını inkârından da kaynaklanmasıdır.

Yanlışa düşmemek için bir noktaya daha dikkat etmek gerekir: Sosyal demokrasiyi ya da sosyal demokrat ideolojiyi, Marksizmle kapitalizm arasındaki bir "orta yol" ya da işçi sınıfı ile sermaye sınıfı arasındaki bir "ara sınıf"ın çözümü gibi görmek doğru değildir. Bu yakıştırmalar, sosyal demokrasinin bütün liderlerince, konunun ciddi araştırmalarında ve sanırız gerçeklerce doğrulanmamaktadır. İşçi hareketinin yararları yönünde ve belirli koşullarla önerilmiş bir "birlikte yaşama uzlaşmasını" sosyal

demokrasinin öngörmesini "orta sınıfın ara çözümü" diye tanımlamak, fazla biçimsel ve yüzeysel, kolaycı bir yorum olur.

4. Demokrasi Tercihi

a) Sosyal demokrasinin tarihi, bir bakıma, işçi sınıfına "ait" partilerin, demokrasi karşısında aldıkları "tavırdan" başlatılabilir, işçinin, çalışanların partisi niteliğini her zaman korumuş bu partilerin demokrasi tercihini yaparak demokrasi içinde var olmaları, demokrasinin özünü değiştirmiştir; demokrasi tercihini yapmış bulunmaları ise aynı partileri stratejik değişimlere götürmüştür. Olay şöyle de açıklanabilir: İşçi sınıfını temsil eden sosyal demokrat partinin demokrasi tercihiyle, demokrasiye katılmasından sonra ve bu katılım nedeniyle, demokrasi, "nitel" bir değişim geçirmiştir. Aynı şekilde, kendini demokrasi içinde sürdürmek ve demokrasiyi benimsemek kararıyla, sosyal demokrat partiler de "nitel" bir değişime uğramıştır.

Bu anlayışa göre, işçi hareketini temsil eden partilerin parlamentoya katılmaları, gerçek sorunları parlamentoya getiren olaydır. Dolayısıyla, "bu yeni çerçevedeki temsili demokrasi, sınıfsal mücadelenin barışçı bir ifadesi olmakta ve meşruiyet kazanmaktadır. Ayrıca, bu durum, mücadelelerin barışçı yöntemlerle yapılmasını mümkün kılarak, dehşetin, siyaset sahnesinden giderek silinmesini sağlayacaktır." Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin içinde gelişen bu "yeni düşünce," kendi çağı içinde hem büyük bir dönüşüm niteliğindedir, hem de, günümüzdeki anlamıyla sosyal demokrasiye ilk kişiliğini bu tercih vermiştir.

b) Bu değişimin en açık biçimde izlenebileceği örnek, Alman Sosyal Demokrat Partisi'dir. 19. yüzyıl sonlarında, parti, benzerlerinin en güçlüsüdür. Fevkalâde verimli bir teorik ortamda gelişmiştir. Dönemin Kıta Avrupası'nın öteki sosyal demokrat partileri gibi, devrimci sosyalizmin bayraktarlığını yapmakta, demokrasiyi ve temsili parlamentarizmi bir "yutturmaca" olarak nitelemekte, yakın ve kaçınılmaz gördüğü "kapitalizmin çöküşünü" beklemekte ve kuracağı işçi sınıfı diktasına kendini hazırlamaktadır.

Alman ekonomisinin ve siyasetinin aynı yıllardaki değişimi ve bir "taktik araç" olarak katılınan seçimlerde kazanılan başarı, –ilerde ayrıntılarıyla göreceğimiz üzere– Alman Sosyal Demokrat Partisi'ni, "klasik demokrasi karşısında hangi kalıcı tavrı almalıyız" sorusunu yeniden sormaya yöneltir. Bu soru çevresinde gelişen tartışmalar ve alınan tavırlar,

partiyi yeni değerlendirmelere götürür. Partinin "lafzında ihtilâlci, pratiğinde reformist olduğunu" belirten Bernstein, şimşekler çeken formülünü, "... sosyal demokrasi her ne ise, öyle görünmek cesaretinde olmalıdır" görüşünü savunur. 1895 sonrasındaki makalelerinde ve 1899'da yayınlanan Sosyalizmin Varsayımları'nda, Bernstein, "demokrasinin bir amaç olduğunu," belirtir; klasik Marksist tezleri eleştirerek, "revizyonist" (yeniden gözden geçirmek anlamına) teoriyi geliştirir.

O yıllarda Bernstein'la şiddetli bir polemiği sürdüren ve demokrasiyi benimsemekle beraber revizyonizmin öteki yaklaşımlarını reddeden Kautsky, daha sonra, "demokrasi tercihi" üzerine bu kez Lenin'le ünlü tartışmasına girişir: Kautsky, işçi hareketinin ancak demokrasi yoluyla iktidara gelirse, terörizme başvurmak tuzağından kendini kurtarabileceğini savunur. Demokrasi çerçevesinde ulaşılmamış, "zorla" ele geçirilmiş bir işçi hareketi iktidarı, Kautsky'ye göre, "... proletarya diktası tanımıyla gizlenmiş sistemli ve sürekli bir terörü kendi dışına olduğu kadar kendi içine de uygulamaya mahkûmdur..."

Çağdaş sosyal demokrasinin önemli bir ideolojik kaynağı olan Kautsky, şiddetin geçmişteki burjuva hareketlerine özgü bir yöntem olduğunu, şiddete başvurmuş bir sol'un kalıcı ve köklü bir başarı sağlayamayacağını savunmaktadır.

Bu oluşumlar içinde, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin "tercihi" yavaş yavaş kendini ortaya koymuştur: Birçok benzeri gibi, Alman sosyal demokratları da, temsili ve parlamenter demokrasiyi, genel oyun üstünlüğünü, çoğulcu sistemin varlığını benimsemiştir.

c) Demokrasi kavşağında dünya işçi hareketinin karşılaştığı tercih, onun ilk ve en önemli yol ayrımını meydana getirmiştir. Geçmişte hemen tümü "sosyal demokrat" ismini taşımış ve ihtilâlci tezler benimsemiş bu partilerde ifadesini bulan işçi hareketi, temellerindeki teorik anlayışa olduğu gibi sahip çıkanlarla, "demokrasi tercihini yapanlar" arasında bölünmüştür. Kimi durumda, eski parti yeni bir konuma geçerken devrimci kanat ayrılmış ve kendi partisini kurmuştur. Kiminde aksi olmuş, kiminde ise, eski parti ortadan kalkarken iki farklı tercihin yeni partileri oluşmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında açıklık kazanan bu bölünme sonucunda, "Komünist Partisi" tanımını alan ve devrimci stratejisini koruyan[*3] partilerle, genellikle "Sosyal Demokrat", "Sosyalist", "işçi" benzeri tanımlar alan ve çoğulcu demokrasi tercihini yapmış "sosyal demokrat nitelikli" partiler, bölünmenin iki ayrı yolunda ilerlemişlerdir.

Kendi farklı doğrultusunda gelişen sosyal demokrasi, sosyal değişimin süreç içinde, "evrim yoluyla" gerçekleşmesini ve "karşıt" sınıfın bütün demokratik haklarına sahip olarak sürekliliğini öngörmüştür.

d) Demokrasi tercihinde birleşen Bernstein ve Kautsky'nin öteki konulardaki farklılaşmaları, sosyal demokrasi içindeki iki değişik yaklaşıma neden olmuştur. Çağdaş sosyal demokrasinin, Bernstein ve Kautsky'nin bir sentezi olduğu, ülkesine, ortamına ya da konusuna göre bu iki düşünürden birinin sentezde ağır bastığı söylenebilir:

Bernstein'dan kaynaklanan yaklaşım, "sosyal demokrat partinin," daha kapsayıcı olması görüşündedir. Bu partinin çatısı altında sadece işçi sınıfının (geniş anlamıyla, işçiler, memurlar, aydınlar, teknokratlar) değil, küçük-burjuvazinin "demokrat" kesimlerinin de yer almasını (köylüler, vb.) öngörmektedir. Bernstein'a göre, bu partinin tek başına iktidara gelmesine çağın gerçekleri elverişsizdir; parti, burjuvazinin radikal kesimlerinin partileriyle bir koalisyon iktidarını öngörmek ve stratejisini bu doğrultuda belirlemek durumundadır. Bernstein'ın çizgisi, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti konusunda daha yumuşak bir yaklaşımda gelişmiştir.

Buna karşılık, Kautsky doğrultusundaki öteki çizgi, sosyal demokrat partilerin (geniş anlamıyla) işçi partisi niteliklerini özenle korumalarını, tek başına iktidarı öngören bir strateji izlemelerini, demokratik ve evrimci bir anlayışla olsa bile, sosyal mülkiyet ilkesinden vazgeçilmemesini savunmuştur. Ancak, her iki akımın da ortak yanı olan çoğulcu demokrasi, barışçı mücadele yöntemleri, evrimcilik gibi özellikler, sosyal demokrasinin temel ilkeleri arasında yer almıştır.

Sosyal demokrasinin çağımızdaki tezleri, ideolojinin kaynaklarından gelişen bu iki akımın karşıtlıklarından ve uzlaşmalarından oluşmaktadır.

Sosyal demokrat partiler, bundan böyle, temel ideolojik tercihleri doğrultusunda kalan, ancak ülkesine göre farklılaşan uygulamalara gireceklerdir. Plancılık, Keynesçilik, katılımcılık gibi yöntemler gelişecek, sosyal demokrat partilerin millileştirmeye, sınıfsal ittifaklara ve birçok konuya ilişkin yaklaşımları bir ülkeden diğerine değişebilecektir. Ancak, en radikalinden en ılımlısına kadar bütün bu partiler, hem demokrasi tercihini, hem de, işçi sınıfından kaynaklanmak özelliğini her zaman koruyacaktır.

5. Sınıfsal Yapının Önemi

a) Demokrasi tercihini yapmış sosyal demokrat partilerin ayırt edici özelliği ve en önemli niteliği, onun sınıfsal yapısıdır. Bu partiler, hem dar

anlamıyla (ücretliler, maaşlılar), hem de geniş anlamıyla (teknisyenler, aydınlar, vb.) işçi sınıfından kaynaklanmış partilerdir. İlerde ayrıntılarıyla göreceğimiz üzere, sosyal demokrasinin bir işlev sahibi olabilmesi, yani, burjuvazi karşısında bir "taraf" olarak onunla hem mücadele etmesi hem de ustalaşabilmesi, ancak partinin bu toplumsal niteliği taşımasıyla mümkündür. Sosyal demokrat partinin bu ayırt edici özelliği, "sınıf değil kitle partisi olduğunu" ilân etmiş az sayıdaki partide bile (örneğin, Alman spd'sinin 1959 Bad Godesberg programı) çok açıktır.

Çağdaş sosyal demokrat partiler, toplumun tümüne ait sorunları çözümlemenin, toplumun tümüne yansıyacak bir gelişmenin iddiasına sahiptir. Ancak hepsinin hem sosyolojik yapısı hem de öncelikler sıralaması, temellerindeki sınıfsal tercihin bir yansımasıdır.

Sosyal demokrat partilerin işçi hareketini temsil edişi üzerinde, sosyal demokrasinin anlaşılabilmesi açısından ısrarla durmak gerekir. Sosyal demokrat siyasetin bir anlam ve işlev taşıması, kendi kurduğu mantığı bütünleyebilmesi, ancak bu yapısal özellik sayesinde mümkündür. Sosyal demokratların köşeli olmayan ideolojileri ve belirli koşullara bağlanmış bâzı uzlaşmacı pratikleri, bu çok önemli, stratejik noktanın dikkatten kaçmasına neden olmamalıdır:

Sosyal demokrat partiler, –liberal, muhafazakâr partilerde ya da bâzı popülist partilerde olduğu gibi– birtakım insanların bâzı genel amaçlar çevresinde toplanmasıyla meydana gelmiş değildir. Liberal, muhafazakâr ve popülist partilerde üyeleri bir araya getiren, onların, belirli ilkeleri benimsemek ve paylaşmak şeklindeki "sübjektif" tercihleridir. "Ortak payda," bu üyelerin aynı sübjektif tercihlerde beraber olmalarıdır.

Sosyal demokrat partiler ise, aynı sınıfsal özelliği paylaşmaktan, aynı sosyal sınıfa ait olmaktan öncelikle kaynaklanmış "objektif" bir beraberliğin ifadesidir. Beraberlik, insanların sübjektif tercihlerinden değil, kendi sübjektif tercihlerinden adetâ bağımsız olarak paylaştıkları "objektif" durumlarından, yani aynı sosyal sınıfın üyeleri olmalarından öncelikle kaynaklanmıştır. Sosyal demokrat partilerin burjuva üyeleri, hattâ liderleri olabilir, bu partiler kapılarını sınıfsal ölçüyle sımsıkı kapamazlar ama belirleyici özellikleri, onların objektif bir sosyal beraberliği yansıtmalarıdır. Nitekim, sosyal demokrat partinin "demokrasi" tercihi, bu partinin öncelikle işçi hareketini temsil etmesi nedeniyle tarihsel bir önem kazanmış ve karşıt sınıfların barışçı mücadelesini mümkün kılarak, demokrasiye radikal bir değişim getirmiştir.

b) Sosyal demokrat partiler, işçi sendikalarıyla çok yakın ilişkiler içinde gelişmiştir. Sendikalarla doğrudan, organik bağlantı içinde bulunmak ve sendikaların, işçilerin beraberliğinde büyümek, sosyal demokrat partilerin evrensel bir özelliğidir.

Bazı örneklerde, işçi sendikaları, "sendika olarak" sosyal demokrat partinin üyesidir. Örneğin otuz bin üyesi bulunan bir sendika, partiye otuz bin üyesiyle ve onların adına katılmaktadır. Partinin genel kongresinde, bütün üyeleri adına blok oy kullanabilmektedir. Kural, bu "üye" sendikalardaki işçinin, doğrudan partiye de üye sayılmasıdır. Ancak işçi kişisel olarak bu üyeliğini reddederse, bir de tabii, sendikanın partiden çekilmesi durumunda, üyelik düşmektedir.

Sendikalarla bu organik bağlılık, Batı Avrupa sosyal demokrasisine hem özelliğini hem de gücünü vermiştir. Nitekim, 1970'lerin rakamlarıyla, İngiliz İşçi Partisi'nin toplam maddi gelirinin yüzde 75'i, sendikaların üyelik ödentisi ve yardımlarıdır, İsveç'te bu oran yüzde 60'ın üzerindedir. Gene 1970'li yıllarda, Federal Alman parlamentosundaki sosyal demokrat milletvekillerinden üçte ikisini, ya işçi kökenliler ya da sendikalarla uzman, danışman, bilimadamı olarak bağlantılı kimseler meydana getirmektedir.

Sendikalarla bu özdeşlik sonucunda sosyal demokrat hareket, sendika-parti ilişkileri, çelişkileri, uzlaşmaları içinde siyasal kişiliğini oluşturmaktadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bu tür yakın ilişkinin getirebileceği sakıncalardan sosyal demokrat hareket kendini büyük ölçüde korumuştur: İşçiye ve sendikaya desteği karşılığında hoş görünmek amacıyla demagojiye başvurulmadığı gibi, sendikalar da her istediklerini partiye yaptırtmak için özel konumlarından yararlanmamıştır. Belirli bir sorumluluk karşılıklı sürdürülebilmiştir.

Sendika-parti beraberliğinin partiye kazandırdığı güçlü "temsilcilik niteliği," sosyal demokrasinin amaçladığı işlevle de tutarlıdır: Sosyal demokrat parti işçi hareketinden kaynaklanmış bulunduğundan, onun temsilciliğini üstlendiğinden, güçlü ve meşru bir "taraf" niteliğinden dolayı, çoğulcu demokrasi çerçevesinde burjuvazi ile yapacağı "bir arada yaşamak uzlaşması," anlamlı ve sağlam olabilecektir.

6. Nasıl Bir Ekonomi?

Demokrasi tercihini yapmış, kendi ayrıcalıklı sosyal yapısını korumuş sosyal demokrat partiler, ekonomiye nasıl yaklaşacaktır? Çoğunun programında bulunan "... üretim araçlarının topluma mal edilmesi" amacı,

giderek "folklorik" bir özellik de almıştır. Sosyal demokrasinin iktidar deneyleri, "ekonomik mülkiyet" sorununun önceliğinden zaman içinde uzaklaşarak, "gelir paylaşımındaki ve iktidarın sahipliğindeki eşitsizliklere karşı bir mücadele" şeklinde gelişmiştir. Sosyalizm, bu işlem açısından görülmüştür. Daha doğrusu, "üretim araçlarının topluma mal edilmesi," giderek, egemenliğin bir teorik ve zorunlu önkoşulu olarak değil, ekonominin kilit noktalarının elde tutulmasında gerekebilecek bir araç şeklinde nitelenmiştir. Ancak, sosyal demokrat partilere ilişkin birçok konuda olduğu gibi, burada da genelleme yapılamaz:

a) İngiliz İşçi Partisi, demir-çelik, ulaştırma gibi temel sektörlerde her zaman kamulaştırmaya gitmiştir. Fransız Sosyalist Partisi, 1981 iktidarıyla, sanayinin bâzı kilit sektörlerinde ve bankacılıkta millileştirmeleri gerçekleştirmiştir. Fransız Cumhurbaşkanı Mitterrand'ın "... kimi sanayii millileştirmesek, bunlar yakın gelecekte gayrı-millileşecekti" diyerek, çokuluslu şirketler karşısında bir savunma olarak da bu girişimleri açıklaması, ayrıca ilginçtir.

Geleneksel olarak kamulaştırmadan uzak durmuş İskandinav sosyal demokrasisinin güçlü örneği İsveç Sosyal Demokrat Partisi, günümüzdeki iktidarı aracılığıyla, farklı bir "sosyalleştirme" programı sunmaktadır: İşverenlerden de kesilecek vergilerle oluşan yeni bir fon, İsveç İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na verilecek. İşçi Konfederasyonu, bu fonu, özel şirket hisse senetlerini piyasadan satın almakta kullanacaktır. İsveç işverenlerine göre, bu program, İsveç özel sanayinin kontrolünü yakın gelecekte işçilerin ele geçirmesiyle sonuçlanacaktır...

Federal Alman Sosyal Demokrat Partisi ise, 1959 programıyla, üretim araçlarının topluma mal edilmesi ilkesini resmen bırakmıştır. Parti lideri Willy Brandt'a göre, gelişmiş ve çağdaş ekonomide, üretim araçları mülkiyelinin bir sosyalist partiye getireceği denetim ve iktidar gücünü, "kredi mekanizmalarının kullanımı, sosyal önlemler, vergilendirme ve gelir paylaştırma yöntemleri" zaten ve rahatlıkla sağlayabilmektedir. Gene Brandt'a göre, sosyalizmin gerçekleşmesi için, üretim araçlarının mülkiyeti artık "olmazsa olmaz" niteliğinde bir önkoşul değildir. Zaten çeşitli mekanizmalar aracılığıyla sosyal ve ekonomik kararlara egemen olabilen parti, özel sektörün girişimci katkılarından toplumun yararlanmaya devamını tercih edebilecektir.

Sosyal demokrasinin ekonomik yaklaşımı, bu farklı açılardan etkilenerek ve her ülkenin kendi koşullarında gelişmiştir. Belçikalı sosyal

demokrat lider Henri De Man'ın "plancılık" üzerine bina edilen modeli, Otto Bauer'in geliştirdiği "Avusturya" sosyalizmi anlayışı, Keynes'in ekonomik modelinin sol yorumundan hareket eden yöntemler ve "refah devleti" kavramı, bütün sosyal demokrat partilerin iktidar uygulamalarında ve muhalefet tezlerinde kendini duyurmuştur.

Sıralayageldiğimiz bütün bu özellikleri çerçevesinde, sosyal demokrasi, tümünün bir anda açılması mümkün olmayan bir dizi çelişkinin ve karşıtlığın, bir bölümüyle ve zaman içinde çözümlenmesiyle kendi kişiliğini oluşturmuştur. Sosyal demokrat partilerin zaman içinde karşılaştığı fakat sadece işçi hareketinin teorik geleneğine başvurmakla çözemediği sorunlara farklı partilerin getirdiği farklı cevapların birbirini etkilemesi ve izlemesiyle, sosyal demokrasi genel yaklaşımlarını belirlemiştir. Katı bir teorinin çerçevesinde peşinen bulunmuş çözümlerden çok, deneylerle geliştirilen çözümlerin sistemini sosyal demokrasi kurmuştur.[11]

b) Bu özellikleri de taşıyan sosyal demokrat hareket, kendi ekonomi politikasına çeşitli hükümet uygulamalarıyla açıklık getirmiştir. Uygulama ülkesine göre değişmekle beraber, şu genel çizgiler belirtilebilir:

Sosyal demokrasinin ekonomi politikasında, kapitalist ekonominin genel çerçevesi kural olarak reddedilmemektedir. Bu çerçeve içinde kalarak, ekonomiyi ve siyasal iktidarı öncelikle işçi hareketinin etkisine sokacak, onun yararlarına öncelik tanıyacak değişimler öngörülmektedir. Sosyal demokrat hareketin bu anlayışla gündeme getirdiği millileştirmeler, "teorik kaçınılmazlıklar" nedeniyle mülkiyetin el değiştirmesi açısından değil, otoritenin, denetim ve yönlendirme mekanizmalarının el değiştirmesi açısından değerlendirilmektedir.

Teorik olmaktan çok pratik nitelikli bu yaklaşım, tabiatıyla, sınırlı bir uygulama getirmektedir. Bâzı örneklerde, temel ve kilit sektörlerin sosyalleştirilmesi öngörülmektedir (Fransa, İngiltere); kiminde bu, ancak zorunluluk altında düşünülebilecek çözümdür (İskandinav partileri); kiminde ise, böyle bir sorun yok gibidir (Almanya). Bâzılarında, "üretimin değil, tüketimin sosyalleşmesi" savunulmaktadır. Bu sonuncu anlayışı benimsemiş partilerde, mülkiyetin biçimi değil, üretimin işçi hareketi adına denetimi ve yönlendirilmesi, sosyal adalet, kültür ve fırsat eşitliği ön plana alınmaktadır.

Mülkiyet konusundaki esnek yaklaşıma karşılık, yönlendirme ve denetim, fırsat eşitliği ve sosyal adalet gibi konularda köşeli politikalar hemen bütün sosyal demokrat partilerce izlenmektedir. Örneğin, geçmiş

uygulamalarında millileştirmenin uzağında gözüken İsveç Sosyal Demokrat Partisi'nin 1970'lerdeki iktidar döneminde, ülkedeki tüm yatırımların yüzde 65'inin kararını ya devlet vermiş ya da denetimini devlet elinde tutmuştur. Sosyal demokrat hükümetler, kitlelerin siyasal ve ekonomik gücünü ve sosyal adaleti artırmak hedefini izlemişlerdir. Bunu, ekonomiyi yönlendirici mekanizmaları (bütçe, vergi, para politikaları, vb.) kitle yararına kullanarak gerçekleştirmeye genellikle çalışmışlardır. Millileştirmeler, kuraldan çok istisna niteliği taşımıştır.

7. Basit Bir "Reformizm" mi?

Sosyal demokrasinin ne ölçüde anlaşılmış ve "doğru" yorumlanmış, değerlendirilmiş olduğu, Avrupa'da bile tartışma konusudur. Sosyal demokrasiyi anlamaya değil, eleştirmeye, hattâ suçlayıp inkâr etmeye birçok çevrenin daha yatkın gözüktüğü, bunun daha kolay olduğu, ciddi bir varsayımdır. "Dönek Kautsky" küçümsemesini benimseyip bununla yetinenlerin çok büyük bölümü Kautsky'den iki satır okumadıkları gibi, suçlanmasına neden olmuş düşüncelerinden de habersizdir. Sosyal demokrasinin "kapitalizmin yedek tercihi" olduğu; başı sıkıştığında zor işlerini yürütmekle kapitalizmin onu görevlendirdiği, çok kimsenin siyasal lügati için yeterli formüllerdir.

Sermaye sınıfının hiç değilse bir bölümü açısından, sosyal demokrasi çoktan yargılanmış ve karara varılmıştır: Sosyal demokrat hareket, "Sovyet komünizminin" ikiz kardeşidir; onun "Truva atıdır." İktidara gelir gelmez maskesini atacak ve "sol dikta rejimini" kuruverecektir. İktidara zaten gelmişseler, sosyal demokratların yaptığı, kapitalistleri yok edip dikta rejimi kurmanın adımlarını atmaktan ibarettir...

Aynı sermaye sınıfının bir başka bölümü ise, sosyal demokrasinin "siyasetini", "çoğulculuğunu", "şiddet aleyhtarlığını", "evrimciliğini" övecek kadar "demokrattır." Ne var ki, sosyal demokratların ekonomik programı gündeme gelmek üzere ise, hele millileştirme gibi köklü özyönetim modelleri gibi değişimler ufukta ise, aynı çevrelerin "demokratlıklarından" eser kalmayabilir. Bu çerçeveler, kimi durumda, sırf sosyal demokrasinin programı uygulanmasın diye toplumun en gerici kesimleriyle işbirliği yapmaktan, faşist diktalara davetiye çıkarmaktan geri kalmazlar.

Bütün bunlar, şu gerçeği değiştirmez: Avrupa'da en yüksek hayat düzeyine sahip işçilerin ve genel olarak emekçilerin, sosyal demokrat

iktidarların uzun süre işbaşında kaldığı ülkelerde yaşadıkları gerçeğini... En gelişmiş sosyal güvenlik sisteminin geçerlikte bulunduğu, fırsat eşitliğinin –göreceli olarak– yüksek sayılabileceği, çalışanların kültürden aldığı payın –öteki Batı Avrupa toplumlarına kıyasla– gene en yüksek olduğu ülkeler, bunlardır.

Sosyal demokrasinin anlaşılmasını kendi yandaşları için bile güçleştiren, –daha önce belirttiğimiz gibi– onun katı ve köşeli bir ideolojik çerçeveden yoksun bulunmasıdır; değişik ülkelerin farklı pratiğinde biçimlenmesidir. Bu özellikleri, sosyal demokrasinin belirleyici, ortak ve kalıcı niteliklerinin anlaşılmasını ve temel mantığının kavranmasını zorlaştırmıştır.

Bu çalışmamızın amacı, sosyal demokrasinin ideolojisini, stratejik tercihlerini ve mantığını araştırarak onun anlaşılırlığına bir katkı getirmektir.

Sosyal demokrasinin genel tanıtımında cevaplanması gereken soru, galiba şudur: Sosyal demokrat partiler, "mevcut sosyal ve ekonomik yapının çerçevesindeki basit bir reformizmden mi ibarettir?"

Sosyal demokrasinin tarihi ve günü, bu suale "hayır" denmesinin doğru olacağına işaret ediyor: Sosyal demokrat partilerin gelişimi, "demokrasiyi", "siyaseti" ve "ekonomiyi," çalışanlar yararına radikal (köktenci) bir değişime zorlamış, bir "değişim sürecini" ya da "süreç içinde değişimi" gerçekleştirmiştir.

8. Sosyal Demokrasinin Özeti

Sonuç olarak, sosyal demokrasi, işçi hareketi adına burjuvaziyle gerçekleştirilen "şartlı" bir "bir arada yaşama" uzlaşmasıdır: İşçi hareketi, bu uzlaşmayla, sermaye sınıfının bir sınıf olarak varlığını, özgürlüğünü sürekliliğini garanti etmektedir. Parlamenter, temsili ve çoğulcu demokrasiyi bu anlayışla benimsemektedir. İşçi hareketi, bu tercihini, açık ve kesin bâzı önkoşullara bağlamış, tercihinin geçerliliğini, önkoşulların sürekliliğine bağımlı kılmıştır: Ekonomik ve siyasal iktidarın el değiştirebilir olması; işçi hareketinin siyasal özgürlüklerin tümüne sahip olması; işçi hareketinin kendi gücü oranında sosyal dengeleri etkileyebilmek ve iktidar mekanizmalarında yer alabilmek hakkına sahip olması, önkoşullarına...

Sosyal demokrasinin doğru kavranabilmesi için bir noktaya daha işaret etmek gerekir: Sosyal demokrasi, tüm stratejik tercihlerini, "bir zorunluluk

nedeniyle" ya da "uzlaşmada kendine düşen fedakârlık" diye değil, işçi sınıfının ve genel olarak halkın yararı bu olduğu için, yaptığı inancındadır. Örneğin "demokrasi tercihi," bir mecburiyetin ifadesi değildir. "Geçici aşama" ya da "orta yolun çözümü" de değildir. Sosyal demokrasi, temsil ettiği toplumsal sınıfın yararını çoğulcu demokrasinin sürekliliğinde gördüğü için bu tercihi yapmıştır. Aynı şekilde, sermaye sınıfının demokratik varlığını, özgürlüğünü ve sürekliliğini kabullenmek de, piyasa ekonomisini ve üretim araçlarında özel mülkiyeti reddetmemek de, bir uzlaşmanın sosyal demokratlara yüklediği zorunlu taviz değildir. Sosyal demokrasi, karşıt olduğu sosyal sınıfın özgürce var olacağı bir çerçeveyi işçi hareketi açısından en yararlı olanı diye nitelediği için, bu tercihi yapmaktadır.

Başka bir deyişle, sosyal demokrasinin "hakkaniyet ölçüsüne uymak", "orta yolu bulmak" ya da benimsediği tercihleri bir taviz olarak nitelemek gibi iddiaları yoktur. Doğru ya da yanlış, fakat işçilerin ve maaşlıların en yararına çözümün kendi önerdiği sistem olduğuna inandığı için, bu sistemi sosyal demokrasi savunmaktadır.

Kısa bir formülle tanıtılması kolay olmayan bu sosyal demokrasiyi, iki yabancı yazar şöyle özetlemeye çalışıyor:

Sosyal demokrat partiler, özgürlüklerin tanınmasından, çoğulculuktan, parlamenter çerçeveden, sivil ve siyasal haklardan kaynaklanmış bir demokrasi iddiasını ve talebini ortaya koyarak;

(a) hem proletarya diktatörlüğüne alternatif getiren;

(b) hem de devlet-parti beraberliğini öngörmüş Sovyet modelinin karşıtı olan yeni bir demokrasi kavramı geliştirmişlerdir.

Bu sosyal demokrat partiler, ayrıca, ekonomik yaklaşımlarında bir tür sol Keynesçiliğin bir ölçüde Marksizan yorumunu benimsemişlerdir. Bu doğrultuda kendi ekonomi modellerini geliştirerek;

(a) kitlesel katılıma ve yaygın tüketime elverişli, daha eşitlikli yeni bir sosyal kalkınma modelinin oluşmasını;

(b) bu oluşumun, demokratik bir planlamadan kaynaklanmasını;

(c) bir yandan ekonomik gelişmenin öte yandan işçi sınıfıyla demokratik güçlerin meydana getirdiği yeni tarihsel temellerin üzerinde "demokratik ve paylaştırıcı bir devletin" yükseltilmesini, öngörmüşlerdir. [12]

Sosyal demokrasi, dünyanın önemli bir kesitinde, özellikle sanayileşmesini tamamlamış ya da tamamlamak üzere olan ülkelerinde,

çağımızın iddiasıdır...

***

Sosyal demokrasinin "ne olduğunu ve ne olmadığını," bu çok yönlü, kendi içinde farklılaşan, teorik ve pratik belirsizlikler de taşıyan hareketin "ortak paydaları"nı araştırarak cevaplamaya çalışacağız. Önce, hareketin ideolojik kaynaklarını, iki önemli düşünürü Bernstein ile Kautsky'de inceleyeceğiz. Daha sonra, günümüzdeki anlamıyla sosyal demokrasinin doğuşuna yol açan temel tercihlerini, ardından, bu tercihlerin pratikteki sonuçlarını ve sosyal demokrasinin geleceğini araştıracağız.

Belirtmek istediğimiz önemli bir nokta da şudur: Bu çalışma, sosyal demokrasiyi eleştirmek için hazırlanmış değildir. Sosyal demokrasiyi benimsemiş bir kimse olmamıza rağmen, sosyal demokrasiyi savunmak için de hazırlanmış değildir. Sosyal demokrasiyi anlamak ve anlatmak için bu kitap yazılmıştır. Amaç, siyasi bir kavganın kitabı değildir; siyaset düşüncesinin ve siyasal mücadelenin başvurabileceği objektif bir çalışmayı sunabilmektir.

İKİNCİ BAŞLIK

İDEOLOJİNİN KAYNAKLARI

Sosyal demokrat ideolojinin, değişmez kalıplara, köşelere ve çok net özelliklere sahip olmamakla beraber, açık bir "mantığa" dayandığını, bu mantık çerçevesinde ilkeleri ve temel yaklaşımları, deneylerle ortaya çıkmış uygulama biçimleri oluşturduğunu belirtmiştik. Tarihsel işçi hareketinin özellikle çoğulcu demokrasi karşısında geçirdiği evrim ve yaşadığı bölünme sonucunda, günümüzdeki anlamıyla sosyal demokrat oluşumlar hızlanmıştı. Bunlar, ilginç bir şekilde, bir yandan solun klasik 19. yüzyıl teorilerine bağlı kalırken, bir yandan da aynı teorilere getirdikleri eleştirilerden kendi kişiliklerini yaratmıştı. Benzer bir durum, giderek, piyasa ekonomisi karşısında da gelişecek, sosyal demokrat partiler, bu ekonomi pratiğinin de hem eleştirisini yapıp alternatifini geliştirecek, hem de, birçok temel özelliğini benimseyecekti.

Daha önce de altını çizdiğimiz üzere, sosyal demokrasinin bu karmaşık temelleri, onu bir tutarlı mantıktan ve kendine özgü kişilikten yoksun kılmamıştır. Onun bir tür "orta yol" yaratması, işçi sınıfı ile sermaye sınıfı arasında bir "ara sınıfı" varsayması benzeri sonuçlar da yaratmamıştır. Ancak, sosyal demokrat ideoloji ve siyasetin, önceden çizilmiş, tümü yazılarak noktası konmuş bir kalıptan yola çıkmadığı, belirli temel ilkelerinin zaman içindeki uygulamalardan etkilenmiş olduğu açıktır. Dolayısıyla, sosyal demokrasinin anlaşılması ve anlatılması, her şeyden önce, bir oluşumun ve bir sürecin kavranmasıyla mümkündür.

Çağımızdaki anlamıyla sosyal demokrasinin oluşum sürecini, ideolojik kaynaklardan yola çıkarak izlemeye çalışacağız. Bu kaynakların tümüne başvurmak kitabımızın amacını ve çerçevesini aşar. Biraz sübjektif bir seçme yaparak, Bernstein ve Kautsky üzerinde duracağız. Sosyal demokrasinin "Fabianizm" kaynağının öncelikle İngiltere'ye özgü olması ve kendi ulusal çevresiyle çok bağlantılı bulunması nedeniyle ve çalışmamızın boyutlarını fazla genişletmekten kaçınmamızdan ötürü, bu akımı incelemiyoruz. Ayrıca, sözü geçen iki düşünürün, sosyal demokrasinin ideolojik kaynaklarını –kitabımızın sınırlı amacı çerçevesinde– yeterince açıkladığı görüşündeyiz. Kaldı ki, Bernstein'ın düşüncelerinde, İngiliz Fabian hareketinin birçok özelliği zaten vardır (evrimcilik, barışçılık, vb.).

BİRİNCİ BÖLÜM

BERNSTEIN

"Çağdaşımız Bernstein,"[*4] genellikle kendisine atfedilmiş önemin daha fazlasına lâyık bir düşünürdür. Alman sosyalizminin en yürekli militanlarından olan, ömrünü sürgünlerde ve yıllarca yasadışı bırakılmış partisinin yayın organında geçiren Bernstein, sonraki kuşakların sosyalistlerince acele ve kolay yargıların konusu yapılmıştır. 19. yüzyılın sonlarındaki mücadelelerde yer alan ve Engels'in, kendi vasiyetnamesinin uygulanmasıyla görevli kıldığı yakın dostu olan Bernstein, hayatını adadığı Marksizm üzerine ilk teorik ve pratik sualleri açan kişidir. Bernstein'ın sualleri ya da eleştirileri, klasik Marksizmden yola çıkarak günümüzdeki anlamıyla "sosyal demokrat" çizgiye ulaşan Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin evrimiyle iç içe gelmiştir. Bernstein'ın 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında oluşturduğu düşünceler ve kalkıştığı "özeleştiri," birçok özelliğiyle, 20. yüzyıl sosyal demokrat hareketinin temel yaklaşımlarını etkilemiş, sosyal demokrasinin ideolojisinde başlıca kaynaklardan biri olmuştur. Daha önce değindiğimiz gibi, sosyal demokrat ideolojinin oluşumu, Bernstein ile Kautsky'nin temsil ettikleri iki farklı teorik yaklaşımın çelişki ve ilişkileri çerçevesinde her partinin kendi sorunlarına getirdiği pratik cevapların ortak mantığında ve ortak paydalarında gerçekleşmiştir.

20. yüzyıl solculuğunda, sosyalizmin "sosyal demokrat" yorumunu benimseyen partiler, kendi pratik sorunları ve çözümleriyle uğraşmaktan, paylaştıkları teorik mirasla yeterince ilgilenmemişlerdir. Sosyalizmin Sovyet modeli bir yorumunu kabullenen komünist partileri ise, Bernstein'ın eleştirilerini cevaplamak ve çürütmeye çalışmaktan çok, kategorik bir yadsıma ve hükümle yetinmişlerdir. 1899'da yayınlanmış Sosyalizmin Varsayımları kitabının 1974'teki Fransızca çevirisini yapan Bon ve Burnier'nin önsözündeki şu gözlem ilginçtir: "... Bernstein'ın hayatı ve eserleri üzerine başvurulabilecek sadece iki çalışma vardır. Pierre Angel'in Edouard Bernstein ve Alman Sosyalizminin Gelişmesi ile, Peter Gay'ın Edouard Bernstein, Demokratik Sosyalizmin Açmazı, hepsi o kadar..."

Bununla beraber, Bernstein'ın iddia ve düşüncelerinin hâlâ güncelliğini koruması, eserlerinin hakkı olan ilgiyi kanıtlamaktadır: Bernstein sonrasının gerçekleri, onun birçok sezgisini, çıkarımını (déduction), "varsayımlarını," hattâ teorilerini geçerlikte tutmuş, kısmen ya da büyük bölümüyle

doğrulamıştır. Olaylar tarafından doğrulanmak, bütün mücadelesini olayların somut gözlemleriyle temellendirmiş bir insanın kişiliğine yakışan bir "son"dur.

Bernstein'ın bir kâhin ya da yanlışsız bir teorisyen olmadığı açıktır. Bununla beraber, tezlerinin önemli bölümü çağdaş sosyal demokrat partiler aracılığıyla güçlenerek yaşatılmakta, "euro-communism" akımlarında bile yankılanmaktadır. İlginç olan, bu tezlerin, kaynaklarındaki düşünüre atıfta bulunmaksızın, bir çağrışım yapılmaksızın, çoğu durumda, önce düşünülüp yazılmış olduğu bilinmeksizin günümüzde tekrarlanmasıdır. Varsayımlar…'ın sözünü ettiğimiz çevirisinin önsözünde iki çevirmenin naklettiği anı, hayli anlamlıdır: Söz konusu çeviriyi yapmalarından dokuz yıl kadar önce, Bon ve Burnier, Fransız Komünist Partisi'nin Gençlik Kolları'nda Ulusal Komite üyesidir. Gençlik Kolları'nın merkez karar organı olarak, komite, Bon ve Burnier'nin katkısıyla Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne 1965'te bir açık mektup göndererek, eleştirilerini ve kaygılarını sıralamıştır. Olaydan dokuz yıl sonra, Bon ve Burnier, şöyle anlatıyor:

"... Söz konusu mektupta, Bernstein'ın tezlerinin özünü, bu tezleri hiç okumamış kişiler olarak dile getirmekteydik; Bernstein'ı okumak şöyle dursun, Bernstein'a karşı, bu ‘likidatör'e[*5] karşı, önyargıdan kaynaklanmış derin bir küçümsememiz vardı... Marksizmle ilişkili her öğrenciden doğal olarak bekleneceği gibi..."[13] Gerçekten, söz konusu mektup, temel olarak, "devrim ve demokrasi", "sürekli yoksullaşma", "yeni toplum kesitleri", "bunalımların sürekliliği", "devrimci felâket kehaneti" gibi Bernstein'ın değindiği konulardan hareket etmekte ve onun eleştirileri doğrultusundaki bir eleştiriyi parti yönetimine yöneltmektedir.

Son olarak, Bernstein'ın kritik yaklaşımının ve tüm teorik "gerçekleri" güncel deneyimlerin sınavından geçirmek ısrarının altını çizmemiz gerekir. Siyasal meşrulaştırmayı olduğu gibi siyasal inkârı da soyut kavram ve tartışmalarda gerçekleştirmek eğiliminin yaygınlaştığı günümüzde, Bernstein'ın söz konusu kritik ve deneyci yaklaşımı derslerle doludur. Öte yandan, Bernstein'ın düşüncelerini nasıl değerlendirirsek değerlendirelim, onun cesareti ve aydın namusu saygıya lâyıktır: Bernstein, bütün yaşamını üzerinde yükselttiği moral temellerin mücadelesini bina ettiği, toplumdaki yerini, çevresinde sağladığı temellerin artık "gerçeklere uymadığını" gördüğünde, bu temelleri yıkıvermekten çekinmemiştir. Bunun faturasını, hayatının Sosyalizmin Varsayımları sonrasındaki kesitinde kişisel olarak ödemiştir...

***

Bernstein, solun tarihinde en fazla tartışılan ve bu tarihi en fazla etkilemiş isimler arasındadır.[14] Köklü liberal geleneğe sahip Musevi bir ailenin çocuğu olarak 1850'de Berlin'de doğmuştur. 1870 yılında işçi hareketinin militanları arasına katılmıştır. Bölünmüş Alman solcularını tek bir kuruluşta birleştiren 1875 Gotha Kong-resi'yle oluşan Sosyal Demokrat Parti'nin Yönetim Kurulu'nda, henüz 25 yaşındaki Bernstein da vardır. Bu dönemin Bernstein'ı, Londra'da bulunan Marks ve Engels'in yazdıklarından çok, liberal ve pozitivist bir sosyalizm anlayışına yakın gözükür. Almanya'daki Bismarck yönetiminin 1878'de Sosyal Demokrat Parti'yi kapatması ve Bernstein'ın da cezalılar listesinde yer alması nedeniyle, Bernstein İsviçre'ye sürgüne gönderilir. Burada arkadaş olduğu Karl Kautsky ile geliştirdikleri tartışmaların da etkisiyle Marksizmi benimser. Londra'da Marks ve Engels'le tanışarak onlara hayran kalır ve çevrelerinde yer alır. Sosyal Demokrat Parti'nin, August Bebel'in başkanlığında yeniden oluşmasından sonra, partinin resmi yayın organı Sozial-Demokrat'ı Zürih'te yayınlamakla sürgündeki Bernstein görevlendirilir.

Bernstein'ın bir yabancı ülkede yayınladığı bu haftalık gazete, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin gelişiminde başlıca teorik ve siyaset üreten kaynaktır. Baskıcı yasalar altında görev yapan ve kendi parlamento grubu tarafından sürekli sağ'a çekilmek istenen Sosyal Demokrat Parti'nin tek özgür düşünce ve tartışma forumu, Sozial-Demokrat'tır. Bernstein, yönetimi ve yazılarıyla, Marksist tezlerin partideki etkinliğini artırır; Sosyal Demokrat Parti'nin parlamento grubunun "oportünizmine" karşı çıkar; "kapitalizmin yakında çökeceğini", "sınıf kavgasının sonucuna ulaşacağını", "proleter devriminin yakınlığını" haber verir.

1888'de, Sozial-Demokrat'ın yazı kuruluyla beraber Bernstein da İsviçre'den sınırdışı edilir. Yurduna dönmesi hâlâ yasaklı olduğundan, Londra'ya geçer. Bernstein, burada, Engels'in evine sık sık girip çıkar, dönem sosyalizminin öncü isimleriyle tanışır ve tartışır (Lafargue, Plekhanov, Kropotkine, Bernard Shaw, vb.). Engels, Bernstein'la yakından ilgilenmektedir. Yaşça kendisinden hayli küçük olan bu Alman düşünürüne, vasiyetnamesindeki özel istekleri gerçekleştirmek görevini de verir.

Bernstein'ın gelişiminde Londra'nın rolü, sadece Engels'le sınırlı değildir. İngiliz sosyalistleri ve Shaw'la sık sık tartışır ve onları "ılımlı" bulduğunu belirtir. Ne var ki, dönem İngiltere'sindeki sosyal ve siyasal

oluşum, Bernstein'ın zihnindeki ilk sual işaretlerini açmaktadır: Viktorya çağının liberal demokrasisi sağlıklı sonuçlar yaratmaktadır; sendikalar başarıyla gelişmekte ve toplumsal bütüne katılmaktadır; liberal akımlar, uzlaşmaya yatkın işçi örgütleriyle ittifak kurabilmektedir, vb. Sanayileşmenin bu anavatanı ve Marks'ın tahlillerindeki bu ilk model, Komünist Manifestosu'ndaki şemalara hiç uymamaktadır. Londra, Bernstein'daki ilk kuşkudur. Çok sevdiği ve saydığı Engels'in önünde, bu kuşkuyu kendine saklar.

1890'da, Alman gerici sağı seçimi kaybetmiştir. Altı yıl öncesine oranla Sosyal Demokrat Parti'nin oyları üç kat artarak 1.5 milyon ve yüzde 20 düzeyine ulaşmıştır. İmparator II. Guillaume, darbe yanlılarını saf dışı etmiş, ayrıca, bir dizi sosyal reformu başlatmıştır. Bismarck istifasını vermiş, olağanüstü hal yasaları –sürgündekilerin affını gerçekleştirmemekle beraber– yürürlükten kaldırılmıştır. Bu arada, Sosyal Demokrat Parti'nin üyeleri hızla çoğalmakta, partinin yerel yönetimlerdeki, sendika ve kooperatiflerdeki etkinliği büyümektedir.

Bütün bunlar, İngiltere'dekine benzer sonuçlara mı sosyalizmi uzun vadede götürecektir? Bu durumda, devrimci ufukların haberciliği, tehlikeli soyutlamalara dönüşerek, bir karşıdevrime mi ortam ve gerekçe hazırlayacaktır? Üstelik, ekonomik krizler sıklaşmamakta, işçi sınıfının zaferiyle sonuçlanacak nihai bunalım, ufukta gözükmemektedir... Bu durumda, diye düşünmektedir Bernstein, kapitalizmin kendi çöküşünü hazırlamakta olduğunu, şiddetin egemenliğindeki bir iktidar olayını ve işçi sınıfının diktasını, olasılık hesaplarının dışında mı tutmak gerekir?..

Engels, 1895'in ağustosunda ölür; kendini bu moral bağından özgürleşmiş kabul eden Bernstein, ihtilâlci yaklaşımlarını bir köşeye bırakarak, kendi revizyonizminin ilk ve kapsamlı belgeleri olan makalelerini, "Sosyalizmin Sorunları" ortak başlığıyla yayınlamaya başlar.

Bernstein'ın yazıları, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde büyük yankılar yaratır. 1898'de, Bebel ve Adler, görüşlerinden vazgeçmeye Bernstein'ı çağırırlar. Aynı yılın sonbaharında partinin genel kongresi Stuttgart'ta toplanmaktadır. Parti-içi demokrasinin ilginç bir örneği yaşanır ve sürgündeki Bernstein'ın gönderdiği kapsamlı bir bildiri Parti Genel Başkanı'nca okunarak, Bernstein'ın tezleri kongreye sunulur. Kongre çoğunluğunca reddedilmesine rağmen, Bernstein'ın partiden ihracı düşünülmez bile; bilâkis, bir sonraki kongrenin daha geniş tartışıp karara bağlayabilmesi için, tezlerini etraflıca izah etmesi Bernstein'dan istenir.

1899'da yayınlanan Sosyalizmin Varsayımları, parti kongresince yapılmış bu çağrının cevabıdır.

Sosyal Demokrat Parti'nin 1899'daki Hannover Kongresi, Bernstein'ın tartışmalarıyla doludur. Bebel, altı saatlik bir konuşma yaparak Sosyalizmin Varsayımları'ndaki tezleri çürütmeye çalışır. Kongrenin büyük çoğunluğu, Bernstein'ın önerilerini reddederek, Parti'nin, programını değiştirmesi için neden bulunmadığını belirtir. Ancak, Bernstein'ın Parti'ye sadakatine olan güvenini de, Kongre yineler.

1901 Şubatı'nda, Bernstein'a yönelik yasalar ve kovuşturmalar geçerliklerini yitirir. Yirmi iki yıl süren bir ayrılıktan sonra, Bernstein nihayet sürgünden yurduna dönebilir. Lübeck Kongresi'nde yeniden tezleri azınlıkta kalır ama, Parti, kısmi seçimdeki bir adaylığı Bernstein'a verir; Bernstein, 1902'de milletvekili seçilir.

Bernstein'ın 20. yüzyıldaki siyaset yaşamı, kendi tezlerinin savunuşu içinde geçer. Zaman zaman Parti yönetimi ile zıtlaşırsa da, parti disiplinine büyük özen gösterir. Bu dönemde, partinin örgütü giderek Bernstein'ın tezlerine yakınlaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı başka sorunları gündeme getirir ve Bernstein, barışçı kanadın öncüleri arasında yer alır. Savaş sonrasında barış ve Weimar Cumhuriyeti, Bernstein'ın özlediği, savunduğu gelişmelerdir.

Spartakist hareketini ve ondan kaynaklanan Alman Komünist Partisi'ni, Liebknecht ve Luxemburg'a kişisel saygısına rağmen çok yanlış bulur. Hattâ, bu girişimlerin "... bizleri, karşıdevrime sürüklemesinden çekiniyorum" der. Berlin Komünü'ne karşı çıkar, ancak bu hareketin kanlı biçimde bastırılmasını ve Liebknecht ile Luxemburg'un öldürülmelerini şiddetle kınar.

Bernstein, yaşlılık döneminde siyasal mücadelenin ön planından çekilmiştir. Bir düşünür olarak kendini hep canlı tutmuş, tezlerini savunmaya devam etmiş, bunların gerçeklerle doğrulandığını belirtmiştir. Bernstein, ömrünün son yıllarında, Almanya'da yeniden doğan ve giderek Nazizm özellikleri alan militarizme karşı çıkmış fakat uyarıları, kendi partisince bile fazla ciddiye alınmamıştır.

Bernstein, 18 Aralık 1932'de, 85 yaşında, Hitler'in iktidara gelişinden altı hafta önce ölmüştür...

***

Sosyal demokrasinin ideolojik kaynaklarını araştırırken, daha genel bir eleştiri ve öneri getiren Bernstein'a (öncelikle demokrasi anlayışı açısından inceleyeceğimiz) Kautsky'ye oranla geniş yer vereceğiz. İki düşünürün arasındaki temel çelişkilere ise, Kautsky'ye ayrılan sayfalarda değineceğiz.

Çalışmamızın bu bölümünde, Bernstein'ın eleştirisindeki temel eser olan ve sosyal demokrasiyi 20. yüzyıl boyunca etkileyen Sosyalizmin Varsayımları'yla;[15] Bernstein üzerine yapılmış en önemli inceleme olarak nitelenen, Peter Gay'ın yazdığı Demokratik Sosyalizmin Açmazı'nı[16] kaynak olarak almaktayız.

I

Tarihsel Koşulların Sonucu

Bernstein'ın düşüncelerini ve –tabir yerindeyse– değişimini anlayabilmek için, Alman ekonomisinin ve Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (isim şaşırtmasın, söz konusu parti, 19. yüzyılda ihtilâlci tezlerin bayraktarıdır) 1870-1900 yıllarındaki gelişimini ve özgül koşullarını incelemek gerekir. Peter Gay'ın yazdığı gibi, böyle bir ortamda, "... eğer Bernstein olmasaydı, koşullar onun bir başka örneğini yaratırdı..."[17] Gerçekten, "revizyonizm," yani Marksizmin yeniden gözden geçirilip değerlendirilmesi,[*6] gerekli noktalarda yenilenmesi ya da değiştirilmesi akımı ortaya çıktığında, şaşırtıcı bir yenilik olmaktan çok, zaten var olan gerçeklerin akılcı bir kabulleni̇şi özelliğini göstermekte; bunun iddiasını taşımaktadır.

1. "Kitlelerin Reformcu Partisi"

Revizyonist düşünceler Bernstein'ın zihninde henüz oluşum halindeyken, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (spd), bütün devrimci geçmişine, devrimci programına ve lafzına rağmen, 1890'larda zaten reformist bir kitle partisine dönüşmüş bulunduğu görülmektedir. Yani, Bernstein'ın teorilerinden ötürü parti nitelik değiştirmiş değildir; partinin kendi gerçeğinde yaşadığı değişim, bir bakıma, Bernstein'ın düşüncelerini etkilemiştir.

"Anti-sosyalist yasaların" 1890'da kaldırılması ve spd'nin özgür mücadeleye girişmesiyle, parti üyelerinin sayısı hızla artmış ve parti, Almanya'nın en yaygın ve en demokratik siyasal organizasyonuna dönüşmüştür. spd'nin programını benimsemek üye yazılmanın tek koşuludur ve partinin kapıları herkese açıktır. Partinin örgütsel mekanizmaları demokratik özelliklerde işlemekte ve seçilenler, parti temeline (tabanına) karşı sorumluluk taşımaktadır. Parti bürokrasisi katı bir hiyerarşi içinde görev yapmakta ve partinin eylemleri üzerinde tutucu bir etki göstermektedir. Bu kitle partisi özelliklerine rağmen –çok sonraları, 1905'te, Bernstein, "... sosyal demokrasinin her zamandan çok halkın partisi olduğunu" sevinçle söyleyecektir–, spd üyelerinin büyük çoğunluğu işçi kökenlidir. Yani, sınıfsal yapı olarak, spd, bir işçi partisi özelliğindedir.

Peter Gay'ın işaret ettiği gibi, bu nitelikleri taşıyan siyasal organizasyonlarda, "nihai amaçlar," siyasal söylevlerin konusu olmaktan

çoklukla öteye gidememişlerdir. Pratikteki kazanımlar ve başarılar, örneğin seçimlerde milletvekili sayısının artırılması ya da yerel görevlere seçilmek, öncelikli bir önem taşıyabilmiştir. Nitekim, 1890'dan başlayarak spd'nin büyüyen seçim başarıları, partinin parlamentarizmini giderek güçlendirmiş, ön plana çıkartmıştır. Bu koşullarda beklenileceği üzere, reformist ve parlamentarist eğilimler ve oyunun mevcut kurallarını kabullenen kadrolar, sosyal demokrat hareket içinde avantajlı kılınmıştır. Devrimcilik ve devrimci teoriler ise, giderek, partinin "resmi" programıyla ve parti yönetiminin aydın kökenli unsurlarının söylevleriyle sınırlı kalmıştır. Görüldüğü gibi, ortam, Bernstein'ın getireceği eleştirilere ve revizyonizme yatkındır. Kendilerine göre anlaşılabilir nedenlerle devrimci çözümlerin uzağında duran sendikacılarla işçilerin hem yönetimde hem de partide çoğunluk olması, revizyonizmin gelişimini kolaylaştıracaktır.

2. Proletaryanın Reformist Tercihi

Reformist tercihlere yatkın bir ortamın Bernstein öncesinde oluşmuş bulunması, Alman ekonomisinin 1870-90 dönemindeki gelişmeleriyle yakından bağlantılıdır. Reich'in kurulması (1871), sanayicilerle büyük toprak sahipleri arasında uzlaşmayı mümkün kılmıştı. Gecikerek gelen bir teknoloji –İngiliz teknolojisi– öteki Avrupa ülkelerine kıyasla daha yeni ve rekabetçi bir yapıya Alman sanayiini kavuşturmuştu. Aynı gecikmişlik durumu, İngiliz benzerlerinin sosyal, teknik ve ekonomik yanlışlarından Alman sanayicilerinin kendilerini korumasına imkân tanımıştı. Böylece, Almanlar, daha üstün bir teknoloji ve daha yanlışsız bir sanayi politikasıyla yola çıkıyordu. Öte yandan, ülke çok zengin doğal kaynaklara ve bilimsel birikime sahipti.

Gerekli koşulların bir araya geldiği bu ortamda, Alman ekonomisi, 1870'lerden başlayarak 1914'e kadar kesintisiz ve büyük bir gelişme gösterecektir. Toplam işçi sayısı, 1882'deki 3.9 milyondan 1895'in 5.6 milyonuna ulaşacaktır. Böylece, nüfusun yüzde 14 arttığı bir zaman kesitinde, işçi sayısı yüzde 45 büyümektedir.[18]

Almanya'daki bu gelişmelerin çalışmamız açısından önem taşıyan özelliği şudur: Hayli eşitliksiz ölçüde bile olsa, proletarya dahil olmak üzere Alman halkının büyük bir kesimi, ekonomik büyümeden yararlanabilmiştir. Bütün sosyal tabakaların yaşam düzeyi göreceli olarak yükselmiş, tüketimden pay almak, en düşük gelirli işçi kategorileri için bile bir gerçek olmuştur.[19] Ekonomik gelişime koşut olarak sosyal önlemler de

alınmaktadır: Yaşlılık sigortası, sağlık sigortası, çalışma süresinin 12-14 saatten, 10 saate indirilmesi, vb.

19. yüzyılın son kesitinde gerçekleşen ve işçi sınıfının yaşam düzeyine göreceli bir düzelme getiren bu oluşum, çok önemli sonuçlar yaratmıştır: Proletaryanın devrime dönük özlemlerini ve eğilimlerini yumuşatmıştır; spd'nin Erfurt Programı'nda (1891) yer alan ve "... Almanya'da kapitalizmin çökmeye başladığı, işçi sınıfının her gün biraz daha yoksullaşacağı" ve benzeri iddiaları anlamsız kılmıştır; Marksizmin kategorik doğrularını tartışma alanına zorlayan kuramsal şüpheciliğe yeni boyutlar, gerekçeler, imkânlar getirmiştir.

3. Sendikacılar ve Siyaset

Bernstein'ın ortamını hazırlayan üçüncü büyük etken, Alman sendikacılığının kendine özgü gelişim çizgisidir. Bernstein'ın Sosyalizmin Varsayımları'nda birkaç kez vurguladığı gibi, işçiler, Sosyal Demokrat Parti'nin hem üyeliğinde hem de yönetiminde mutlak bir çoğunluğa sahiptir. spd'nin başlangıçta "... partiye üyeler kazandıran eğitim yuvası" olarak nitelediği sendikalar, ekonomik gelişme sayesinde üyelerinin sayısını, parasal gücünü ve parti içindeki etkinliğini sürekli büyütmüştür. Bu gelişme, sendikalara yeni bakış açıları ve yeni roller sunmuştur. Sendikalar, bir yandan, partinin siyasal tercihlerini ve yönetim kadrolarının seçimini giderek daha fazla etkilemiştir. Öte yandan, hızlanan bir süreç içinde, sendikal mücadele partinin vesayetinden çıkarılmış, sendikalar kendilerini parti ile eşit tutmuş, sendikaların bağımsız bir güç niteliği pekişmiştir.

"Sendikal nötralizm" diye isimlendirilen bu süreç, tarafların birbirinin eşitliğini resmen kabullendiği "Mannheim Anlaşması" (1906) ile noktalanacaktır: Anlaşmaya göre, spd ve Sendikalar Genel Komisyonu, bütün önemli sorunlarda zorunlu olarak birbirlerine danışmayı kabullenmektedir. Sendikaların tümünü temsil eden Sendikalar Genel Komisyonu, spd ile imzaladığı anlaşmayı o günlerde şöyle yorumlamaktadır: "... Bundan böyle sendikalarla parti arasında var olacak kesin işbirliğini, işçi hareketi içindeki pratik çalışmalardan fazla devrimci sloganlara değer veren teorisyenler ve yazarlar hiçbir zaman tehlikeye sokamayacaktır..."[20]

Sendikaların parti içindeki rolü ve gelişme özellikleri, Bernsteincı düşüncenin doğuşuna büyük katkı getirmiştir. Sendikalar, yapıları gereği, kısa vadeli politikaları yeğlemiştir. Daha iyi çalışma koşulları, daha yüksek

ücret ve çalışma süresinin kısalması gibi sorunlar, bir sendika başkanının öncelikler sıralamasında başa geçmiştir. Bu tür kısa vadeli beklentilerin gerçekleşme şansı ise, uzak devrimci ihtimallerden çok, mevcut sistemin ve yapının içinde mümkün gözükmüştür.

Dönemin Alman işçisinin gözünde, "... kendi durumunun gelişmesine katkıda bulunan üç etken vardır: Her tür şiddet eyleminden uzak duran Partisi; güncel ekonomik mücadeleye öncelik veren Sendikası; baskı denemelerinden sonra, şimdi işçi sınıfına karşı anlayışla davranıyor gözüken Devlet..."[21]

Bu tarihsel koşullar çerçevesinde, Bernstein'ın düşüncelerindeki evrimci özelliklerin, barışçılığın ve parlamentarizmin Alman işçi sınıfının geçerlikteki ihtiyaçlarına cevap getireceği açıktır. Ekonomi yaygın bir büyüme içindedir, sosyal hakların kapsamı genişlemektedir; sendikalar güçlenmektedir ve işçi sınıfı, kendi kendini olumlu bir gelişme yolunda görmektedir. 20. yüzyıl başlangıcındaki durumunun tutarlı teorik açıklamasını, Bernstein'ın revizyonizmi Alman işçi sınıfına sunmuştur. "Gerçekten, revizyonizm gibi bir teoriye ihtiyaç yaratan somut koşullar, Bernstein'ı düşüncelerini gözden geçirmeye zorlayan faktörlerle aynıdır. Bernstein bunun farkındadır: ‘Benim sosyalist düşüncem üzerinde belirleyici olan etkenler' diye yazar, ‘doktrinci eleştiriler değil, varsayımlarımı düzeltmeye beni zorlayan somut ve yaşanılan gerçeklerdir...'"[22]

II

Revizyonizmin Felsefesi

Bernstein'ın sosyalizmin "felsefesine" getirdiği eleştiri ya da özeleştiri, bu düşünürün öteki alanlarda sergilediği mantık gücünün gerisindedir. Bu, belki de, felsefenin "somut gerçekler" kategorisinde olmayışının sonucudur. Bernstein'ın özelliği ve önceliği ise, teorilerle varsayımları güncel olaylarla, yaşanan gerçeklerle karşılaştırarak bir noktaya varabilmesindedir.

Bununla beraber, Bernstein'ın felsefe düzeyindeki eleştirileri önemlidir. Şiddetin inkârı, evrimci yöntemin benimsenmesi gibi büyük sosyal demokrat tercihlerini, Bernstein, bu felsefi eleştirilerden de kaynaklandırmaktadır. Çağdaş sosyal demokrat ideolojinin kimi temel özelliği de, Bernstein'ın söz konusu eleştirileriyle, yaklaşımlarıyla bağlantılıdır.

1. "Diyalektikten Yoksun Bir Marksizm"

Peter Gay, Bernstein'ın Marksizmini yukarıdaki ifade ile tanımlamaktadır. Gerçekten, Bernstein'ın felsefi düzeydeki eleştirileri, Marksist felsefenin belkemiğine, diyalektik metoda yöneliktir. Bu metodun yanlışlığını Bernstein ancak sınırlı birkaç alanda kanıtlamak iddiasında olsa bile, sonuçta eleştirdiği, sistemin bütünü olmaktadır. "Bernstein'ın yaptığı, diyalektiği, Marksist sistemin merkezinden alıp eteklerindeki bir noktaya yerleştirmektir. Kendisi, diyalektiğin bir Hegel kalıntısı olduğunda ve sosyalist düşünceden dışlanmasında ısrarlıdır..."[23]

Sosyalizmin Varsayımları'nda, diyalektik metodun kimi erdemini kabullenmekle beraber, Bernstein şunları yazmaktadır: "... Bir olgu ne kadar karmaşık ve çok unsurlu ise, diyalektiğin bizi denetim dışı spekülasyonlara sürüklemesi ihtimali o kadar fazladır." Diyalektik, geleceğin ve özellikle yakın-geleceğin sorunları söz konusu olduğunda kullanılabilir olmaktan uzaklaşır. Komünist Manifesto'sunun Almanya'daki proleter devriminin eşikte olduğunu haber vermesi, Hegelci diyalektik metodun doğrudan ürünü niteliğindeki "... en sınırsız ve karmaşık bir idealizmden kaynaklanmış hayâldir..."[24]

Marksizmin bâzı öngörülerinin olaylar tarafından doğrulanmayışını, Bernstein, Marksizme şüpheci yaklaşımının temel nedeni olarak nitelemektedir. Onun benimsediği yöntem, felsefenin metoduna ampirik (deneyimci) yaklaşımdır: Bir teoriye inanılırlığını kazandıran, onun, belirli

bir olaylar (gerçekler) dizisini açıklamaktaki etkinliğidir. Eğer bir teori gelişmeler tarafından yalanlanmışsa, onun terk edilerek yenisinin geliştirilmesi gerekir. Bernstein, Erfurt Programı'nın (1891), gerçekleşmeyen öngörülerini –orta sınıfların yok olması, sömürünün ağırlaşması ve sınıf kavgasının şiddetlenmesi– hatırlattıktan sonra, bütün bu yanlışların, çelişkilere diyalektik metodla yaklaşmaktan kaynaklandığını öne sürer ve Hegelci diyalektiğin bir tutarsızlık olduğu düşüncesine varır.[25] "Diyalektiğin büyük tehlikesi, ampirik dünyayı tümüyle terk ederek spekülasyonların dünyasına girmesindedir."[26] Ömrünün sonlarında (1927) Kautsky'ye yazdığı bir mektupta, Bernstein şöyle demektedir: "Marks'ın ve Engels'in acele varılmış sonuçlarını, onların Hegel diyalektiğine bağlılıklarının bir ürünü olarak açıklamaya çalıştım..."[27]

Diyalektiğin reddedilerek onun sosyalist düşüncenin merkezindeki yerine "evrim" kavramının yerleştirilmesi, Bernstein'ın bütün büyük temalarının hem çıkış noktası hem de meşruiyet kaynağıdır.

2. Şiddet Kavramının ve Kullanımının İnkârı

Bernstein'a göre, Marksizmin "şiddetin yaratıcı yanına" olan inancı, benimsediği Hegelci diyalektiğin doğrudan bir sonucudur. "Karşıtlar arasındaki mücadelenin" bütün tarihsel değişimlerin temeli olduğuna inanmak, şiddetin yaratıcı gücüne aşırı bir önem vermeye Marksist düşünceyi götürmüştür.[28] Bernstein, Marks'ı, Engels'i, "Blankizm"e[*7] yakınlaşmakla suçlar, onların çağdaş ekonominin verilerini yok saydığını, güçler dengesini ve sosyal sınıfların gelişme ölçüsünü dikkate almadığını öne sürer. Bernstein'a göre, sosyal sınıfların geliştiği ölçüde ve aralarında karşılıklı bir güç dengesinin var olması durumunda, çağdaş ekonominin özellikleri, sosyal sınıfların birbirini şiddet yoluyla yok etmesini zorunlu kılmaksızın "tarihsel değişimlere" imkânlar açılmaktadır. Klasik Marksçı yaklaşım ise bu unsurları dikkate almadığından ve Hegelci diyalektiğe bağımlı kaldığından, değişimi ancak amansız mücadelelerin şiddetten kaynaklanıp şiddetle noktalanmış sonucundan beklemektedir.

Diyalektiğin terk edilmesi ile şiddetin inkârı, Bernstein'ın düşüncesinde birlikte gerçekleşir. Bu yönlendirici kavramlardan bir kez kurtulunca, Bernstein, sosyalizme geçişin "kendi" felsefi modelini geliştirebilir artık: Bu model, evrimci ve barışçı olacaktır. Bernstein, "... Karşıtların mücadelesinin bütün gelişmelerin temelinde olduğuna inanmıyorum. Benzeşen yanları olan güçlerin işbirliği de, bunun kadar anlamlıdır" der.

Sınıf mücadelesi devam etmekte fakat gücü azalmaktadır. Bernstein'ın bu yaklaşımı çerçevesinde, "devlet" kavramı geçmişteki "kayıtsız-şartsız" bir sınıfın baskı aracı olmak özelliğinden kaybetmekte, devletin bir ölçüde ve tarafların güçleri oranında "paylaşılabilirliği" anlayışına yollar açılmaktadır. Diyalektiğin karşıtlar mücadelesi anlayışından kaynaklanmış ve her şeyi "karşıtların mücadelesi" formülüne indirgemiş klasik modelde, "devlete" yani "karşıt sınıfın tek başına sahip olduğu baskı aracına" karşı amansız bir mücadele kaçınılmazken, Bernstein'ın modelindeki devlet, bir ölçüde ve bir köşesinden sahip olunabilen, dolayısıyla içinde yer alınabilen bir devlete dönüşmektedir.

Diyalektik ve ona eşlik eden şiddet bu yeni yaklaşımda önemden düşerken, onların yerini işçi sınıfının günlük ve evrimci nitelik taşıyan mücadelesi almaktadır.

3. "İrade"nin ve "Ahlâk"ın Önemi

Bernstein'ın önerdiği reformist yaklaşımın, tarihsel determinizmle önemli noktalarda bağdaşmayacağı açıktır. Nitekim, Bernstein, bu anlayışın belirli özelliklerini tartışarak onların mutlak geçerliliğini kaybetmekte olduğunu savunur: Bernstein'ın hareket noktası, determinist nedenselliğin aşırı basitliği ve çağdaş işçi sınıfının gelişiminde "ahlâk" (éthique) kavramının önemidir. ("Ahlâk" sözcüğünü, geniş kapsamlı anlamıyla, insanın davranışlarına yön veren toplumsal değer yargıları sistemi olarak, éthique'in karşılığında kullanmaktayız.) Bernstein'a göre, sosyoekonomik altyapılarla insanların davranışları arasındaki nedensellik ilişkisi çağın yeni gerçekleri tarafından önemli ölçüde aşılmıştır. Ekonomi-dışı etkenlerin çağdaş toplumlardaki öneminin büyümesi, sonuçta tarihsel zorunluluğun ya da kaçınılmazlığın karakterine değişiklik getirmiştir. Bir yandan ekonomik-etkenlerin göreceli olarak gerilemesi, öte yandan kişinin kendi sosyal çevresi üzerindeki denetiminin artması, öncelikle ekonomiden ve kişinin sosyal çevre karşısındaki güçsüzlüğünden ve edilgenliğinden kaynaklanan "tarihsel kaçınılmazlık" anlayışını ve tarihsel yasaların "mutlak" olma özelliğini sınırlamıştır.

Bernstein'a göre bu değişim, "ahlâkla" (éthique) bağlantılı etkenlerin çağdaş toplumda giderek güçlenmekte olmasının hem nedeni, hem de sonucudur. Sosyal gelişme sürecinde ahlâkın "bağımsız davranabilme" alanı giderek genişlemiştir. Bu yeni boyutta, "irade"nin rolü toplumsal ilişkilerde daha fazla ağırlık taşımaya başlamıştır. Bernstein'a göre, böyle bir ortamda,

işçi sınıfının sosyalizme ulaşmak "isteği," tarihin yasaları ve determinist dürtüler (motivation) kadar önem kazanmıştır. 1901'deki bir konuşmasında, Bernstein şunları söylemektedir. "... Sosyalizm, taleplerden oluşan bir sistemdir. Burada, çıkarların ve özlemlerin çok önemli bir yeri vardır. Çıkar olmadıkça, sosyal bir hareket de olmaz." Rosa Luxemburg'un kendisine yönelttiği "sosyalizmin zafer kavramını bir irade ve özlem konusuna indirgemiş olmak" suçlamasını, Bernstein şöyle cevaplamaktadır: "... Sosyalizmin zaferini sadece materyalist temellere oturtmak mümkün olmayacağı gibi, böyle bir durum özlenilecek bir şey de değildir."[29]

Ahlâk'ı bir nedensellik faktörü olarak getiren bu yeni tanımlamalarda, sosyalizm, tarihsel yasalarca önceden belirlenmiş bir sonuç konumundan çıkarılmaktadır. Sosyalizmin gerçekleşmesini bilimsel öngörü ve kestirim konusu yapmak, bu çerçevede artık mümkün değildir. Bundan böyle, sosyalizm, hiç değilse bir bölümüyle "ahlâk"ın alanına yerleştirilmekte ve gerçekleşmesi, işçi sınıfının iradesine ve özlemine de bağlanmaktadır. Peter Gay'ın tanımıyla, "... bilimsel sosyalizmdeki kesinliğin yerini, ahlâkçı (éthique) sosyalizmin iyimser ‘olabilirliği' almaktadır..."[30]

4. Şüpheciliğin ve Deneyimciliğin Gerekliliği

Bernstein, Kant'ın düşüncesindeki ahlâk kavramından ve kritik (eleştirel) yaklaşımdan hayli etkilenmiştir. Sosyalizmin Varsayımları, son sayfalarında Kant'a yönelik bir övgüyle noktalanmaktadır: "... Bu arada şunu belirteyim, ‘işçi sınıfının gerçekleştireceği ideali yoktur' şeklindeki ünlü formülü kabullenmem söz konusu değildir. Bu cümle, bana saçmalık ya da kaba bir kelime oyunu gibi gözüküyor. Bu nedenle Kant'a ve Salt Aklın Eleştirisi'ne atıflarda bulundum: Hegelci diyalektiğin örtüsü altında işçi hareketinin tümüne nüfuz etmekte olan düşünce tembelliğine karşı, dikkatleri çektim. Algılamış bulunduğu düşüncelerin önemli bölümünü eleştirinin hedef noktasına yerleştirebilmesi için, sosyal demokrasinin bir Kant'a ihtiyacı olacaktır..."[31] Sosyalizmin Varsayımları'nın yayınından iki yıl sonraki bir konuşmasında, Bernstein, şöyle demektedir: "... Sosyal demokratlar kendi sorularını aynen Kant gibi bir eleştirici anlayışla ortaya koymalıdırlar." Aynı konuşmada, Bernstein, "... hiçbir ‘izm'in bilim olamayacağı" görüşünü de savunmaktadır.[32]

Bernstein'ın siyasal ve ekonomik görüşlerine biçim veren hattâ onları mümkün kılan, felsefi yaklaşımındaki skeptik (şüpheci) ve ampirik (deneyimci) özelliktir. Bernstein'ın bütün düşünceleri, mevcut teorinin

deneyler ve somut gözlemlerle sınanmasından ve sonucun eleştirici değerlendirilişinden kaynaklanır. Peter Gay'ın atıfta bulunduğu Siegfrid March şu yorumu getiriyor: Bernstein'ın düşünceleri, "... teorik bir yapıya skeptisizm (şüphecilik) asidinin uygulanmasıdır. Ortodoks Marksizmin ebedi ve olası gerçeklerini, ampirik (deneyimci) yöntemle doğrulamaya çalışmıştır..."

III

Ekonomik "Varsayımlar..."

Bernstein'ı kendi inançlarını gözden geçirmeye yönelten başlıca etken, onun sosyal ve ekonomik gözlemleridir. Bernstein, çevresindeki gerçeklerin, teorik inançlarıyla çakışmadığını, onları doğrulamadığını fark etmiştir. "İnandıkları" ile "gördükleri" arasında bir süre bocalayan Bernstein, her tür suçlanmayı ve zorluğu göze alarak ve bir tür "aydın namusuna" sahip çıkarak, inançlarının özeleştirisini tercih etmiş ve "kendi" gerçeklerini açıklamaya başlamıştır.

1. "Kutuplaşma" ve "Yoksullaşma"

Bernstein'ın ilk gözlemleri, toplumun "iki sınıfta ve iki uçta kutuplaşması" üzerindedir. Bu sonucu, Marks da, spd'nin Erfurt Programı da açıkça ilân etmiştir. Ne var ki, Bernstein, yaşanılan olayların bu "varsayımları" doğrulamadığı görüşündedir: "Çok önemli gelişme" olarak nitelenemese de, küçük ve orta boy işletmelerle gene küçük ve orta boy tarım mülkiyeti yaygınlaşmaktadır. 1882-95 yılları arasında işçi sayısı küçük işletmelerde yüzde 24, orta boy işletmelerde yüzde 66, büyüklerde yüzde 82 artmıştır. Aynı dönem, tarımda her kategorideki işletmenin sayıca ve alan olarak büyümesine tanıktır. Orta sınıfın yok olduğuna ilişkin bir işaret bu gelişmelerden gözükmemektedir. Bernstein'ın vardığı sonuç şöyledir: "... Eğer çağdaş toplumun yıkılması sosyal piramidin zirvesi ile tabanı arasında yer almış orta tabakaların yok olmasına bağlıysa, böyle bir çöküşün önkoşulu, orta tabakaların iki uçtaki büyük sermaye ve proletarya içinde eriyip gitmesiyse, o zaman, söz konusu bu yıkılış, İngiltere, Fransa ve Almanya'da bugün, yani 1899'da, 19. yüzyılın herhangi bir kesitinde olduğundan daha yakın değildir..."[33]

Bernstein, Marks'ın ve Erfurt Programı'nın "yoksullaşma" öngörüsüne de karşı çıkıyor. Teoriyi, rakamlarla ve gerçeklerle karşılaştırarak, bütün Avrupa'da hem mülk sahibi olanların hem de işçi sınıfının göreceli bir gelişme içinde olduğunu ampirik yöntemle meydana koyuyor. Orta sınıfların yok olmasının da, yoksullaşma sürecinin de görünürde bulunmadığını söyleyen Bernstein, şu sonuca varmakta: "İşçi hareketi, ‘sermayenin, orta sınıfları ortadan kaldırmasını' beklemek kararındaysa o zaman, uzun bir uykuya kendini hazırlamalıdır. Çünkü bu sınıflar, şu ya da bu biçim altında kendilerini sürekli yaratacaklardır..."[34]

2. "Değer" ve "Artı-Değer" Yeterince Açıklayıcı mı?

Sosyalizmin Varsayımları'nda değer teorisi bir alt bölümde inceleniyor. ("Değer teorisi," ekonomik değerlerin yaratılmasında emeğin konumundan hareketle sömürünün açıklamasını yapmaktadır ve Marksist ekonomi politikasının temel taşı niteliğindedir.) Bernstein Marksist değer teorisinin ilkelerini tartışmakla beraber, ayrıntılara girmiyor. Somut olgulardan ve pratik mantıktan kaynaklanmış eleştirilerindeki kadar rahat değil bu alanda. Bununla beraber, iki köktenci eleştiriden hareketle değer teorisini de artı-değer kavramını da önemsizleştirmeye çalışıyor: Bernstein'a göre, söz konusu teori, "değer"i bulabilmek amacıyla, sonu gelmeyen çokluktaki indirgemeleri (réduction) ve çıkarımları (déduction) gerektirmektedir. Ne var ki, böylece elde edilen değer, "... bütün somut özünü kaybetmiş olmaktadır: Artık bu, katıksız bir soyutlamadan başka şey değildir.[35] (...) Emeğin değerini somut bir öze kavuşturamazsak, ‘artı-değer'in de soyut bir kavram olarak kalacağı açıktır."[36] Marks'ın tanımladığı biçimiyle değer, "... katıksız ideolojinin ve soyutlamanın bir ürünüdür."[37]

Bernstein'ın değer teorisine ilişkin eleştirisindeki bir başka nokta, ticaretin ve bankacılığın konumuyla ilgilidir. Ona göre, ticari ve mali faaliyetlerin günümüzdeki özelliklerinden çok farklı olduğu ilkel bir toplumun gerçeklerinde Marks'ın değer teorisi oluşturulmuştur: "... Çağdaş toplum yerine, ilkel cemaatçi toplumu temel alarak bu işlevlerin (bankacılık ve ticaret) kavranabilmesini mümkün görmüyorum. Değer teorisinin bütün karanlıkları bundan kaynaklanmakta..."[38]

Bernstein'ın bu yaklaşımını, Peter Gay şöyle yorumluyor: "Bir kez daha, revizyonizm, evrensel ve soyut bir değer ve artı-değer teorisinden yoksun bir sosyalizm teorisi oluşturmaya çalışarak kendini Fabianizmle eşitlemektedir. Bir kez daha, revizyonizm, Marksizmin ‘bilimsel temel'lerinden birinin yerini almak üzere, ahlâka (éthique) ve deneyimciliğe (ampirisizm) çağrı çıkarmaktadır..."[39]

3. Kapitalizmin Çöküşü Yakın mı?

Bernstein'ın gözlemleri ve eleştirel yaklaşımları, kapitalizmin "nihai bunalımı" konusunda onu giderek daha kuşkulu kılmaktaydı. Oysa, sosyalist hareketin bütün taktiği ve ihtilâlcilik gibi temel tercihleri, gerekçe olarak bu nihai bunalımın kaçınılmazlığına ve yakınlığına dayanmaktaydı; kendi haklılığını bundan kaynaklandırmaktaydı.

Bernstein meseleyi şöyle ortaya koymaktadır:

"Dünya pazarlarının dev ölçekte genişlemesi ve haberlerin iletişimiyle, ürünlerin dolaşımı için gereken zamanın olağanüstü kısalması sonucunda, bunalımlar sürecinin ortadan kalkmış mı olduğunu; ... Avrupa'nın sanayi ülkelerinde artan zenginliğin, çağdaş kredi sistemindeki esnekliğin ve gelişen sanayi kartellerinin, özel ve yerel sarsıntıların etkilerini büyük ölçüde sınırlamasıyla, geçmiştekine benzer büyük bunalımları hiç değilse uzun bir süre için olasılıktan çıkarmış mı bulunduğunu bilmemiz gerekir..." [40]

Sayfalarca süren dikkatli bir tahlil sonucunda, Bernstein açık bir cevap getirmektedir: "Kendi dışında gelişmiş beklenmedik olaylar bir genel bunalım yaratmadıkça, (...) tam anlamıyla ekonomik bir bunalımın yakın gelecekte gerçekleşeceğini düşünmek için hiçbir neden yoktur. Yerel ve kısmi bunalımlar kaçınılmazdır, fakat sistemin genel bir kilitlenmesi olası gözükmektedir."[41]

Bernstein, aynı konuya 1909'da geri dönmektedir. 1873-1909 döneminin istatistiklerine dayanarak, bolluk yılları arasındaki sürenin kısaldığını, bunalımlı yıllar arasındaki sürenin ise giderek uzadığını belirtmektedir.[42]

Sosyalizmin düşünürlerinin ve Bernstein'ın tanımladığı önemde bir ekonomik krizi yaşamak için, 1929'u beklemek gerekecektir. Bu kriz kapitalizmin yıkılışıyla sonuçlanmayacaksa da, Bernstein'ın düşüncelerine yatkın sosyal demokrat çözümleri, hattâ iktidarları gündeme getirecektir...

"Kaçınılmaz ve yakın ekonomik bunalım" teorisini Bernstein'ın gerçeklerden uzak görmesi ve inkâr etmesi onun düşüncesinde çok önemli bir yere sahiptir. Kapitalizmin çöküşüne yol açacak kaçınılmaz bunalımın bir beklenti olmaktan çıkarılmasıyla, evrimci ve parlamenter sosyalizme götüren, mantığın gerekçesi oluşmakta, yolu açılmaktadır. Gerçekten, Bernstein'ın bütün ekonomik gözlemleri ve "teoriyle yaşanılan olayların karşılaştırılması" sonucunda vardığı noktalar, onu, kapsamlı ve tutarlı bir siyaset sistemi önermeye yöneltmektedir. Peter Gay, Bernstein'ın ölümünden sonra evrakları arasında bulunan bir zarfın üzerine çiziştirilmiş şu birkaç cümleyi nakletmektedir:

"Köylüler mahvolmadı, orta sınıflar ortadan kalkmıyor, bunalımlar yaygınlaşmıyor, yoksulluk artmıyor... (Buna karşılık,) güvensizlik, bağımlılık ve sosyal farklar büyüyor."[43]

IV

Bernstein'ın Siyasal Modeli

Bernstein'ın teorileri, genel olarak, kalıplar içindeki ve değişmez kurallar niteliğindeki bir Marksizmin inkârından kaynaklanır. Determinist teorileri küçümseyişini ve deneyimci yönteme bağlılığını, kendi metodunun özünü açıklayan şu sözlerle ortaya koyuyor: "... Hareket için gerekli ışığı yaşayan bilgilenmeden değil de sanki onların teorilerinden bekleyeceğiz..." [44]

1. İşçi Sınıfının Yapısı

Bernstein, sosyalizmin gerçekleşmesi için "Ortodoks anlayışın" öngördüğü iki kesin koşulun tahlilinden hareket etmektedir: "Kapitalizmin yüksek bir gelişme düzeyine ulaşmış bulunması ve siyasal iktidarın işçilerin partisinde, yani sosyal demokrat partide olması." Bu iktidarın geçiş döneminde alacağı biçim, gene "Ortodoks anlayışına" göre, proletarya diktası olacaktır.

Bernstein, istatistiklere dayanarak önce şunu belirtmektedir: "... Eğer işletmelerin merkezileşmesini (kapitalizmin gelişmişliğinin ölçüsü) üretimin ve dağıtımın sosyalleşmesindeki önkoşul olarak almaktaysak, en ileri Avrupa ülkeleri bile henüz bu noktada değildir."[45] Doktrindeki "işçi iktidarı" kavramını ise, Bernstein iki belirli özelliği açısından tartışmaktadır: "Sadece işçi sınıfına ait bir iktidarın olasılığı" ve "şiddete dayalı bir iktidarın yaşayabilme imkânı." Bernstein, şiddetin sağladığı imkânların doğal olarak bir noktada tükendiğini, tarihteki örneklerin de kanıtladığı üzere, bu tükenişle beraber, varlıksız sınıfların iktidarının da son bulduğunu belirtmektedir. Bu tarihsel gerçeğe cevap olarak Marks ve Engels'in "... söz konusu tehlike çağdaş işçi sınıfı için yoktur" dediklerini belirten Bernstein, "... Peki, çağdaş işçi sınıfı nedir?" sorusunu açmaktadır:

Marksist anlamıyla "çağdaş işçi sınıfının" bulunmadığını, dolayısıyla, varlıksızların iktidarını şiddet yöntemiyle korumanın da mümkün olamayacağını kanıtlamak için, Bernstein, işçi sınıfının ayrıntılı bir tahliline girmektedir. Almanya'daki 9 milyon bağımsız işçi, teknisyen ve ticaret elemanına karşı, toplam olarak (evinde çalışanlar dahil) 7 milyon sanayi işçisinin bulunduğunu Bernstein açıklamaktadır. Bu sanayi işçisinin sadece 500 bini sendikalıdır ve Sosyal Demokrat Parti'nin toplam oyu, sanayideki ergin işçi sayısının ancak yarısına ulaşmaktadır. Bu verilerden hareket

edildiğinde, "... söz konusu işçi sınıfının, 1789'un ‘halk'ından bile daha farklı ve karmaşık unsurların olağanüstü bir karışımından meydana geldiği" anlaşılmaktadır.[46]

Bu gözlemlere dayanan Bernstein, işçi sınıfının tek başına ve doğrudan iktidara gelmesinin –hiç değilse yaşanılan günde– mümkün olmadığını ve iktidara ulaşmanın ancak başka sosyal güçlerle gerçekleşen bir ittifak çerçevesinde imkân dahiline gireceğini belirtmektedir. (Bernstein, siyasi modelinde bu ittifak sorununu yeniden ele alacaktır.)

2. "Kapitalizmde Sosyalizm"

Şiddeti reddetmesi, kapitalist ekonominin dayanıklılığını fark etmesi, toplumsal yapının çağdaş karmaşıklığı gözlemleri, Bernstein'ı barışçı, parlamenter ve anlaşmalara dayalı çözümlere yöneltmektedir. Amaçlarına, orta sınıfların ve liberallerin katkısıyla ve toplumdaki ekonomik ve siyasal mekanizmalara bir evrim içinde egemen olunmasıyla ulaşılacaktır. Bu düşünceler onu, kapitalizmin kurumları içinde verilecek mücadele anlayışına ve ekonomiyi temel alan bir örgütlenme kavramına götürür.

Kapitalizmin içinde mücadele edecek ve giderek ona egemen olacak bir sosyalizm anlayışı, Bernstein'ın İngiliz Fabianizminden devraldığı bir görüştür. Bu yaklaşıma göre, kapitalist toplum kendi zirvesini yaşarken bile, sosyalist kurumlar ona nüfuz edebilir. Yeni yasalar, seçim başarıları, parlamento çalışmaları ve kamu hizmetindeki kurumların kullanılmasıyla, sosyalizmin alanı genişletilebilir. Bernstein, Marks'ın bir gözlemini, gönülden nakletmektedir: "Burjuvazinin yönetimini organize eden devlet kurumları (parlamento, belediyeler, vb.) işçi sınıfına bu kurumlarla mücadelenin aynı ölçüdeki imkânını da sunarlar..."

Bernstein için, bu doğrultuda gelişen ve bir süredir gözlenen bütün değişimler, sosyalizmin evrimci ve barışçı özelliklerle kapitalizmin çerçevesinde gelişebilir olmasının işaretleridir. Bunlar, tabiatıyla, sadece kısmi başarılar olabilecek ve özel işletmelerin devlete geçmesiyle –bu geçiş de evrimci niteliktedir– bütünlenecekti. Öte yandan, kapitalizmin merkezde birikme eğilimleri de sosyalizmin uygulamasını kolaylaştıracaktı: Tröstler ve kartellerin örgütlenme biçimi öylesine özellikler taşımaktaydı ki, bir kez iktidara gelindiğinde, sosyalistlerin bunları devletleştirmesi yeterli olacaktı.

3. Evrimci ve Geniş Cepheli Siyasal Mücadele

Bernstein'a göre, "... çağdaş sosyalist harekette başlıca iki akım vardır. Bunlar, çağına göre değişik biçimler alarak karşı karşıya gelmişlerdir.

Bunlardan biri, sosyalizmin teorisyenlerince oluşturulmuş reform projelerine dayalıdır: Esas olarak yapıcıdır. Öteki, ilhamını ihtilâlci ayaklanmalardan alır: Bu, yıkıcıdır. Birinci akım, şartlara ve dönemlere göre, hayâlci, iştirakçi, barışçı, evrimci gözükür; ikincisi, darbeci, demogojik, şiddetçi. Çağımıza yakınlaştıkça, akımların ilki giderek daha açık biçimde, ekonominin organizasyonunu öngörür; ikincisi ise, siyasal mülksüzleştirme (expropriation politique) yoluyla kurtuluşun üzerinde durur."[47]

Bernstein, "Blankist" diye nitelediği ikinci yolu bir köşeye terk etmektedir. Yapısal bir evrimi gerektiren ve (işçi sınıfının) kurtuluşunu ekonomik organizasyon aracılığıyla öngören öteki akım, geniş cepheye yayılmış sabırlı bir siyasal mücadeleyi zorunlu kılmaktadır. Bunun gerçekleşmesi için sosyalistlerin dört sosyal grubu harekete geçirmeleri gerekmektedir: Destekleri ve aktif üyeleriyle sosyal demokrat parti; sosyalist olmayan ve geçici kalabilecek müttefikler; sendikalar; kooperatifler. Bernstein, yapısal evrim çerçevesinde işçi sınıfının durumunu geliştirecek ve devlete daha demokratik biçim kazandıracak her tür reform için mücadele edilmesini önermektedir. Sosyal demokrat parti, gösterişli ve çarpıcı olmayan çalışmalarla yetinebilmelidir. Parti, sistemin çökerek bütün güçlerin eline geçmesini beklemek yerine evrimsel kazanımların gerektirdiği günlük görevleri yerine getirebilmelidir. Parti, yarın-öbür gün gerçekleşecek bir zaferin hayâline kapılmamalıdır; işçi sınıfının etkinliğini her alanda artırmanın mücadelesini vermelidir.

Bernstein, kısmi kazanımlar üzerinde o kadar durmaktadır ki, bunlar bir kez gerçekleşirse, Bernstein'ın "sosyalizmin kesin zaferini" fazla dert etmeyeceği izlenimini okuyucu alabilmektedir. Zorunlu gördüğü toplumsal önlemleri sıraladıktan sonra, "... belirli bir süre için devlet sektörü, kooperatif sektörü ve özel sektör birlikte var olursa" demektedir, "... bunun toplum açısından zararı ne? Zaten özel kuruluşlar sonuçta kendiliğinden kooperatif özellikler alacaktır."[48]

Bernstein tarafından oluşturulan bütün bu model, tek ve çok önemli bir koşula bağlıdır: Kendini ihtilâlci sanan Alman Sosyal Demokrat Partisi yanlış sloganlarından arınmak ve kendi gerçek tabiatını kabullenmek zorundadır. Schiller'in sözcüklerini kullanarak, sosyal demokrat hareket ve parti için, Bernstein şu ünlü önerisini getirmektedir: "... Ne ise, artık öyle görünmeye cesaret etsin..."[49] Bu partinin ne olduğu ya da görünümünde ve gerçeğinde ne olması gerektiği, gene Bernstein tarafından şöyle

belirtilmektedir: "... Toplumun sosyalist değişimini demokratik ve ekonomik reformlarla amaçlamış bir parti..."[50]

4. Sosyal Demokrasinin Siyasal İttifakları

Evrimci sosyalizmin amaçlarına ulaşmasında kooperatiflerin –özellikle tüketim kooperatiflerinin– önemli rolünü anlattıktan sonra, Bernstein, siyasal ittifaklar sorununa girmektedir. İşçi sınıfının sayısal ve sosyal gücü, onun barışçı yoldan iktidara gelmesine yetmediğinden, bir müttefike ihtiyacı vardır. Bernstein, bu müttefikin "burjuvazinin radikal (köktenci) kesimi" olduğu görüşündedir. Sosyal demokrasinin sadece barışçı ve parlamenter düşünceleri olduğunu, "burjuvazinin bu ezik kanadına" anlatmanın gereğini Bernstein ısrarla vurgular. Uzlaşma kavramının utanılacak bir şey olmadığını söyler. Peter Gay'ın yorumuyla, Marks'ın ünlü "... İşçi sınıfının kurtuluşu sadece kendinden kaynaklanabilir" deyişi, Bernstein'ın ellerinde, "... öncelikle kendinden"e dönüşmektedir...

Bernstein'ın teorik eleştirilerden ve gözlemlerden, deneyimci yaklaşımlardan yola çıkarak sonuçta oluşturduğu bu siyasal yapı, artık bir içsel mantığa ve belirgin özelliklere kavuşmuştur: Siyasal model, reformcu ve evrimcidir. Bilinmeyen bir zamana yayılmış bir mücadeleyi öngörmektedir. Zaferi, tarihin yanılmaz yasalarınca önceden belirlenmiş olmayıp, işçi sınıfının iradesine ve yeterliliğine de bağımlıdır. Destekleri karşılığında orta sınıflara belirli güvenceler vermektedir. Barışçı bir zafer öngörüldüğünden, bu, tek başına işçi sınıfına ait ve hemen gerçekleşecek bir zafer olmayacaktır.

Bu yapı, tabiatıyla, iktidara gelmenin aracı olarak genel oya, siyasal sistem olarak da parlamenter demokrasiye kesin bir inancı öngörmektedir.

5. Liberalizmin Mirasçısı Kim?

Bernstein, vardığı sonucu açık tanımlarla belirtir: "Demokrasi, aynı anda hem bir araç, hem de bir amaçtır. Hem sosyalizmin kuruluş yöntemidir, hem de sosyalizmin gerçekleşme biçimidir. (...) Demokrasi, bir uzlaşma okuludur. (...) Demokratik süreci hızlandırmak için sosyal demokrasinin en iyi aracı, doktrin ve pratik olarak genel oy alanında yer almak ve bunun taktik açısından getireceği tüm sonuçları kabullenmektir." [51]

Bernstein, demokraside, "uygar" oyun-kurallarını görür. Bu niteliğiyle, demokrasi, proleter diktatörlüğünün tam karşıtıdır. Burada, ahlâk (éthique) ve irade kavramları yeniden ortaya çıkar: "Sosyal demokrasinin militanları,

üstün bir uygarlığın öncüleri oldukları bilincindedir: Heyecanlarını bundan alırlar ve bundan cesaret bulurlar; mülkiyeti sosyalleştirme projelerini de, bununla meşrulaştırırlar. Oysa, sınıf diktatörlüğü fikri, değerden düşmüş bir kültüre aittir. (...) Kapitalist toplumdan sosyalist topluma geçişin mutlaka eskimiş bir dönemin yaklaşımlarını benimsemek zorunda olduğunu sanmak, yeni yasalar kabul ettirmek için sahip olduğumuz kurumları tanımayan ve çağdaş propaganda yöntemlerini bilmeyen bir geçmiş dönemin biçimlerinde kalmamızı önermek, bir siyasal saçmalıktır."[52]

Bernstein, artık, liberalizmin fazla uzağında değildir. "... Demokrasi, sınıf tahakkümünün yokluğudur, yani hiçbir sınıfın siyasal imtiyaza tek başına sahip olmadığı bir sosyal durumdur. (...) Çağdaş demokrasi, insan topluluğunun her üyesi için hak eşitliği anlayışı üzerinde yükselir (...) Bireyin haklarını belirleyecek olan, yasaların ortadan kalkması değil, hukuki eşitlikle bağdaşmayan yasaların yok olmasıdır."[53]

Peter Gay'ın belirttiği gibi, bu düşünceler. İngiltere'deki Fabianizmin aklıselime dayalı eşitlikçiliğini, James ve Stuart Mill'in liberalizmini dolaylı olarak hatırlatmaktadır. Durumu zaten Bernstein kendisi açıklamaktadır: "... Demokrasi, liberalizmin siyasal biçimidir. Liberalizmi tarihsel ve evrensel bir olgu olarak kabul edersek sosyalizmin sadece onun tarih içindeki halefi değil, fakat aynı zamanda onun meşru ve moral vârisi olduğunu da belirtmemiz gerekir..."[54]

***

Bernstein, bir yandan solun klasik teorilerinden yola çıkarak, öte yandan aynı teorileri eleştirerek, çağdaş anlamıyla sosyal demokrasinin ilk kaynağını oluşturmuştur. Bernstein'ın "revizyonizmi," sosyal demokrat mantığın ve birçok ilkenin (evrimcilik, paylaşım, demokrasi, vb.) ilk kez belirlendiği düşünce sistemidir.

Bu modeli "demokrasi" konusunda güçlü gerekçelere kavuşturan, başka noktalarda ise farklı yaklaşımlarla" bütünleyen, Kautsky'nin düşünceleri olacaktır...

İKİNCİ BÖLÜM

KAUTSKY

Kautsky, sosyal demokrasinin ideolojik kaynağındaki ikinci önemli isimdir. Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin bu ünlü ideologu, bir yandan Bernstein'a yöneltiği eleştirileriyle, öte yandan Lenin'le giriştiği amansız polemikle sosyal demokrasinin temel taşlarından birini meydana getirmiştir.

Sosyal demokrat düşüncenin –ilerdeki sayfalarda inceleyeceğimiz– bir büyük dönemecine imzasını koyan Karl Kautsky, 1854'te Prag'da doğdu. Avusturya işçi hareketinde militan olarak çalıştı. Daha sonra sürgün edildiği Zürih'te Bernstein'la tanıştı. Alman sosyal demokratlarının sürgündeki yayın organı olan ve Zürih'te yayınlanan Sozial-Demokrat'ta çalışmaya başladı (1880-81). Daha sonra Londra'ya giderek Engels'in çevresine girdi ve iki yıl onun sekreterliğini yaptı. Almanya'ya yerleştikten sonra Sosyal Demokrat Parti'ye üye oldu ve partinin teorik organı Die Neue Zeit'i (Yeni Zaman) yayınlamaya başladı. Sürgünde geçen bir başka yıldan sonra, Alman Sosyal Demokrat Parti'sinin "Erfurt Kongresi"nde (1891) Ortodoks Marksizmin sözcüsü olarak büyük rol oynadı ve partinin radikal kanadının zaferini sağladı. Kongreyi izleyen dönemde, eski arkadaşı Bernstein'dan kaynaklanan revizyonist akıma karşı sürekli bir mücadeleye koyuldu. Marksizm ve Eleştiricisi Bernstein kitabını yayınladığı bu yıllarda, Kautsky siyasal yaşamının zirvelerinde dolaşmaktaydı.

1905 Rus İhtilâli'ni izleyen dönemde, Kautsky, Sosyal Demokrat Parti'nin "merkez"ine yaklaşarak, özellikle Rosa Luxemburg'un tezlerine cephe aldı. II. Sosyalist Enternasyonal'in önde gelen isimleri arasında özel bir yere sahip oldu. Birinci Dünya Savaşı döneminde, hükümete destek veren parti çoğunluğunun da, radikal kanadın da (Luxemburg-Liebknecht) dışında durdu ve "ilhaksız barışı" savundu. Daha sonra, parti yönetimine başkaldıran ve Luxemburg'tan Bernstein'a kadar farklı kişiliklerin yer aldığı gruba katılarak, geçici bir süre yaşayan "Bağımsız Sosyal Demokrat Parti"nin kurucuları arasında yer aldı (1917).

Sosyal Demokrat Parti'de hareketin yeniden bütünleştiği yıllarda, Kautsky, Bolşevizme karşı olan tavrını giderek sertleştirdi. Radikal kanadın "Spartakist hareketine" de, bu kanadın daha sonra oluşturduğu Alman Komünist Partisi'ne de katılmadı. Demokrasi sorununu bütün düşüncelerinin önüne çıkardığı bu dönemde, Kautsky, en önemli eserleri olan Terörizm ve Komünizm (1919) ile Proleter İhtilâli ve Programı'nı

(1922) yayınladı. Kautsky'nin bütün düşüncelerinin bir sentezi niteliğindeki bu eserde, Bolşevizmin eleştirisi ve sosyal demokrat bir programın genel çizgileriyle yeniden belirlenmesi yer aldı.

Bu dönemden sonra güncel siyasetten ve parti sorunlarından uzak duran Kautsky, teorik yazılarla yetindi. Gelişmekte olan Nazizmden kurtulmak için 1934'te Hollanda'ya geçti ve ömrünün sonuna kadar (1938) bu son sürgününde yaşadı.

I

Kautsky Neden Önemli?

İşçi hareketinin bölünmesine ve bir kanadın klasik Marksizmden ayrılmasına neden olan "demokrasi tercihine," yani sosyal demokrasinin varoluş gerekçesine, Kautsky yeni bir boyut kazandırmıştır. Kautsky'nin Leninizm karşısında geliştirdiği tavırda "demokrasi" daha olgun bir ifadeye, sağlam gerekçelere kavuşmuş ve çağdaş anlamıyla sosyal demokrasi, "demokrasi ile sosyalizmi bağdaştırmak iddiasını" bir daha terk etmemek üzere benimsemiştir. Çağımızdaki anlamıyla sosyal demokrasi, ilk ifadesini Bernstein'ın Marksist düşüncenin belirli alanlarına yönelik eleştirilerinde bulmuştu. Kautsky'nin Sovyet İhtilâli ve Leninizm karşısındaki tavrında ise, sosyal demokrasinin kendine özgü siyaset modeliyle demokrasi anlayışı biçimlenmiş ve zamanla kalıcı, belirleyici nitelik kazanmıştır.

Kautsky'yi önemli kılan öteki etken, "demokrasiye," daha doğrusu "klasik" ya da "burjuva demokrasisine" onu götüren mantıktır: Kautsky, bu demokrasi çok kutsal ve yanlışsız olduğu için onu benimsememiştir. Kautsky'nin hareket noktası, "terörün engellenmesidir." Sosyalizmi, şiddetin soysuzlaştırdığı iddiasında olan ve bunu Bolşevizmle ve Rus Devrimi'yle örnekleyen Kautsky, "sosyalizmi teröre başvurmak tuzağından ancak demokrasinin kurtaracağını" savunmuştur.

Nihayet, Kautsky, sosyal demokrasinin ideolojisinde Bernstein'ın karşısında yer alan öteki sosyal demokrat çizginin kaynağıdır. Kautsky, acımasızca eleştirdiği Bernstein ile kendi gelişme sürecinin belirli bir aşamasında ve hiç değilse "demokrasi tercihi", "şiddetin inkârı" konularında uzlaşmıştır.

Kautsky, sosyal demokrat anlayışın gelişimine en stratejik katkıyı getirmiş isimdir. 20. yüzyıl başlarındaki Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin ve II. Enternasyonal'in bu büyük ismi, teorik sağlamlığı ve mantığının tutarlılığıyla kendini kabul ettirmiştir. Lenin'in, sosyal demokrasiye karşı geliştirdiği polemikte özel olarak Kautsky'yi hedef alması, Kautsky'nin eleştirilerindeki sağlam mantığın da bir zorlamasıyla olmuştur (Proleter Devrimi ve Dönek Kautsky ile Devlet ve Devrim). Kautsky ise, "... Leninizme muhalefetin en köklü ve etkili kavramlaştırılmasını temsil eder. Bu muhalefet, ülkesine göre değişen karmaşık ya da açık ifadelerle, yumuşak ya da sert sözcüklerle, çağımızdaki tüm sosyal demokrat partilerin ortak özelliği olmuştur..."[55]

Kautsky bütün önemine ve –aynen Bernstein gibi– kendisinden kaynaklandığı pek bilinmeksizin görüşleri tüm sosyal demokrat partilerce yaşatılan kişi olmasına rağmen, yeterince tanınan ve hakkı olan yer teslim edilen bir düşünür değildir. Fransa'da bile, Kautsky'nin eserlerinin çevirisi ve yayını 1925 öncesine aittir...

II

Sınıfların "Farklı" Tahlili

Kautsky, toplumsal sınıfların tanımlanmasında ve işlevlerinin belirlenmesinde değişik bir yaklaşım getirmiştir. Bu yaklaşımda, yani Kautsky'nin kendi "doğru"suyla, Ekim İhtilâli'nin çelişmekte olmasını, Kautsky, ihtilâlin "başarısız özelliklerinin" başlıca nedenleri arasında sıralar. Kautsky'nin öteki siyasal düşünceleri gibi, sınıf tahlilleri de Bolşevizmin eleştirisi etrafında gelişir. Kautsk'nin sınıflara yaklaşımı, günümüz sosyal demokrasisinin bu konudaki temel çizgisini dolaylı ya da doğrudan belirlemiştir.

1. İşçi Sınıfının Tanımı ve Özellikleri

Kautsky, "çağının" işçileri üzerinde şu temel ve farklı yorumu getirmektedir: İşçi sınıfının kurtuluşu, bu sınıfın giderek yoksullaşmasının değil, tam aksine, kendi yaşam koşullarını giderek düzeltmesinin bir sonucu olacaktır.[56] Kapitalizmin gelişimindeki belirli bir zaman kesitinde bir ara Marks'ın sandığı gibi, işçi sınıfı her geçen gün biraz daha maddi ve manevi sefalete gömülmemiştir. Bilâkis, maddi koşullarını düzeltmiştir. Kautsky, çağdaş işçi sınıfının "zincirlerinden başka kaybedecek çok şeyi bulunduğunu" belirtmekte ve "psikolojik yoksullaşma" kavramını getirmektedir: Buna göre, işçi sınıfının maddi durumundaki düzelmeye rağmen, daha doğrusu, bu düzelmenin bir sonucu olarak, işçiler kendilerini kapitalistlerden ayıran uçurumu görmekte ve buna daha fazla tepki göstermektedir. Çağdaş işçi hareketinin mücadelesinde öncelikler değişmiş, yoksulluğu alt etmek bir etken ya da hedef olarak gerilerken, iktidara gelmek amacı daha da öne geçmiştir.

Bu tahlil çerçevesinde, klasik Marksizmin bâzı temel varsayımlarına değişiklik getirilmektedir: İşçi hareketinin iktidarı, kaçınılmaz bir yoksullaşma sürecinin değil, giderek büyüyen bir maddi hattâ manevi gelişme sürecinin sonucu olarak görülmektedir. Bu yaklaşım, açıkça belirtmese de, ihtilâlcilikten uzaklaşmakta ve "evrimciliğe" açılan kapıları aralamaktadır: "Marks'a göre, işçi sınıfı, her şeyini kaybettiği için ve soyulmuş, çırılçıplak bırakılmış insanlığın ifadesi olduğu için, kendinin ve bütün insanlığın kurtarıcısı olacaktır. Bu noktada, Kautsky'yi Marks'tan ayıran mesafe tümüyle ortadadır: İşçi sınıfı mesiyanizmi (mistik, adetâ dinsel işlevi) reddedilmiş, onun yerine, işçi sınıfının özgürleşmesinin

yoksulluğun mutlaklığından değil, yaşam koşullarının yavaş yavaş düzelmesinden kaynaklanacağı düşüncesi getirilmiştir..."[57] Kautsky'nin bu yaklaşımı, işçi hareketi içinde en bilinçli, bilgili ve örgütlü olan kesime, bir bakıma maddi düzeyi en yüksek olana öncelik tanımaktadır.[58] Çünkü, "psikolojik yoksullaşmanın" en büyük etkisini onlar duyacak, ayrıca, gelişmişlikleri nedeniyle, bir sosyal dönüşümü öncelikle onlar başarabilecektir.

Bu tahlil çerçevesinde, "işçi sınıfı kimdir" sorusunu Kautsky yeniden sormaktadır. "Üretim araçlarına sahip bulunmayanlar" cevabını getirirken, teknisyenlerin, memurların, aydınların ve benzer nitelikli toplum katmanlarının "işçi sınıfı"nın bu tanımına girdiğini belirtmektedir.

Kautsky'nin düşünce sisteminde, "işçi sınıfı" tanımının dar anlamda değil geniş anlamda kullanılması ve üretimin mülkiyetine sahip bulunmayan hemen tüm zümrelerin bu sınıfta yer alması çok önemlidir. Bu yaklaşım, çağdaş sosyal demokrat partilerin büyük çoğunluğunda geçerlidir. "Aydın" tanımı ve onun işçi hareketindeki yeri de Kautsky'nin çok önemsediği bir konudur. Lenin'e yönelttiği köklü bir eleştiri "aydın" kavramına ilişkindir. Ayrıca, "aydın," günümüz sosyal demokrat hareketlerindeki özel ve ayrıcalıklı konumuna bir ölçüde Kautsky aracılığıyla yerleştirilmiştir...

2. Aydınları "Doğru" Değerlendirmek...

Kautsky, Leninizmin siyasal modelinde iki özelliği, "bürokratik" olmasını ve "şiddetçiliğini" eleştirmektedir. Kautsky'ye göre, Leninizm bu özellikleri almak zorunda kalmıştır. Zorlanmasının başlıca nedenlerinden biri ise, yanlış bir sınıfsal tahlilin "aydınlara ilişkin" ve gene yanlış olan bölümüdür.

Kautsky'ye göre, çağdaş işçi hareketinin aydınlar karşısında alacağı tavır, başarıda belirleyici olacaktır. "İşçi sınıfı" kavramını olduğu gibi, "aydın" tanımını da Kautsky "geniş anlamlı" kullanmaktadır: Uzman teknisyenler, memurlar, yazar ve çizerler, bu tanımın çerçevesine girmektedir. Aydınların önemi, öncelikle nitel ve nicel gelişimlerinden kaynaklanmıştır. Marks'ın kitaplarını kaleme aldığı yıllardan beri aydınlar sürekli çoğalmıştır. Bu süreç içinde aydınların "imtiyazlı zümre" olmak özelliği zayıflamış, "ücretli" kimseler niteliğiyle işçilerin sosyal konumunu paylaşmış ve "... onlarla tek ve aynı sınıfı oluşturduklarını anlamışlardır." [59] Kautsky'nin bu farklı sınıf tahliline göre, işçi hareketi aydını geçmişte

de önemsemiş ancak onu "birey" olarak ve mücadelesinde ihtiyaç duyduğu bir "katkı" olarak değerlendirmiştir.

Oysa, demektedir Kautsky, günümüzün gerçeklerinde aydınlar tek tek bireyler olarak değil, bir kitle (zümre) olarak işçi hareketine gereklidir. Sadece iktidar mücadelesinde işçilerin sahip bulunmadığı bâzı bilgilere aydınların sahip olması nedeniyle değil, daha önemlisi, iktidar sonrasındaki rollerinden ötürü aydınlar gereklidir. Üretimin yeniden organizasyonu, teknolojideki gelişmeler paralelinde zorlaşmış ve işçi hareketinin, zaten kendi sınıfının bir unsuru olan aydın "kitlesine" ihtiyacı büyümüştür.

Kautsky'ye göre, Bolşeviklerin özellikle başlangıçta aydınları bir kitle olarak inkâr etmesi hattâ küçümsemesi, bürokratik yönetime ve terörizme uzanan yolları kolaylaştırmıştır. Lenin'in "... bu baylar (mühendisler, teknisyen uzmanlar, vb.) bugün nasıl kapitalistlerin emrinde çalışmaktaysa, yarın silâhlı işçilerin emrinde daha iyi çalışırlar" şeklindeki sözlerini ve fabrikaları yönetmeyi "... her okur-yazarın üstesinden gelebileceği basit aritmetik işlemlerinden, kayıt ve kontrol görevinden ibaret saymasını," Kautsky şiddetle eleştirir. Bolşeviklerin aydın kadrolara ve işlevlerine bu şekilde yaklaşması sonucunda büyük bir yönetim boşluğunun meydana geldiğini, boşluğun dolması için "bir bürokrat sınıf" yaratıldığını öne sürer. Bu yeni sınıfa etkinlik kazandırmak için onlara diktatörlüğe özgü güçler tanınacak, yüksek maaşlar verilecek ve giderek, "... bu insanların (bürokrasinin) ellerinde yeni bir kapitalizmin unsurları birikecektir. Sonra, bu bürokratların denetimi için komisyonlar, özel mahkemeler, yeni yeni bürokratik merciler yaratılacaktır."[60]

Kautsky'nin kendisinden önceki sol anlayışlardan farklı sınıfsal tahlilinde işçi gibi aydına da getirdiği değişik yorum, kendini izleyen sosyal demokrat akımlarınca büyük ölçüde paylaşılmış ve geniş anlamda "aydınlar," işçi hareketin asli unsuru ve işçi sınıfı tanımının bütünleyicisi olarak kabul edilmişlerdir.

3. Sosyal Demokrasinin Köylülük Politikası

Kautsky, Bernstein'dan çok farklı bir yaklaşımla, sosyal demokrasinin zaferini (geniş anlamıyla) işçi sınıfından bekler; sosyal demokrat partinin sınıf partisi niteliğini vazgeçilmez ilke olarak savunur. Toplumu değiştirmek işlevine işçi sınıfının sahip bulunduğunu, bunun, "halk"ın üzerine vazife olmadığını belirtir.

Kautsky, "halk" tanımının belirsizlikleri nedeniyle kavramları dikkatli seçmektedir: Halkın içindeki unsurlar arasındaki zıtlaşmayı, özellikle işçi sınıfı ile (küçük-burjuvazinin bir bölümü olan) köylülük arasındaki çelişkileri "halk" genellemesinin maskelemekte olduğuna işaret eder.

Kautsky'ye göre, teknolojik gelişme sonuçta büyük tarım işletmeleri yaratacaktır. Rasyonel olan da, kaçınılmaz olan da budur. Dolayısıyla, sosyal demokrasinin tarım politikası hem bu gerçeği dikkate almak hem de köylülüğün özlemlerine ve geleneksel bağlarına saygılı davranmak durumundadır. Bu çerçevedeki çözüm, küçük işletmeleri kooperatiflerde birleştirerek onları büyük işletme teknolojisinden yararlandırmaktır; büyük alanların kamulaştırılmasıdır; yeni bir organizasyon modelidir, vb.

Asla yapılmaması gereken temel yanlış ise, büyük işletmelerin bölünerek küçük parçalara ayrılmasıdır.

Kautsky'ye göre, işçi hareketinin kaçınması gereken budur; Ekim İhtilâli'nin terör özelliğini sürdürmek hattâ geliştirmek zoruna düşmesinin başlıca bir nedeni de, yanlış köylülük politikasıdır. Bolşevikler, köylülüğü kendi yanlarına kazanmak için sorumsuzca vaatte bulunmuş ve iktidara geldiklerinde bu sözleri tutmuştur. Kautsky, bunun sonucunda büyük işletmelerin küçük parçalara bölündüğünü, teknolojinin kullanılamaz olduğunu, üretimin hızla düştüğünü, nihayet, köylerin, şehirleri besleyemez duruma geldiğini belirtmektedir. Kautsky'ye göre, bu açmaz karşısındaki yeni rejim şiddet kullanıp köylünün ürününe el koymak zoruna düşmüştür. Şiddet böylece yeni bir uygulanma alanı bulurken, rejim, çıkar yolu bu defa küçük işletmeleri birleştirmekte aramış ancak bunun için yeniden şiddete başvurmaya mecbur kalmıştır.

Kautsky'nin, Ekim İhtilâli'nin eleştirisi olarak geliştirdiği sosyal sınıflar tahlili, 1) işçi hareketi iktidarının, işçilerin yoksullaşması sürecinden değil, işçilerin maddi durumunun bir evrim içinde düzelmesinden kaynaklanacağını; 2) aydınların, bir "kitle" olarak belirleyici önem taşıdığını; 3) tarımda küçük işletmeden mutlaka kaçınılması ve büyük birimlerin amaçlanmasını öngörmüştür.

Bu tahliller, bir ölçüde farklılaşarak, çağdaş sosyal demokrat partilerin programlarında yer almışlardır. Kautsky'nin sosyal demokrasi ideolojisine ve geleceğin sosyal demokrat partilerine en büyük katkısı ise, onun, "şiddet" sorununa yaklaşım biçimidir.

III

Şiddetin ve Diktanın İnkârı

İşçi hareketinin ancak demokrasi sayesinde şiddete başvurmak "tuzağından" kendini sakınacağı ve "sonsuz bir dikta" özellikleri almayacağı, gene Ekim İhtilâli'nin eleştirisinden yola çıkarak Kautsky'nin oluşturduğu en önemli tezlerdir.

1. Şiddet, Hangi Değişimin Özelliği?

Kautsky'ye göre, bir sosyal hareketin ancak şiddet yoluyla iktidara gelebilmesi ve bu iktidarı ancak şiddet yöntemleriyle sürdürebilmesi, açık nedenlere dayanmaktadır:

a) Şiddet, "azınlığın", "yeterince benimsenmemiş ve kabul edilmemiş olanın," şiddetsiz başa geçemeyecek kadar "güçsüz olanın" yöntemidir.

Kautsky, "iktidar" kavramıyla "şiddet" kavramını birbirinden ayırmayı ve işçi hareketinin, şiddete başvurmaksızın iktidar amaçlamasını önermektedir. Şiddetin, "önceki dönemlere" özgü olduğunu, örneğin burjuva ihtilâlinin özelliği olduğunu, bu geçmişe ait yöntemle işçi hareketinin kendi kurtuluşunu gerçekleştiremeyeceğini, Kautsky belirtir.

b) Burjuvazinin iktidara gelişinin özelliklerini Kautsky şöyle sıralamaktadır: Bu iktidar mücadelesi, "mutlakıyete karşı" ve "demokrasi için" yapılmıştır. Yani, "demokratik olmayan" bir ortamın ürünüdür. Bu mücadele ve iktidar kavgası; sosyal güç dengesinin bilinmesini imkânsız kılan bir "bilmezlik ve bilgisizlik" çerçevesinde, mutlakıyet yönetimince cahil bırakılmış kitlelerle gerçekleşmiştir. Burjuvazinin iktidara geçiş sürecinin özellikleri, "sonun ansızın ve kendiliğinden oluşması", "geçici ittifaklara dayanması", "yapıcı değil yıkıcı bir projeyi taşıması"dır. Bütün bu özellikler, iktidara gelebilmek için tek çözüm olarak şiddet yolunu burjuvaziye tanımaktadır; şiddet, burjuvazinin iktidara geçiş modeli olmaktadır.

c) Kautsky'nin önerdiği "işçi hareketinin demokrasi çerçevesindeki iktidar mücadelesi" modelinde, burjuva devrimlerine özgü niteliklerin ve bunların yarattığı terörün yeri yoktur; daha doğrusu varoluş gerekçesi yoktur: Hareket zaten demokratik bir çerçeveyi benimsemiş olduğundan, şiddeti kaçınılmaz kılan "bilgisizlik", "bilmezlik", "mutlakıyete karşı ve demokrasi için mücadele" özellikleri ortadan kalkmaktadır. Bir demokratik çerçevede, işçi hareketi zaten bilgilenme imkânına, kendini geliştirme,

kendi gücünü ve öteki sınıfların gücünü tartma imkânına sahip olacaktır. Aynı demokratik çerçeve ile seçim sistemi, işçi hareketinin gücünü ve ne zaman iktidara gelebilecek nitelik kazandığını ortaya koyacaktır. Böylece, bir "azınlık" gücüyken iktidara gelmeye kalkışmanın ya da gelmenin beraberinde taşıdığı "şiddete başvurmak" kaçınılmazlığından, hareket, kendini sakınacaktır. "İşçi hareketinin gelişmesi açısından, kapitalist üretim biçimi ne kadar önemliyse, demokrasi de o ölçüde önemli olacaktır..."[61]

d) Demokratik mekanizmaların işlerlikte olması ve kendisinin demokrasi çerçevesinde mücadeleyi sürdürmesi koşuluyla, işçi hareketi şiddet kullanmaya ihtiyaç duymayacaktır: Kautsky'ye göre, zaten sosyal ve siyasal bir güç olarak ağırlık kazanmış, bunu seçim göstergeleriyle kanıtlamış, toplumun yönetim mekanizmalarında demokrasi sayesinde yer ve pay alarak kendi tecrübesini geliştirmiş bulunan işçi hareketi, demokrasi-öncesi zamanların burjuvaları gibi ancak şiddet sayesinde iktidara geçmek zoruna düşmeyecektir.

Kautsky'nin, "şiddet tuzağına düşmemesi için" sosyal demokrasiye önerdiği model, yukarıdaki özelliklerden oluşmaktadır: Demokrasi ortamından yola çıkmak; demokrasi sayesinde işçiye ve partiye bilgi, tecrübe kazandırmak; demokrasinin göstergelerinde kendi gücünü ve çoğunluğunu belirlemek; demokrasi çerçevesinde iktidar olmak.

Böylece, "demokrasiyi kurmak iddialarına", "azınlık ve güçsüzken iktidara gelenlere", "pozitif bir projeden yoksun olanlara", "devlet yönetecek tecrübe ve bilgiye sahip bulunmayanlara" –yani, mutlakıyet karşısında mücadele veren burjuvaziye– özgü bir özellik olan ve onları tamamlayan "terörden," işçi hareketi kendini sakınacaktır. Ekim İhtilâli ise, Kautsky'nin yorumuna göre, zamansız ve hazırlıksız gerçekleşmesi nedeniyle burjuva hareketlerinin yöntemlerini ve öncelikle şiddeti kullanmış, şiddetin sürekliliğine kendini mahkûm etmiştir.

2. İktidar, "Karşıtını" Yok Edebilir mi?

Peki, şiddet yöntemlerini dışlayarak amacına ulaşmış sosyal demokrat partiyi, iktidardayken şiddete başvurmaktan ne alıkoyacaktır?

Bu sorunun cevabında, sosyal demokrat ideolojinin bir başka temelini Kautsky kurmaktadır: Sosyal demokrasiyi şiddet yöntemlerinden –dolayısıyla yozlaşmaktan– sakınacak olan, kendi "karşıtını" ortadan kaldırmamak, kaldırmaya kalkışmamaktır. (Bu ilke, 20. yüzyıl sosyal

demokrat partilerinin hem "öteki" sınıfa hem de kendi iç ilişkilerine yaklaşımında belirleyici olacaktır. İleriki bölümlerde bu konuya döneceğiz.)

Kautsky'nin Bolşevizme karşı geliştirdiği eleştiriler, onun "şiddetin ve proleter diktatörlüğünün inkârına yönelik" düşüncelerine büyük ölçüde kaynak olmuştur. Kautsky'nin kurduğu mantık silsilesi şöyle özetlenebilir:

a) Demokrasiden yola çıkmış, demokrasi kurallarında etkinlik ve çoğunluk kazanmış işçi hareketi, bu gücü nedeniyle nasıl şiddete muhtaç kalmaksızın iktidar olmuşsa, iktidarda da –gene aynı gücünden ötürü– şiddete ihtiyaç duymayacaktır. Kautsky, "devlet"in sınıf çıkarlarının bir ifadesi olduğunu belirterek, demokraside aynı devletin öncelikle çoğunluğun çıkarlarını yansıtacağını söylemektedir. Dolayısıyla, demokrasi kurallarında çoğunluk olabilmiş sosyal demokrat hareket, iktidarını demokrasi çerçevesinde koruyabilecektir.

b) İşçi hareketinin, kendi karşıtına, yani muhalefette kalmış burjuvaziye ve öteki sosyal güçlere mutlak bir özgürlüğü ve hareket serbestisini –demokrasi çerçevesinde kalmaları koşuluyla– tanımasını, Kautsky savunmaktadır. İşçi hareketinin demokratik iktidarı, "sömürücülerin" zaten nicel ve nitel olarak azınlığa düşmüş bulunmalarının ifadesidir. Dolayısıyla, "... Lenin'in önerdiği gibi onları demokrasiden dışlamak değil, demokrasilerin temel kuralına uymalarını, yani çoğunluğun kararlarına uyum göstermelerini onlardan istemek ve bunu zorunlu kılmak yeterli olacaktır."[62]

İktidardaki sosyal demokrat partinin, bu demokratik yaklaşımı reddetmesi durumunda, demokrasiyi de, işçi hareketini ve iktidarını da yozlaştıracak şu gelişmeleri, Kautsky, kaçınılmaz görmektedir:

a) Bolşevizmin siyasal modelinde, "... halk için demokrasi, halkı sömürenler ve ezenler için ise baskı ve demokrasiden dışlanmaları" kuraldır. Oysa, Kautsky, böyle bir yaklaşımı benimseyecek işçi hareketinin kendini "gerçekleşmesi imkânsız" bir göreve mahkûm edeceği ve tümüyle "keyfi uygulamaların" yolunu açacağı görüşündedir: Belirli bir zaman kesitinde çoğunluğun düşüncesine muhalefet edenler arasında "halkın içinde yer alan, dolayısıyla görüşünü savunabilecek olanlar" ile, "halk tanımına girmeyen, dolayısıyla baskıya hedef tutulacak olanlar" şeklinde bir ayırım yapmak zorunda olacaktır. Bu ayırım, "siyasi" ve "keyfi" özellikleri nedeniyle, "cehennemi bir süreç" yaratacaktır: "Kimden ve hangi bünyeden kaynaklanmış olursa olsun, her tür muhalefet bir gün karşıdevrim niteliğinde görülecek ve şiddet yoluyla bastırılacaktır."[63] "Halk

düşmanlarını" demokrasinin dışında tutmak tercihinin kaçınılmaz olarak yol açtığı keyfilik, gene kaçınılmaz şekilde, tümüyle demokrasinin, "halkın içinde" teorik olarak kabullenilmiş demokrasi dahil olmak üzere, yok edilmesiyle sonuçlanacaktır. Çünkü, siyasal karar merkezi, kendine yönelmiş herhangi bir muhalefeti "karşıdevrimci" diye niteleyebilecek, muhalefetin kaynağını "halkın dışında, yani demokrasinin dışında" görebilecek ve onu ortadan silebilecektir."

b) Muhalif azınlığı yok etmiş "çoğunluk," kendi bütünlüğüne bir kez daha ve yeni bir "muhalefetin" kendi içinden belirmesine kadar kavuşmuştur. Ne var ki, çoğunluğun içinden çıkan bu yeni muhalif azınlık da, sırası geldiğinde, "çoğunluğun, çoğunluğu" tarafından "karşıdevrimci", "halkın dışında", "demokrasinin dışında" nitelenecek, ezilecek ve demokrasiden dışlanacaktır.[64] Böylece, sonu gelmeyen bir ezme-dışlama süreci, işçi hareketinin iktidarına egemen olacaktır. Şimdi ezilen ve dışlananların bir zamanlar "halkın" tanımına girmeleri ve bir önceki aşamada "çoğunluk" içinde bulunmaları, sonucu değiştirmeyecektir.

c) Kautsky, böylece, Leninizmin "... bir sınıf olarak sömürücülerin şiddet yoluyla bastırılması ve bu sınıfa eşitlik tanınmaması" düşüncesini reddetmektedir: "Karşıtını yok eden her hareket," bu durumda ve kaçınılmaz olarak kendi içinden (halkın içinden) bir karşıt yaratıp, onu da yok etmek zorunda kalacaktır. Başlangıçta karşıt sınıfa yöneltilmiş terör ve diktatörlük, gene kaçınılmaz olarak işçi sınıfının ve halkın içinde uygulanan bir diktanın ve terörün sürekliliğiyle sonuçlanmaktadır.

d) Ekim Devrimi ve sonrasındaki gözlemlerine dayanarak Kautsky'nin geliştirdiği bu yaklaşım, onu şu sonuca götürmektedir: Karşıt sınıfın varlığını ve demokrasi içinde yer almasını işçi hareketinin benimsemesi zorunluluğu. Aksi halde, karşıt sınıfı sınıf olarak yok etmiş bir sosyal demokrat iktidar, kendi içinden "karşıtlar" yaratacak, her tür muhalefetin keyfi-siyasi ölçülerle "karşıdevrimci" görülebileceği böyle bir süreçte, keyfilik ve şiddet, baskı ve dikta, işçi hareketinin kendi içinde de sonsuza dek sürüp gidecektir.

Bu mantığın doğal sonucu, işçi hareketi iktidarında da karşıt sınıfın, yani burjuvazinin olabilirliğidir. Karşıtını ortadan kaldıran bir sosyal hareketin bu defa kendi içinde karşıtlar yaratacağı ve şiddeti sürekli kılacağı düşüncesi, klasik demokrasi ile sosyalizmin bağdaşabileceği bir model arayışına Kautsky'yi yöneltmiştir...

IV

Demokrasinin Zorunluluğu ve Koşulları

Kautsky, "şiddet"i içeren sınıf mücadelelerini, bu mücadelenin en ilkel biçimi olarak niteler. Buna karşılık demokrasinin aynı mücadelenin en uygar modeli olduğunu savunur. Bergounioux ve Manin'in ortak eserlerindeki yorumları, sosyal demokrasinin, Leninizmden "sonra" ve öncelikle buna bir reaksiyon şeklinde geliştiğidir; bir siyasal modelin ve yöntemlerinin inkârından oluştuğudur. Kautsky bu noktada fevkalâde açık ve köşelidir: "Komünizm karşısında, Avrupa sosyalizminin özel görevi vardır: Belirli bir sosyalizm yönteminin (komünizmin) moral felâketinin, genel olarak sosyalizmin felâketine dönüşmemesine çok dikkat etmelidir; bu belirli yöntemle (komünizm), Marksizmin yöntemi arasında net bir ayırım yapılmasına özen gösterilmeli ve bu ayırım, kitleler tarafından açık biçimde anlaşılmalıdır."[65]

Kautsky'nin yaklaşımı, dikkat edilirse, Bernstein'ınkilerden hayli farklıdır. Bu çalışmamızın öncelikli amacı teorik ayrışımların inceliklerine girmek değildir ve sosyal demokrasinin gelişimi, çıkış noktasındaki teorilerden çok, pratiğin bir sonucu olmuştur. Bununla beraber, ideolojinin kaynağındaki iki düşünürün, hareketi ve kendilerini nasıl niteledikleri ilginç olabilir: Bernstein, ünlü eleştirilerinden sonra da kendisini "Marksist" olarak nitelemekten vazgeçmemekle birlikte, bu artık ısrarlı ve kapsamlı bir beyan değildir. Marksist düşüncenin temel ilkelerini tartışmaya açan Bernstein, aslında ilkelerden çok, kendi yorumunu savunmaktadır. Buna karşılık, Kautsky, düşüncelerini her zaman Marksizmin kendisi olarak savunmuş ve komünizmi, Marksizmden bir sapma olarak nitelemiştir.

1. "Demokrasinin" Koşulları

Kautsky, "temsili ve parlamenter" demokrasiyi, yani "klasik" veya "burjuva"" demokrasisi diye tanımlanan sistemi, daha önce sıraladığımız gerekçelerle benimsemektedir: Şiddeti önlemesi, işçi sınıfının gelişimini sağlaması, vb.

Bir yandan klasik Marksizmin yaklaşımlarını benimserken bir yandan da, hem Marks öncesi sosyalistlerinin büyük bölümünce hem de Marks tarafından kesinlikle reddedilen çoğulcu ve temsili demokrasiyi kabullenmesini, Kautsky, tek ve çok önemli bir koşula bağlamaktadır:

İlerde ayrıntılarıyla inceleyeceğimiz bu koşul, işçi hareketinin "kendi" partisi aracılığıyla demokrasinin içinde bizzat var olmasıdır.

Kautsky, parlamenter demokrasinin başlangıçta sermaye sınıfına özgü olduğunu, işçileri yanıltmak ve sömürmenin aracı niteliği taşıdığını, genel oyun pek bir şey değiştirmediğini, işçilerin verdikleri oylarla aslında hâkim sınıfın hangi üyeleri aracılığıyla sömürüleceklerini belirlediklerini sıralar. Ne var ki, işçi hareketinin "kendi partisiyle" bu mücadelede yer alabilmesi, Kautsky'ye göre, oyunun kurallarını ve demokrasinin niteliğini, işlevini değiştirmiştir. İşçi hareketinin ayrı ve özerk bir parti oluşturması, bu partiye temsil niteliği kazandırmıştır. İşçilerin, kendi temsilcilerini kontrol edebilmeleri mümkün olmuştur. İşçilerin bilinçli olarak ayrı bir partide örgütlenmesiyle, işçi sınıfı, artık her önemli konuda parlamento üyelerince aldatılmaktan kurtulmuştur, vb.

Tekrara gerek yok ama, Kautsky'nin "işçi sınıfı" tanımı geniş bir tanımdır ve sanayi işçisinin yanı sıra aydınları, teknisyenleri, uzmanları, hizmet sektöründe çalışanları, memurları da içermektedir.

2. Kautsky'nin "Siyasal Modeli"

Kautsky'nin bu bölümde nakletmeye çalıştığımız düşünceleri, tutarlı ve kendi iç mantığına sahip bir siyasal modeli ortaya koymaktadır. Sosyal demokrasinin kavranmasında bu model çok önemlidir: Model, felsefi tartışmaların ötesindeki somut tercihleri ve teorik farklılaşmayı pratiğe aktaran yaklaşımları içermektedir. Kautsky'nin siyaset anlayışı, tarihsel işçi hareketinin Leninist model ile sosyal demokrat model olarak temelden bölünmesinin dönemeç noktasını meydana getirmektedir. Nihayet, 20. yüzyılın tüm sosyalist, işçi, sosyal demokrat ve benzerleri olan tüm sosyal demokrat nitelikli partileri, Kautsky'nin oluşturduğu bu siyasal modele –küçük farklılaşmalarla– bağlı kalmışlardır. Birçok militanın hattâ yöneticinin Kautsky'nin katkısını bilmemesine rağmen...

a) Kautsky'nin siyasal modeli "klasik, çoğulcu demokrasi" tercihinden yola çıkmaktadır. Bunun anlamı, sermaye sınıfının varlığının kabulüdür. Sınıfsal varlığın şiddet yoluyla sona erdirilmesi düşüncesini Kautsky kesinlikle reddetmektedir.

b) Demokrasi tercihi, işçi hareketini hem şiddete başvurarak soysuzlaşmaktan hem de çeşitli tehlikelerden koruyacaktır: İşçi sınıfı, demokrasi sayesinde kendini geliştirip iktidara hazırlayacaktır. Toplumdaki nicel ve nitel gücünü demokrasinin mekanizmaları sayesinde tartarak, kendi

gücünü aşan yanlış hesaplardan sakınacak; iddiasını, gücüyle orantılı tutabilecektir.

c) Demokrasinin bu katkıları, şiddeti yaratan temel etkenleri saf dışında bırakmaktadır: Kautsky'ye göre, işçi hareketini şiddete muhtaç kılan başlıca faktör, işçinin, kendini yeterince hazırlamadan, nicel ve nitel büyümesini gerçekleştirmeden iktidara gelmek istemesi ya da gelmesidir (Ekim İhtilâli); toplumsal güç olarak azınlıkta ve yetersizken, iktidar kavgasına girmesi ya da iktidar olmasıdır.

Demokrasi, hem işçilerdeki gelişmeyi ve tecrübe kazanmayı mümkün kılmakta, hem de taleplerin ve iddiaların geçerliğini seçim mekanizmalarıyla ortaya koymaktadır. Böylece, hareketi "ölçülü" olmaya yöneltmekte ve ölçüsüz davranışın getireceği şiddetin önkoşullarını yok etmektedir. Demokrasi, böylece, işçi hareketi ancak yeterince güçlüyse onu iktidara getirmek gibi bir güvenceyi, bir tür "emniyet sübabını" da beraberinde taşımaktadır.

d) Kautsky'nin bütün düşüncesi, şiddeti, işçi hareketinin teori ve pratiğinin dışına çıkarmaktadır. Kurduğu modelin "iktidar sonrası" da, bu kaygıyla yakından bağlantılıdır: İktidara gelen işçi sınıfı, demokrasinin kuralları gereği, zaten önceden güçlenmiş, çoğunluk olmuş, şiddete ihtiyaç duymaksızın iktidar olabilmiştir. Şimdi, iktidardaki bu hareket, kendi gücünden ve gelişmişliğinden, çoğunluğundan ötürü, karşıtlarına şiddet uygulamaya zaten muhtaç değildir. Kaldı ki, karşıtlarını ortadan kaldırmaya yönelmesi şiddete başvurmasını gerektirecektir. Ayrıca, karşıtlarını yok eden bir hareket olarak, bu kez "kendi içinden karşıtlar" yaratıp onları yok etmeye, şiddeti sürekli ve sonsuz kılmaya mecbur olacaktır.

Bütün bunlardan dolayı, Kautsky'nin siyasal modeli "çoğulcu" bir modeldir. Bu özellikleriyle klasik Marksist yaklaşımdan tümüyle ayrılmaktadır. "Tüm üretim araçlarının topluma mal edilmesi," açık olmakla beraber bir uzak amaç gibi Kautsky'de de vardır. Ancak bu durumun Marksist teorideki anlamıyla maddi (ekonomik) temelinden yoksun kalmış "sınıfların ortadan kalkması" –yani, çoğulcu yapının kendiliğinden son bulması– noktasına varıp varmayacağına, Kautsky açıklık getirmemektedir.

e) Siyasal modelinin bu nitelikleriyle, Kautsky'nin sosyalizmi, son tahlilde, "devrimci" değil, "evrimci" bir sosyalizmdir: İşçi hareketi bir evrim sürecinde ve zaman içinde gelişecek, partisini geliştirecek ve iktidar olacaktır. Sosyal demokrat partinin iddialarını ekonominin genel düzeyiyle ve özellikleriyle uyumlu tutması anlayışı, bir diğer evrimci özelliktir.

İşçilerin maddi durumunun düzelmekte olduğu ve bu düzelişin giderek işçi hareketini güçlendirdiği; işçi sınıfının kurtuluşunun klasik teorideki "yoksullaşma sürecinden" değil, bilâkis, maddi durumun düzelmesi ve bunun eşliğindeki bilinç bilgi artışından (psikolojik yoksullaşma) kaynaklanacağı, evrimci bir modelin unsurlarıdır. Çağımızdaki sosyal demokrasinin belirleyici özelliği olan "evrimcilik," Kautsky'nin kurduğu –ve günümüzün birçok ilkesini paylaştığı– siyasal modelin doğal sonucudur.

Kautsky'nin günümüze etkileri konusunda, Bergounioux ve Manin şu yorumu getirmektedir: "... İşçi sınıfından kaynaklanmak, Leninizmi reddetmek ve demokrasi tercihini yapmış olmak, bütün sosyal demokrat partilerin ortak özelliğidir.

Kautsky, söz konusu partilerin neden birbirini karşılıklı olarak koşullandırdığının, birbirine atıfta bulunduğunun anlaşılmasını mümkün kılar; kendi tanımı gereği işçi sınıfı ile özdeşleşmiş bir partinin varlığıyla, demokrasi ve parlamentarizmin (işçi sınıfı açısından) meşruiyet kazanabildiğini ortaya koyar. Bu partinin şiddet çıkmazına düşmeksizin gelişmesini ve iktidar olmasını ancak demokrasinin sağlayabileceğini belirtir. Böylece, militan sosyal demokrat kadrolarca bilinçli olarak algılanmamış bulunsa da, Kautsky'nin tahlilleri, bütün sosyal demokrat partilerin pratiğini ve stratejisini en güçlü şekilde açıklar. Ve tabii her şey, Marks'ta da olduğu gibi, parti ile işçi sınıfının özdeşliğine dayanır..."

V

Kautsky, Bernstein'a Karşı...

Marksizm ve Kritiği Bernstein, Kautsky'nin revizyonizme yöneltiği acımasız eleştirileri içerir. Bu iki isim, Alman Sosyal Demokrat Partisi'ndeki ve II. Enternasyonal çevresindeki iki karşıt yaklaşımın teorisyenleri olarak birbiriyle mücadele etmiştir. Bu iki düşünür, uzun bir mücadele döneminde zaman zaman yaklaşmış, birlikte Alman sosyal demokrasisinin Liebknecht-Luxemburg kanadının dışında durmuş, sonuçta "demokrasi tercihinde" birleşmiş, gençlik yıllarının dostluğunu, ömürlerinin son döneminde tazelemiştir. Bütün bunlar, işçi hareketinin demokrasi tercihiyle oluşan ve çağımızda sosyal demokrat diye nitelenen bölümünde, Bernstein ve Kautsky'nin iki karşıtı oluşturmasını engellemez. Daha önce belirttiğimiz gibi, 20. yüzyılın sosyal demokrat pratiği, kutupları Bernstein ve Kautsky'nin oluşturduğu bir ideolojik çerçevede gelişmiştir.

1. Sosyal Demokrat Parti, Kimin Partisi?

Bernstein, sosyal demokrat partinin "bütün halkın partisi" olması görüşündedir. İşçi sınıfının öz gücünün, hiç değilse yakın bir gelecekte özerk bir güç olarak onu iktidara getirmeye yetmeyeceği kanısındadır. Bu nedenlerden ötürü, Bernstein, işçinin yanı sıra küçük-burjuvazinin demokrat unsurlarını da kapsayan bir sosyal demokrat parti modeli öngörür.

Kautsky ise, bu konuda sınırlayıcı ve kategoriktir: İşçi sınıfı, yaygın bir demokratlar koalisyonu içinde erimemeli, sosyal demokrat parti, işçi hareketinin partisi kalmalıdır. Revizyonizmin önerdiği "halkçı" parti örneğinde ise küçük-burjuvazinin ve köylülüğün etkinliği ağır basacak ve sosyal demokrat parti, geçerlikteki düzenin içinde yolunu kaybedecektir.

Kaldı ki, işçi sınıfının partisi niteliğini sosyal demokrat partinin öncelikle taşıması, Kautsky'ye göre, "demokrasi ve parlamentarizm" tercihlerinin meşruiyet gerekçesidir. Parti bu özelliğini değiştirirse, Kautsky'nin siyasal modelindeki mantık zinciri kopacaktır.

2. Demokrasi, Nasıl Bir Demokrasi?

Bernstein'ın geliştirdiği demokrasi anlayışı, liberal doktrindeki kavramların ötesine geçmemektedir. Bernstein'ın böyle bir kaygısı ve arayışı yoktur. Liberal, çoğulcu demokrasi, geçerlikteki özellikleriyle

yeterlidir ve bu nitelikleriyle bile, "sosyalizmin ifadesi" olabilecek sistemdir.

Buna karşılık, Kautsky, özelliklerini yeterince açıklamamakla beraber, "işçi sınıfının demokrasisi" amacını getirmektedir. Liberal demokrasiden daha farklı ve gelişmiş bir model öngörmektedir. Daha önce değindiğimiz gibi, "işçi sınıfının kurtuluşunun, üretim araçları mülkiyetinin toplumsallaşmasına bağlı olduğu" görüşü, Kautsky'de –Bernstein'a oranla– daha önemlidir. Kautsky'nin amaçladığı demokrasi, liberal modelden farklı olarak, "işçi sınıfı özünü yansıtan" bir demokrasidir. Günümüzün sosyal demokrat partilerinin bâzılarında "ileri demokrasi", "farklı, gelişmiş" demokrasi anlayışı varsa da, "işçi sınıfının demokrasisi," günümüz sosyal demokrasisinin kullandığı bir tanım ya da öngördüğü bir amaç değildir.

3. "Doğrudan" İktidar mı, "Paylaşılan" İktidar mı?

"Sosyal demokrat partiyi," işçi sınıfının küçük-burjuvazinin demokrat unsurlarıyla birlikte geliştirmesini öngördüğünü belirtmiştik. Bernstein, bu genişlemiş niteliğine rağmen sosyal demokrat partinin yakın gelecekte tek başına iktidar olamayacağı düşüncesindedir. Ekonominin, toplumun ve işçi sınıfının düzeyine ilişkin gözlemleri onu bu sonuca götürmüştür. Bu nedenlerle, sosyal demokrat stratejinin, "liberal" ve "radikal" partilerle bir iktidar koalisyonuna dönük durmasını, taktik kararların bu temel strateji doğrultusunda gelişmesini önermektedir.

Kautsky ise, "doğrudan" iktidarı amaçlayan bir stratejiyi öngörmektedir. Demokrat partilerle geçici işbirliklerini reddetmemekle beraber, işçi sınıfının, sosyal demokrat parti aracılığıyla iktidara tek başına gelmeyi amaçlamasını savunmaktadır. Kautsky'ye göre, parti ancak tek başına iktidar olursa kendi programını uygulayabilecek, paylaşılmış iktidarda ise kimliğinden ve giderek desteklerinden yitirecektir.

Bernstein'ın "paylaşılmış iktidar" stratejisinin getirdiği taktik tercihler, sosyal demokrat partinin "ekonomik mücadeleye" ağırlık vermesidir: Sendikalarda, kooperatiflerde, kamu hizmeti kurumlarında ve ekonomik amaçlı birimlerde, partinin karar organlarında temsil edilmesi ya da bunlara egemen olması öncelikli bir öneme sahiptir. Kautsky'nin "doğrudan iktidar" stratejisinde ise, "siyasal mücadele" öncelik taşımaktadır. Önce değişik birimlerde iktidarı amaçlayıp, parlamentoyu ikinci plana bırakmak yerine, Kautsky'nin önerisi, parlamento çoğunluğunu kazanmayı, yani "doğrudan iktidarı" hedef almaktır.

4. "Paylaşımdaki" ve "Üretimdeki" Sosyalizm

Bernstein'ın tezlerinde "paylaşıma" dönük kavramların ve ölçülerin önemli yeri vardır. Kooperatifçilik, küçük ve orta mülkiyetin yaygınlaşması, ekonomik kurumlara parti örgütlenmesinde öncelik tanınması, vb. Ekonomik anlamdaki bu paylaşımcı yaklaşımlarını, Bernstein, kendi tezlerinde çok önemli yere sahip "adalet", "eşitlik" gibi moral gerekçelerle bütünlemektedir.

Bernstein'ın bu yaklaşımında, kapitalizmin gelişimi üzerine yaptığı tahlil ve tahminlerin rolü vardır. Bernstein'ın gözlemlere dayanan varsayımları, kapitalist ekonominin bir yıkıma yönelmiş olmadığıdır; daha uzun süre dayanacağıdır; mülk sahiplerinin çoğalmakta olduğudur. Bu durumda, sosyal demokrasinin yakın ve doğrudan bir iktidarına yol açan "ekonomik" etkenler, göreceli olarak öneminden kaybetmektedir. Onların, "moral" etkenlerle ve mülkiyetin "paylaşımına" dönük önerilerle desteklenmesi gerekmektedir. Bernstein'ın yapmak istediği de budur.

Kautsky, "eşitsizliğin önlenmesi" gibi bir ahlâk kavramına öncelik verilmesine kesinlikle karşıdır. Böyle bir yaklaşımın, "zenginliğin eşitlikli paylaşımı" özlemlerinden geçerek sonuçta "küçük mülkiyet" idealinde noktalanacağını belirtir. Kautsky'nin, bölüşümcü ve moralci böyle bir anlayışı kabul etmesi söz konusu değildir. Kautsky, bu anlayışın sonucunda, o çok eleştirdiği "küçük mülkiyet" olayını görür.

Kautsky'ye göre, Bernstein'ın yanlışı, "paylaşım" olayını gereğinden fazla önemsemesindedir; asıl meselenin üretim sisteminde yattığını yeterince vurgulamayışındadır. Kautsky, işçi hareketinin gerçekleştireceği temel değişimin üretim sisteminde olduğunu, üretim araçlarının toplumsallaşmasıyla bunun başarılacağını savunur ve Bernstein'ı, meselenin özünü ikinci plana bırakıp, tali konuya, yani "paylaşıma", "paylaşımdaki adalet ve eşitliğe" önem vermekle suçlar.

Sosyal demokrasinin "üretim sistemi" ile "paylaşım sistemi" arasında hangi öncelik tercihine dayalı dengeyi kuracağı, 20. yüzyıl sosyal demokrat partilerinin başlıca sorunu olacaktır.

5. İki Proje, İki Farklı Yaklaşım...

Bernstein ve Kautsky, ortak yanları ve stratejik tercihleri olan "demokrasi"den yola çıkarak, iki değişik sosyal demokrasi anlayışının temellerini kurmuşlardır.

Bernstein'ın modelinde, siyasal iktidara doğrudan ve tek başına gelmek amacı, daha ilerdeki bir aşamaya bırakılmıştır. Bernstein, Avrupa'daki genel koşulların böyle bir yaklaşımı gerektirdiği görüşündedir. Bunun yerine, başlangıçta ekonomik kuruluşlarda (kooperatifler, yardımlaşma sandıkları, vb.) iktidar olunması ve siyasal iktidara koalisyonlarla ulaşılması önerilmektedir. Yani, "dolaylı ve paylaşılan" bir iktidar: Bu Bernstein'ın öngördüğü nihai amaç değildir ama, koşulların ortaya çıkardığı stratejik zorunluluktur. Bernstein, tüketimdeki adaleti ve eşitliği, neredeyse ve en azından başlangıç aşamasında, üretim sistemini değiştirmekle eşdeğerde görmektedir. Sosyal demokrat parti ise, bu modelde, işçi sınıfının partisi olmaktan, "halkın", "kitlenin" partisine dönüştürülmektedir.

Kautsky, "iktidarın," öncelikle siyasal iktidara gelmek olduğunu belirtir. Bunun, "ekonomik kurumlarda iktidar olmak" gibi kolaylaştırıcı nitelikte, ancak belirleyici olmayan bir önkoşula bağlı bulunmadığını savunur. Üretim sistemini değiştirmek hedefinin, paylaşımdaki adalete dönük önlemlerden çok daha önemli olduğunu ve sosyal demokrat partinin işçi sınıfı özelliğini koruması zorunluluğunu vurgular.

Sosyal demokrasinin 20. yüzyıldaki gelişimi çerçevesinde bu iki düşünürden hangisinin tarih önünde "haklı" çıktığı, meraklıları arasında bir ilgi ve tartışma konusudur. Aslında, sosyal demokrasi, bu iki farklı projenin kimi alandaki ya da partideki bir sentezi olarak gelişmiştir; bâzı noktalarda ise, Bernstein ya da Kautsky'nin "haklılığı" daha ağır basmıştır.

Marksizmin klasik tezlerine ve onlardan kaynaklanan Leninist siyaset modeline getirilmiş köklü bir eleştiri olarak sosyal demokrasi hayata geçmiştir. Değişik toplumlardaki farklı uygulamalarının arasında ortaya çıkan mantık beraberliğinde ortak paydalarını ve kimliğini bulmuştur. Bu kimliğiyle, kapitalizm karşısında işçi hareketi adına getirilmiş yeni ve güçlü bir alternatifi tarihin önüne çıkarmıştır.

ÜÇÜNCÜ BAŞLIK

SOSYAL DEMOKRASİNİN

TEMEL TERCİHLERİ

Sözünü ettiğimiz ideolojik kaynaklardan ve her partinin kendi pratiğinden hareketle, sosyal demokrasinin "temel tercihleri" zaman içinde kendini belirlemiştir. Bunlar, bir partiden ötekine değişmeyen, özünü ve ortak paydalarını koruyan, evrensel geçerlik taşıyan tercihleridir. "Değişebilir olan," temel tercihin sadece "ifade biçimidir."

Çağımızdaki anlamıyla sosyal demokrat partilerin üç temel ve tarihsel tercihe dayandığı söylenebilir: 1) Demokrasi; 2) partinin yapısı ve özellikleri; 3) ekonominin yapısı.

Bu üç temel tercih, sosyal demokrat muhalefetin ve iktidarın uygulamalarını, sosyal demokrasinin kültür, toplum, insan anlayışını, kısaca, sosyal demokrasinin dünya görüşünü belirlemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ

Sosyal demokrasi, işçi hareketinin liberal-demokrasi karşısındaki meselesinden doğmuştur. Demokrasi diye bir sorunu bulunmayan, demokrasinin alışılagelmiş özellikleriyle işçi sınıfı açısından ancak bir aldatmaca olabileceğine inanmış –belki de o çağın özelliklerinde haklı olarak inanmış– sosyalist hareket, şimdi farklı bir demokrasinin adetâ özünü değiştirerek sunduğu ya da sunmak zorunda kaldığı yeni imkânlar ve yeni fırsatlar önünde, ne yapacaktır? Bu değişik demokrasiyi de aynen eskisi gibi dışlayacak mıdır, yoksa kendisini ona, onu kendisine uyarlamaya mı çalışacaktır?

19. yüzyılın, çoğu sosyal demokrat ismi taşıyan ve ihtilâlci sosyalizmi savunan işçi sınıfı partileri ile işçi hareketi, bu soru karşısında tarihsel bölünmeyi yaşayacak, bir bölümü, şimdi işçi sınıfının siyasal katılımına açılan klasik demokrasiye kendilerini uyarlama tercihini; diğerleri eski yaklaşımlarını ve ihtilâlci niteliklerini korumak seçmesini yapacaktır. Böylece, tarihsel işçi hareketi, 20. yüzyılda bir bölümü "komünist" tanımıyla artık kendini belirleyen,[*8] diğerleri sosyal demokrat ismini bu yeni özelliklerinde sürdüren ya da "işçi", "sosyalist" gibi tanımlar alan "sosyal demokrat nitelikli" partiler arasında kesinlikle ikiye ayrılacaktır.

Tarihsel işçi hareketinin kendi gelişme sürecinin belirli bir noktasında "demokrasi" sorunuyla karşılaşması, bir büyük yol ayrımını hareketin önüne çıkaracaktır...

I

Bir Tercih Nasıl Gelişti?

Sosyalizmin bütün klasik teorisyenleri, parlamenter ve liberal demokrasiyi, "biçimsel" ve "göstermelik" diye nitelemişlerdir. Bunun nedeni açıktır: 19. yüzyılda oluşum halindeki demokrasi bu teorisyenler gözünde –ve pratikte– hâkim sınıfın şu ya da bu temsilcisini hükümete getiren, halka sanki kendisi de kararlara katılıyormuş izlenimini vererek onu aldatan bir sistemdir. Marks'ın eleştirisinde[66] en açık ifadesini bulan bu anlayışa göre, liberalizm, toplumun ortak sorunlarının karara bağlanmasında her vatandaşın "eşit" hakka sahip olduğu görünümünü klasik demokrasi sayesinde vererek, aynı sorunların, aslında, ekonomik güce sahip olanların tekelinde çözümlenmesini sağlamakta, kolaylaştırmaktadır.

Marks'a göre, aynen "Hıristiyanların cennette eşit, yeryüzünde eşitliksiz" olmaları gibi, burjuva demokrasisinde, vatandaş, "politika alanında kullandığı oyla eşittir; asıl önemli alanda, yani ekonomide eşit değildir. Burjuva demokrasisi, siyaset alanındaki bir göstermelik eşitliğin izlenimini vererek, asıl önemli konuda, yani ekonomide yer alan eşitsizliği gizleyip sürdürmekte ve böylece burjuvazinin egemenliğini pekiştirmektedir. Marks'a göre bu demokrasi, sömürülen sınıfa, sömürünün onaylatılması anlamındadır; sömürücü sınıfın hangi temsilcileri aracılığıyla siyasal mekanizmayı kullanacağını, sömürülenlerin seçmesi demektir. Marks'ın "burjuva" demokrasisinde ya da gene oy mekanizmasında gördüğü tek olumlu özellik, sınıf mücadelesini daha anlaşılır kılmak ve hızlandırmak işlevini de, bu demokrasinin bir yönüyle taşımasıdır.

1. Engels, Neyi Anlatmak İstiyor?

Demokrasi konusunda "farklı" yaklaşımı geliştirecek sosyalistlerin (Bernstein, Kautsky, Jaurès, vb.) baştacı ve hareket noktası düşünceler, Engels'in, hayatının son yılında (1895) yazdıklarıdır. Engels, Marks'ın Fransa'da Sınıf Mücadeleleri kitabının yeni baskısına yazdığı "giriş" bölümünde, klasik demokrasiye çok değişik, çok yeni ve geçmiştekinden radikal olarak farklı bakmaktadır. Klasik anlayışın savunucuları ise, Marksizmin bu ikinci kaynağının, yani Engels'in, söz konusu yazısından ötürü "yanlış yorumlandığını" öne sürmüşlerdir. Konu günümüzde bile tartışılmaktadır. İşçi hareketinin demokrasi konusunda bölünmesinde taraflardan birinin, ileri de "sosyal demokrat" diye anılacak olanın kendi

demokrasi tercihine dayanarak gösterdiği, bir tür meşruiyet gerekçesi yaptığı bu önemli yazının bâzı bölümleri özetle, bâzıları aynen şöyledir:[67]

Engels, önce Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin, yani o dönemdeki siyasetiyle ihtilâlci Marksis partinin seçim sonuçlarına dikkati çekmektedir: 1871'de 102.000 oy, 1881'de 312.000; 1884'te 550.000; 1887'de 763.000; 1890'da 1.427.000; bu büyüme sonucunda, devletin anti-sosyalist yasaları kaldırmak zoruna düşmesiyle 1893'te 1.787.000. Yani, diyor Engels, toplam oyların yüzde 25'ten fazlası. Ayrıca, yerel seçimlerde, küçük birimlerde ve her tür seçimde sosyal demokrat parti olağanüstü başarı gösteriyor.

Engels şöyle devam ediyor:

1866'da Bismarck'ın genel oy haklarını tanımak zorunda kalmasından sonra, Alman Sosyal Demokrat Partisi "... genel oyu öyle kullanabildi ki, hem karşılığını her alanda alabildiği hem de bütün ülkelerin işçilerine yararlanacakları bir örnek sunmuş oldu. Alman işçileri, Fransız Marksist programındaki deyişle, günümüze kadar bir yanıltma aracı olan genel oyu, bir kurtuluş aracına dönüştürdüler." Genel oyun getirdikleri sadece işçi hareketinin kendi gücünü doğru belirlemesi, işçilerin kendi zaferlerine güveni sağlaması, yaygın propaganda imkânıyla sınırlı kalmış olsaydı, genel oy görevini yapmış olurdu. Fakat bundan çok fazlasını genel oy gerçekleştirmiştir:

"... Genel oyu böylesine etkin kullanarak işçi sınıfı yepyeni bir mücadele yöntemini harekete geçirmiş oldu ve bu yöntem hızla gelişti. (...) Değişik eyalet ve belediye meclislerinde, işyeri konseylerinde ve yeterli sayıda işçinin oylamaya katıldığı her yerde, seçime açılmış görev için burjuvaziyle rekabete girdiler. Böylece, burjuvazi ve hükümet, işçi sınıfı partisinin yasadışı eyleminden çok, yasal eyleminden korkmaya, ayaklanmasından değil, seçim başarısından ürkmeye başladı.

Çünkü, burada da mücadelenin koşulları ciddi şekilde değişmişti. 1848'e dek belirleyici olan eski usul ayaklanma ve barikatlarda kavga verme, artık büyük ölçüde geride kalmıştı..."

Engels, Marks'ın kitabının yeni basımına yazdığı önsöze, askeri gücün ve silâhların her ülkede artmakta olduğuna, 1848 sonrasının yeni koşullarında ayaklanmaların bir tür intihara dönüşeceğine dikkati çekiyor: "... İktidar güçlerinin, bizleri neden mutlaka silâhların patladığı, kılıçların şakırdadığı bir yere sürüklemek istediğini, okuyucu şimdi daha iyi anlayacaktır. Aynı şekilde peşinen yenilmeye mahkûm olduğumuz

sokaklara mücadeleyi dökmeyişimizden ötürü, iktidar güçlerinin ‘korkaklık' suçlamasına hedef yapılmamız da anlaşılacaktır."

"... Bilinçsiz kitlenin öncülüğünü yapan küçük ve bilinçli azınlık tarafından (gerçekleşecek) darbe ve ihtilâllerin çağı geçmiştir. Toplum organizasyonunun tümüyle yeni biçime dönüşmesinin söz konusu olduğu her durumda, kitlelerin bizzat buna katılımı zorunludur. Kitleler, neyin söz konusu olduğunu ve vücutları ve hayatlarıyla neden bu işe karıştıklarını bizzat bilmelidir, işte, son elli yıllık tarihin bize öğrettikleri." (...)

"... Her tarafta, eski taktiği gözden geçirmenin gerekliliği giderek anlaşılmaktadır. (...) Alman (Sosyal Demokrat Partisi'nin) genel oyu kullanma ve imkân olan bütün görevleri seçimle ele geçirme örneği izlenmektedir. Tabii, hükümetler bizi açıkça savaşa tahrik etmiyorlarsa. (...) Başka ülkelerde ne olursa olsun, Alman sosyal demokrasisinin özel bir durumu olduğu ve bundan ötürü, hiç değilse yaşanılan günde, özel bir amaç yüklendiği açıktır." Engels, iki milyona yaklaşan oyun önemini bir kez daha vurguladıktan sonra, "bir büyük silâhlı çatışmanın normal gelişimi paralize edeceğini, büyük güçten yoksun kalınacağını ve daha ağır fedakârlık gerektireceğini" yazmaktadır.

2. "Yasallıktan Korkan Hangi Taraf?.."

Engels'in bu giriş yazısı, ilerde çok tartışılacak şu cümlelerle noktalanmaktadır:

"Dünya tarihinin cilvesi (ironie) her şeyi altüst etmiştir. Biz ‘ihtilâlciler,' biz ‘kargaşa çıkarıcıları,' bizler, yasadışı yöntemlerden ve kargaşadan çok daha fazla, yasal yollardan gelişmekteyiz. Kendilerine verdikleri isimle ‘düzen partileri' ise, kendi yarattıkları yasal çerçevede yok oluyorlar. Odillon Barrot'nun[*9] ağzından, umutsuzca haykırıyorlar: ‘... Yasallık bizi öldürüyor' diye... Bizler ise, bu yasallık içinde gelişiyoruz ve ebedi gençliği yaşıyoruz. Ve eğer biz, sırf onların hoşuna gitsin diye kendimizi sokak kavgalarına sürükletecek kadar çılgın değilsek, onlara yapabilecekleri tek şey olarak, kendilerine böylesine ölümcül olmaya başlayan yasallığı kendi elleriyle ortadan kaldırmak kalacaktır..."

Engels'in bu ünlü yazısının yol açtığı tartışmalara değinmeyeceğiz: Kimileri, Engels'in "malûmun ilânından" başka bir şey yapmadığını, "nihai kavgaya", "kritik an"a hazırlanışın ek bir yöntemine işaret ettiğini söyleyecektir. İşçi hareketini demokrasi tercihine yönlendirmek isteyenlerin ise, Engels'in bu son yazısında, "siyasal vasiyetinde" çok şey bulabileceği

açıktır: Engels, şiddet yerine yasal çerçevenin –parlamento ve genel oy– mücadelesini önermekte, bu çerçevenin işçileri değil giderek hâkim sınıfı ürküttüğünü yazmaktadır. Ayaklanmayı, darbeyi, barikatı "geçmişe ait" diye nitelemekte, temsili demokrasinin genel oyunu, işçi partisi adına "sürekli" bir kazanımın aracı diye nitelemektedir. Genel oy, işçi hareketinin, "yepyeni" mücadele yöntemidir artık...

Engels'in "nihai" amacı ne olursa olsun, bu yazdıkları demokrasi konusunda hem Marks'tan hem de bizzat kendi geçmiş yazılarından radikal biçimde farklıdır. Bundan böyle, Alman işçi hareketinin "revizyonist" akımı, kendi meşruiyet kaynakları arasında Engels'i de sayabilecektir...

II

Demokrasinin Değişen Anlamı ve İşlevi

İşçi hareketinin tarihsel partilerinin bir bölümünce "demokrasi" tercihinin 20. yüzyıl başlarında yapılması, bir gözlemden ve bir iddiadan güç almıştır: Gözlem, sosyal demokrat partilerin varlığıyla, klasik demokrasinin yeni bir anlam kazanmasıdır. İddia, böyle bir çerçevede işçi hareketinin genel oya dayanarak iktidara gelirken kendi özünden ve amacından yitirmek zorunda kalmış olmayacağıdır. Önceki bölümde Bernstein'ı incelerken kaynak aldığımız Peter Gay'ın Demokratik Sosyalizmin Açmazı isimli eseri, "açmaz" başlığını bu nedenle taşımaktadır: Gay, demokrasinin kurallarını benimsemiş bir sosyalist hareketin, iktidara ulaşabilmek –oy toplamak için– sosyalist özünden, iktidarda kalabilmek için ise demokrat niteliğinden tavizler vermek zorunda kalacağını öne sürmekteydi. Bu açmazı demokratik sosyalizmin (ya da sosyal demokrat partilerin) nasıl açabileceğini ise, Gay, "mümkün değil"in nazik bir ifadesi olan "demokratik sosyalizm hangi ülkede olabilecekse orada olur" tekerlemesiyle belirtmekteydi...

Gay'ın kuramsal karamsarlığını şimdilik bir yana bırakarak, sosyal demokrasi açısından parlamenter demokrasinin kazandığı yeni anlamı incelemeye çalışalım:

Engels'in alıntılarını naklettiğimiz son yazısı, bütün "sınırlı" niteliğine rağmen, sosyal demokrat partilerin gelişiminde çok önemli bir etki yaratmıştır. Etki, önce Engels'in kişiliğinden kaynaklanmaktadır:

Engels, bilimsel sosyalizmin iki temel teorisyeninden biridir. Marks'ın ölümünden on iki yıl sonra, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin bir bakıma kurucu, manevi ve moral lideri konumundadır; bu partinin sorumlularıyla yakın ilişkiler içindedir. Öte yandan, gerek Fransa ve öteki ülkelerde gerekse Almanya gibi Marksist bir kültürün var olduğu bir ortamda, Marksist teorinin işçi hareketindeki özümsenişi, her şeye rağmen henüz yüzeyseldir; işçi hareketinin tek referansı Marks'ın teorileri olmadığı gibi, bunlar farklı yorumlara da tabidir. Dolayısıyla, önceki yazılarının ters yöndeki açıklığına rağmen, Engels'in ölümünden birkaç ay önce kaleme aldığı "girişi," demokrasi konusunda ortak, net ve kesin bir tavrın işçi hareketince benimsenmesini daha da zorlaştırmış, hareketin pratik sorunları bu belirsizliği artırmıştır.[68]

Bu durumda, sunduğu imkânlar çoğalan ve anlamı değişen bir demokrasiyle şimdi karşı karşıya olan ve çok kesin, tartışılmaz bir teorik referanstan yoksun bulunan işçi hareketi, bu soruna kendi pratiği içerisinde bir yaklaşım ve bir çözüm yaratmak zorunda kalmıştır. Belirsizlik, "yenileşmeye" bu partileri yöneltmiştir; yenileşmenin beraberinde taşıdığı pragmatizme, deneyimciliğe, hattâ kendiliğindenciliğe (improvisation) kapıları açmıştır; ayrıca, çözümlerin çokluğuna neden olmuştur. Her işçi partisi, kendi çözümünü ortaya koymaya, üstelik Marks ve Engels'in yazdıklarını kendince seçerek, çözümünü, bu kurucuların yanılmazlığına dayandırmaya, kendini yetkili görmüştür. (Çağdaş anlamıyla) sosyal demokrasinin gelişmesini kavramak için, bu özellikleri dikkate almak gerekir.[69]

1. Tercihin Yol Açtığı Sonuçlar

İşçi hareketinin bir bölümünce yapılmış demokrasi tercihi, başlangıçtaki iddiayı zaman içinde doğru ve haklı kılmıştır. Öncelikle işçinin temsilcisi olan bir partinin parlamentodaki varlığı, demokrasiyi gerçekten değiştirmiş, ona yeni bir öz, işlev ve anlam kazandırmıştır.

a) Söz konusu tercihle, sınıfların mücadelesi şiddet özelliğinden büyük ölçüde arınmıştır. Toplumların gelişiminde, "ikna"ya ve "kabul"e dayanan yeni bir anlayış ve bu anlayışın mekanizmaları ön plana geçmiştir.

b) Demokrasi, karar merkezlerini etkilemek, giderek paylaşmak imkânını işçi hareketine ve genel olarak sola sağlamıştır. Sol, ancak belirsiz bir gelecekte eline geçeceğini varsaydığı iktidarı beklemek yerine, yaşanan günden itibaren kendi gücü ölçüsünde etkinlik kazanmış, dengelere ve kararlara ağırlığını koyabilmiştir.

Başka bir deyişle, demokrasi, solu ve işçi hareketini "ya hep, ya hiç" tercihinin dar açısından, belirsizliğinden, bekleyişinden kurtarmıştır. Solun, bir süreç içinde etkinliğini duyurmasını, karar mekanizmalarını paylaşmasını, bu etkinlikten ve paylaşımdan kendi gücünü artırmak yolunda yararlanmasını mümkün kılmıştır.

c) Demokrasi çerçevesinde, işçi hareketi hızla gelişme imkânı bulmuştur. 20. yüzyıl tarihi, bir bakıma, "üretim araçlarına sahip olmayanların" demokratik ve ekonomik kazanımlarının tanığıdır. Solun parlamentodaki ve yerel yönetimlerdeki varlığıyla, ücretlilerin hayat düzeyleri, çalışma koşulları, sosyal güvenceleri, kültür ve eğitim imkânları sürekli ve hattâ düzenli bir gelişme göstermiştir. Demokrasi tercihini işçi

hareketinin benimsediği çoğu ülkede, sol, 1930'lardan başlayarak siyasal iktidar olabilmiş ve her iktidar dönemi, sermayesizler sınıfına yeni kazanımlar getirmiştir.

d) İşçi hareketinin demokrasi tercihiyle demokrasinin nasıl bir değişim geçirdiğini anlatabilecek en somut gösterge, belki şudur: İşçi hareketi, önceleri kuşkuyla baktığı çoğulcu demokrasinin, giderek en büyük savunucusu ve güvencesi olmuştur. Bir kez benimsedikten sonra, çoğulcu demokrasiye öncelikle sol sahip çıkmıştır. Tarihin ilginç bir gelişmesi olarak, bu demokrasiyi, birçok ülkede, sol, sermaye sahiplerine karşı, onların demokrasiden uzaklaşma eğilimlerine karşı korumuştur. Giderek, demokrasiyle, demokrasinin kurumları ve özgürlükleriyle özdeşleşen, öncelikle sol olmuştur. Bir kısım ülkedeki ve hiç değilse bir kısım sağ ise, sağın genel yararlarına aykırı sonuç verdiği gerekçesiyle çoğulcu demokrasiden dönmek tercihini, kimi durumda şiddet yöntemlerine başvurarak benimsemiştir.

2. İşçi Hareketinin Yeni Anlamı

Demokrasi tercihini yapmış bir solun köklü bâzı değişimler yaşayacağı, bâzı yeni özellikler alacağı açıktır. Bu sosyal demokrat sol, "evrimci", "paylaşımcı", "uzlaşmacı", "dengeci" nitelikler de taşıyacaktır:

a) Demokrasi tercihinin ilk ve en önemli, en köklü sonucu, "devrimci" bir sol anlayışın ve partinin, "evrimci" bir sola ve partiye dönüşmesidir. Çoğulcu demokrasinin kurallarını benimsedikten sonra, "devrimcilik" (yani ihtilâlcilik) sosyal demokrat partiler için daha çok tarihsel, idealist ve folklorik bir anlam taşıyabilecektir. Bu iddia, bir "genel nitelik" gibi bâzı sosyal demokrat partilerin programında ve lafzında günümüze dek kendini sürdürecektir. Ne var ki, demokrasi tercihinin beraberinde taşıdığı "evrimcilik" (yani, inkılapçılık) anlayışı, sosyal demokrat partilerin "bir numaralı" niteliği olacaktır.

Evrimcilik, sosyal demokrasinin temel yaklaşım biçimidir. İster sosyal talepler, güncel beklentiler, ister teorik modeller olsun, tümü "zaman içinde" ve "tedrici" bir oluşum çerçevesinde ele alınmıştır. İşçi hareketi, kendi sosyal ve siyasal gücünü zaman içinde artıracak, bir evrim içinde iktidara ulaşacaktır. Toplumların değişimi, birikim/devrim sürecinde değil, birikimin her an evrimi beslediği ve evrime dönüştüğü bir süreçte gerçekleşecektir. İşçi sınıfı, yoksullaşarak devrime varmayacak, zamanla kendi durumunu geliştirerek, bir evrim içinde kendini iktidara

hazırlayacaktır. Sosyal demokrasi, ekonominin bütün mekanizmalarını bir anda ele geçirmeyi, tüm üretim araçlarını toplumsallaştırmayı öngörmeyecek, temsil ettiği sınıfın ve zümrelerin ekonomik ve sosyal etkinliğini zaman içinde artırmayı amaçlayacaktır.

b) Evrimcilik kavramı, doğal olarak, beraberinde "paylaşım" anlayışını getirmektedir. Demokrasi tercihini yapmış olan bir işçi hareketi, her düzeyde "paylaşmayı", "kısmen" sahip ya da egemen olmayı göze almış demektir: Sosyal demokrasi, fabrikalarda kısmen söz sahibi olacak, yerel yönetimlerde, parlamentoda, toplum mekanizmalarının her birinde, karar yetkisini –ya da iktidarı– öteki sınıfla "paylaşacaktır." Devrimci modeldeki "tümüne ve bir anda sahip olmak" amacı, burada, taraflara düşen payların zaman içinde değişeceği bir paylaşım olayına dönüşmektedir.

c) Demokrasi tercihinin bir uzantısı da, işçi hareketinin belirli bir "uzlaşımcılık" yaklaşımını benimseyişidir. "Uzlaşımcı" tanımının buradaki küçültücü bir anlamla kullanılmadığı açıktır. Sosyal demokrat partilerin "uzlaşımcılığı," bir "oportünizmin" bir "ihanetin" sonucu değildir. Sosyal demokrasi, kendi –yanlış ya da doğru– anlayışına göre, bâzı ilkeleri, öncelikle işçi hareketinin yararını bunlarda gördüğü için benimsemiştir. Bu ilkeler, örneğin demokrasi tercihini, onun beraberinde "sınıfsal uzlaşma" niteliğindeki tavırları da getirmektedir. Çağdaş anlamdaki sosyal demokrasinin, zaten bir uzlaşmacı tercih olduğunu daha önce belirtmiştik. İşçi hareketinin, –işçinin yararını barışta görmesinden ötürü– sermaye sınıfı ile barış içinde ve şiddeti reddeden yöntemlerle mücadele tercihini, sosyal demokrasi ifade etmektedir.

Paylaşım, mücadelenin barışçı yöntemleri, evrim içinde değişim gibi kavramlar, sosyal demokrasinin, demokrasi tercihiyle adımını attığı "uzlaşmacı" anlayışın doğal uzantılarıdır.

d) Bütün bu temel özellikleri, sosyal demokrasinin "denge" anlayışında kendi ifadesini bulmuştur. Demokrasi, başlıca ağırlıklarını sermaye sınıfı ve işçi sınıfının oluşturduğu bir "dengeler rejimidir." Sosyal demokrasi, toplumun yaşamının her alanında ve her düzeyinde, (ekonomi, kültür, çalışma koşulları, siyaset, sosyal kurumlar, vb.) sınıfsal güç dengelerinin geçerlikte olduğuna ve belirleyici olduğuna inanır. Sosyal demokrasinin sorunu, bu dengelerde (geniş anlamıyla) işçi sınıfının ağırlığını artırmaktır: Bir evrim içinde, şiddeti dışlamış yöntemlerle, barışçı çerçevede ve iktidarların paylaşılabilirliği inancıyla...

Dikkat edilirse, sözünü ettiğimiz bütün bu kavramlar, demokrasi tercihine özgüdür; demokrasi tercihini yapmamış bir işçi hareketinin ideolojisinde, "paylaşım", "denge" gibi kavramlara doğallıkla yer yoktur. Aynı şekilde, sosyal demokrasi, liberalizmin ya da muhafazakârların partilerinden çok farklı olarak, sınıf tahlillerinden yola çıkmaktadır. Dengelerini, evrimciliğini, paylaşımcılığını, çok belirgin bir sınıfsal tercihin yararı olarak görmekte ve bu sınıfsal tercih adına davranmaktadır.

İşçi hareketinin demokrasi tercihi demokrasiyi nasıl değiştirmişse, demokrasi tercihini yapmış bir işçi hareketi de değişmiştir. Bu tercih sonucunda gelişen yeni yaklaşımlar, yani tümü sınıfsal tahlile ve sınıfsal taraf olmaya dayalı evrimcilik, dengecilik, uzlaşımcılık ve paylaşımcılık, sosyal demokrasinin kendine ait ideolojisinin unsurlarıdır.

3. Karşıtların Meşruiyeti

İşçi hareketinin bir bölümünce yapılan demokrasi tercihinin ilk belirleyici sonucu, "evrimci" bir yaklaşımın temel alınmasıdır. İkinci belirleyici sonuç ise, "karşıtların meşruiyeti" anlayışıdır.

Demokrasiyi benimsemenin doğal uzantısı, işçi hareketinin kendi karşıtının sınıfsal varlığını ve objektif haklarını benimsemesidir. Başka bir deyişle, işçi hareketinin demokrasi tercihi, onun, gücünü ve etkinliğini azaltmayı, egemenliğini kırmayı amaçladığı sermaye sınıfına karşı belirli yükümlülükleri üstlenmesi anlamına da gelmiştir: İşçi hareketi, kendi karşıtının demokratik haklarına ve özgürlüklerine, bir sınıf olarak sürekliliğine sahip çıkmaktadır.

Sosyal demokrasinin Kautsky'de ideolojik gerekçelerini bulan bu anlayışı, onun temel ve özgün bir yaklaşımıdır: Klasik Marksist anlayışta, amaç, karşıt olan sınıfın, bir sınıf olarak tarihten silinmesidir. Liberalizmde, sınıfsal ayrışımlar söz konusu edilmeksizin, sınıfların değil "bireylerin" hak ve özgürlüklerine sahip çıkılmaktadır. Sosyal demokrat partiler ise meseleyi tamamen sınıfsal bir çerçeveye oturtmakta, kendileri bir sınıfın temsilcileri olarak, öteki sınıfın haklarını ve sürekliliğini garanti etmektedirler. Bunu, bir "hakkaniyet" açısından, ahlâkın gereği olarak değil, işçi sınıfının yararının bu olduğuna inandıklarından savunmaktadırlar.

İdeolojik tartışmaların ayrıntılarına girmek bu çalışmamızın çerçevesini aşar. Ancak, bu "karşıtlar" konusunda, sosyal demokrasinin "çifte standart" kullanmak uyumsuzluğuna, en azından teorisinde düşüp düşmediği ilginçtir:

Daha önce belirttiğimiz gibi, sosyal demokrat partilerin birçoğu, "üretim araçlarının topluma mal edilmesini," bir tarihsel kalıtımın ifadesi ve bir uzak amaç gibi olsa da, programlarında korumuşlardır. Bâzıları ise, sınıfsal konumlarına, tahlillerine sadık kalmakla beraber, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti amacını programlarından ya da zihinlerinden çıkarmıştır.

Her iki durumda da, açıklanmaya muhtaç teorik belirsizlikler söz konusudur:

a) Sınıfların kaynağı, üretim araçlarıyla aralarındaki mülkiyet ilişkileri olduğuna göre, nihai amaç olarak tüm üretim araçlarının millileşmesini öngörmek, pratikte, karşıt sınıfın, sınıf olarak son bulmasını önermek değil midir? Eğer böyle ise, o zaman çoğulculuk, karşıtların varlığı gibi temel ilkeler havada kalmayacak mıdır?

b) Millileştirmeyi tümden dışlayan sosyal yaklaşım –çok az örnekte ve Almanya'da geçerli olmakla beraber– bir başka tutarsızlığı getirmektedir: Bu partiler, sınıf gerçeğine ve sınıfsal tahlillere dayanmaya devam etmektedir. Sınıfları belirleyen mülkiyetle ilişkileri olduğuna göre, millileştirmeyi tümüyle kuraldışına itmiş bir yaklaşım, temsil ettiği sınıfın önceliklerini ve yararlarını, mülkiyet ve üretim biçiminden kopuk araçlarla yeterince savunabilir mi?

Belirtmek gerekir ki, her iki sorunun teorik cevabını getirmek kolay değildir. Zaten, sosyal demokrasi, birçok sorunun cevabını pratikte aramaya, uygulamayla vermeye her zaman dönük durmuştur. "Tüm üretim araçlarının millileşmesini" programlarında koruyan partiler, –İngiliz İşçi Partisi, Fransız Sosyalist Partisi, vb.– söz konusu amacı olanca kapsayıcılığı içinde düşünmediklerini hem uygulama hem düşünce olarak zaten ortaya koymuş; bu tarihsel anlayışı, çoğulculuğa kesin bir inancın çerçevesinde tutmuşlardır. Millileştirmeyi 1959'da programından çıkarmış Alman Sosyal Demokrat Partisi ise, temsil ettiği sınıf ve zümrelerin "ekonomik egemenliğini," çağdaş bir ekonomide "millileştirmenin" değil, "vergilerin, denetimin, paylaşımın" sağladığını savunmaktadır. Uygulamasında bu araçları, söz konusu amaçla kullanmaktadır.

Tekrar "karşıtlar" konusuna dönersek, kendi karşıtlarına yaklaşımın, sosyal demokrasinin en belirleyici bir özelliği olduğunu bir kez daha vurgulamak gerekir. Sosyal demokrasi, karşıtlara tanınmış geniş bir meşruiyetin, tam anlamıyla "demokrat" bir yaklaşımın ifadesi olmuştur.

Siyaset tarihinin en demokrat örneği olarak sosyal demokrasiyi nitelemek, yanlış olmayacaktır.

4. "Ulusal Bütün" ve Sosyal Demokrasi

19. yüzyılın işçi hareketi, sendikaları ve partileriyle birlikte bir "başka dünya" oluşturmak görünümünde hattâ iddiasındadır. İşçi hareketi, kendisini toplumun bütününden ayrı görmüş, ulusal bütünün kendi dışında, kendisine karşı ve sermaye sınıfının güdümünde oluştuğuna inanmıştır. İşçi hareketinin 19. yüzyıldaki teorisyenleri açısından, hattâ Bernstein ve Kautsky açısından, işçi sınıfının "ulusal bütüne" katılması diye bir mesele yoktur. Sermaye sınıfının egemenliği altındaki toplumsal bütünden işçi sınıfı o ölçüde dışlanmış ve kendi kurtuluşunu bu bütünün dışında aramaya zorlanmıştır ki, işçi hareketinin geleceği, özerk bir olay gibi görülebilmiştir.

Nitekim, 19. yüzyılın düşünce ve pratiğinde, işçi hareketi, kendi ekonomik birimlerini (kooperatifler, yardımlaşma sandıkları, vb.), kendi mücadele organlarını (sendika, parti), kendi "ayrı" dünyasının unsurları olarak yaratmakla ve giderek kendi "ayrı" dünyasını gerçekleştirmekle yükümlüdür.

a) İşçi hareketinin demokrasi tercihi, onun ulusal bütüne, var olan topluma ve kurumlarına katılımına yol açmıştır. Önceleri, toplum bütününden ayrı, hattâ kopuk görünen, böyle kalması için sermaye sınıfınca adetâ çaba sarf edilen işçi hareketi, demokrasiyle beraber, her alandaki bütünde var olmaya başlamıştır.

Demokrasi tercihinin getirdiği bu "bütüne katılım" (integration) olayı, işçi hareketinin tartışmalarında önemli yer tutmuştur. Klasik tezlerin devamcıları, ulusal bütüne "entegre olmuş" bir işçi sınıfının, kimliğinden, kişiliğinden ve gücünden kaybedeceğini, özerkliğinin sona ereceğini, giderek yumuşayıp, düzenin çarkındaki uyumlu bir dişliye dönüşeceğini savunmuşlardır. Demokrasi tercihini benimseyenler ise, bu tercihin uzantısındaki katılımın, toplumu değiştirmek yolunda ek imkânlar sağladığını belirtmişlerdir. Görüldüğü gibi, "devrimci" ya da "evrimci" yaklaşımlar, kendi açılarının farklı doğrularını ortaya koymaktadır: Devrimci bir yaklaşım için, ulusal bütüne katılım ne ölçüde ters ise, evrimci yaklaşım açısından o kadar doğaldır.

b) Ulusal bütüne katılmak kararlılığı, demokrasiyi benimseyen işçi hareketinin önüne zorlu tercihler getirmekte gecikmemiştir: II. Enternasyonal'in başlıca konusu, savaş karşısında sosyal demokrat partilerin

alacağı tavırdır. Parlamentolarda ve toplumsal yaşamın değişik kurumlarında var olan sosyal demokrat partiler, kendi ulusal (ve burjuva) hükümetlerince alınacak savaş kararı karşısında ne yapacaklardır? Tahmin edileceği üzere, konu, ulusal bütünlükte var olmak ya da olmamaktır. Sosyal demokrat partiler, Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında en zor dönemlerini yaşamışlardır. Her partinin içinde bir kanat "ulusal bütünlüğün" gerektirdiği ulusal dayanışmayı savunurken, bir başka kanat, "işçinin, başka ulustan işçiye kurşun sıkamayacağını" savunmuştur. Çoğu partide, örneğin Alman Sosyal Demokratik Partisi'nde, bir vicdan muhasebesi, bölünmeler, kopmalar olmuştur. Ne var ki, genel olarak, sosyal demokrat partilerin bu savaş yıllarında ulusal birliğe katılma tercihini yaptıkları söylenebilir.

c) Sosyal demokrasi aracılığıyla işçi hareketinin toplumsal ve ulusal bütüne katılımının son aşaması, –ilerde ayrıntılı inceleyeceğimiz– "Keynesçi" sosyal demokrat ekonomi çerçevesinde gerçekleşmiştir. Keynesçi yaklaşımın ve uygulamanın ücret artışını ekonomik gelişimin hızlandırıcı unsuru olarak yorumlayışı; devlet müdahalesini, kalkınmanın "genel yararına" görmesi; Keynesçi "refah devleti" anlayışının, sosyal demokratların hükümetteki varlığına "solculuk" açısından bir meşruiyet gerekçesi sağlaması, çalışanların ve özellikle işçi sınıfının yararları ile "genel" ekonomik yararların "çeliştiği" şeklindeki eski anlayışları ortadan kaldırmıştır. Sosyal demokratların "işçi sınıfı" özellikleriyle, toplumun ve ekonominin tümünden, genelinden sorumlu olmalarını öngören "bütüncü" siyasal projeleri arasında, böylece, bir beraberlik sağlanmıştır.[70]

Keynesçi sosyal demokrat ekonomi politikaların "refah devleti" doğrultusunda uygulamaya girmesiyle, işçi hareketinin "topluma entegre olması" sorunu artık tarihe karışmaktadır. İşçi hareketi, bu modelle, "kendi yararına," olanın, toplumun da "genel" yararına olduğunu bundan böyle savunacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİ

20. yüzyılın başlarında kesinleşen "demokrasi tercihini" benimsemiş, iddialı ve güçlü sosyal demokrat partiler, hangi ekonomi politikalarını (geniş anlamıyla) işçi sınıfına ve topluma önereceklerdir?

Bu politikalar, bir yandan demokrasi tercihinin uzantılarını, yansımalarını taşıyacaktır. Öte yandan, işçi sınıfının ve genel olarak emeğiyle geçinenlerin yararlarına öncelik verecektir. Dolayısıyla, sermaye sınıfının üretim araçları üzerindeki etkinliğini şu ya da bu ölçüde kabul etmiş bir ekonominin çerçevesinde sosyal demokratların üretim yönlendirmesi; kitlelerin ekonomik iktidarı bölüşmesi ve tüketimden daha büyük pay alması söz konusu olacaktır.

Bu, teoride de pratikte de kolay çözümlenebilir bir sorun değildir. Nitekim, sosyal demokrasinin ekonomi politikaları, ülkesine ve dönemine göre değişik özelliklerde gelişmiştir. Bu politikalar bir süreç içinde oluşarak farklı uygulama modellerinde kendi ortak kimliklerini bulmuşlardır.

"Sosyalleştirme", "katılma", "tüketimin yaygınlaşması", "plancılık", "sol Keynesçilik", "refah devleti" gibi kavramları, şimdi kendi evrimleri içinde ve sosyal demokrat ekonominin üç evresi olarak nitelenebilecek "1910-30", "1930-50" ve "1950 sonrası"nın özelliklerini dikkate alarak izlemeye çalışalım.

I

"Sosyalleştirme"nin Boyutları

Sosyal demokrat partilerin "demokrasi tercihini" izleyen ilk dönemin başlıca tartışma konusu ve bu partilerin başlıca ekonomik çözüm önerisi, "sosyalleştirme"dir.

1. 1929 Öncesindeki Yaklaşımlar

"Sosyalleştirme" ya da "toplumsallaştırma" veya eşanlamda kullanılan (örneğin, günümüzün Fransa'sındaki sosyalist iktidarı) "millileştirme," işçi hareketinin geleneksel ekonomik modelinde temel kavramdır.

a) Birinci Dünya Savaşı'nın bitimi, sosyal demokratların kendi programlarını öne çıkarmalarını sağlamıştır. Bu programın ilk maddesi, "sosyalleştirmeler"dir. Sosyalleştirmenin çok yönlü gerekçelerini, dönemin sosyal demokrat partileri dile getirmektedir: Özel üretim araçlarının topluma mal edilmesi, bu partiler açısından işçi sınıfının ve genel olarak toplumların "kurtuluşundaki" önkoşuldur. Sosyalizasyon, sosyal demokrat partilerin temel varsayımının, yani "ihtilâlciliğe gerek kalmaksızın toplumların değişebileceği" inancının da temel ekonomik aracı niteliğindedir. Nihayet, ekonomik programların bu temel maddesi, "zaman içindeki" bir değişimi mümkün kılacak, olayı zamana yayacak olan anlayışın ifadesidir.

"Sosyalleştirme," çoğulculuk ve demokrasiyi benimsemiş sosyal demokrat partilerin ekonomik programında, daha ilk dönemden başlayarak "şartlı" bir kavram olmuştur: Bir defa, sosyalleştirme, –dönemin çoğu klasik Marksist partilerinden farklı olarak– "ekonominin tümünü kapsamayan," ülkesine göre az ya da çok sayıda "istisnaya" yer tanıyan bir amaç görünümündedir. "Tüm üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti," giderek, militan çevrelerin söyleşilerine ve parti programlarının çok uzun vadeli hedeflerine terk edilmektedir.

Gene bu yıllarda ortaya çıkan yeni bir yorum, geleceğin bütün sosyal demokrat partilerini derinden etkileyecektir. Buna göre, bir üretim aracının "mülkiyeti" ile "yönetime" (ya da egemenlik) arasındaki bağın sanılandan zayıf olduğu, "mülkiyetle" "yönetmenin" birbirinden ayrılabilirliği öne sürülmektedir.

Bu çerçevedeki ekonomik programlarda, örneğin, Avusturya'da ve partinin teorisyeni Otto Bauer'in[71] çalışmalarında, "demir madenlerinin",

"demiryollarının", "kömür yataklarının" ve "demir-çelik sanayiinin" sosyalleşmesi öngörülmektedir. Bu anlayış, sosyal demokrat partilerin sosyalleştirme ölçüsü olarak o yıllarda benimsemeye başladığı "kilit sanayiler" tanımıyla uyumludur. Başka sanayi dallarının da sosyalleşebileceği varsayılmakta, ancak bunlar vurgulanmamaktadır. Almanya'da, sosyal demokratlar, "ekonomik tekellerin" sosyalleşmesini savunmaktadır. Fransa ve İngiltere'de de, başlıca ekonomik çözüm olarak sosyalleştirme öngörülecek, ancak bu öngörü çok genel, hattâ pratikteki geçerliliği düşündürücü bir çerçevede getirilecektir.

b) Daha bu ilk dönemden dikkati çekmeye başlayan önemli nokta, sosyal demokrat ekonomi anlayışının, "mülkiyet" ve "yönetim"in teorik özdeşliği konusunda kendi farklı yorumunu getirmesidir.

Klasik Marksizmde, bir üretim aracının mülkiyeti ve yönetimi, birbirinden ayrılmaz bütündür. Mülkiyet kimdeyse, yönetme önceliklerinden yararlanan da odur; bu durumun şartları, "bir ölçüde" olanı, istisnası düşünülemez. Oysa, sosyal demokrasi, mülkiyet ile yönetme arasındaki bütünlüğü en azından "gevşetmeyi" amaçlamış, bunun "gevşetilebilir" bir bütünlük olduğunu öngörmüştür: Mülkiyetin sahibi olmayan işçiler ve sendikaların, mülkiyeti sahibine ait bir işletmede yönetime katılmaları, işletmenin yönlenmesinde etkin olmaları, sosyal demokrat partilerce mümkün görülmüş ve önerilmiştir.

Aynı şekilde, üretim araçlarının büyük çoğunluğuyla özel sermayeye ait bulunduğu bir ekonomik yapıda, bu partiler, ekonomiyi işçi hareketinin yarar ve öncelikleri doğrultusunda yönetebilecekleri iddiasını (siyasal iktidarda olmaları koşuluyla) taşımışlardır. Böylece, işçi hareketinin ekonomiye egemen olması sürecinde, sosyalleştirmenin yanı sıra bir "ek çözüm" getirilmektedir: Sosyalleştirmeyi öngörmenin gerçekçi olmayacağı, istenilir olmayacağı ya da oy getirmeyeceği durumlarda, sosyalleştirmenin kimi avantajını bir ölçüde sağladığı varsayılan bir çözüm, "mülkiyet" ile "yönetimin" bir ölçüde ayrılabilir oldukları anlayışından hareketle, böylece ortaya konmuştur: Hükümet olmak, üretim araçlarının özel niteliğine rağmen, işçi hareketi öncelikleriyle ekonomiyi yönetmeyi mümkün kılacaktır. Çünkü, "yönetme" gücünü sağlayan, tek başına mülkiyet değildir.

Bu yaklaşımın ilk formüllerini Bauer sunmuştur (1919). Bauer büyük özel sektör kuruluşlarında, devletin ve işçilerin yönetim kurullarında temsil edilmelerini öngörmektedir. Ayrıca, işyerlerindeki çalışma koşullarının,

işçilerin seçtiği komitelerce belirlenmesini, ancak işyerinin ekonomik işletmesine bu komitelerin karışmamasını önermektedir.

Topluma ve ekonomiye egemen olmanın "mutlak" önkoşulu diye teoride nitelenmiş "mülkiyet sahipliğini," bu öncelikli ve ayrıcalıklı yerinden bir ölçüde indirmeye dönük bu anlayışlar, getirdikleri ek çözümlerle, sosyal demokrasinin gelişmelerini ve gelecekteki tezlerini büyük ölçüde etkileyecektir. (Bu konuya ilerde değineceğiz.)

2. Dünya Bunalımı ve "Sosyalleştirme"

1929'un büyük ekonomi bunalımı ve onu izleyen yıllar, sosyal demokrasinin sorunlarını çözmemiş, bilâkis ağırlaştırmıştır: 1920'ler, Batı Avrupa genelinde muhafazakâr düşüncelerin ve sağın gelişmesine tanıktır. Dönemin sosyal demokratları, ekonomik program olarak salt sosyalleştirmeye dayanan önerileriyle, ne inandırıcı ne de güçlü olabilmişlerdir. Bilâkis, işçi hareketinin sürekli bölündüğü bir ortamda, kendi sollarında yer alanların ağır suçlamaları ve sağlarındakilerin güvensizliği, yasakçılığı arasında sıkışıp kalmışlardır. Bu dönemde hükümet kurabilmiş ya da hükümete katılabilmiş olan sosyal demokrat partiler (örneğin Almanya ve İngiltere'de) lafta sosyalleştirmeyi savunurken uygulamada liberal ekonominin ötesine geçemeyen bir sonuç vererek, çaresiz görünmüşlerdir.

Dünya bunalımının altüst ettiği Avrupa ekonomilerinde, sosyal demokrasi, büsbütün çözümsüz kalmıştır. Ekonomik programdaki yetersizlik, hükümet deneylerinin umulanı vermeyişi ve uç gösteren faşizme karşı bir mücadele platformunun oluşturulamayışı, sosyal demokrasiyi de bunalıma sokmuştur: İngiliz İşçi Partisi 1931 ve 1932 yıllarında üç kez bölünmüş; Fransız Sosyalistleri 1933'te parçalanırken, Almanya'nın güçlü sosyal demokrat partisi de (1933), Avusturya'nın sosyal demokratları da (1934) gelişen faşizm ve muhafazakâr güçlerce darmadağın edilmişlerdir. Gerçekçi ve tutarlı bir siyasal ve ekonomik programı hâlâ yaratamamış olan sosyal demokrasinin artık kendi varlığı tehlikeye düşmüştür.

Bu açmazların, bölünmenin, çözümsüzlüğün başka bir nedeni, sosyal demokrat partilerin, net ve açık görüşlerden yoksun bulunmalarıdır. Bir yandan tüm üretim araçlarının –zaman içinde ve demokratik yöntemlerle– topluma mal edileceği söylenmekte, ardından "kilit" olan olmayan sektörler tartışmasına girilmekte, derken, liberallerden farksız uygulamalar gerçekleşmektedir. Sosyal demokrasi, ne yapmak istediğini, "ne olduğunu"

bilmeyen bir dağınıklık içindedir: Bernstein'ın otuz yıl önce sosyal demokrasiye yönelttiği "... ne ise, öyle görünsün" eleştirisi, geçerliliğini ve tazeliğini hâlâ korumaktadır...

3. Açıklığa Doğru...

1930'lar, "dünya ekonomik bunalımı"nın şokunu yaşamış sosyal demokrat partilerin, kendilerine ve düşüncelerine açıklık kazandırdıkları yıllardır. Bu partiler ekonomik bunalımdan nasıl çıkılabileceği ve sosyal demokrat bir ekonomi politikasının nasıl oluşacağı üzerine değişik yaklaşımlar geliştirmiştir. Bunlar, üç kümede özetlenebilir:

Alman Sosyal Demokrat Partisi, İngiliz İşçi Partisi ve Fransız sosyal demokratları (İşçi Enternasyonali'nin Fransa birimi, – "sfıo"), mülkiyeti şu ya da bu ölçüde sosyalleştirmenin başlıca, hattâ tek çözüm olduğu şeklindeki tezlerde ısrarlı olmuşlar, yeni çözüm arayışlarına girmemişlerdir. "Yeni-sosyalizm" ya da "revizyonizm" tanımına giren "plancılar," Belçika İşçi Partisi'nin ve Henri de Man'ın öncülüğünde, planlamaya, yapısal reformlara ve devletin işlevlerinin artırılmasına dayalı bir model geliştirmişlerdir. İsveç sosyal demokratları ise, öteki İskandinav partilerinin benimseyeceği farklı bir model oluşturmuştur: İngiltere'deki Keynesçi "Cambridge Çevresi" hareketinin paralelinde, "Stockholm Okulu"nun iktisatçıları, Keynesçi çözümlemelerle beraber gelişen bir sosyal demokrat ekonomi modeli kurmuştur. İlerde "Refah Devleti" kavramıyla tanımlanacak bu akım, sosyal demokrasinin geleceğini en fazla etkileyen oluşumdur.

Söz konusu çözüm kümelerinin gelişimi, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle büyük ölçüde kesintiye uğramıştır. Ancak, "mülkiyet" sorununa bir ekonomik model bütünlüğü içinde 1930'larda getirilen cevaplar ve ekonomik yöntem önerileri, giderek belirleyici olmaya başlayan Keynesçi düşüncelerin ve uygulamaların ışığında, sosyal demokrasiye, savaş sonrasında kesinleşecek "nihai" özelliklerini kazandırmıştır.

a) Henri de Man'ın Tezleri

Ekonomik bunalım sonrasında, Belçika İşçi Partisi liderlerinden ve düşünürlerinden Henri de Man'ın geliştirdiği tezler, sosyal demokrat ekonomi politikasında kalıcı izler bırakmıştır.

1930'larda ve öncelikle De Man'ın "planlama"ya ilişkin çalışmalarında gelişen düşünceler, iki temel konuya açıklık kazandırmıştır: "Üretim araçlarının sosyal mülkiyeti" ve buna bağlı olarak, "karma ekonomi." Bu

gelişmeler ışığında, "millileştirme"nin (ya da sosyalleştirmenin, kamulaştırmanın) amacı, öncelikle, bir "otoritenin" el değiştirmesidir; "gerekli" hattâ "zorunlu" olduğu alanlarla sınırlıdır; işlevi, topluma ve toplum yararlarına, ekonomiyi "yönlendirme" ve "denetim" imkânını getirmektir. Belçika İşçi Partisi'nde, "millileştirmenin özünün, mülkiyetin el değiştirmesini sağlamaktan çok, otoritenin (yetkinin) el değiştirmesi olduğu" benimsenmektedir. "Yönlendirmek ve yönetmek sorunu, elinde tutmak amacının önüne çıkmaktadır."[72]

1929 öncesindeki varlığına değindiğimiz, "yönetme yetkisinin, (iktidarın, gücün) mülkiyet sahipliğine doğrudan bağlı olmayabileceği" anlayışı, bu tezlerde, yeni bir ifadesini bulmaktadır. Bu anlayış, iki somut sonuca yol açmıştır: İlki, bir üretim aracının özel mülkiyette bulunmasına rağmen, toplumun üst düzey karar organlarına (kredi mekanizması, para politikaları, vb.) işçi hareketinin egemen olabilmesi durumunda, söz konusu özel mülkiyetin toplum yararına sınırlanabileceği ya da yönlendirilebileceği anlayışı gelişmiştir. Bu anlayış, doğal olarak, iki farklı mülkiyet biçiminin "birlikte" var olabileceği (karma ekonomi) sonucunu beraberinde getirmiştir.

Gelişen karma ekonomi kavramına eğilmeden önce bir noktaya dikkat çekilebilir: Sosyal demokrasinin 1930'larda gelişen bu teorik yaklaşımları, Marksizmin klasik ve temel tezlerinden çok kesin çizgilerle ayrılmaktadır: Sosyal demokratların "üretim araçlarının mülkiyet sahipliği" ile yönetme ve siyasal karar olgusunu birbirinden bir ölçüde bağımsız olabilir nitelemesi, Marksizmin temel bir kuralının, yani "ekonomi" ile "politikanın" bölünmezliği ilkesinin inkârıdır. Aynı şekilde, "üretim araçlarının bir kural olarak toplumsal mülkiyete tümüyle geçmemesi durumunda, sermaye sınıfının egemenliğinin aynen süreceği" şeklindeki klasik anlayış da, 1930'ların sosyal demokrat düşüncesinde ve en azından teori düzeyinde reddedilmekte; sosyal demokrasinin bir karma ekonomi çevresinde gerçekleşebileceği anlayışı güçlenmektedir.

Sosyal demokratlar, bu yeni yorumlarına, ekonomik ve toplumsal değişimin özelliklerinden gerekçe getirmişlerdir:

1) Sanayileşen ve gelişen bir ekonomi, daha karmaşık ilişkiler yaratmış ve siyasal merkezin üst düzeydeki ekonomik kararlarına daha bağımlı olmuştur.

2) Dolayısıyla, toplumun sosyal ve ekonomik biçimlenmesinde, siyasal merkezin makro ekonomik kararları (vergiler, gümrükler, faizler, yatırımlar

vb.); önemlerini artırıp, giderek daha belirleyici olmuştur.

3) Üretim araçları mülkiyetine sahip olmanın getirdiği siyasal ve ekonomik güç ise, tek başına belirleyici olmaktan ve mutlak bir egemenlik sağlamaktan (gelişmiş bir ekonomide) giderek uzaklaşmıştır.

Fark edileceği gibi, bu mantık silsilesinin vardığı nokta, şudur: Özel mülkiyetin kural olduğu bir ekonomiyi, siyasal merkeze egemen olmuş işçi hareketinin, sosyal demokrasi doğrultusunda yönlendirebileceği, yönetebileceği anlayışı. (Bu belirleyici önem taşıyan konuya, ilerde tekrar değineceğiz.)

b) "Karma Ekonomi" Kavramı

Sosyal demokrat ekonomi politikası, 1900-30 dönemindeki belirsizliklerinden ve uygulamadaki başarısızlıklarından sonra, bir "karma ekonomi"yle tanımlanabilecek modeller geliştirmeye bağlamıştır.

"Çoğulcu siyaset" anlayışının ışığında, farklı düşüncelerin ve sınıfların birlikte yaşayabilirliği görüşünün doğrultusunda, şimdi "ekonomik yapıdaki çoğulculuk," öngörülmektedir.

Sosyal demokrasinin 1930'lardaki "karma ekonomi" modelinde, çok genel çizgilerle, ekonomiyi "yönlendirici" önemdeki araçlar, devlet sektörünün kapsamındadır. Kredi kurumları, zaten tekel niteliği almış özel kuruluşlar, ekonominin çeşitli alanlarını etkileyen, belirleyen temel sektörler (demir-çelik, enerji, vb.) devletin mülkiyetinde öngörülmektedir.

Bu yaklaşım, "piyasa"nın ekonomik işleviyle çelişmemektedir: Sermaye, piyasanın ulusal ve evrensel kuralları içindeki özgürlüğünü sürdürmektedir. Piyasanın arz-talep gelişmeleri çerçevesinde fiyatlar belirlenmekte, yatırım tercihleri oluşmakta, "para"nın değeri saptanmaktadır. "Rekabet," geliştirici özellikleri nedeniyle desteklenmektedir: Girişim, yaratıcılık ve üretkenlik, rekabetin hızlandıracağı ve sonuçta ekonomiye bütün olarak olumlu yansıyacak özellikler arasında öngörülmektedir. Söz konusu "yaratıcı" rekabetin, "kapitalist modeldekine kıyasla," daha özgürleşeceğini, çünkü, tekellerin ortadan kalkmış olacağını, dönemin bâzı sosyal demokratları savunmaktadır.

Sözünü ettiğimiz "karma ekonomi" anlayışı, 1930'ların etkin bir sosyal demokrat yaklaşımıdır: Çok özet olarak, belirleyici önemdeki üretim araçlarının mülkiyetini ve belirleyici ekonomik kararların sahipliğini devletin elinde tutması koşuluyla, bu çerçeveye girmeyen üretim araçlarının

özel mülkiyetinin ve piyasa kurallarının "devamlılığını," hattâ yararlılığını, söz konusu anlayış benimsemektedir.

Burada en önemli nokta, Henri de Man'ın ve Belçika İşçi Partisi'nin, belki ilk kez çok açık olarak ve resmen bu "devamlılığı" öngörmeleri, kabullenmeleridir. Dönemin İsveç ve İskandinav sosyal demokratları da benzer bir yaklaşım içindedir. Öteki sosyal demokrat partilerin çoğu, "tüm üretim araçlarının toplumun ortak mülkiyetine girmesini," bilinmeyen bir tarihte gerçekleşecek bir belirsiz ve "nihai amaç" olarak korumaktadır. Ya da, koruyor gözükmektedir.

Nitekim, sosyal demokrat nitelikli Fransız sosyalist hareketinin lideri Leon Blum, –partisinden kopmuş olanların suçlamalarının da etkisiyle– 1934'te, "ara rejimlerin olamayacağını" savunmakta, tüm üretim araçlarının sosyalleşmesini öngörmekte, mücadelenin sadece kapitalist tekellere karşı değil, tümüyle kapitalizme karşı olduğunu vurgulamaktadır. Aynı anlayış, dönemin İngiliz İşçi Partisi'nce de, bu netlikte olmamakla beraber, paylaşılmaktadır.[73]

Bu çerçevede, Belçika İşçi Partisi'nin "kapitalist mülkiyetin" şartlı ve sınırlı olarak devamlılığı, hattâ yararlılığı şeklindeki açık tavrı, daha da önem kazanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında giderek yaygınlaşıp sosyal demokrat nitelikli partilerin büyük çoğunluğunca benimsenecek olan da, bu "karma ekonomi" yaklaşımıdır.

Sosyal demokrasinin evrimi, üretim araçlarının sosyal mülkiyetini giderek daha sınırlı ve daha şartlı bir amaca dönüştürmenin doğrultusunda olacaktır...

4. "Plan" Düşüncesinin Gelişimi

Sosyal demokrasinin mülkiyet yaklaşımı ve "karma ekonomi" anlayışı, genellikle, bir "planlama" kavramının çevresinde gelişmiştir. Sosyal demokrasinin –ve öncelikle Henri de Man'ın– plancılığı, "köklü ve yapısal bir değişimi" amaçlamaktadır. De Man, "geleneksel sosyalist reformculuğu", "maddeten ve kültürel olarak burjuvalaşmış" diye nitelemekte, bu tür reformculuğun, kapitalist toplumda bir baskı grubu yaratmanın ötesine geçemeyeceğini söylemektedir.[74]

1930'larda gelişen planlama anlayışı, sadece ekonominin değil, toplumsal ilişkilerin ve kurumların da yeniden düzenlenmesini öngörmektedir. Bu niteliğiyle, "radikal" olmak iddiasındadır. Söz konusu

yaklaşım, geleceğin sosyal demokrat programlarında yer alacak ortak "planlama" anlayışının temellerini atmıştır:

1) Sosyal demokrasinin ekonomik model olarak 1930'larda geliştirdiği plancılık, "devlet sektörü" olarak, banka ve kredi kuruluşlarını, temel sanayileri, tekelleri nitelemektedir. Bunların sosyalleştirilerek topluma mal edilmesini öngörmektedir.

2) Özel sektör, "planın yönlendirmesi çevresinde, serbest rekabeti sürdürecektir."

3) Kapitalizmin kuramadığı üretim-tüketim dengesini kurmakla, işsizliği önlemek amacıyla, iç piyasayı genişletmekle, gelir paylaşımında adaleti sağlamakla, toplu tüketimi teşvik etmekle devlet yükümlüdür. Bu niteliğiyle, ekonominin güçlü ve aktif bir unsurudur.

4) 1930'ların plancılık önerilerinde, sosyal demokratlar, "katılım" anlayışının arayışındadır: "Millileştirilmiş" sektörlerin yönetimine işçilerin katılması, sendikaların genel planın hazırlanmasında yer alması önerilmektedir.

5) Sendikal hakların genişlemesi, toplusözleşmenin yaygınlaştırılması, sosyal güvenlik sisteminin kurulması, devletin hem bir güvenlik, hem de ekonomik gelişme unsuru olması, sosyal demokrat planlama anlayışında yer almaktadır.

1930'ların planlamacılarına göre, kendi önerileri, hem köklü bir devrim niteliği taşımakta hem de ekonomik gelişmenin somut temellerini kurmaktadır.

Sosyal demokrasi, üretim araçlarının özel mülkiyeti-kamu mülkiyeti konusuna planlama teorileriyle biraz daha açıklık getirmektedir. Sosyal demokrasinin mülkiyet sorununa yaklaşımında temel tartışma noktası olan "sosyalleştirmenin ne kadarı gereklidir, ne kadarı değildir"e, gene 1930'larda gelişen Keynesçilik belirleyici etkiler yapmıştır.

Mülkiyetin sosyal demokrat yorumunu izlemeye bu nedenle bir "ara" vererek, Keynesçi düşünceye ve sonuçlarına kısaca bakalım...

II

Keynes'ten, İsveç'in "Refah Devleti"ne...

1929'un dünya ekonomik bunalımının yeni arayışlara yöneltikleri sadece sosyal demokrat partiler değildi. Sosyal demokratlar, makro ekonomik çözümlerini (planlama, devlet sektörünün yaygınlığı, sosyal tüketimin artması, vb.) hangi yöntemlerle pratiğe aktaracaklarını tartışırken, "kapitalist" dünya da bir arayış içindedir. Piyasa mekanizmalarının özgürlüğü, arz-talep dengesinin kutsallığı, işsizliğin zorunlu "geçiciliği," serbest ekonominin kendi dengelerini kaçınılmaz ve yanılmaz biçimde kuracağı, kısaca, kapitalizmin ve liberalizmin bütün kutsal teorileri, ne büyük bunalımı önleyebilmiştir, ne de sonuçlarının aşılmasına yetebilmektedir.

Bu ortam, sosyal demokrasinin gelişmesinde belirleyici olan iki "olay" yaratmıştır. İlki, Keynes'tir: John Maynard Keynes, kendi deyişiyle "kapitalizmin çerçevesinde kapitalizmin reformunu" öngörmüştür. 1930'ların ilk yıllarından itibaren önerdiği ve birçok ülkede başarıyla uygulanan çözümler, –devletin ekonomiye müdahalesi, yatırımın sosyalleşmesi, tüketimin yaygınlaşması, vb.– sosyal demokrasiye, tabii farklı yorum ve araçlar çerçevesinde, aradığı kısa vadeli ekonomik "yöntemler"in ipuçlarını getirmiştir. İkinci olay, İsveç'tir: 1932'de kurulan sosyal demokrat hükümet, bir bölümü Keynesçi yaklaşımların sol yorumuna dayanan girişimlerle, son derece başarılı bir sosyal demokrat ekonomi modeli yaratmıştır. İsveç'in sosyal demokrat partisi, 1932'den 1976'ya kadar, 44 yıl iktidarda kalabilecektir...

1. John Maynard Keynes

Sosyal demokrasinin gelişiminde çok önemli bir yeri bulunan Keynes'in sosyal demokratlıkla ilgisi yoktur. Onun düşünceleri, doğrudan doğruya, 1930'ların bunalımını yaşayan dünya kapitalizmine getirilmiş çözümler niteliğindedir. Ne var ki, bu çözüm önerilerini "teknik yöntem" olarak geliştirmek ve sol bir yorumla onları uygulamaya aktarmak, öncelikle sosyal demokrat partilere düşecektir. Keynesçi çözümler şu sıralama içinde özetlenebilir:[75]

a) Keynes, "yatırımların önemli ölçüde sosyalleşmesini" işsizliğin önlenmesini sağlayacak başlıca yöntem olarak getirmektedir. Bu yaklaşımın, üretim araçlarının el değiştirmesini gerektirmediğini ve devlet-

özel girişim işbirliğini dışlamadığını, Keynes belirtmektedir. Keynes, bu üretim araçlarının çoğalmasına ayrılmış genel kaynakları devletin kontrol edebildiği ve sahiplerinin elde edeceği kazancın oranını devletin etkileyebildiği sürece, amaca varılacağını yazmaktadır. Amaç, eldeki kaynakların en verimli biçimde ve tümüyle kullanılmasını sağlamaktadır.

b) Yatırımları ve üretimi teşvik etmenin öncelikli aracı olarak tüketimin yaygınlaştırılması, Keynesçi düşüncede öngörülmektedir.

c) Tüketimi yaygınlaştırmak ve artırmak, bu tüketimin cazip kılacağı yeni yatırımları devlet aracılığıyla yönlendirmek, devletin altyapı yatırımlarını hızlandırmak, böylece, hem sermaye kullanımında optimum çizgiye yaklaşıp hem de işsizliği azaltmak Keynesçi düşüncenin temel modelidir.

d) Ekonominin çarkları bir kez bu şekilde dönmeye başladığında, yeni iş imkânına sahip olanlar ve yaygın tüketime şimdi daha büyük ölçüde dahil olanlar, ek bir "talebi" piyasaya getirecektir. Talep artışı yeni yatırımları hızlandıracak, devletin de yönlendirmesiyle bunlar en akılcı alanlara gidecek, yatırım, işsizliği azaltacaktır. Böylece, Keynesçi bir denge kurulmuş olacaktır.

e) Keynesçi modelde, devletin bütçeyi düzenleme imkânı, mali önlemler, vergileme politikası ve faiz hadlerini etkileme imkânı başlıca yönlendirme araçlarıdır. Devlet bunları kullanarak hem yatırımları hem de gelirin paylaşımını büyük ölçüde belirleyecektir.

Görülebileceği üzere, Keynesçi ekonomik yaklaşım birçok özelliğiyle, sosyal demokrat politikalara elverişli kısa vade çözümleri getirmektedir. Sosyal demokrat partiler, bu önerileri kendi sol anlayışları doğrultusunda yorumlayıp gene kendi yönlerinde uygulamaya koymakta gecikmemişlerdir: Keynes'in "artırdığı" yatırım kapasitesini, sosyal yatırımlar ve sosyal güvenlik ve dayanışma doğrultusunda yönlendirmişlerdir. "Devletin ekonomiye katılımı"nı, gelirin daha eşit paylaşımında, altyapı yatırımları ve iş imkânlarının büyümesinde bir araca dönüştürerek, kitlelerin tüketimini vergi politikalarıyla yaygınlaştırarak, "refah devleti" modelini yaratmışlardır.[76]

Bunun ilk örneğini İsveç vermiştir. "Refah devleti" tanımının isim babası olan İngiltere, öteki İskandinav ülkeleri ve genel olarak bütün sosyal demokrat iktidarlar Keynesçi yaklaşımdan esinlenmiştir.

2. İsveç "Modeli"[77]

İsveç sosyal demokratları (Sosyal Demokrat İşçi Partisi) 1932'de iktidara gelirken, "işsizliğin ortadan kalkması" temel seçim sloganıdır. Parti, üretim araçlarının topluma mal edilmesini öncelikli bir amaç olmaktan uzaklaştırmış, mali politikalara ve devletin yönlendiriciliğine ağırlık vermiştir. Başbakan Hansson, ilk bütçesinin tartışmalarında, sosyal demokrat politikanın, "hem özel girişimin büyük gücünden hem de devletçi ve sosyal yaklaşımdan aynı anda yararlanacağını" açıklamaktadır. Hükümetin ekonomik modelini oluşturan iki iktisatçı, Gunnar Myrdall ve Ernest Wigforss, çözümün başlıca araçları olarak "bütçe politikalarını, sosyal adalete dönük vergilendirmeyi ve büyük devlet yatırımlarını" önermektedir. Myrdall, "ekonomiyi istikrara kavuşturmanın" başlı başına bir amaç olduğunu belirtmektedir. Hansson, sonraki bir tarihte, "üretim ilişkilerinde değişimi, daha ileri bir üretim düzeyine elverişli bir gelişmenin sonucu" olarak nitelediklerini açıklayacaktır.

İngiltere'nin "Cambridge iktisat düşüncesi"nden esinlenen, Keynes'in makalelerinde geliştirilen ve daha sonra "Keynesçi" tanımını alacak çözümlerle ve "Stockholm iktisat düşüncesi" çevrelerinde oluşmuş programlarla, "İsveç modeli" uygulamaya geçirilmiştir. İç piyasanın genişlemesi ve üretimin özendirilmesi amacıyla, kullanımdaki para miktarı artırılmış, faiz haddi düşürülmüş ve özel yatırımlar teşvik edilmiştir. Büyük kamu yatırımlarına girişilerek hem tüketim artışı hem de başka alanlardaki yatırımlar dolaylı yoldan desteklenmiştir. Bu girişimler sonucunda, ekonomide canlılık başlamış, "teknik" hedeflere ulaşılmıştır. Söz konusu ekonomik hareketlenmenin eşliğinde, İsveç Sosyal Demokratları, bir dizi sosyal reform programını uygulamaya koymuştur. Bunların hem ekonomiye katkılarını hem de gelir adaletine ve refahın yaygınlaşmasına dönük sonuçlarını hesaplamışlardır: 1934'te işsizlik sigortasının, 1935'te yaşlılık sigortasının ve ailelere verilen yardımların artırılması gerçekleşmiştir. Sosyal konut yapımının hızlandırılmasıyla, sosyal güvenliği, eğitim eşitliğini ve yükselme imkânlarını en üst düzeye çıkarmayı amaçlamış programların uygulamaya konmasıyla, giderek, "refah devleti"nin temelleri atılmıştır.

Bu yaklaşımlar, ilkeli ve etkin bir vergi politikasıyla bütünlenmiştir: Sermaye gelirlerinin çok yüksek düzeyde vergilenmesi, vergilerin hem sosyal adaletin hem de ekonomiyi yönlendirmenin aracı olarak kullanılması, bu mali politikanın özelliklerindendir.

Devletin sosyal demokrat partinin denetiminde olduğu bu çerçevede, işveren ve işçi konfederasyonları "zorunlu" görüşmelere dayanan bir "sosyal barış"a yönlendirilmiştir. Model, sosyal tarafların mümkün olan her düzeyde diyaloğunu teşvik etmekte, grev ve lokavtın gerçekten "en sonda" düşünülmesini öngörmektedir.

3. İsveç Deneyinin Önemi ve Özellikleri

Sosyal demokrat partilerin "mülkiyet sorununa" yaklaşımını, gerek Keynesçi deneyler gerekse bu deneylerle iç içe gelişen İsveç "modeli" derinden etkilemiştir. "Ücretim araçlarının mülkiyeti" amacının bütün sosyal demokrat partilerde göreceli bir gerileyiş göstermesi, özellikle İsveç'teki 44 yıllık sosyal demokrat deneyle yakından bağlantılıdır. İsveç sosyal demokrasisi, birbiriyle bağlantılı iki iddianın sahibidir:

1) Üretim araçlarının "sosyal mülkiyetine" öncelik tanımaksızın, bu araçlara sahip olmaksızın, işçi hareketinin ekonomiye ve devletin yönetimine biçim verebileceği iddiası;

2) Bu koşullarda gerçekleşen söz konusu biçimlenme sonucunda, özgürlük, eşitlik, güvenlik, dayanışma, ekonomik büyüme hedeflerini amaçlamış toplum modelinin gerçekleşeceği iddiası.

44 yıl iktidarda kalan İsveç sosyal demokrasisinin bu yaklaşımının başarı ya da başarısızlığı, tabiatıyla, evrensel sosyal demokrat hareketi mutlaka etkileyecektir. Bu nedenlerle, İsveç modeline özetle fakat daha yakından bakmak istiyoruz:

a) Sosyal demokrasinin, Keynesçi ekonomik yorumlardan esinlenmiş "refah devleti" modelini ilk örnekleyen İsveç, çeşitli özellikleri nedeniyle, böyle bir deneyi başarmaya en yatkın toplum görünümündedir:

İsveç'in tarihsel gelişiminde dikkati çeken noktalar, küçük mülkiyete dayalı köylülüğün çok erken tarihte siyasal ve etkin bir güç olabilmesidir; zayıf bir aristokrasi ve gene zayıf bir burjuvazinin 20. yüzyıl öncesindeki varlığıdır; işçi sınıfının, örgütlü bir ekonomik ve sosyal güce erken tarihlerde dönüşmesidir.

Köylülerin siyasal güç oluşturması, 1870'lere kadar iner. 1897'de, Halk Meclisi'ndeki milletvekillerinin yüzde 54'ü köylüdür. Buna karşılık, toprak aristokrasisi, giderek, kralın sadık bürokrasisine dönüşmektedir. Bu dönemde, İsveç, Avrupa'nın yoksul tarım toplumlarından biridir. Devlet mekanizmaları, aristokrasinin ve küçük-orta mülk sahibi köylülüğün denetimindedir. Bu ortamda ve 1870'lerde başlayan sanayileşme girişimi, ne

bir burjuva devriminin sonucu olmuş, ne de böyle bir devrim yaratmıştır. Daha doğrusu, var olan koşullarda böyle bir ihtiyaç doğmamıştır.

İsveç'te sosyal demokrat modelin gelişmesini kolaylaştıran tarihsel özellikler arasında, halkçı "temsil" geleneğinin yeri vardır: Daha ortaçağdan başlayarak, orta zengin köylüler, ayrı bir siyasal kategori olarak tanınmış ve kendi siyasal temsilcilerine sahip olmuşlardır. Köylüler, kendi yerel yönetim birimlerini ve kendi polis örgütünü kurmuştur. "Merkez"e egemen olan kralcılar ve aristokrasi, merkez dışındaki bu güç odağına saygılı kalmayı bilmiştir. Devletin, gelişen işçi hareketine 1900'lerde "karşı" olması, bu hareketi baskı ve şiddet yoluyla engellemek noktasına varmış, 1931'de polisin işçiye ateş açtığı tek olay dışında, şiddet örneği yaşanmamıştır. Gelişen işçi sınıfına karşı bu nispeten anlayışlı tavır, bir bakıma, köylü muhalefetine hoşgörü geleneğinin uzantısı olmuştur.

İsveç'in özgürlükçü alışkanlıkları, 1766'nın anayasa hareketinden başlayarak oluşmuştur. Yayın özgürlüğü ve devletin bütün işlemlerinin kamuya açıklanması gibi özellikler, daha bu dönemde edinilmiştir. Öte yandan İsveç, çok erken tarihlerden başlayarak, etkin ve akılcı bir bürokrasiye sahip olmuştur, İsveç daha 1751'de Merkez İstatistik Bürosu'nu kurmuştur... Bürokrasinin bu nitelikleri, İsveç vatandaşında kurallara ve yasalara uyum gösterme alışkanlığının gelişmesini kolaylaştırmıştır.

Öte yandan İsveç'in tarihinde ihtilâl yoktur, son içsavaş örnekleri, 16. yüzyılın köylü isyanlarında yaşanmıştır. Tek hükümet darbesi girişimi 1809'dadır. Ülkenin geçirdiği hukuksal yapı değişimleri de, genel oyun ve parlamentarizmin gerçekleşmesi de, barışçı bir mücadele ortamında ve kurumsal-anayasal süreklilik içinde gerçekleşmiştir. Bu özelliğin bir başka örneğini bulmak zordur. Ayrıca, İsveç'in 1809'dan beri savaşa girmeyişi ve tarafsızlık politikası, dışardan kaynaklanmış şiddet hareketlerinden, bunun içteki yansımalarından, paramiliter, anti-demokrat ve terörist akımların etkinliğinden onu sakınmıştır.

b) İsveç'in gecikmiş sanayii hızlı gelişmiş, beraberinde işçi sınıfını geliştirmiştir: 1870'te, nüfusun yüzde 75'i tarımda, yüzde 9'u sanayide çalışmaktadır. 1920'de, sanayi işçileri, yüzde 55 oranına ulaşmıştır. Bu oluşum çerçevesinde, İsveç işçi sınıfı ekonomik ve siyasal örgütlenmesini hem hızlı hem de, –aristokrasinin ve burjuvazinin İsveç'e özgü güçsüzlüğü nedeniyle– devrimci ve büyük boyutlu kavgalara gerek kalmaksızın gerçekleştirmiştir: İsveç işçi sendikaları, 1898'de, Merkezi İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu oluşturmuştur. Konfederasyonu meydana getiren 70

sendikadan çoğu, daha önce kurulmuş bulunan (1889) Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin oluşumunda da yer almıştır.

Hem konfederasyon hem de parti, sağlam bir gelişme çizgisi izlemiştir. Sendikalı işçi oranı, 1907'de yüzde 29; 1950'de yüzde 80; günümüzde, yüzde 90 dolayındadır. Aynı sendikalaşma oranı memurlarda yüzde 65'tir. İsveç işçi sınıfı, seçimlerde yüzde 70-80 oranında sosyal demokratları; yüzde 5-10 ölçüsünde Komünist Parti'yi desteklemektedir. "Sınıf-oy tercihi" bağlantısının en yüksek olduğu Avrupa ülkesi İsveç'tir.

Sendikalarla organik bağları bulunan Sosyal Demokrat Parti, aristokrasinin güçsüzlüğü ve burjuvazinin köksüzlüğü oranında, hızla bir siyasal odak olabilmiştir. Öyle ki, burjuvazinin partileri, öncelikle kendilerine ait birçok reformu, ancak sosyal demokratların desteğiyle gerçekleştirebilmiştir.

İsveç solunun 1930'larda bir sosyal demokrat modeli kurmasında, İsveç burjuvazisinin taşıdığı niteliklerin de payı olmuştur. Burjuvazi, orman ürünlerinin işlenmesine dayalı sanayiden ve demir-çelikten başlangıçta kaynaklanmış; giderek, yüksek teknoloji uygulayan alanlarda uzmanlaşmıştır. Bu süreç içinde, dinamik, verimliliği ve dış rekabeti ön planda tutan, teknoloji üreten bir anlayış sanayide egemen olmuştur. Avrupa'daki benzerlerinden çok daha erken bir tarihte, 1900'lerde, İsveç burjuvazisi bir profesyonel yönetici zümresini yaratmış ve şirketlerini bu yöneticilere teslim etmiştir. Bu özellikleri taşıyan bir burjuvazi, İsveç işçi hareketinin sosyal demokrat projesindeki "muhatap" karşıt sınıfı, öteki örneklerdekine kıyasla, projenin ihtiyaçlarına çok daha uyumlu biçimde oluşturmuştur.

Görülebileceği gibi, sosyal demokrat anlayışın toplumsal yapılanmasını kolaylaştıracak bütün özellikler, İsveç'te vardır: Öteki sınıfların tarihsel güçsüzlüğü ve köksüzlüğü; işçi sınıfının sağlam ekonomik ve siyasal örgütlenmesi; yıkıcı, silâhlı mücadele geleneğinin zayıflığı; burjuvazinin yenileştirici ve akılcı özellikleri; bir sanayi ülkesi olmanın öncelikleri, vb. Bu çerçeve, İsveç deneyinin evrensel bir "model" olmasını belki zorlaştırır ama, söz konusu deneyden çıkabilecek ipuçlarının ve alınacak derslerin sosyal demokrat partiler için değeri açıktır.

4. "Piramidin" Üç Köşesi

İsveç sosyal demokrasisi, "üçlü" bir kurumsal yapıda toplumun dengelerini kurmaktadır:

Bu yapının ilk bölümü, işçidir; daha doğrusu, onun ekonomik temsilcisi olan Konfederasyon'dur, ikinci bölümü, İşveren Birlikleri Konfederasyonu'dur. Piramidin üçüncü unsuru, Sosyal Demokrat Parti'nin yönetimindeki devlettir.

Bu siyasal modelde, gerek sınıfsal mücadeleler gerekse uzlaşmalar, bir kurumsal yapı içinde oluşmaktadır. Buci-Glucksmann ve Therborn'un ortak kitabında vurgulandığı gibi, bu piramit, ya da siyasal biçimlenme, her köşenin kendi farklı egemenlik bölgesine sahip olduğu bir bölünüşün ifadesi değildir. Köşelerden birinin, örneğin devletin, öteki ikisine egemen olduğu bir yapılanma da değildir.

Bu piramitte söz konusu olan, piramidin her köşesinin, bir diğer köşe ile kurduğu "ikili" ilişkidir: Devlet-işveren; devlet-işçi; işveren-işçi ilişkisi. Bu ilişkiler dizisinin önemli bölümü, yasalar ve geleneklerce zorunlu kılınmıştır. Dolayısıyla, bütün sosyal ve ekonomik mücadele konuları, bir noktada, karşılıklı görüşmenin uzlaştırıcı etkisine açık tutulmakta, bir tür uzlaşmalar dengesi oluşturmaktadır.

Bu çerçeve, dolaylı ve kaçınılmaz bir sonuç olarak, iktidardaki sosyal demokrat parti ile devletin iç içe geçmesini, iç içe gelişmesini yaratmaktadır. Parti, devletin büyük bürokrasileri aracılığıyla, eğitim, sağlık, güvenlik kurumlarıyla, devletin uzantısı olarak, işçi ve işveren karşısında "taraf" durumuna gelmektedir. Bu piramidin "sosyal demokrat" özünü ve özelliğini veren ise, işçi konfederasyonunun, zaten, sosyal demokrat partinin temeli olmasıdır. Dolayısıyla, aynı işçi hareketinin ekonomik temsilcisi "sendika" ve siyasal temsilcisi partinin etkinliğindeki "devlet," üçlünün iki unsuru olarak, piramitte yer almaktadır. Üçüncü unsur, belirttiğimiz gibi, işverendir.

İsveç'in sosyal demokrasisinin kırk yıllık iktidarı süresinde, adetâ İsveç'e özgü bir "egemen ideoloji" oluşmuştur. Bu ideoloji, "üç bileşkenli bir uzlaşma ideolojisi" niteliğindedir, İsveç üzerine derinlemesine araştırmaların yer aldığı eserlerinde Buci-Glucksmann ve Therborn, şu ilginç sonuçlara varmaktadırlar:

• İdeolojinin burjuva bileşkeni: Sermaye birikiminin, üretkenliğin, akılcılığın ekonomik anlayışı; piyasanın, verimlilik/etkinlik açısından ve özgürlüklerin kullanılmasında tek önkoşul olduğu inancı.

• Mücadelelerden ve reformist ideolojilerden kaynaklanan işçi bileşkeni: Sosyal ve ekonomik eşitlik; çalışmanın bir hak olması anlayışı; dayanışma ve toplum bilinci.

• Milli-halkçı bileşken: İsveç'in uluslaşma sürecinin ve bu süreçte köylülüğün öneminin vurgulanması; pragmatizm; siyasetin barışçı, meşruiyetçi ve evrimci tanımlanması; sosyal bütünlük anlayışı.

Adı geçen yazarlara göre, bu üçlüden ortaya "meşruiyetçi" ve "evrimci" özellikler çıkmaktadır. Bu ikisine, dönemine göre değişen ağırlıklarla öteki özellikler eklenerek toplumun "ideolojik sentezi" oluşmaktadır. Başka bir deyişle, "ideolojik unsurların dengesi," değişken bir dengedir: Savaş sonrası döneminde, milli-halkçı değerler öne çıkabilmiş; "refah devleti"nin oluşumunda ve 1975 sonrasının bunalımında işçilerin; "refah devletinin zirvesine ulaştığı yıllarda ise burjuvaların değer ölçüleri, bu sentezdeki ağırlığını artırmıştır.

İsveç'in "egemen ideoloji"si üzerine, –bizce ilginç olan– bir gözlem de şudur:

Kapitalist piyasa ilişkilerinin geçerlikte olduğu ülkelerde, hâkim ideoloji, biri egemen sınıfa, yani burjuvaziye; diğeri işçilere dönük iki temel ideolojik mesaj taşımaktadır. İsveç'in ideolojik sentezine bu açıdan bakıldığında, burjuvaziye dönük mesaj, öteki piyasa ekonomilerindekine benzemektedir: Piyasanın etkinliği, akılcılık, vb. İdeolojinin işçi sınıfına yönelik özellikleri ise, piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde, "işçinin, ya burjuva olma fırsatını kaçırmış ya da bu fırsatı yakalayabilecek ‘potansiyel bir burjuva' olduğu" anlayışıdır. Gerçekten, kendi ülkemize bu çerçevede baktığımızda, Türk işçisinin sürekli olarak "işçilikten kurtulmaya" özendirildiği, "köşeyi dönme" hayâlleriyle beslendiği; "işçiliğin," kurtulunması gereken bir "alt kategori" olarak bilinçaltına sunulduğu açıkça sezilmektedir.

İsveç'in egemen ideolojisine dönersek, burada işçiye yönelik mesaj, işçi sınıfının kendi idelojik öğelerini taşımaktadır: Sosyal adalet ve eşitliğin erdemi, işin bir hak olması, dayanışmanın önceliği, vb.

Başka bir deyişle, İsveç "piramidi"nin oluşturduğu sentezci egemen ideolojide, işçi sınıfı, "burjuvaziye özenmek zorundaki" bir alt kategori değildir; içinde yer alınması amaç ve onur değerindeki bir toplum sınıfıdır.

5. "Refah Devleti"nin İlk Örneği

Sıraladığımız üçlü yapılanmaya ve sentezci egemen ideolojiye sahip İsveç sosyal demokrasisi, "refah devleti" anlayışının ilk örneğidir.

"Refah devleti" kavramı da, –sosyal demokrasinin kendisi gibi– çok yönlü bir kavramdır; onda bulunmayan nitelikler onda varsayılabilmiş,

onun elinde olmaksızın da bir propaganda aracı, kimi durumda yanıltıcı bir ideal gibi kullanılabilmiştir.

İncelemekte olduğumuz İsveç sosyal demokrasisinin Keynesçi refah devleti, sosyal demokrasilerin deneylerinde, nitel açıdan yeni bir zirveyi oluşturmuştur. Ezilmiş sınıfların, ulusal ve yönetici bir sınıfa dönüşmelerinin tarihinde, refah devletinin sosyal demokrasisi, kendine özgü bir model yaratmıştır.[78]

Sosyal demokrasinin İsveç'te iktidara gelişiyle (1932), daha önce değindiğimiz "ilk önlemler" dizisi devreye konmuştur: Devlet yatırımları; "çalışmanın" bir hak olarak benimsenmesi; gelirin daha adil paylaşımı; sanayi ilişkilerinin işçi ve işveren konfederasyonları arasında kurumsallaşması; sosyal demokrasinin topluma sendikalar, üretim ve tüketim kooperatifleri, tarım sendikaları, sosyal demokrat gençlik ve kültür örgütleri aracılığıyla kök salması, vb...

Bu yeni çerçevede, "devlet," ekonomik gelişmenin yönlendirici, düzenleyici unsuru olmakta ve sosyal tüketimi (dayanışma, sosyal sigorta, eğitim, sağlık hizmetleri, vb.) hızlandırıcı bir işlev üstlenmektedir. Giderek, yaratılan değeri hem artıran hem de paylaşımını büyük ölçüde ve öncelikle (geniş anlamıyla) işçi sınıfı adına denetleyip yönlendiren bir devlet modeli ortaya çıkmaktadır.

Bu oluşum çevresinde, uygulanan modelin ya da ekonomi politikasının iki özelliği kendini belli etmiştir:

1) İsveç sosyal demokrasisinin "refah devleti" modelinde, üretim araçlarının sosyal mülkiyeti bir gündem maddesi bile olmamıştır. (İsveç, bu alanda, sosyal demokrasilerin "aşırı" örnekleri arasındadır.) 1970'in rakamlarıyla, sanayide üretim araçlarının yüzde 86'sı özel mülkiyettedir; yüzde 7'si köylü, tüketici ve benzer kooperatiflerdedir; geri kalan yüzde 7'si ise devlete aittir. Bu devlet sektöründeki tek önemli kaynak olan demir cevheri madenleri de, 1907'nin muhafazakâr hükümetince sosyalleştirilmiştir. 1970 sonrasındaki ekonomik bunalımda sosyal demokratların sosyalleştirmeyi planladığı "zarardaki" iki sektörü, gemi tersanelerini ve çelik endüstrisini sosyalleştirmek ise, 1976'da işbaşına gelen burjuva hükümetine düşmüştür... Sanayi kesimindeki devlet ücretlilerinin oranı da sadece yüzde 10 dolayındadır.

2) Buna karşılık, özel yatırımların gerçekleşmesinde devletin belirleyici bir yönlendirmesi ve denetimi olduğu gibi (bir hesaba göre, 1970'teki toplam yatırım kararlarının yaklaşık üçte ikisini devlet kontrol etmiştir),

geniş bir kamu sektörü, çok yüksek oranda kamu yatırımları ve rekor düzeydeki sosyal harcamalar söz konusudur: Konut sektörünün dışındaki toplam yatırımın yüzde 40-50 arasında değişen bir bölümünü devlet gerçekleştirmektedir. 1979'un rakamlarıyla, İsveç'te toplam ücretli ve maaşlıların yüzde 30'u, emeğinin karşılığını devletten (devletin sanayi ve hizmetler sektörü, devlet daireleri, belediyeler) almaktadır. Devlet harcamalarının toplam milli gelire oranı, bâzı yıllarda yüzde 65 oranındadır (Federal Almanya ve Fransa'da yüzde 40-45 düzeyinde).

Devletin İsveç modelindeki "paylaştırıcı" işlevi, sermayenin ve sermaye kazancının, genel olarak gelirin vergilenmesiyle gerçekleşmektedir: Toplam vergilerin, zorunlu kesintilerin oranı, İsveç'te milli gelirin yüzde 45'i dolayındadır (Amerika Birleşik Devletleri'nde yüzde 27). İsveç devletinin topladığı verginin yaklaşık üçte biri, sosyal yardım olarak topluma yeniden dağıtılmaktadır. Sermaye gelirinin ve sermayenin vergilenmesi o kadar yüksek bir düzeye ulaşmıştır ki, vergi yasasına sonradan eklenen bir madde ile, "toplam verginin, vergilenebilecek gelirin yüzde 80'ini hiçbir şekilde aşmaması" öngörülmüştür. Vergi, ücretler içindeki eşitsizliği de giderici yönde kullanılmaktadır: Örneğin, 1967'de, bir mühendisin geliri ile ortalama işçinin geliri arasındaki fark, vergilenmeden önce 50.000 kurondur; vergiden sonra bu fark 10.000 kurona düşmektedir. 1976'da yapılan bir hesaplamaya göre, yüksek dereceli bir bürokratın geliri, niteliksiz işçininkinden sadece dört kat fazladır, vb.

İsveç'in sosyal demokrasisi, refah devleti modeliyle çeşitli açılardan başarılı sonuçlar yaratmıştır. Ekonomi ve sanayi gelişmiş, dünyanın ilk sıralarında yer alan kişi başına milli gelir Batı Avrupa'nın en eşitlikçi ölçüleriyle paylaşılmıştır. Sosyal güvenlik ve yardımlaşma olağanüstü yaygındır. "Doğuşundan ölümüne kadar bireyin sorumluluğunu, ona asgari bir gelirin güvencesini sağlayarak devletin üstlenmesi" bir temel anlayış olmuş ve "asgari"nin düzeyi sürekli yükseltilmiştir. Sağlık, eğitim, kültür gibi temel konularda, insanların içinde yer aldıkları sınıf nedeniyle imkânları kural olarak daralmamıştır; çeşitli hizmetlerde, ulaştırmada, konut sorununda yaygın ve etkin çözümler geliştirilmiştir.

Buci-Glucksmann ve Therborn'un kitabında özetlendiği gibi, İsveç'in sosyal demokrasisi, geniş anlamıyla işçi sınıfının, sendikalar, kooperatifler, kültür birimleri, halk eğitimi birlikleri ve kendi partisi aracılığıyla gerçekleştirdiği "ortak politika" olmuştur. Bu politika sonucunda, işçilerin

ve tüm ücretlilerin, maaşlıların, genel olarak toplumun tarihsel gelişimine, nicel ve nitel büyümesine ciddi katkılar sağlanmıştır.

Bütün bunlar, ne kusursuz ve tüm adaletsizliklerden arınmış bir model iddiasıdır, ne de böyle bir modelin her toplumda aynı başarıya mutlaka ulaşacağı varsayımıdır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, sosyal demokrasinin amaçladığı çoğu hedefe en fazla yakınlaşan ülke İsveç olmuştur. Bu nedenle, sosyal demokrasinin tarihinde öncelikli bir yer almıştır.

III

"Mülkiyet" Sorunu ve Parti Politikaları

Yeniden, sosyal demokrat ekonomi politikasının "mülkiyet" sorununa bakalım: Keynesçi yaklaşımın ve İsveç deneyiminin başarılı sonuç vermesi, bütün sosyal demokrat partileri, akımları etkilemiştir. İlki, bir ekonomi politikasının araçlarına açıklık kazandırmıştır; ikincisi, "sosyal mülkiyetin" önemi ve işlevine bir belirli yaklaşımı, uygulamaya aktarmıştır.

1. Ne Ölçüde "Sosyal Mülkiyet?"

Sosyal demokrat ekonomi politikası, 20. yüzyıl başlangıcında, tek yöntem olarak "üretim araçlarının" sosyal mülkiyetini, sosyal demokrasinin evrimci ve barışçı özelliklerinde savunmuştur. 1920'lerde, "karma ekonomi" anlayışı ve onun ölçülü sosyal mülkiyet kavramı, aynı anlayışın planlamacı yaklaşımı tartışılmıştı. Bu çerçeve içinde, üretim araçlarında özel mülkiyetin kural olduğu bir ekonomiyi, bu mülk sahiplerinin dışındaki sınıfın kendi yararı doğrultusunda yönetip, yönetemeyeceği sorunları gündeme gelmişti.

Bu tartışmaya daha önce değinirken, klasik Marksist düşüncenin tümüyle dışındaki kavramların söz konusu olduğunu belirtmiştik. Klasik düşüncede, mülkiyet ile siyasal/ekonomik egemenliği birbirinden ayrılabilir saymak teorik olarak mümkün değildir. Oysa, İsveç sosyal demokrasisinin gerçekleştirdiği ve kendi çerçevesinde başarılı sonuç veren model, başlıca özelliği "üretim araçlarındaki özel mülkiyetin devamlılığı" olan bir modeldir.

a) İsveç uygulaması, üretim araçları özel mülkiyette kalsa bile, sosyal demokrasinin ekonomiyi kitle yararı doğrultusunda yönlendirebileceği iddiasıdır. Model, işçi hareketinin devlet mekanizmalarını ve makro ekonomik kararları kontrol etmesi koşuluyla (bütçe, vergiler, sosyal güvenlik önlemleri, yatırım yönlendirmesi, vb.) hem adil bir paylaşımı hem de sosyal dayanışmayı gerçekleştireceği inancındadır. Dolayısıyla, "egemenliği," tek başına "mülkiyet sahipliğinden" ayırarak daha çok "karar mekanizmalarının siyasal sahipliğine" bağlayan bir anlayıştır bu. Ayrıca, İsveç modeli, "sosyal devleti amaçlamış girişimlerin", "ekonomik gelişmeye dönük Keynesçi yaklaşımlarla" çelişmediği, bilâkis, bunların birbirini bütünlediği savından yola çıkmıştır.

Tahmin edileceği gibi, İsveç sosyal demokrasisinin başarısı, modelin özellikleri doğrultusunda bir etkiyi evrensel düzeyde ve kısa sürede yaratmıştır. Sosyal demokrat ekonomi politikaları, giderek, üretim araçlarının sosyal mülkiyetini ikinci plana bırakmış, sosyalleştirmeyi, ancak zorunlu durumlarda ve belirleyici sektörlerde başvurulabilecek bir yönteme dönüştürmüştür. Bu çok tartışmalı sosyalleştirmeler yerine, "devletin, karar mekanizmaları aracılığıyla ekonomiyi yönlendirerek gelir paylaşımını ve sosyal güvenliği biçimlemesi" tercihini, sosyal demokratlar öncelikle yapmışlardır. Bunu, belirli gerekçelerle açıklamışlardır.

b) Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, "mülkiyet sahipliğinin" belirleyici egemenlik faktörü niteliğinin azaldığı görüşü savunulmuştur. Bu alandaki "aşırı" örnek, Alman Sosyal Demokrat Partisi'dir. Partinin 1959 Bad Godesberg Programı, sosyalleştirmeden söz etmektedir. Parti, daha önce değindiğimiz gibi, çağdaş ekonomilerdeki evrimin, "mülkiyetten kaynaklanmış gücü" sınırladığı görüşündedir. Devlet ya da sosyal demokrat parti, çağdaş sanayi toplumundaki ekonomik yapılanmanın kendisine tanıdığı çok sayıdaki denetim aracını –kredi, para, vergi politikaları, çalışma koşullarının düzenlenmesi, sosyal yardım önlemleri, makro ekonomik kararlar, vb.– kullanarak, zaten ekonomiyi ve toplumu yönlendirebilmektedir. Bu araçlar, sosyal demokrat partinin egemenliğini ve eşitlikçi, güvenlikçi programını gerçekleştirmeye zaten yetmektedir. Bu durumda, genel Alman spd'sine göre, üretim araçlarını sosyalleştirmek, hem öneminden ve işlevinden kaybetmekte hem de astarı yüzünden pahalı, gereksiz bir girişim olmaktadır.

Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin Başkanı ve eski Başbakan Brandt, Avusturya ve İsveç Sosyal Demokrat Partilerinin başkanlarına yazdığı bir mektupta, "mülkiyet" konusundaki bu yaklaşımı çok net biçimde anlatmaktadır. Brandt'ın yorumu, sosyal demokrasinin bir kanadından kaynaklanmış yorumdur. Bununla beraber ve özellikle İsveç'in başarısından sonra sosyal demokrasinin tümünde güçlenen düşüncelerin ifadesidir. Biraz uzun olmakla beraber, öneminden ötürü aynen naklettiğimiz bu bölümde Brandt şunları yazıyor:

"Partimizin iç tartışmalarında, özellikle genç sosyalistler grubu, üretim araçları sosyalleştirilmedikçe ‘sistem'de hiçbir şeyin değişmeyeceğini iddia etmektedir. Onlara göre, bu ‘temel çelişkiye' son vermeyen bütün politikalar, nihai tahlilde, geçerlikteki sisteme güç katmaktadır. Onların (genç sosyalistler grubunun) hareket noktası, insanların koşullarının

düzelmesinde belirleyici aracın, mülkiyetin koşullarının değişmesi olduğudur. Bunun dışındaki her şey, ‘sistemi sağlamlaştırmanın şarlatanlığıdır.'

Buna karşılık, eğer doğru anlamaktaysam, üçümüz de (Brandt, Palme, Kreisky) çağdaş sosyal demokrat düşüncenin şu hayâlleri bırakmak zorunda olduğunu kabul ediyoruz:

1) Mülkiyet koşullarında genel ve şematik bir değişimin, belirleyici bir atılımı (topluma) sağlayacağı ve 2) üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılmasıyla, otomatik olarak insan özgürlüğünün artacağı, hayâlleri...

Toplumların durumunu (koşullarını) çok sayıda etkenin belirlemesi bir yana, uzun zamandan beri, mülkiyet sahipliği belirleyici bir rol ya da tek başına belirleyici bir rol oynamamaktadır. Toplumların durumunu giderek daha çok belirleyen, bir hakkın kullanım biçimidir; çağdaş ülkelerin araştırma (teknoloji) birikimini kontrol etmek yetkisidir; siyasal güçle ekonomik gücün ilişkisidir; nihayet, eğitimin ve insanların yetişmesinin nasıl organize edildiğidir.

Dolayısıyla, toplumu daha iyiye götürmek amacıyla onu kalıcı biçimde değiştirmek isteniyorsa, çok sayıda aracı (yöntemi) harekete geçirmek gerekir..."[79]

Alman Sosyal Demokrat Partisi, Brandt'ın bu yaklaşımı paralelindeki 1959 tarihli Godesberg Programı'nda, ünlü "... mümkün olduğu kadar piyasa ekonomisi, gerekli olduğu kadar planlama" formülünü de benimsemiş ve bu anlayışa iktidarında sadık kalmıştır.

Sosyal demokrat partilerin programlarından birkaç kısa örnek vermeden önce şunu belirtelim ki, sosyal demokrat iktidarların uygulamasında mülkiyet sorununa Almanlardan farklı yaklaşanlar az değildir. Çeşitli sosyal demokrat iktidarlar, öncelikle bankalar ve kredi sistemini, belirleyici sanayi kesimini, ulaştırma sistemini ve yeraltı kaynağını, bunlardan birkaçını ya da çoğunu sosyalleştirmiştir. Son örneklerde, Fransız Sosyalist Partisi, bütün büyük özel bankaları, demir-çelik alanının dev şirketini, ileri teknoloji kullanan çokuluslu bâzı kuruluşları ve savaş sanayiinin güçlü bâzı şirketlerini millileştirmiştir.

İspanyol Sosyalist İşçi Partisi, "sosyalizmin değil, demokrasinin programı" olarak nitelediği günümüz iktidarında, elektrik şebekesini ve (mecbur kaldığı için) bir büyük banka –bankerlik– sanayi grubunu sosyalleştirmiştir.

Gene günümüzün İsveç Sosyal Demokrat iktidarı, ülkede şiddetli tartışmalara, gösterilere yol açan "Meidner Yasasını" çıkartmıştır: Sermaye gelirinden alınacak ek vergilerden oluşmuş bir fon aracılığıyla, özel şirket hisselerinin işçi konfederasyonunca satın alınmasını bu yasa bir sistem olarak getirmektedir. İsveç işverenlerine göre, bu yasa nedeniyle büyük şirketlerin çoğu yakın bir gelecekte işçi konfederasyonunun kontrolüne girecektir.

2. Sosyal Demokrat Programlar ve Mülkiyet

Solun oluşumunda, belirlenmesinde ve farklılaşmasında en önemli etken olan "üretim araçlarının mülkiyeti" sorununa, üç sosyal demokrat nitelikli partilerin programlarında nasıl bakıldığını, örnek olarak ve özetle vermek istiyoruz: İsveç Sosyal Demokrat Partisi, Avusturya Sosyal Demokrat Partisi ve Fransız Sosyalist Partisi.

a) "Sosyal mülkiyet" konusuna kendi programında en köşeli tanımlar ve amaçlarla yaklaşan sosyal demokrat nitelikli bir parti, Fransız Sosyalist Partisi'dir. Fransız sosyalistleri, genellikle, kendilerini her zaman "İskandinav" modelinin daha solunda nitelemişlerdir. En azından program sözcükleri açısından farklı bir durum söz konusudur ama Fransızların bu iddiası sosyal demokrasiye ilişkin araştırmalarda ihtiyatla karşılanır. Nedeni, Fransız Sosyalist Partisi'nin, işçi sendikalarıyla organik bütünlük içinde olmayışıdır; Fransız radikalizminin sınıfsal ve düşünsel özelliklerini bir gelenek olarak bünyesinde taşımasıdır. Bununla beraber, son yıllarda iktidara gelen sosyal demokrat partiler arasında en geniş "millileştirme programı," Mitterrand'ın partisine aittir. Daha önce sözünü ettiğimiz bu sosyalleştirme, –yaklaşık rakamlarla– Fransız sanayiindeki devlet payını yüzde 12'den yüzde 20'ye, kredi sektöründeki aynı payı yüzde 60'tan yüzde 85'e çıkarmıştır. (Özellikle sanayiye ilişkin oranların hesaplaması zor olduğundan, değişik kaynaklar değişik rakamlar verebilmektedir.)

Fransız Sosyalist Partisi'nin temel ilkelerini belirleyip açıklayan 4 Mayıs 1969 Alfortville Kongresi bildirgesinde, üretim araçlarının mülkiyeti sorununa değişik yerlerde şöyle değiniliyor:[80]

"... Sosyalist Partisi, insanın özgürleşmesinin sadece bâzı siyasal ve sosyal hakların biçimsel olarak tanınmasına değil, bu hakların tam kullanılmasına imkân veren ekonomik koşulların gerçekleşmesine bağlı olduğu inancındadır. Tutarlı demokratlar olmaları nedeniyle, sosyalistler,

gerçek bir demokrasinin kapitalist toplumda var olamayacağı düşüncesindedirler.

Sosyalizmin kendine hedef aldığı, ortak (toplumsal) yarardır; özel kâr değildir. Bunun vazgeçilmez temeli yatırım, üretim ve para dolaşımı araçlarının tedricen (zaman içinde, yavaş yavaş) sosyalleştirilmesidir. Ekonomik demokrasi, sosyalizmin belirleyici niteliğidir.

... Sosyalist parti (fikir ve el) işçilerini, çoğunlukta olduklarının bilincine çağırır; dolayısıyla, elde bulundurulması, son tahlilde iktidarın asıl temeli olan üretim araçlarını topluma geri vererek, sömürüyü, dolayısıyla sınıf farklılığını, demokratik olarak sona erdirebileceklerini (işçilere) hatırlatır. (...) (Sosyalist Parti'nin) önerdiği, kapitalist mülkiyet biçiminin yerini tedrici olarak (üretim araçlarındaki) sosyal mülkiyet biçiminin alması ve işçilerin bu sosyal mülkiyetin yönetimine kendilerini hazırlamalarıdır. (...)

Sosyalist değişim, kapitalizmin sonuçlarını düzeltici reformların sonucu ve doğal ürünü olamaz. Söz konusu olan, bir sistemi kollamak değil, onun yerine bir başkasını getirmektir."

Bu kısa alıntılar bile, Fransız Sosyalist Partisi'nin, uygulamada ve genel politikalarında değilse bile, teorik dilinde "farklı" baktığını, göstermektedir. İsveç sosyal demokrasisinin, Avusturya Sosyalist Partisi'nin ve Brandt'ın tersine, Fransa'nın sosyal demokrat nitelikli solu, "iktidarın (gücün) temeli olarak üretim araçlarının mülkiyetini" görmektedir. Açıkça ortaya konan amaç, üretim araçlarının –tedrici ve demokratik olarak– "sosyalleşmesidir."

b) Avusturya Sosyalist Partisi'nin programında[81] "sosyalistlerin bütün dünyada insanlık ve sosyal demokrasi için mücadele verdiği" belirtildikten sonra, mülkiyete ilişkin sorunlara değişik yerlerde şu ifadelerle değinilmektedir:

"Özel ve devlet kapitalizminin ve siyasal despotluğun baskısına ve sömürüsüne karşı mücadele etmekteyiz. Kapitalist kârlılığın bencilliğinin yerine, ekonomik faaliyeti topluma bilinçli bir hizmet olarak gören bir yaklaşım getirmek istiyoruz."

"Sosyalistler, ancak karar almanın (karar alma yetkisinin ve karar merkezine egemenliğin) koşulları temelden değişirse, sosyal demokrasideki temel hakların (...) ve amaçların (...) gerçekleşeceğine inanır."[*10]

"Sosyalistler, kişisel gelişmeyi, sorumluluğun paylaşımını ve sosyal hedeflere varılmasını mümkün kılmak amacıyla, karar verme yetkisinin ve mülkiyetin koşullarının değişmesini isterler. Özellikle temel sanayi ve

büyük bankaların millileştirilmesiyle (oluşmuş) güçlü bir kamu sektörünün, ekonomik bağımsızlığa ve tam istihdama ne kadar yaygın bir katkı sağladığı, her ülkeden çok Avusturya tarafından ortaya konmuştur. Bununla beraber, mülkiyet ilişkilerindeki bir değişim, demokratik sosyalizm doğrultusundaki bir değişimi tek başına yaratamaz."

"Devlet sektörünün görevi, özellikle toplumun güçsüz kesitlerinin hayat düzeyinin yükselmesini garanti etmek ve piyasa mekanizmalarının olumsuz sonuçlarıyla mücadele etmektir."

Avusturya'nın sosyal demokrat nitelikli Sosyalist Partisi'nin programında, "sosyalleştirme"den sadece temel sanayi ve büyük bankalar çevresinde söz edilmiştir. Dikkat edilirse, üretim araçlarının sosyalleşmesi, ilkeli ve kapsayıcı bir araç olmadığı gibi, sosyalistlerin, "karar verme yetkisinin el değişimini" bu sosyalleşmeye bağımlı görmediği de, dolaylı şekilde anlaşılmaktadır. Yani "mülkiyetin sahipliği" ile "ekonomik-siyasal kararlara egemen olmanın" birbirinden ayrılabilirliği, bir temel anlayış olarak bu programdan yansımaktadır.

c) 1959 tarihli Bad Godesberg Kongresi'ndeki değişiklikten sonra, Alman Sosyal Demokratlarının parti programı, mülkiyet araçlarına ve ekonomiye şöyle yaklaşmıştır:[82]

"... Çağdaş devlet, vergileme, bütçe, kredi, para politikaları ve kararlarıyla, ekonomik yaşamı sürekli olarak etkiler. (...) Devlet, ekonomik gelişme içindeki bu sorumluluklarından vazgeçemez. Uzun vadeli bir istikrar politikasından sorumludur ve esasta, ekonomiye dolaylı müdahale yöntemleriyle kendini sınırlamalıdır. Tüketimin özgür tercihi ve çalışma yerinin özgür tercihi belirleyici temeller olduğu gibi, özgür rekabet ve (özel) girişimcilerin özgür hareketi de sosyal demokrat ekonomi politikasının önemli unsurlarıdır. (...) Bununla beraber, piyasaların bireylerce ya da gruplarca egemenlik altına alındığı durumlarda, ekonominin özgürlüğünü korumak için çeşitli önlemler almanın gereği vardır. Mümkün olduğu her ölçüde rekabet, zorunlu olduğu kadar planlama..."[83]

Başka bir deyişle, Alman sosyal demokrasisinin programında, piyasa ekonomisi kuraldır; planlama, daha doğrusu devlet müdahalesi, istisna. Bu müdahale, kapitalizmin eksikliklerini, çarpıklıklarını gidermek için ve ekonominin genel dengelerini, hattâ özgür rekabetini sağlamak için öngörülmüştür.

d) İsveç Sosyal Demokrat Partisi'nin programında mülkiyet sorununa yaklaşım açık ve seçiktir. Bernstein'ın 19. yüzyıl sosyal demokratlarına verdiği öğüdü, yani "... ne ise öyle görünmesi, nasıl görünüyorsa öyle olması" öğüdünü programında da tutmuş az sayıda sosyal demokrat nitelikli partiden biridir. Bu özelliği, programının dikkatle kullanılmış sözcüklerinde ve ifadelerinde yansımaktadır.[84]

"... Toplumun sosyalist yorumunun özgürlük, eşitlik, demokrasi ve dayanışma amacını yansıttığı" belirtilen program, temel meseleyi, "üretime ve paylaşılmasına karar verme hakkının bütün topluma ait olması" şeklinde tanımlamaktadır.

"Toplumu değiştirmenin" amacı budur.

"Mülkiyet sahipliğinin insanlara hükmetme imkânı sağladığı bir düzene ve ekonomik gücün az sayıda elde toplanmasına, sosyal demokrasi karşıdır."

"Demokratik sosyalizmin amacı, tek yönlü ve kendiyle sınırlı kâr düşüncesinin etkilemediği bir ekonomik düzen kurmaktır. Demokratik sosyalizmden temellenmiş barışçı sosyal gelişmenin insanlığı kurtaracak tek yol olduğu şeklindeki sosyal demokrat inanışı, işçi hareketinin kazanımları doğrulamıştır."[*11]

"(Sosyal demokrasinin) ekonomi politikasını gerçekleştirmek için, (değişik mülkiyet özelliklerindeki) farklı ekonomik faaliyet biçimleri toplumun liderliği altında koordine edilmelidir; ekonominin güç merkezleri, demokratik kontrole bağımlı olmalıdır."

Doğal kaynaklar ve kredi kurumları kamu mülkiyetine geçmeli, ya da, toplu yararların korunmasının gerekli kıldığı tüm ölçülerde kanunun kontrolünde olmalıdır.

"Sermaye kaynakları, kamu kontrolü altında kullanılmalıdır."

"Enerji sağlamanın güvenliği açısından gerekli olan tüm ölçüde, enerji üretiminin ve dağıtımının mülkiyeti topluma ait olacaktır."

İsveç Sosyal Demokrat Partisi'nin programı, "mülkiyet" açısından tek cümleyle özetlenebilecek şu özelliği taşıyor: Üretim araçlarının mülkiyeti ile yönetim ve karar yetkisinin birbirinden ayrılabilir olduğu inancı. Bu varsayımdan hareketle, İsveç Sosyal Demokratları, her önemli ekonomik kararın toplumun ortak yararı açısından kamu tarafından denetlenmesini, yönlenmesini öngörmekte ve bunun üretim araçlarının özel mülkiyetine rağmen mümkün olduğuna inanmaktadır. Ancak bu inancın kanıtlanmadığı,

yeterli olamadığı durumlarda, sosyalleştirmeyi bir istisna olarak kabul etmektedir.

Sanırız, sosyal demokrat nitelikli partilerin kendi aralarındaki farklılaşma bu anlayış çerçevesinde oluşmaktadır: Partisine göre, mülkiyet-yönetim bütünlüğü daha bölünmez ya da daha bölünebilir görülmektedir. Bu bölünmenin mümkün olamayacağı alanları, kimi parti bir diğerinden daha geniş ya da sınırlı yorumlamaktadır.

Şimdi bütün bunları, sosyal demokrat partilerin programından çok gerçeğini ve uygulamasını dikkate alarak, bir genel ekonomik yaklaşımın özelliklerinde toplamaya çalışalım.

IV

Sosyal Demokrasinin Ekonomi Politikası

Sosyal demokrat nitelikli bütün partilerin (Fransız Sosyalist Partisi, İngiliz İşçi Partisi, Alman Sosyal Demokrat Partisi, İsveç Sosyal Demokrat Partisi, İspanyol Sosyalist İşçi Partisi, vb. – hattâ bir ölçüde 1972 sonrasının Cumhuriyet Halk Partisi) kendi aralarındaki tüm farklılaşmalara rağmen ortaklaşa benimsediği ve imzaladığı "Sosyalist Enternasyonal" bildirgesinde, sosyal demokrasinin ekonomi politikası şu çerçevede tanımlanıyor: Toplumun ortak çıkarlarının özel çıkarlardan önde geldiği bir ekonomik düzeni kurmanın zorunluluğu, hedef olarak öngörülüyor. Bu hedefe ulaşmak için tam istihdamın, üretimi geliştirmenin, genel refah düzeyini ve sosyal güvenliği artırmanın, geliri ve mülkiyeti eşitlikli paylaştırmanın gereğine işaret ediliyor. Ortak Program'da, planlama öneriliyor; millileştirmenin, mümkün olan toplu mülkiyet biçimlerinden sadece biri olduğu belirtildikten sonra, her şeyin, her ülkenin kendi iç yapısına göre belirleneceği kaydediliyor. Nihayet, geniş bir özel sektör kesiminin faaliyetini sürdüreceği açıklanıyor.

Bu genel yaklaşım, sosyal demokrat ekonomi politikasını bir belirleyici çerçevede tanımlamanın zorluğunu göstermekle beraber, bu politikanın bâzı temel niteliklerine de işaret ediyor.

1. "Amaç"

Sosyal demokrat ekonomi politikası, üçlü bir amaca sahiptir: Sınıfsal, ekonomik ve siyasal.

a) Sınıfsal amaç, sosyal demokrat partinin öncelikle temsil iddiasında olduğu kitlenin ve yararlarının açısından ekonomiye yaklaşmak; politikayı, öncelikle bu kitlenin yararları doğrultusunda düzenlemektir. Burada "kritik" tanım, "kitle"nin kim olduğudur; "öncelikli yararın" kapsamı ve sınırıdır. Sosyal demokrasinin daha çok erken tarihlerden başlayarak "işçi sınıfı" tanımını "geniş anlamda" kullandığını belirtmiştik: Sanayi işçisinin yanı sıra fikir işçileri, memurlar, solda yer almaları koşuluyla teknokratlar da bu tanımda görülebilmiştir. Giderek, "halk kesitleri" gibi daha genel bir ifadenin topluluğu da, sosyal demokrat "kitle"ye dahil edilebilmiştir. Halk kesitinde, küçük topraklı köylü, esnaf gibi "küçük-burjuva" unsurlar da bazen öngörülmüştür.

Fransızların programında, "sanayi ve fikir işçileri" öncelikle yer almaktadır. Almanlar, 1959 program değişimiyle, "bütün halkın partisi" tanımını benimsemiştir. İlerde görüleceği gibi, bütün bu partiler öncelikle işçi sınıfının ve sanayi işçisinin partisi olmak özelliğini korumuştur. Bununla beraber, kendi "kitlelerini" tanımlama biçimleri, onların ekonomi politikalarındaki temel etkendir.

Avusturya Sosyalist Partisi'nin programında, "İşçilerin Partisinden, Bütün Çalışan Halkın Partisine" başlıklı bir bölüm vardır. Sosyal demokrasinin sınıfsal öncelikler sıralamasını ve tarih içindeki gelişimini ortaya koyması nedeniyle, bu kısa bölümü aynen nakletmek istiyoruz:

"Sosyalistlerin temel hak ve özgürlükler için verdikleri mücadele, başından beri ‘demokratik bir toplum yapısı' için verilen bir mücadele niteliğindedir. Sosyalist hareketin, desteğini, yalnızca işçi sınıflarından almadığı günümüzde de, bu mücadelenin söz konusu niteliği geçerliliğini hâlâ sürdürmektedir.

Bugün biz, mavi ve beyaz yakalı işçilerin, kamu görevlilerinin, profesyonellerin, aydınların, kültür sektöründe görev alanların, ticaret ve tarımda kendi işinde kendi çalışmasıyla geçimini sağlayanların partisiyiz. Bütün bu grupların özlemleri, beklentileri, ancak, sosyal demokrasi doğrultusunda değişen bir toplumda karşılanabilir.

Başlangıçta, sosyalist hareket esas olarak sanayi işçilerine dayanmaktaydı. (Günümüzdeki) daha yüksek gelir imkânları ve emekçi sınıfın kendi içinde artan farklılaşması, şu gerçeği değiştirmemiştir: Bugün bile, işçi sınıfı, bütün öteki gruplara oranla en yabancılaştırıcı çalışma koşullarına hedeftir ve karar alma sürecinin dışında bırakılmıştır. Özellikle, sayıları sürekli artan beyaz yakalı işçiler günümüzde sosyalist harekete güç katmaktadır. Bunlar, üretim araçlarına sahip değillerdir ve mavi yakalı işçilerle aynı konumdadırlar.

Teknik ve bilim çevrelerinin aydınları gibi, üretimi ve idareyi yönlendirenler de, büyük ölçüde kendi ücretlerine bağımlıdır. Ancak, bâzı imtiyazları ve elitist (seçkinci) düşünce tarzları, onları çalışan halkın geniş kitlelerinden ayrı tutmuştur. Bununla beraber, yükseköğrenim düzeyleri, onların, sosyal adaletsizlikleri ve tarihsel gelişmeleri anlamalarına imkân vermiştir. Bu sezgileri ve sosyal sorumluluk anlayışları, onların çoğunu, işçi hareketinin müttefikleri yapmıştır. Bu insanların teknolojik gelişime ve akılcı üretime olan ilgileri, çalışma koşullarını düzeltmek ve gerçek refahı artırmak şeklindeki sosyalist amaçla çakışmaktadır.

Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin sahipleri, gelirlerini sermayenin gücünden çok, kendi fiziksel ve entelektüel çalışmalarından sağlarlar. Ekonomideki büyüyen merkezileşme (tekelleşme) sonucunda, kendi işinde kendisi çalışarak ticaret yapan çok sayıdaki insan, işlerini kapatarak ya da büyük şirketlere katarak, bağımsızlıklarını yitirmek zorunda kalmışlardır. Bu durum, ürünlerin ve hizmetlerin bâzı toplum kesitlerine akışını aksatmıştır.

Tarımdaki değişim, büyük ve küçük çiftçiler arasındaki bölünmeyi derinleştirmiştir. Kötü organizasyon, uluslararası rekabetin baskısı ve tarım kooperatiflerindeki güç dağılımı, özellikle küçük çiftçiye zarar vermiştir. Geçimini sadece tarımdan sağlamak imkânından artık yoksun kalmış çok sayıda küçük çiftçi, sınai üretimde de bir yer bulmaya zorlanmıştır. Bu yarı çiftçiler, iki yönlü bir ağırlığı üstlenmek durumunda kalmıştır: Yeterli teknik araçlardan yoksun bulunmaları, tarıma verdikleri emeğin süresini –özellikle tarımdaki kadınlar açısından– artırmış; yarı-işçi olarak da, genellikle düşük ücretli ya da evlerinin uzağındaki işlerle yetinmişlerdir..." [85]

Avusturya Sosyalist Partisi'nin bu sınıf tahlili ya da öncelikler sıralaması, tabii ki Avusturya toplumunun yapısıyla, özgül deneyimi ve sorunlarıyla bağlantılıdır. Başlangıç noktasında bir sınıfsal yaklaşımdan harekete geçmenin; sınıfsal desteği, müttefiki giderek yaymanın; sınıfsal öncelik sıralamasını göz ardı etmeksizin, toplumun bütününe ya da bütüne yakın bölümüne seslenmek çabasının izleri, söz konusu ilkelerde sezilmektedir. Avusturya Sosyalist Partisi'nin bu yaklaşımının, öteki sosyal demokrat programlarda açıkça belirtilmiş olsa da olmasa da ve şu veya da bu ölçüde bütün sosyal demokrat nitelikli partiler için geçerli olduğu söylenebilir.

Sosyal demokrat ekonomi politikasının temelinde, açık seçik bir sınıfsal tercih sıralaması söz konusudur; sosyal demokrasiyi, çoğulcu liberalizmden ayırt eden belirleyici farklardan biridir bu. Liberallerin, toplumu bir bütün gören, "toplumun bütünü adına" çözüm öneren, nihayet, çoğulculuğu insanlar ve düşünceleri arasında yorumlayan görüşü karşısında, sosyal demokrasi sınıfsal tahlille, sınıfsal önceliklerle, sınıfsal çoğulculuk anlayışıyla konuya eğilmektedir.

Sosyal demokrasinin ekonomi politikası, dolayısıyla, sınıf gerçeğinden hareket etmiştir. "Kendi" kitlesinin ve bu kitle içindeki sıralamanın önceliklerini getirmiştir. Sınıfsal yararları, "güvenlikte", "dayanışmada",

"sosyal adalette" öngörmüştür. Amaç, bu sınıfsal tercihin, bu sınıfsal yararların uzantısı olan bir ekonomik yapıdır.

b) Sosyal demokrat ekonomi politikaların ikinci ortak amacı, "büyüme ve sanayileşme"dir. Bu amaç, sınıfsal öncelik tercihinin doğal yansıması olan somut gerçeklerin ürünüdür:

• Sosyal demokrasinin dünyası, sanayidir. Sol, sanayide vardır; kaynağı da, gücü de, ideali de sanayidedir. Bir ideoloji olarak, bir sınıf olarak, sanayi ile doğmuş ve onunla gelişmiştir. Her yeni fabrika, sosyal demokrasi adına kazanılmış bir mevzidir. Her tüten fabrika bacası, sosyal demokrat bir çekirdeğin varlık belgesidir.

Sanayi, sol'un "ideal" dünyasının, değer yargılarının, insan ve ahlâk anlayışının doğal çevresidir. Dayanışma, eşitlik, güvenlik, "toplu olarak paylaşılan güzellikler ve sorunlar", "kültürün, sanatın imtiyaz olmaktan çıkması," bir sanayi ortamının mümkün kıldığı, güçlendirdiği özelliklerdir.

Sol'un sınıfsal, siyasal, ideolojik kaynağı olan sanayiyi ve sanayileşmeyi sosyal demokrasinin ekonomik programının ilk maddesi yapması, onun anlaşılır tercihidir:

• Sosyal demokrasinin tarihsel iddiası "iş"tir. İstisnasız bütün sosyal demokrat partiler, çalışmayı bir "hak" olarak nitelemiştir; yeni iş alanları açmak iddiasıyla hükümet olmuş ve çoğu durumda, bu iddiayı gerçekleştirmiştir.

Sanayinin "iş" yaratması bir yana, sosyal demokratlar, Keynesçi yöntemlerle, "işin sanayiyi yaratmasını" da bir dönemde ve bir ölçüde başarmışlardır: "Talebin" yaygınlaşmasını, "arz"ın –üretimin– artışında bir etken olarak kullanmışlardır.

• Sosyal demokrasinin bir başka tarihsel iddiası, "sosyal adalet"tir; "gelir paylaşımının yaygınlaşması"dır.

Sanayi, yeni iş yaratmak özelliğiyle, paylaşım sürecine yeni insanları eklemek önceliğine sahiptir. Öte yandan, yarattığı paylaşım biçimi nedeniyle –işçi, ücret, sözleşme, sendikal etki, vb.– sanayi, özündeki sermaye-emek eşitsizliğine rağmen, yaratılmış değerin göreceli (izafi) olarak en yaygın kitleye dağıldığı ekonomik faaliyet alanıdır. Başka bir deyişle, özellikle sosyal demokrasinin etkinliğindeki bir sanayileşme, milli gelirin daha çok sayıda insan tarafından paylaşımında önemli bir işlev taşımaktadır.

c) Sosyal demokrat ekonomi politikasını biçimlendiren üçüncü etkenden (sınıfsal tercih ve ekonomik tercih-sanayileşme/büyüme) sonra siyasal

tercihtir. Yani, demokrasi tercihidir.

Sosyal demokrat anlamdaki demokrasi tercihi, üretim araçlarındaki özel mülkiyetin –yani, sermaye sınıfının maddi temelinin, varoluş nedeninin– "zaman içinde", "devrime başvurulmaksızın" "barışçı/demokratik yöntemlerle" ortadan kaldırılmasını 1900'lerin ilk yıllarında öngörmüştü. Daha önce işaret ettiğimiz gibi, bu yaklaşımla, sosyal demokratların sahip çıktığı çoğulcu demokrasi-çoğulcu toplum anlayışı arasında bir çelişki söz konusudur. Çünkü, hem "çoğulcu" olmak hem de çoğulculuğun iki temel unsurundan birini (sermaye sınıfını) tümüyle maddi dayanağından, varoluş nedeninden yoksun bırakacağını açıklamak, birinden birinde doğru söylememektir.

Sosyal demokrasinin ekonomi politikası, giderek, kendi siyasal tercihinin doğrultusuna girmiştir. Yani, en yaygın bir millileştirmeyi programında öneren ya da mümkün kılan sosyal demokrat partiler (Fransız Sosyalist Partisi, İspanyol Sosyalist İşçi Partisi, İngiliz İşçi Partisi, vb.) bile, siyasal tezlerinde ve uygulamalarında, sınıfsal çoğulculuğu ve sınıfsal demokrasiyi tehlikeye düşürecek uygulamaların hattâ iddiaların uzağında durmuşlardır. Demokrasi tercihinin sosyal demokrat ekonomi politikasını yönelttiği bu özelliklere, "çağdaş ekonomilerde egemenliği tek başına mülkiyetin belirlemediği" yolundaki tezler ve gözlemler yardımcı olmuştur. Sonuçta, İngiliz Sosyalisti Francis Castles'in bir yazısında belirttiği gibi, tüm üretim araçlarının millileştirilmesi bâzı programlardaki yerini "bir sürekli vaat olarak" ve –bir folklorik özellik gibi– korumuştur.[86]

2. Ekonomi Politikasının Yöntemi

Sosyal demokrasinin ekonomi politikası, sözünü ettiğimiz sınıfsal, ekonomik ve siyasal üç temel tercihin (işçi sınıfı ve emek/sanayileşme ve büyüme/demokrasi) bir bütünüdür. Bu üç tercih, uyuştukları noktalarda birbirini güçlendirmiştir; çeliştikleri yerlerde uzlaşmacı sentezler yaratmıştır. Örneğin, işçi sınıfının tüketimin yaygınlaşmasındaki yararı ile sanayileşmenin talep ihtiyacı birbirini destekliyorsa, (Keynesçi model), sınıfsal etkenle ekonomik etken birbirini bu noktada bütünlemiştir. Yok, sosyal demokrasinin sınıfsal egemenliği açısından baktığı millileştirme (sınıfsal tercih) onun demokrasi inancıyla (siyasal tercih) bir noktada çelişmekteyse; ya da milli gelirden çalışanların aldığı ücret payının boyutu ile sanayileşmenin gerektirdiği sermaye birikimi birbiriyle bir noktada ters düşüyorsa, ya da millileştirmenin (sınıfsal tercih) genişliği, ekonomik

büyümeyi (ekonomik tercih) tehlikeye sokacaksa, o zaman, tercihler arasında uzlaşmacı dengeler, karşılıklı getirilecek sınırlar söz konusudur.

Sosyal demokrat ekonomi politikasının genel yaklaşımı, sınıfsal, ekonomik ve siyasal tercihin çelişkilerinden ve uyumlarından kaynaklanmış bir sentezdir: Öyle bir ekonomi politikası gerekmektedir ki, bu politika, hem "emekçi sınıfların özgül yararlarını cevaplasın," hem "sanayileşme ve büyümeyi hızlandırsın," hem de, "çoğulcu siyasal ve sınıfsal yapının çoğulcu ekonomik temellerini ortadan kaldırmasın..."

Sosyal demokrasi her düzeyde bir sentezler ve dengeler sistemidir. Bu nedenle, Keynesçi yaklaşımın sosyal adalet ile sanayileşmeyi birleştirebilen formüllerinin sol yorumunu benimsemekte zorluk çekmemiştir...

3. Ekonomi Politikasının Mantığı

Bu çalışmamızın daha ilk sayfasından başlayarak, "sosyal demokrasinin karmaşık yapısından", "ülkeden ülkeye farklılaşan uygulamasından", "köşeli tanımlara sığmayacağından" söz ettik. Bütün bunlardan sonra, şimdi "sosyal demokrat ekonomi politikasını" belirlemek, fazla iddialı olacaktır. Bu nedenle, söz konusu politikanın sadece "ortak mantığını" özetlemek istiyoruz:

a) Sahipliliği: Bütün sosyal demokrat ekonomi politikaları, mutlaka bir sınıfsal yaklaşımın ve sınıfsal tercih önceliklerinin sonucudur. En ılımlı örneğinde bile, sosyal demokrasinin ekonomi politikası bu noktadan hareket eder; ekonomik programını bu tercihler açısından düzenler.

b) Hedefleri: Sosyal demokrat ekonomi politikasının öncelikli sorunu, temsilcisi olduğu kitlenin iş, eğitim, sağlık gibi temel konulardaki güvenliğidir. Sosyal demokrat ekonomi politikasının ana hedefleri toplumsal güvenlik ve dayanışmadır; gelir dağılımının adaletsizliğinin azalması, toplu tüketimin yaygınlığı, fırsat eşitliğidir. Daha önce değindiğimiz gibi, sanayileşme ve ekonomik büyüme ile söz konusu amaçlar yakından bağlantılıdır.

c) Mülkiyet: Sosyal demokrasinin çıkış noktasında, hedeflere giden yolun üretim araçlarının –hattâ tüm üretim araçlarının– sosyalleşmesinden geçtiği inancı vardır. Başlangıçtaki bu ortak yaklaşım –demokrasi çerçevesinde ve tedrici biçimde öngörülmüş olmakla beraber– sosyal demokrat ekonomi politikasının belirleyici niteliğidir. Ne var ki bu belirleyicilik hep teoride kalmış ve sosyal demokrat iktidarlar, yaygın sosyalleştirmenin uzağında durmuştur.

Sosyal demokrasinin süreç içinde bu "araç"tan uzaklaşması, son tahlilde, sosyal demokrat ekonomi politikasına günümüzdeki özelliklerini kazandırmıştır. Söz konusu partilerin sosyalleştirme düşüncesinden giderek uzaklaşması, somut bâzı nedenlere dayanmıştır:

• Bu üretim araçlarının tümüyle ya da çok büyük bölümüyle sosyalleşmesi, bir temel işlevinden ötürü öngörülmüştü: Egemenliğin el değiştirmesi işlevi. Bunun dayandığı varsayım, egemenliğin tümüyle mülkiyetten kaynaklandığıdır.

Sosyal demokrasinin gelişme sürecinde, giderek, egemenliğin tek başına mülkiyete indirgenemeyeceği; çağdaş ekonomik yapılanmada mülkiyetin tek başına belirleyici olmaktan uzaklaştığı düşüncesi gelişmiştir. Buna göre, mülkiyet ile yönetme gücü (iktidar, egemenlik) arasındaki bağ zayıflamakta, bir kaçınılmazlık ilişkisinden uzaklaşmaktadır.

• Bu yaklaşımın mantık zinciri, düşünceyi şu noktaya götürmektedir: Üretim araçları mülkiyeti, egemenliğin belirleyicisi olmaktan uzaklaştığına göre, işçi hareketi adına toplumda egemen güç olup toplumu işçi hareketinin öncelikleriyle yönetmek, üretim araçlarının sosyal mülkiyetine kesin kural gibi başvurmaksızın da mümkündür.

• Sosyalleştirme kavramının çevresinde sosyal demokrat partilerin yaşadığı bu değişim sonucunda "mülkiyet" ile "yönetme" olguları birbirinden büyük ölçüde ayrılmıştır. Böylece, çoğu programdaki bir numaralı madde olan "üretim araçlarının ortak mülkiyeti" ilkesi, pratikte ve işlevselliğinde hayli yumuşatılmıştır. Bir bakıma, "kıymet-i harbiyesinden" kaybetmiştir. Gerçekten, sınıfsal iktidarın değişimi için üretim araçlarının el değiştirmesi gerekli değil ise, o zaman, mülkiyet konusu, bir ekonomi tekniği düzeyine indirilmiş olmaktadır: İktidara gelen sosyal demokrasi, egemenlik araçlarının çoğuna, –kredi, para politikaları, yatırım kararları, paylaşım modelleri– zaten sahiptir. Üretim araçlarından, ekonomik büyüme açısından sosyalleşmesinde yarar olan varsa ya da, söz konusu sosyal demokrasinin egemenliğini pekiştirecek olan varsa ve gerekiyorsa, sosyalleştirilecektir. Yoksa, sosyalizasyona gerek kalmaksızın egemenlik sürecektir.

• Bu yaklaşım çerçevesinde, sosyalleştirme, bir "kural" olmaktan, işçi hareketi iktidarının olmazsa olmaz koşulu olmaktan çıkmaktadır. Ekonomik kaygılarla ya da egemenliğin kullanımını kolaylaştırması açısından, gerekli durumda başvurulabilecek bir "istisna" olmaktadır.

Pratikten örnek verilirse, sosyal demokratlar demir-çelik sanayiini kendi ekonomik programlarına kolay uygulayabilmek açısından sosyalleştirecek; kendi kurumlarını ya da stratejik bir sektördeki yabancı sermayeyi, sosyal demokratlar kendi egemenliklerini artırmak için sosyalleştirecek; buna karşılık, bir otomotiv sektörünü sırf mülkiyet el değiştirsin diye sosyalleştirmeyecektir. Çünkü, mülkiyet, kural olarak egemenliğin vazgeçilmez önkoşulu diye görülmemiştir.

Sosyal demokrasinin ekonomi politikası, böylece, piyasa ekonomisinin işlerliğini ve özel üretim araçlarının devamlılığını ilke olarak reddetmeyen bir çerçeve benimsemiştir. Kendi kitlesinin yararları ve egemenliği için, devletin ekonomiye müdahale imkânlarının yeterli olduğuna inanmıştır. Ancak bunların yetmediği noktalarda sosyalleştirmenin gerekliliğini düşünmüştür. Sosyal demokrasi, kendi "mülkiyetin el değiştirmesi" pratiğini, mülkiyet rejimini tümüyle değiştirmenin uzağındaki devrimsiz bir çerçevede öngörmüştür.

d) Araçlar: Sosyal demokrat iktidarın ekonomiyi yönlendirmesinde yaygın "sosyalleştirmeye ihtiyaç duyurmadığı" varsayılan etkinlikler, devletin ekonomiye müdahale araçlarıdır.

Sosyal demokrasinin ekonomi politikasında, devletin (a) kredi mekanizmalarını; (b) bütçeyi; (c) vergi düzenlemelerini; (d) parayı; (e) yatırım kararlarını; (f) dış ticareti yönlendirme ve denetleme imkânı, belirleyici araçlardır. Sosyal demokrat bir iktidarın, bu araçları öncelikle kendi kitlesinin yararına kullanabileceği, gereğinde sosyalleşmeye başvuracağı, böylece, ekonomiye egemen olacağı varsayılmıştır. Bütün bunlar, yönlendirici bir planlama ile bütünlenmiştir.

Sosyal demokrasinin iktidar uygulamalarında, söz konusu araçların etkin kullanım örnekleri vardır. Devlet bütçesinin milli gelir içindeki payının –sermayenin ciddi vergilenmesiyle– yüksekliği, bu iktidarın ortak özelliğidir. Bütçe içindeki sosyal harcamalar, eğitim, sağlık, işsizlik sigortası, aile yardımları ve benzerleri, toplu tüketim uygulamaları, sosyal demokratların özelliği olmuştur. Vergi politikaları eşitsizlikleri azaltmanın ve refahı yaygınlaştırmanın doğrultusunda kullanılmıştır.

e) Sonuç: Sosyal demokrasinin ekonomi politikası, "ikili" bir yapı öngörmüştür. Ekonominin piyasa düzeyindeki ilişkilerinde liberal bir anlayış ağır basmıştır. Ekonominin büyük dengelerinde ve yönlendirici kararlarında ise, Keynes'in sol yorumdan kaynaklanmış refah devleti ve onun müdahaleci anlayışı egemendir. Aynı "ikili" özellik, üretim-paylaşım

sürecinde geçerlidir: Sosyal demokrasi, üretim aşamasında ekonomiye müdahalesini sınırlı tutmaktadır; yeniden üretimin (yatırım) koşullarını ve yaratılmış değerin paylaşım modelini ise, kendi öncelikleri doğrultusundaki müdahalelerle ve bir ölçüde biçimlemektedir.

Bir zamanlar, Kautsky'nin "sosyalizm üretimde olur" tezlerine, "tüketimde sosyalizme" öncelik tanımanın savunusuyla cevap veren Bernstein, öngördüğü sosyal demokrat ekonomi modelinin bu özelliğinde yanılmamıştı. "Sosyal demokrat parti" modelinde ise, tarih, Kautsky'yi haklı çıkaracaktır...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL SINIF

İki temel tercihten hareketle sosyal demokrasinin açıklamasını yapmaya çalıştık: "Demokrasi" tercihi ile "burjuvazinin etkinliğindeki üretim ve piyasa mekanizmalarında ekonomiyi kitleler doğrultusunda yönlendirmek" savıyla özetlenen "ekonomi" tercihi.

Dikkat edilirse, her iki tercih de birer "şartlı" uzlaşma özelliğindedir: Demokrasi, karşıt sınıfların bir arada yaşamasını öngörmektedir. İktidarın her düzeyde ve değişebilen güç dengeleri oranında paylaşılmasına dönüktür. Bu yaklaşımın doğal uzantısı, siyasal çoğulculuğun var olması için gereken bir çoğulculuğa ekonominin de sahip olmasıdır. Yani, siyasetteki varlığı garanti edilen karşıt sınıfı, kendi maddi temellerinden yoksun bırakmamaktır. Uzlaşma, böylece, piyasa ekonomisinin reddedilmemesini de kapsamaktadır.

Kâğıt üzerinde kolayca sıralanan bu "uzlaşma"nın, kardeş kardeşe bir paylaşımı akla getirmemesi gerekir: Dengeleri ve koşulları hayatın kendisi gibi her an değişebilir olan bu uzlaşmalar dizisinin her birinde, her gün sayısız mücadeleler verilmektedir.

I

Mantık Zincirinin Temel Halkası

Sosyal demokrasinin, mücadeleler-uzlaşmalar dizisinden oluşan mantık zincirinin bir anlam taşıması, "kimlik sorunuyla" ilgilidir:

Sosyal demokrasinin mücadelesinde bir güç olabilmesi de, yaptığı uzlaşmaların etkinlik ve geçerlilik taşıması da, sosyal demokrasinin bir "taraf" olarak kimliğine ve kimleri hangi yetkiyle temsil ettiğine bağlıdır

Bu kimlik ve temsilcilik eğer kalkışılan mücadelenin ve girişilen uzlaşmanın nitelikleriyle uyumsuzsa, o zaman, ortada ne bir mantık ne de sosyal demokrasi kalacaktır. O zaman, "uzlaşma" bir oportünizme dönüşecektir.

Konuya, daha yakından bakmaya çalışalım:

1. Demokrasi Açısından

Sosyal demokrasinin oluşumundaki stratejik tercihin demokrasi olduğunu, işçi hareketinin bir bölümünce alınan bu kararın –ve bu uzlaşmanın– tarihsel önem taşıdığını belirtmiştik.

Ne var ki, söz konusu tercihin pratik sonuçlar yaratması sürekliliği ve etkinliği bulunabilmesi için, bu kararı alanın ve benimseyenin kimliği önemlidir.

a) Sosyal demokrasinin "demokrasi" tercihi sınıfsal niteliği belirsiz bir "halk" topluluğunun, köylülüğün ya da esnafın adına yapılmış olsa, bir stratejik anlam taşımayacağı açıktır. Böyle bir durumda, demokrasinin ne özü değişecektir, ne de sosyal mücadeleyi barışçı çerçeveye kavuşturmak gibi bir işlevi olabilecektir. Demokrasi gene eski tarz bir demokrasi olacak, sosyal mücadeleler gene demokrasinin ve barışçı çerçevenin dışında, şiddet özellikleriyle gelişebilecektir.

Demokrasi tercihini stratejik ve tarihsel yapan, onun sınıfsal niteliğidir: İşçi hareketi adına verilmiş bir karar olmasıdır.

b) Demokrasi tercihinin işçi hareketi adına yapılmış olması, tercihin geçerliliği, etkinliği açısından tek başına yeterli değildir.

İşçilerin oluşturduğu, küçük ve güçsüz bir partinin demokrasi tercihiyle sosyal demokrasinin yollarının açılması düşünülemez. Böyle bir kararla da şiddetin bir yöntem olarak dışlanması gerçekleşmez; burjuvaziyi şiddete başvurmak eğilimlerinden caydırabilecek bir güçlü engel oluşmaz; demokrasiye yeni bir anlam kazandırılmaz.

Bu amaçlara ulaşılması için, tercihini yapan partinin, kendi sınıfsal özelliği doğrultusunda yaygın ve örgütlü bir temele dayanması, ondan güç alıp onu temsil etmesi, kendi kararını ona benimsetmesi gerekir.

2. Ekonomi Açısından

Sosyal demokrat ekonomi mantığını aynı açıdan ele aldığımızda, sonuç değişmemektedir: Sosyal demokrasinin ekonomik iddiası, doğrudan doğruya iddia sahibinin kimliğiyle, temsil gücüyle, etkinliğiyle bağlantılıdır:

Sosyal demokrasinin genel çerçevesi, malûm, üretim araçlarının büyük çoğunluğunca özel mülkiyette kaldığı ve piyasa kurallarının geçerlilikte olduğu bir ortamda, sosyal demokrat iktidarın, elindeki yönetim mekanizmalarını kullanarak ekonomiyi ve toplumu çalışan kitlenin yararları doğrultusunda yönlendirmesidir. Yapısal reformları refah devletinin ilkelerini ve yöntemlerini, özelci ekonomik güçlerin varlığıyla bağdaştırmanın iddiasını sosyal demokratlar tanımaktadır.

Bu modelin amaca uygun işlerliği, şu önkoşula bağlıdır: İktidardaki sosyal demokrasinin çalışan kitlelere kök salmış, işçilerle ve sendikalarla beraberlik kurmuş, bütünleşmiş bir parti olması. Aksi halde, ekonomideki sosyal demokrat "dengenin" kısa sürede oportünizme kayması ya da liberalizmin "zorunlu olduğu kadarını kitlelere vermek" anlayışına dönüşmesi kaçınılmazdır.

3. Mücadele ve Uzlaşma Açısından

Mücadele ve uzlaşma sosyal demokrat anlayışta bir bütündür. Bütünün de unsurların da kurallar çerçevesindeki özgürlüğünü tanıyan bu anlayışta "taraf" olmanın, "mücadele" edebilmenin ve "uzlaşma"nın, modelin işlerliği açısından çok büyük önemi vardır. Sosyal demokrasi, toplumun iki temel kesit arasında paylaşıldığı, "sosyal barışın, bu kesitlerin her düzeydeki "mücadele-uzlaşma" sürecinde ve kendiliğinden oluşacağı inancındadır. İşveren-sendika ilişkileri, ekonominin gelir paylaşımı modelleri, ekonominin, "devlet etkinliği-piyasa etkinliği" arasındaki bölüşümü, çalışma yasaları ve kuralları, temeldeki farklılaşmanın yarattığı mücadele uzlaşma sürecinde kendi çözümünü yaratacaktır.

Bu sürecin işlerliği, belirli anlayışların ve koşulların varlığına bağlıdır: Demokratik bir mücadele ortamının bulunması ve son tahlildeki amacın rakibi ortadan kaldırmak değil, güç dengelerinin uzlaşması noktasına onu getirmek olduğu bilinci.

İkinci koşul, "taraf" olabilmenin tanımına uymaktadır: Sistemin gereği, her iki tarafın da temsil niteliği taşıması ve güçlü olmasıdır. İşveren tarafı gibi, işçinin ekonomik ve siyasal temsilcilerinin de merkezileşmiş bir güce ve temsil niteliğine sahip olması, sosyal demokrasi uzlaşmasının önkoşuludur. Böyle bir güç sosyal demokrasinin sendikasında ve partisinde mevcutsa, bir mücadele mümkün olacak; varılacak uzlaşmanın kitle tarafından benimsenmesi, koşullarına uyulması öngörülebilecektir.

Sosyal demokrasinin mantık zincirindeki bütünleyici halka, sosyal demokrat partinin, çalışanlar kitlesinde kök salmış, temsil niteliği taşıyan, toplumun bütün alanlarında örgütlü, güçlü bir kuruluş olmasıdır. Demokrasi tercihinden ekonomik modele, sosyal mücadele-uzlaşma anlayışına kadar her alanda, her tercihte ve her düzeyde, sosyal demokrasiye meşruiyetini, işlerliğini kazandıran, partisinin bu nitelikleri taşıyabilmesidir.

II

Sosyal Demokrat Partilerin

Ortak Özellikleri

Sosyal demokrat partiler, (Bernstein'ın varsayımlarının aksine ve Kautsky'nin beklentileri doğrultusunda) öncelikle –geniş anlamıyla– işçi sınıfının partileri olarak kalmışlardır. Bu partiler, giderek küçük-burjuvazinin egemenliğine açılan, işçi nitelikleri yaygın bir demokratlar koalisyonunda eriyen bir gelişme yaşamamışlardır. Bilâkis, çoğunun geçmişi bir yüzyıla yaklaşan günümüz sosyal demokrat partileri, bu yüzyılın çalkantıları, dünya savaşları ve mücadeleleri içinde, hele ekonomik yaklaşımlarının evrimine kıyasla, sınıfsal konumlarında şaşırtıcı bir istikrar göstermişlerdir. Üstelik, bu partiler, toplum "çoğunluğundan," yani öncelikle temsil etmedikleri kitlelerden oy almak zorundaki partilerdir. "Seçim" olayı, bâzı sosyal demokrat programlarda daha kapsayıcı tanımlara yer verilmesine yol açmıştır: "İşçi sınıfının partisi," yerini, "... başlangıçta sadece işçi sınıfının partisiyken, şimdi ‘beyaz yakalıların,' fikir işçilerinin de partisiyiz" benzeri ifadeler (Avusturya İşçi Partisi) alabilmiştir. Ya da, "bütün halkın partisi" tanımı, "işçi sınıfının partisi" tanımıyla programda yer değiştirmiştir (Alman Sosyal Demokrat Partisi). Aynı şekilde, "... program hedeflerini benimseyen her vatandaşın partiye üye olabileceği" de öngörülmüştür (İsveç Sosyal Demokrat Partisi).

Demokrasiyi, dolayısıyla seçim mekanizmalarını kabullenmenin doğal sonucu sayılabilecek bu gelişmeler gibi, sosyal demokratların kendilerini, "... reformcu kitle partileri" olarak seçimlerde tanıtmaları; "orta sınıf"ın oylarına talip olmaları; hattâ aynı orta sınıfın bu partilerde artan bir varlık göstermesi de, meselenin özünü değiştirmemiştir. Sosyal demokrat partiler gerek insanları ve yapılarıyla gerekse maddi kaynakları ve sendikalarla yakın ilişkileriyle, işçi hareketinin partileri olarak kalmışlardır.

Bu niteliklerinden kaybetmiş olsalardı, zaten sosyal demokrasi var olmayabilirdi. Konuya, daha yakından bakmaya çalışalım:

1. Sosyal Demokrasinin Sınıfsal Boyutu

Sosyal demokrat partilerin özelliği, sadece siyasal bir programın ortaklaşa benimsenmesinden kaynaklanmayışlarıdır. Program kadar önem taşıyan kaynak, üyelerin ortak sınıfsal niteliğidir. Partiyi asıl meydana getiren, üyelerin büyük çoğunluğunca aynı objektif ölçünün, aynı toplum kesitine ait olmanın ortak paydasıdır.

a) Sosyal demokrat partilerin özelliği, işçi üyelerinin yüksek oranda olmasıdır. İşçi tanımı geniş anlamıyla kullanıldığında, yani ücretli-maaşlı toplum kesiti olarak alındığında, bu oran daha da büyür. Örneğin, Alman Sosyal Demokrat Partisi üyelerinin yüzde 76'sı ücretlilerden ve maaşlılardan oluşmaktadır. Serbest meslek sahipleri ve diğerlerinin toplam oranı, ancak yüzde 24'tür (1969'un rakamları). İngiliz İşçi Partisi üyelerinden yaklaşık yüzde 88'i sendikası aracılığıyla üye olmuştur (1976 rakamı). Yani, ya sanayi ya da hizmet sektöründe ücretli-maaşlı olarak çalışmaktadır. Aynı oran, İsveç'te yüzde 70 düzeyindedir.

Sosyal demokrasinin büyük partilerinin, örgütsel yapısı, işçi sendikalarıyla organik bütünlük içindedir. Bâzılarında, sendikalar, üyeleri adına ve sendika olarak partinin üyesidir. İngiliz İşçi Partisi'nin genel kongresinde, toplam oyların yüzde 80'i, üyeleri adına oy kullanan sendikalara aittir. İsveç sendikalarının genel kongrede sahip oldukları etkinlik belirleyici düzeydedir. Benzer durum, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde dolaylı yöntemlerle geçerlidir. Sosyal demokrat partilerin çoğunda, yönetimi ve yönlendirici kongre kararlarını belirlemek, büyük ölçüde, sendikaların elindedir. Sendikalarda ise partinin büyük etkinliği vardır: Alman İşçi Konfederasyonu'na bağlı 16 federasyondan 15'inin başkanı, sosyal demokrat parti üyesidir, İsveç İşçi Konfederasyonu merkez yönetim kurulunun bütün üyeleri gene parti üyesidir (1970'lerin rakamı).

Burada, sosyal demokrasiyi açıklayıcı olan, işçi-parti beraberliğini gösteren ilginç ve anlamlı bir uygulama şudur: Sosyal demokrat bir sendikaya üye olan işçi, birçok ülkede, otomatik olarak sosyal demokrat partinin üyeliğini almaktadır. Sendika üyesi ancak aksine beyanda bulunursa, kendisi parti üyesi olmamaktadır. Kural, sendikaya üye olmanın, parti üyeliğini kendiliğinden getirmesidir. Sosyal demokrat parti ile işçi statüsü ya da sendikalı statüsü bu ölçüde özdeşleşmiştir.

Söz konusu özdeşliğin bir başka ifadesi, sosyal demokrat partilerin maddi kaynaklarıdır. Bu partileri yaşatan, işçilerin sendikaları aracılığıyla sağladıkları gelirlerdir. Parti bütçesinde sendikaların sağladığı üye ödentisinin ve yardımın oranı İngiltere'de yüzde 75'tir. İsveç ve Federal Almanya'da yüzde 60'ın üzerindedir. Bu oranlar, seçim yıllarında artmaktadır.

Parti-sendika-işçi özdeşliği, sosyal demokratların parlamento kadrolarında da gözükmektedir. 1917'den 1976'ya kadar çeşitli İsveç hükümetlerinde görev alan sosyal demokrat bakanlarından üçte biri sanayi

işçisi kökenlidir. 1972'de, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin 242 kişilik parlamento grubundan 222'si İşçi Konfederasyonu'nun çeşitli örgütlerinde görev almış kimselerdir.

Sosyal demokrat partilerin işçiyle özdeşliği, onun oy özelliklerinde de gözükmektedir. İşçinin toplam oyunun yüzde 65 (1976) ile yüzde 80 (1960) arasında değişen bölümü, İsveç Sosyal Demokrat Parti'sine yönelmektedir. (İşçi oylarının yüzde 5-10'u Komünist Partisi'ne gitmektedir.) İşçi oylarından sosyal demokrasiye yönelenlerin oranı, Federal Almanya'da yüzde 55-65 arası hesap edilmektedir. Sosyal demokratların bir başka özelliği, üye sayılarının büyüklüğü ve aldıkları toplam oylar içindeki üye oylarının yüksek oranıdır: Avusturya İşçi Partisi'nde, üye sayısı, alınan toplam oyun yüzde 36'sına, İngiliz İşçi Partisi'nde yüzde 48'ine kadar çıkabilmektedir.

Rakamları ve örnekleri çoğaltmak mümkündür.[87] Bunların ortaklaşa işaret ettikleri, sosyal demokrat partilerin, öncelikle işçinin ve çalışan kitlenin kuruluşu olduklarıdır. İşçi-sendika-parti üçlüsünün özdeşliği, sosyal demokrasinin ihtiyaç duyduğu, kendi mantığını bütünlemek için muhtaç olduğu "taraf" niteliğini, bütün temsil özellikleri ve olanca güçlülüğüyle ona kazandırmıştır.

Bu durumun, sosyal demokrasideki "olmazsa olmaz" ölçüsündeki işlevsel önemine ileride dönmek üzere, sosyal demokrat partinin öteki özelliklerine bakalım:

2. "Kendine Özgü" Bir Yapılanma

Sosyal demokrat partilerin ortak kurumsal özelliklerinin başında, "parti-içi demokrasi" ve güçlü bir sol kanadın varlığı gelir.[88] Sosyal demokrat partilerde farklı akımların varlığı bir gelenek sayılabilir. Bunlar, kendi düşüncelerini parti içinde özgürce savunurlar. Bu akımlar, aylık yayınları aracılığıyla, çeşitli düzeydeki toplantılar ve kongrelere sunulmuş "siyaset önerileriyle," parti çerçevesinde farklı bir küme oluşturabilirler. Sosyal demokrat parti kongrelerinin genellikle heyecanlı ve tartışmalı geçmesinin temel nedeni bu farklılaşmadır. Değişik sosyal demokrat yorumların getirildiği bu kongrelerde, bir bakıma, sosyal demokrasinin topluma yaklaşımı küçük bir ölçüde yinelenir: Bir mücadele elbette söz konusudur ama sonuç ne bir kavga, ne ayrılıkları gizleyip yok sayma çabası, ne de, çok istisnai durumların dışında, ihraç mekanizmalarının işlemesi olacaktır.

Başka deyişle, kendi sınıfsal ve siyasal rakibine gösterdiği anlayışı, sosyal demokrasi, kendi içindeki muhalefetten esirgemeyecektir.

Sosyal demokrat partilerin öteki özelliği, güçlü, çalışkan ve üretici bir sol muhalefeti barındırmalarıdır. Parti yönetimine geleneksel olarak egemen "durmuş-oturmuş" ekiplerin, profesyonel politikacıların, tecrübeli-ihtiyatlı sendikacıların bazen kızarak fakat genelde anlayışla karşıladığı, çoğunlukla genç ve aydın unsurların etkin olduğu gruplardır bunlar. Genelleyerek anlatmaya devam edersek, çoğu durumda sol kanadın ciddi, organize ve sürekli bir güç olduğu; yönetimin ve politika dengelerinin değişiminde bazen belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Örneğin, sosyal demokrat hareketlerdeki "sol kanadın" en güçlü bir temsilcisi, Fransız Sosyalist Partisi'nin "ceres" grubudur.[89] "Sosyalist eğitim, araştırma ve çalışma merkezi" çevresinde oluşan bu "akım," partinin sağ kanadına karşı Mitterrand'ın "merkezi"ni destekleyerek, partideki egemenliğine ve cumhurbaşkanlığına uzanan yolları ona açmıştır.

Örgüt gücü ve siyasal etkinliği ortamına ve dönemine göre değişebilen "sol kanatlar," üç farklı işlevi sürekli yerine getirmektedir:

a) Sol kanatlar, genellikle, yeni düşüncelerin üretildiği kaynaklardır. Partinin donuklaşması, heyecanını ve üretkenliğini yitirmesi durumunda ya da bu tehlikeye karşı, bir tür güvenceyi sol kanat getirmektedir. En fazla tartışan, yayın yapan, yeni ufuklar yaratan grup –Fransa'daki ceres örneği– partinin sol kanadı olmaktadır.

b) Sosyal demokrat partilerde, geleceğin yöneticilerini yetiştiren başlıca kaynak, sol kanat olmaktadır. Willy Brandt (Almanya), Harold Wilson (İngiltere) ve Tage Erlander (İsveç) gibi liderler kendi partilerinin sol kanadında siyasete başlamışlardır. Geleceğin yöneticileri için, sol kanattaki çalışmalar hem ufkun genişlediği hem de ideallerin ilk kez parti sorumluluğuna dönüştüğü bir başlangıç olmaktadır.

c) Sol kanadın sosyal demokratlardaki en önemli işlevi, (Bergounioux ve Manin'in eserinde belirttiği üzere) ideolojik ve moral nitelikleridir: Bu kanat, sosyal demokrasinin ideallerini, biraz da ütopyasını temsil eder. Ülkeyi ya da partiyi yönetmenin güncel hesapları içindeki yönetimlerin ödün vermek ve sağa kaymak eğilimlerine karşı, "aşılmaması gereken çizginin" ifadesi ve güvencesi, bu sol kanatların varlığıdır...

III

Sosyal Demokrasinin "Kimliği"

Sosyal demokrasinin anlaşılmasında olduğu kadar, işlerliğinde ve başarısında da onun "kimliğinin" büyük önemi vardır. "Kimlik" konusuna kitabımızın bundan sonraki bölümlerinde birkaç kez döneceğiz: Sosyal demokrasinin kendine özgü dünyasının "kimliğinden," işçi sınıfının değişen "kimlik" simgelerinden, bir "ortak kimliğin" unsurlarından söz edeceğiz. Bu nedenlerle, "kimlik" kavramına bir açıklık getirmeye çalışarak bu bölüme başlamak istiyoruz:

"Kimlik," bir insanın, bir topluluğun ya da bir toplumun kendi ifadesini bulduğu, kendini özdeş gördüğü ortak değer yargılarının bütünüdür. İnsanın kendisini öncelikle nasıl gördüğüyle, hangi niteliklerle özdeşleştirdiğiyle, başkalarıyla paylaşılmış hangi ortak özelliklerde kendini bulduğuyla, "kimlik," yakından bağlantılıdır.

Topluluk düzeyinde konuya baktığımızda, "kimlik," örneğin işçilerin kendilerini özdeş gördükleri kültürel değer yargılarından, atıfta bulundukları ortak özelliklerden, ortak geçmişten, kendilerini temsil eden simgelerden oluşmaktadır.

"Kimlik," bir topluluğun beraberliğini, bütünlüğünü, dolayısıyla gücünü sağlayan, onun sürekliliğini mümkün kılan başlıca etkendir. Sosyal demokrasinin ve işçi hareketinin geleceği, ilerde ayrıntılı inceleyeceğimiz üzere, bir "kimliğin" korunması ve geliştirilmesiyle yakından bağlantılıdır...

Şimdi, asıl konumuza dönelim:

Sosyal demokrasi, sosyal demokrat partinin siyasetle başlayıp biten bir görevinden ibaret değildir. Sosyal demokrat parti ve sendika, toplum hayatının her alanına sosyal demokrasiyi ulaştırmak işlevini pratikte üstlenmiştir.

Sosyal demokrasiyi, öncelikle bir kültürel değer yargıları silsilesi olarak görmek gerekir. Dayanışma ve eşitlik gibi değer ölçülerinde kendi kimliğini bulan, salt siyasal ideolojinin ötesindeki idealler, ideal doğrular çerçevesinde partiyi, işçileri, kitleleri birleştiren, öncelikle çalışan kitlelere ait bir "dünyadır" bu. Sosyal demokrasi, bu dünyanın içindeki çok yönlü ilişkilerde oluşmuş ve gelişmiştir. Sosyal demokrat partiler ve sendikalar, toplumun her alanına yayılan, dolaylı ya da dolaysız kendilerinden etkilenen çok sayıdaki birim aracılığıyla, düşünce, yayın, gençlik, inanç,

eğitim, spor, araştırma gibi farklı düzeylerde, sosyal demokrasiyi kurumlaştırmışlardır.

Sosyal demokrasinin temel değer ölçülerinde, özgürlük, çoğulculuk, demokrasi, güvenlik, eşitlik, dayanışma, emeğin üstünlüğü gibi kültür simgelerinde, öncelikle işçiler ve onlarla beraber memurlar, aydınlar, küçük-burjuvazinin demokrat ve halkçı unsurları, kendi ortak kimliklerini görmüşlerdir.

Sosyal demokrasinin kültür değerleri, öncelikle güvenlik ve eşitliğe yatkın olan kitlelerin ihtiyacından kaynaklanmış ve onların arasında yayılmıştır. Kendi kurtuluşunu bireysel maceralardan çok, topluca ulaşılan ortak güvencelerde ve adalette görenler, çoğulculuğu ve özgürlüğü vazgeçilmez bir değer olarak benimseyenler, sosyal demokraside sadece bir siyasal partiyi değil, bir "ideali," bir hayat tarzını bulmuşlardır. Sosyal demokrat partilerin ve sendikaların yaptığı, bir kültür kimliğinin ifadesi olan "hayat tarzını" her yönde ve düzeyde geliştirmek olmuştur.

a) Sosyal demokrasinin topluma açılışında, eğitim ve çalışma grupları[90] olağanüstü önem taşımıştır. Sosyal demokrat partisiyle fiili beraberlik içinde olan Alman İşçi Konfederasyonu (dgb), bütçesinin dörtte birini geleneksel olarak eğitime ayırmıştır. dgb, Frankfurt, Dortmund ve Hamburg'daki üç akademide, Yüksek Ticaret Enstitüsü'nde yüksek eğitim vermekte, ayrıca lise düzeyinde eğitimi üyelerine sağlamaktadır. Buna ek olarak, Avrupa'nın en güçlü ve ciddi araştırma vakıfları arasında yer alan "Fredrich Ebert" Vakfı, sosyal demokrat partiye bağlıdır.

İsveç'te Sosyal Demokrat Parti ile İşçi Konfederasyonu'nun oluşturduğu, "İşçi Eğitim Birliği" (abf), örneğine pek rastlanmayan bir yaygınlığa ve işleve sahiptir: Çok yönlü bir "halk eğitimi", "yetişkinler eğitimi" merkezi olan abf, İsveç sosyal demokrasisinin, parti ve sendikadan sonraki "üçüncü temeli" olarak nitelenmektedir. abf, "çocuk bakımı kurslarından", "ikmale kalmış öğrencilere özel derslere" kadar, siyasal eğitimden, işçilerin işyerinde daha ileri görevlere ulaşmasını sağlayan teknik geliştirme kurslarına kadar, her alanda çalışmaktadır. Partinin hesabına göre her üç İsveçliden ikisi, hayatının bir döneminde abf ile şu ya da bu şekilde ilişkili olmuştur. Gene abf'nin, İsveç'teki yetişkinlere yönelik eğitimin yüzde 40'ını gerçekleştirdiği belirtilmektedir.

abf'nin başlıca özelliği, "çalışma gruplarından" oluşan bir sistemi her alanda ve düzeyde yaygınlaştırmasıdır. Belirli bir konuyu, bir sorumlunun çevresinde araştırıp tartışmaya dönük bu "araştırma birimleri," Olof

Palme'ye göre, "İsveç demokrasisinin üzerine bina edildiği" uygulamalardır. "Bu araştırma birimleri sayesinde, yeni kuşaklar kritik tahliller yaparak mantıklı sonuçlara varmaya ve toplu çalışmaya kendilerini alıştırmışlardır. Toplumu geliştirmeye dönük önerilerin ilk kez oluştuğu yer, çoğunlukla bu araştırma birimleridir..."

b) Sosyal demokrasinin bir hayat tarzı olarak toplumu kucaklamasında, her alanda çalışma gösteren derneklerin önemli işlevi vardır. Araştırma birimleri gibi, bunlar da, doğrudan partinin kontrolünde ya da sadece partililere açık çalışmalar değildir. Ancak tümünün, ya yönetiminde ya üyeliğinde partililerin etkinliği vardır ve bir dolaylı siyasal ilişki söz konusudur.

Bütün sosyal demokrasilerde, bâzıları siyasal amaçlı olmayan bu tür derneklerin çokluğu kuraldır. Bunların bir bölümü, Alman Sosyal Demokrat Partisi'yle yakından bağlantılı "Sosyal Demokrat Üniversiteliler Federasyonu", "Çalışan Kadınlar Birliği", "Genç Sosyalistler Birliği" ya da İsveç'in "Hıristiyan Sosyalistler Birliği" gibi kuruluşlardır. Büyük çoğunluk ise, tiyatro ve gösteri çalışmalarıyla, sanatla, boş zamanların değerlendirilmesiyle, siyaset dışı özelliği ağır basan konularla ilgilidir.

Bu kuruluşlara, özellikle İskandinav sosyal demokrasilerinde çok yaygın ve etkin olmaya başlayan çeşitli tüketim kooperatiflerini, konut kooperatiflerini eklemek gerekir.

Bütün bu dernekler, birlikler demeti, sosyal demokrasinin bir hayat tarzı olarak topluma götürülmesinde son derece etkilidir. Bu tarzı benimsemeye açık toplum kesitlerini partinin siyasetine yakınlaştırmanın ve sürekli bir diyaloğu geliştirmenin işlevini söz konusu kuruluşlar taşımaktadır.

c) Sosyal demokrasinin en küçük toplumsal birimlere ulaşabilen bir hayat tarzına dönüştürülmesinde, belediyelerin ve yerel yönetimlerin çok önemli payı vardır. Yerel yönetim, sosyal demokratların geleneksel olarak çok başarılı olduğu bir alandır. Küçük yerleşme birimlerinin toplu davranış alışkanlıklarına, büyük kentlerin toplu hizmet ve toplu tüketim ihtiyaçlarına, sosyal demokrasinin kendi bünyesinden kaynaklanmış çözüm önerileri ve yöntemleri yakın gözükmektedir. Sosyal demokrat partiler bu imkânı çok dikkatli kullanmışlardır. Sosyal demokrasinin siyasal anlayışını ve hayat tarzını tanıtmak, kanıtlamak doğrultusunda yerel yönetimlerden yararlanmışlardır. Öyle ki, genel seçimde öteki partiye oy veren toplulukların belediye yönetimine sosyal demokratları getirmesi çoğu Batı Avrupa ülkesinde istisnai bir durum değildir.

d) Bu çerçeve içinde, sosyal demokrasi, bir büyük organizasyon ve topluma kök salmış bir yaygın yapılanma olarak belirmektedir. Merkezinde sosyal demokrat partinin ve işçi konfederasyonunun bulunduğu bu organizasyon, toplumun her alanındaki ve her düzeyindeki uzantılarıyla, çeşitli işlevleri yerine getirmektedir:

• Yaygın ve çok yönlü örgütlenme, toplumla sürekli bir diyalog imkânını ve toplumdaki titreşimleri duyabilmenin yollarını sosyal demokratlara açmaktadır. İktidardaki sosyal demokrasi, kendi politikasını halka doğrudan iletebilmek ve halkın özlemleri paralelinde politika üretmek açısından, etkin kanallara böylece sahip olmaktadır. Muhalefetteyken ise, kitlelerle kurulmuş diyalog hem mücadeleye ipuçları sağlamakta hem de geleceğin iktidar tezlerine katkıda bulunmaktadır.

• Kitlelerle örgütlü beraberlik, sosyal demokrasinin kendi hayat tarzını ve kültür değerlerini yaymasına, kendi uygulamalarına yatkın bir toplumu oluşturmasına imkân tanımaktadır.

• Nihayet, bu sayısız denebilecek "çalışma", "ilgi", "meslek" birimleri, yerel yönetimlerin de katkısıyla, genç kadroların yetişmesinde, sorumluluk basamaklarını tırmanmasında, kendini kanıtlamasında fevkalâde etkilidir. Geniş bir tabandaki çeşitli deneylerden oluşmuş etkin ve akılcı seçme mekanizmalarına, onlardan süzülüp gelen yeni insanlara parti böylece sahip olmaktadır.

Sosyal demokrasi, öncelikle bu yaygın ve canlı organizasyon içinde kendini yeniden üretmektedir.

IV

Sosyal Demokrasinin Sınıf Gerçeği

Sosyal demokraside sınıf kavramını ve sınıfsal yapılanmanın önemini incelemeye dönük bu bölümün özeti, şu olabilir: Sosyal demokrat partiler, öncelikle işçi sınıfından ve genel olarak emeğiyle geçinen toplum kesitlerinden kaynaklanmış, bu sınıfsal kaynağıyla bağlarını diri tutmuş, ilişkisini siyasetle sınırlamayıp kültüre, eğitime, çeşitli alanlara yayarak sosyal demokrasiyi bir "hayat tarzına" dönüştürmüş partilerdir.

Sosyal demokrasi, bu sınıf gerçeğinden soyutlanarak açıklanamaz. Açıklanmayacağı gibi, sosyal demokrasi mantığının sınıfsal özünden yoksun olarak işleyebilmesi de mümkün değildir.

1. "Uzlaşmanın" Anlamı

Sosyal demokrasi, işçi sınıfı ile burjuvazinin varlığı ve mücadelesi üzerine kendi toplumsal projesini bina etmiştir. Kendi gücünü ve kimliğini bu farklılaşmadan kaynaklandırmıştır.

Sosyal demokrasiyi öteki sol akımlardan ayıran, bu noktada benimsediği kapsamlı uzlaşmalar dizisidir:

1) Sosyal demokrasinin kaynağındaki uzlaşma geleneksel işçi hareketinin 1900'lerin ilk yıllarında "Leninist siyaset projesi" ile "sosyal demokrat proje" arasında bölünmesine yol açan "demokrasi" tercihidir. Başlangıçtaki bu uzlaşmanın kapsamı zaman içinde değişmiştir.

2) Kautsky'nin düşüncelerine "uzlaşma" açısından bakarsak, uzlaşma, demokrasinin benimsenip "devrim ve şiddetin" terk edilmesinden ibarettir. Ne var ki, bu "demokrasi" tercihi, çoğulcu demokrasinin devamlılığını güvence altına almamaktadır. Sosyal demokratların uzun süre "çift standart" kullanmakla suçlanmalarının bir nedeni de budur: Burjuvazinin bir sınıf olarak ekonomik temellerinden, yani üretim araçlarının özel mülkiyetinden –sosyal demokratların 1900'lerde öngördüğü biçimde– yoksun bırakılması, bu durum demokratik süreçte gerçekleşse bile, burjuvaziyi bir sosyal sınıf olarak ortadan kaldıracaktır. Yani, demokrasinin gereği olan sınıfsal çoğulculuk sona ermiş olacaktır.

3) Uzlaşma, bu noktada bir adım ileri gitmiştir. "Rakibin sınıfsal varlığını ortadan kaldırmamak" anlayışını da kapsamına almıştır. Demokrasi tercihini her ne pahasına olursa olsun söndürmek kararlılığı, bu yeni anlayışı daha kolay geliştirmiştir. Sosyal demokrasi sınıfsal rakibinin

varlığını ve siyasal eşitliğini kabullenmekle kalmayıp, onun kendi ekonomik özgücüyle sürekliliğini tanımaktadır.

Sosyal demokrasi, deneyimlerle ve iktidar uygulamalarıyla, siyasal olduğu kadar ekonominin teknik gelişimine dayandırılmış gerekçelerle, kendi evrimi içinde bu anlayışı benimsemiştir.[*12]

4) Uzlaşmanın bu yeni kapsamı, yani burjuvazinin ekonomik varlığının sürekliliğinin kabulü, sosyal demokrasinin mantığında bir "ödün" olmadığı gibi, bir aldatmacanın, oportünizmin ifadesi de değildir. Her ne pahasına olursa olsun çoğulcu demokrasiye sahip çıkmanın; sınıfsal mücadeleyi şiddete dönüştürmekten ve toplumu maceraya sürüklemekten sakınacak tek çözüm olarak demokrasiyi görmenin sonucudur, bu "yeni" uzlaşma. Ayrıca, "mülkiyet" ile "yönetmek" olgularının gelişmiş ekonomilerde birbirlerinden ayrılabilir olduğu düşüncesi ve ekonomiye egemen olmanın mülkiyetin yanı sıra başka yönlendirici araçlarla da gerçekleştiği gözlemi, söz konusu tercihi kolaylaştırmıştır.

5) Sosyal demokrasi, dolayısıyla, sosyal bölünmeyi olanca derinliğiyle, yani ekonomik iktidarı burjuvaziyle paylaşmak boyutuyla benimsemektedir. Ne var ki, bâzı basitçi yorumlarda belirtilenin aksine, bu paylaşım, sosyal demokrat deneylerde sosyal demokrasinin siyasal iktidarla yetinmesi, burjuvazinin ekonomik iktidar olması değildir. Gerçekte, sosyal demokrasi, sermaye gücünü çalışan kitleler yararına sınırlamanın mantığıdır; sosyal demokrat uygulamalar, devletin etkin biçimde ekonomiyi yönlendirmelerine ve gelir paylaşımını biçimlemelerine tanıktır; sosyal demokrasinin iktidarı, partinin ve sendikanın ekonomide belirleyici ağırlığa sahip olmasına imkân tanımaktadır, vb.

Sosyal demokrasinin özelliği, ekonomik iktidar üzerinde burjuvaziyle –güç dengelerine dayalı– bir uzlaşmaya girmesidir; siyasal iktidar için burjuvaziyle rekabet etmesidir.[91]

2. "Uzlaşmanın" ve "Mücadelenin" Koşulları

Sosyal demokrasinin mücadeleler/uzlaşmalar dizisi sınıf gerçeğinin temelleri üzerine bina edilmiştir. Bir mücadele/uzlaşma sürecini yapıcı, verimli kılan ve sürece anlamını, önem ve özelliğini kazandıran budur. Koşullarına geçmeden önce, sosyal demokrasilerin başlıca mücadele/uzlaşma konularına ve pratikte oluşan sonuçlarına bakalım:

a) Sosyal demokrasiyi oluşturan temel mücadele/uzlaşmaların unsurları, özellikleri kısaca şöyle belirtilebilir:

• Sosyal mücadelenin demokratik yöntemlerle sınırlı kalması tercihi ve şiddetin, ihtilâlin bir yöntem olarak dışlanması. Çoğulcu parlamentarizmi ve genel oyu, iktidara gelişin önkoşulu olarak benimsemesi.

• Çoğulcu yaklaşımın ve çoğulcu demokrasinin, karşıt sınıfın maddi temellerini "gözetmek" anlayışını pratikte geliştirmesi.

• Gene sosyal demokrasinin uygulamaları içinde, ekonomik iktidarın paylaşılması: Piyasa kurallarının ve üretim araçlarındaki özel mülkiyetin geçerli kaldığı bir ortamda, sosyal demokrasinin ekonomiyi makro düzeydeki kararlarla ve araçlarla, çalışan kitleler yararına yönlendirmesi, geliri paylaştırması ve bunların gerektirdiği sosyalleştirmeleri yapması.

• İktidarın her düzeyindeki mücadelelerde bir güç dengesinin var olduğu ve sonucu bu dengelerin belirleyeceği anlayışı. En önemlisi, tarafların değişebilir olan güçleri oranında bu iktidar dengelerinin de değişebilir olduğunun kabulü.

• Her düzeydeki iktidarın "ya tümüyle sahip olunan ya da tümüyle kaybedilen" bir araç olmadığı anlayışı. İktidarın, iki tarafın kendi güçleri oranında her düzeyde paylaşılabilirliği kavramı.

• Sosyal mücadelelerin, kurumsal bir yapının içinde geliştirilmesi. İşçi ve işveren ilişkilerinin, mücadele ve uzlaşmalarının bu yapının içinde başlayıp bitmesi.

b) Bu mücadelelerle uzlaşmalar dizisinin mümkün olabilmesi ve sosyal demokrasi mantığının bütünlenmesi, daha önce kısmen değindiğimiz tek ve "olmazsa olmaz" koşula bağlıdır: Sosyal demokrat partinin, sınıfsal temsil niteliklerinin tümüne sahip olarak, "taraf" konumunda bulunması. Çünkü sosyal demokrasi, bir "orta yol" ya da "orta sınıfın üçüncü çözümü" değildir; geniş anlamıyla işçi hareketinin bir büyük bölümü tarafından, kendi yararını bunda gördüğü için geliştirilmiş bir sistemdir.

Sosyal ve sınıfsal "taraf" olmak niteliğinden sosyal demokrat partinin uzaklaşması halinde, sosyal demokrasi mantığının darmadağın olacağı açıktır; sistemin mantığı, her biri sınıfsal güç olan iki unsurun varlığı üzerine bina edilmiştir. Sistemin her unsuru ve tüm anlayışları, ancak "taraflar" taraf niteliği taşıyorsa işlev kazanabilir.

Bu niteliği sosyal demokrasiye veren, onun sınıf gerçeği ve sosyal mücadele mantığı üzerinde oluşmasıdır. Ancak aynı mantık, mücadelenin sınırını, "rakibin yok edilmemesi" olarak getirmekte ve uzlaşmacı özellik mantıktaki yerini almaktadır.

Böylece, sosyal demokrasinin özeti, "demokrasi tercihi", "sınıf gerçeği" ve "uzlaşma/mücadele" olarak belirmekte ve bu üç anlayış, sosyal demokrat partinin kimliğini vermektedir.

Başka bir deyişle, demokrasi tercihi olmaksızın sosyal demokrasi olamaz; uzlaşma/mücadele kavramından yoksun sosyal demokrasi olamaz, sınıf gerçeğine dayanmayan bir sosyal demokrasi olamaz.

c) Bu bölümü tamamlarken, yanlış anlamaya yol açmamak için bir noktayı altını çizerek belirtmek gerekir: Sosyal demokrasiyi, sadece işçi sınıfının görevindeki bir araç olarak kavramak yanlıştır. Sosyal demokrat partiler, bütün halkı kapsamak ve toplumun tümünün yararına sonuçlar yaratmak iddiasındadır. Bunun sadece "seçilmenin gerektirdiği oyu toplamak için" söylenmediği açıktır. Sosyal demokrat partiler, demokrasi ve uzlaşma yaklaşımlarının ortaya koyduğu üzere, kendi işlevlerini bir bütünlük içinde yorumlamakta, toplumun tümüne ait sorunların "genel çözümlerini" sunduklarına inanmaktadırlar.

Sosyal demokrasinin hem işçi hareketinin özgül yararıyla hem de toplumun genel yararıyla özdeşleşmek iddiası, çelişkili bir durumdur. Ne var ki, sosyal demokrasinin başarısı, bu çelişkiyi göğüsleyebilmesindedir. "Söz konusu ikilik, ‘özü başka, sözü başka' gibi kolaycı bir eleştiriyi akla getirmemelidir: Sosyal demokrasinin gerçeği, (sadece) işçi sınıfı yararıyla özdeşleşmiş olmak değildir; burjuvaziyle ‘uzlaşma' politikası, (toplumun) genel yararlarıyla özdeşleşmek iddiasının sıradan sözler olmadığını olaylarla kanıtlamıştır. Ne var ki, sosyal demokrasi, genel yararlarla basit bir özdeşleşme de değildir: Etkin gelir dağılımı politikaları ve burjuvazinin ekonomik gücünün sınırlanması, işçi sınıfı yararlarıyla özdeşleşmek iddiasının da sıradan sözler olmadığını olaylarla kanıtlamıştır..."[92]

Sosyal demokrasi için söz konusu olan, belirli toplum kesitlerini dışlamak yöntemi değildir; kendi sınıfsal yapısının ve tercihlerinin öncelikler sıralaması içinde olaylara yaklaşmaktadır.

***

İngiliz Sosyalisti Francis Castles'in yazdığı gibi, sosyal demokrasi, başarılı olduğu iktidar deneylerinde, 1) Bütün toplumsal grupların yararlanabileceği bir refah artışını gerçekleştirmiştir. 2) Devletin piyasa mekanizmalarına etkin müdahalesi aracılığıyla, ortak toplumsal tüketimi (yaygın güvenlik sistemleri, eğitim, belediye hizmetleri, vb.) çok

geliştirmiştir. 3) Büyük boyutlu bir işsizliğe karşı etkin politikalar izlemiştir. "... Başka bir deyişle, sosyal demokrasi, işçi sınıfındaki asıl seçmenine somut yararlar sağlayarak seçim başarılarını gerçekleştirmiş; bu uygulamalar genel olarak bütün çalışanlar kesimine yönelik olumlu sonuçlar yaratmıştır. Sosyal demokrat iddianın mülkiyet ve sermaye sahiplerine değil, ücretli ve maaşlılar cephesine yapılmış bir çağrının üzerine bina edilmesiyle, ekonomik uygulama, siyasal düzeyde bütünlenmiştir..."[93]

DÖRDÜNCÜ BAŞLIK

TEMELDEKİ TERCİHLERİN

SONUÇLARI

İsveç Sosyal Demokrat Partisi'nin lideri ve başbakanı Palme, sosyal demokrasiyi şöyle açıklıyor:

"Biz, sadece toplumu yönetmek değil, daha çok toplumu değiştirmek görevini taşıyan partiyiz.

... Demokratik sosyalizm, bir özgürleşme hareketidir. Çalışan sınıfın organizasyon düzeyindeki özgürleşme özlemi, kendi ifadesini işçi hareketinde bulmuştur. Özgürleşme çabası çok yönlüdür. Her şeyden önce, üretimi artırmayı, daha etkili kılmayı ve değişik biçimde örgütlemeyi öngörür. Aynı zamanda gerçekleşmesi gereken ve aynı ölçüde önemli olan, milli gelirin daha eşitlikli paylaşılmasıdır.

... Fakat, özgürleşme çabası, (olayı) daha ötelere götürmektedir: Kapitalistlerin kendi ekonomik güçlerine dayanarak sanayi üzerinde kurdukları baskıdan da, işçi sınıfı özgürleşme istemiştir. Demokratik sosyalizmin özü, demokrasiyi toplumun her alanında gerçekleştirmektir, kuvvetin baskısının yerine, demokratik bir toplumun demokratik çalışma biçimlerini koymaktır.

... Demokratik sosyalizmin hedeflerini formüle etmek, biz sosyal demokratların görevidir..."[94]

Bu sosyal demokrat olguyu ve hedeflerini, pratikteki sonuçlarını, şimdi, sosyal demokrasinin "modeli", "açmazları" ve "geleceği" açısından incelemeye çalışalım...

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DEMOKRAT MODEL

Sosyal demokrasiyi oluşturan çok sayıdaki ve yer yer çelişkili unsurlar, birbirini dengelemekte, tamamlamakta ve sonuç olarak bir belirli mantık, iç tutarlılığı bulunan, başı ve sonu belli bir model çıkmaktadır ortaya.

I

Bütünlüğü ve İşlerliği

Modelin oluşum içindeki özelliklerini, temel ve yardımcı unsurlarını tanımlamaya önceki bölümlerde çalışmıştık. Burada, modeli, bütünlüğü ve işleyişi içinde kısaca izleyeceğiz.

1. "Neden-Sonuç" İlişkileri

Sosyal demokrat model, bir mantık zincirinin birbirini yaratan, bütünleyen halkalarından oluşmaktadır. Her halka, bir öncekinin sonucu; bir sonrakinin nedenidir:

a) 1900'lerin ilk yıllarında işçi hareketinin partisi olarak sosyal demokrasi tarih sahnesine çıkmıştır. Daha doğrusu, büyük bölümü bu niteliği zaten taşımakta olan partiler, "demokrasi tercihini" yapmaları nedeniyle, geleneksel işçi hareketindeki temel bölünmeye yol açmış ve "sosyal demokrat nitelikli" partilere dönüşmüşlerdir. (Demokrasi tercihini benimsemeyenler, devrimci niteliğini ve yöntemini koruyarak bölünmenin öteki kanadını meydana getirmiştir.)

b) Bu tercihin ya da bu "halka"nın sonucu, klasik çoğulcu demokrasideki "parti" anlayışını da, "demokrasi" kavramını da değiştirmesidir. Her iki olgunun "değişmiş" biçimleri, "yeni halkalar" olarak sosyal demokrat mantığın zincirine eklenmiştir:

• Klasik demokraside partinin tanımı, "aynı siyasal hedefler çerçevesinde bir araya gelen insanların topluluğu"dur. Sosyal demokrasi, bu tanıma, "aynı sınıfsal özü, objektif (sınıf) benzeşmeyi paylaşan insanlar" ölçüsünü eklemiştir. Bu özellik, demokrasi tercihini yapmamış işçi partilerinde zaten mevcuttur ama, ilk kez, bu özelliği taşıyan bir parti, klasik demokrasiyi benimsemektedir. Dolayısıyla, klasik demokrasinin çerçevesindeki "parti" anlayışı, öncelikle sınıf temeline dayanan sosyal demokrat partinin katılımıyla değişmiş olmaktadır.

• Çoğulcu demokraside yer alan bu partilerin işçi hareketinin bilinçli ifadesi olmaları, çoğulcu demokrasinin özünü değiştirmiştir. Bundan böyle, demokratik çoğulculuk, toplumdaki sosyal farklılaşmanın, yani sınıfsal ayrışımın ifadesi olacaktır. Çoğulcu demokrasi çerçevesindeki siyaset, sosyal gerçekle bütünleşecek ve sosyal mücadelelerin uzantısı olacaktır.[95]

c) İşçi hareketinin temsilcisi partinin demokrasi tercihi ve demokrasinin anlamını, işlevini değiştirmesi sonucunda oy ve seçim mekanizmaları

belirleyici önem kazanmış, "şiddet ve devrim" yöntemleri ise bu partilerce tarihe terk edilmiştir.

• Demokrasi tercihinin temel nedenlerinden ilki, demokrasiye katılmak ve ona yeni bir işlev kazandırmak fırsatına sahip bir işçi hareketinin iktidarı açısından, şiddetin ve devrimin kaçınılmazlığını yitirmesidir.

• Öteki neden, şiddet ve devrim yolunda ısrarlı bir işçi hareketinin, terörizme saplanıp kalacağı ve hem kendine hem de toplumun tümüne zarar vereceği inancıdır.

Böylece, mantık zincirinin halkalarına şiddetin ve ihtilâlin reddedilmesi eklenmektedir.

d) Demokrasinin benimsenmesi ve ihtilâlciliğin reddi, sosyal demokrasinin belki en açıklayıcı özellikleri olan "evrimcilik" ve "paylaşma" anlayışlarına yol açmıştır.

Demokrasi, "zaman içinde ve bir ölçüde" egemen olunabilirliğin inancı ya da sistemidir. Sosyal demokrat parti, toplumun gelişme sürecinde ve bir evrim içinde, iktidardaki ya da her düzeyin, her alanın iktidarlarındaki etkinliğini artıracaktır. Örneğin, bir belediye meclisinde önce azınlık olacak, sonra, biraz daha büyüyecek, nihayet çoğunluğu meydana getirecektir. Bu evrimci yaklaşım, kaçınılmaz olarak, "paylaşabilmeyi," yani "kısmi egemenliği" taşımaktadır: Aynı belediye meclisinde sosyal demokrasi, iktidarı ve etkinliği, burjuva sınıfıyla "paylaşacaktır." Paylaşımın koşullarını, evrim içinde değişken olan "güç dengeleri" belirleyecektir.

e) "Güç dengeleri," sosyal demokrasinin kutsal kavramlarından biridir: Sınıfsal, siyasal, toplumsal güç dengelerinin özgürce oluşmaları koşuluyla, sosyal demokrasi, nihai durumun bu dengelerce belirlenmesinin kabulüdür. Her düzeydeki etkinlik paylaşımı, sınıfsal/siyasal tarafların zaman içinde evrilecek güçlerinin dengesine göre gerçekleşecektir. Sosyal demokrasi, dengenin özgürce oluşmasını ve sonucun kabulünü rakibinden isteyeceği gibi, kendisi de, bu dengelerin sonucuna uyacaktır. Bu, sosyal demokrasinin mantığındaki "meşruiyetçilik" özelliğidir.

f) "Denge", "paylaşım" gibi kavramlar, sosyal demokrasinin ekonomi mantığını, zincirin bu en önemli halkasını etkileyecektir. Ekonomik yaklaşım, sosyal demokrasinin üç temel tercihi (ötekiler, demokrasi tercihi ve sınıfsal tercih) arasında değişime uğrayan tek özelliğidir. Ne var ki, yaşanılan değişimin, aslında mantığın zorladığı yönde gerçekleştiği bile söylenebilir. Mantık zincirinin bu halkasına, konunun öneminden ötürü biraz daha genişçe bakalım:

Sosyal demokrasinin oluşumundaki ilk aşamada, "ekonomik yaklaşım," klasik tezlerden "özünde" değil, sadece sürecinde ve gerçekleşme biçiminde farklıdır. Sosyal demokrasi, nihai amaç olarak, bütün üretim araçlarının sosyalleşmesini başlangıçta öngörmüştür. Ancak bu sonuca, demokrasi içinde, devrime ve şiddete başvurmaksızın, sosyalleşmeyi zaman içinde yayarak ulaşmayı öngörmüştür. Kautsky'nin, Lenin'le ünlü polemiği, sosyalleşmenin kapsamı üzerinde değildir; bu amaca götürecek sürecin ve yöntemin nitelikleri üzerindedir.

Sosyal demokrasinin gelişimi içinde, üretim araçlarını sosyalleştirmek amacının gerilediği, bunun yerine, devletin elindeki ekonomik yönlendirme mekanizmalarının ön plana çıkarıldığı açıktır. Kimi partinin programında değilse bile, uygulamalarda bu böyledir; deneysel yanı ağır basan bir sistem olan sosyal demokrasiyi öncelikle iktidardaki uygulamalarıyla değerlendirmek gerekir.

Bu uygulamalarda, hattâ ekonomik modelin teorik gelişmesinde, "mülkiyet" sorununun geri plana terk edilmesi, kimine daha önce değindiğimiz nedenlerin sonucudur:

• Sosyal demokratların büyük bir bölümü, ekonomideki gelişmeler sonucunda, üretim araçlarının mülkiyetinin, ekonomiyi kitleler doğrultusunda yöneltmek ve yönlendirmek açısından taşıdığı önemi göreceli olarak kaybettiği düşüncesindedir. Bu anlayışın sahipleri, belirleyici karar mekanizmalarının (para politikaları, vergileme, yatırım kararları, bütçe, vb.) ekonomiyi yönlendirmekteki en önemli araçlara dönüştüğünü savunmuşlardır.

• Sosyalleştirmenin teknik sonuçları üzerine beliren kuşkular, söz konusu yaklaşımı desteklemiştir: Devlet mülkiyetindeki bâzı işletmelerin beklenen sonucu vermeyişi; işletme birimi küçüldükçe sorunun daha da büyüyeceği düşüncesi, vb. Özel kesimin dinamizminden gereksiz yere vazgeçmenin, ekonomiyi ve sosyal demokrat projeyi tehlikeye düşüreceği de ayrıca belirtilmiştir.

Bu noktalardan hareketle, zaten ekonomiyi yönlendirmekteki ve iktidar gücünü sağlamaktaki öneminin göreceli bir gerileme içinde olduğu varsayılan üretim araçları mülkiyetini yaygın bir sosyalleştirmeye hedef tutmak, eğer siyasal ya da teknik açıdan zorunlu değilse, gereksiz olarak nitelenmiştir. Ayrıca açıkça belirtilmemekle beraber, zaten değmeyecek bir konuda büyük sınıfsal-siyasal sürtüşmelere yol açmaktan da uzak durulmuştur.

Ne var ki, piyasa ekonomisine ön veren bu yaklaşım, ilke düzeyindeki bir anlayışın koşuluna da bağlanarak dengelenmiştir:

• Alman sosyal demokrasisinin günümüzdeki lideri Brandt'ın deyişiyle, "... son tahlilde piyasa ekonomisi de, rekabet (düzeni) de, topluma gerçekten kazandırarak kendi varlıklarını meşrulaştırmak zorunluluğunda olan kurumlardır..."[96]

• Bu çerçevede, sosyal demokrat uygulamalar hattâ iktidar programları "sosyalleştirmeyi," teknik ya da siyasal açıdan belirleyici ve zorunlu gördükleri ekonomik alanlarla sınırlamış ve bu anlamdaki sosyalleştirmeye bir kural değil, istisna olarak yaklaşmıştır. Bu yaklaşımın ölçüsünü ise, her ülkenin kendi gerçekleri belirlemiştir.

Söz konusu gelişimin sosyal demokrat ekonomi politikasındaki belirleyiciliği, aslında, sosyal demokrasinin mantığının doğal sonucu olmasından ileri gelmektedir.

Sosyal demokrasi, çoğulculuğu ve demokrasiyi sınıf kavramından hareketle, "sınıflarda çoğulculuk" ve öncelikle "sınıflar arasındaki demokrasi" olarak tanımlamıştır; sınıfları ise, mülkiyet ilişkilerinin belirlediğini benimsemiştir. Böyle bir çerçevede, üretim araçlarına sahip olan sınıfın bu araçları elinden alındığında, onun bir sosyal kategori olarak ortadan kalkmış olacağı açıktır. O zaman, –sosyal demokrasinin anladığı biçimdeki– sınıfsal çoğulculuk da, demokrasi de tabiatıyla ortadan kalkmaktadır.

Karşıt sınıfın –sınırlanabilir olmakla beraber– sosyal varlığının sürekliliğini benimsemek, sosyal demokrat mantığın doğal sonucudur.

g) Nihayet, bu mantık zinciri, başlangıçtaki halkayla, yani partinin çalışan kitlelerle ve işçi sınıfıyla özdeşliği noktasında bütünlenmektedir. "Paylaşım" da, "güç dengeleri" de, "evrimcilik" de, "ekonomik model" de, "çoğulculuk" da, "taraf olabilmek" de, "demokrasi" de, sosyal demokrat partinin sınıfsal niteliği ve temsilciliği sayesinde ve bu koşulla sosyal demokrasinin mantığında yer alabilmektedir. Aksi durumda, sosyal demokrasi diye bir mantık söz konusu olmayacaktır.

Bu nedenledir ki, "bütün toplumun partisi olmak" gibi tanımlara zaman zaman başvurmakla beraber, gerçeğinde ve sosyolojik olarak, çalışan kitlelerin partisi niteliğini sosyal demokrat partiler sürdürmüştür.

Sosyal demokrasinin "partisi" ve "sınıfsal yapısı" konularında, Kautsky haklı çıkmıştır...

2. Sosyal Demokrasinin "Devlet"i

"Devlet," sosyal teorilerin en somut ifadelerini buldukları kavramdır. Bir sosyal sistemin özeti, onun "devlet" modelidir. Liberal yaklaşımlardaki devlet, toplumun ortak yararlarının temsilcisi, ülkedeki ortak doğruların savunucusu, koruyucusudur. Bu anlayışın devleti, toplumdaki çelişkilerden ve farklılaşmalardan soyutlanmıştır. Bunların tümüyle üzerindeki bir tarafsız hakem konumundadır.

Marksizmin temel bir tezi, devletin bu sunuluşunun tümüyle yanlış ve yanıltıcı olduğudur. Marksizme göre, devlet, egemen sınıfın elindeki egemenlik ve tahakküm aracıdır. Devletin bu niteliği, sınıflı toplum var oldukça devam edecek, ancak ileri bir aşamada sınıfların ortadan kalkmasıyla, devletin geleneksel işlevi son bulacaktır.

Görülebileceği gibi, her iki yaklaşım da sosyal demokrasinin kuramsal modeline uymamaktadır.

Sosyal demokrasi devlet konusunda "telifçi" bir anlayışı geliştirmiştir. Bu modelin devleti, hem sınıfsal gerçeği yansıtmak hem de sosyal mücadelelerde tarafsız kalmak gibi, bağdaşması kolay olmayan bir özellik taşıyacaktır.

• Sosyal demokraside devletin kendini iki sınıftan biriyle özdeşleştirmesi söz konusu değildir. Böyle bir durum, tarafların birbirini yok etmeye dönük mücadelesi anlamındadır. Oysa sosyal demokrat proje, kendi varoluş gerekçesini yok etmemek ve "birlikte yaşayabilirlik" anlayışlarından kaynaklandırmıştır.

• Buna karşılık, devletin klasik liberal teorilerdeki gibi sınıf gerçeğinden soyutlanması da, sosyal demokrasinin yaklaşımına terstir.

a) Bu çerçevede, "ikili" işlevsel niteliği olan bir devlet anlayışı gelişecektir. Sosyal demokrasinin devleti, temel haklar, özgürlükler ve temel hukuk yapısı olarak, liberal kuramlardaki devleti andırmaktadır. Bu alanlarda devletin sınıf ilişkilerinin ve sosyal mücadelelerin üzerinde kalması, yansızlığı, toplumun bütünlüğünü temsil etmesi söz konusudur.

b) Buna karşılık, devletin ekonomiyi yönlendirmeye ve geliri paylaştırmaya dönük kararlarının, sosyoekonomik işlevinin, "sınıfsal güç dengeleri"nce belirlenmesi söz konusudur. Bu belirleniş, sosyal demokrasinin, iktidarın her düzeyde paylaşılabilir olduğu ve değişken güç dengelerine göre biçimlendiği anlayışının devletteki yansımasıdır.

c) Sosyal demokrasinin bu yaklaşımı, devleti bir sınıfa aidiyetten de, sınıflardan soyutlanmaktan da sakınmaktadır. Devletin bâzı işlevlerinde

sınıflar üstü kalabileceğini, bâzılarında ise, sınıfsal dengeleri yansıtabileceğini model öngörmektedir.

Bu ikili işlevin pratikte birbirine karışmasına karşı güvenceyi, sosyal demokrat mantığın "meşruiyetçi" özellikleri getirmektedir. Nitekim, sosyal demokrat iktidarlara yönelik güncel eleştirilerde, "devleti sermayeye karşı kullanmak" sık işitilen bir suçlamadır ama, "hukuk devletinin" çiğnendiği, "hak ve özgürlüklerin zedelendiği" gibi iddiaların muhatabı, geleneksel olarak başka partilerin iktidarlarıdır.

d) Bu özellikleriyle, sosyal demokrasinin devleti ek bir işlev de taşımaktadır: Sınıfsal dengelerin somutlaşmasında ve sonuçlarının pratikteki biçimlenmesinde diyalog ve uzlaşma zemini olmak. Devletin hem sınıflar üstü niteliği hem de sınıf gerçeğini ve çelişkisini benimsemiş olması, ona bu imkânı sağlamıştır. Diyaloğu ve uzlaşmayı düzenleme imkânının en fazla kullanıldığı alan, işçi-işveren ilişkileri ve sosyal yasalardır. Sosyal demokrat yönetimlerde, devlet (ve siyasal iktidar) benzer konuların çözümünü öncelikle iki sınıfın temsilcilerinden beklemektedir. Onları karşı karşıya getiren ve "sosyal taraf" olarak meşru gören devlet, "diyaloğu sağlamakla," kendi görevini büyük ölçüde tamamlamaktadır.

Bu yaklaşımın klasik örneği, İsveç'tir: 1938-70 yılları arasında, sanayi ilişkilerine ait tüm yasalar işçi ve işveren tarafından ortaklaşa hazırlanmıştır. Hükümet, işçi ve işveren konfederasyonlarının vardığı sonucu mecliste yasalaştırmakla yetinmiştir. Daha yeni bir örnek Fransa'dır: Sosyalist Cumhurbaşkanı Mitterrand, "devlet olarak," işçi ve işveren sendikaları temsilcilerini, yani iki sınıfı kural olarak bir araya getirmektedir. Çalışma saatlerinin kısaltılmasından, ücretlerin genel dengesine, sosyal sigorta primlerinin artırılmasına kadar birçok konuda "diyaloğu" devlet düzenlemekte ve sonucu "sosyal tarafların" ortak önerisinden beklemektedir.

Dikkat edilirse, sosyal demokrat devletin bu yaklaşımı, sosyal demokrasinin daha önce değindiğimiz toplumsal modeliyle uyum içindedir. Bir piramide benzeyen ve üç ayrı köşesinde işçinin, sermayenin ve devletin yer aldığı bu yapılanmada, bir "egemenlik" ilişkisinin değil, her köşesinin bir diğeriyle "ikili" ilişkisinin, diyaloğunun söz konusu olduğunu belirtmiştik. Bu çerçeve, işçi hareketinin avantajlı olduğu bir ortamı son tahlilde yaratmaktadır. Daha önce işaret ettiğimiz gibi, çalışanlar kitlesi hem kendi "ekonomik temsilcisi" (işçi sendikaları konfederasyonu) hem de,

kendi siyasal temsilcisinin (sosyal demokrat parti) etkinliğindeki "devlet" aracılığıyla piramitte yer almaktadır.

e) Sonuç olarak, sosyal demokrasi, her iki doktrindekinden farklılaşan bir devlet modeli geliştirmiştir. Bu devlet, sınıf gerçeğiyle bağlantılarını dikkate almakta, buna karşılık, belirli alanlarda (hukuk, vb.) kendini bu bağlantılardan soyutlamaktadır. Sosyal demokrasinin devleti, bu iki çelişik özelliğinin bir sentezci yaklaşımını, "iki sınıfın en üst düzeyindeki diyalog ve uzlaşma, çerçevesini" kurarak sergilemektedir.

II

Sosyal Demokrasinin Programı

Sosyal demokrasi söz konusu mantığın sonucunda nasıl bir uygulama programı ortaya koymuş ya da gerçekleştirmiştir?

Bu konuda her ülkenin kendine özgü bir pratiği bulunduğu açıktır. Bir genellemeye temel olabilecek bâzı yaklaşımları, İsveç Sosyal Demokrat Partisi lideri ve günümüzdeki başbakan Olof Palme, "Avrupa Sosyal Demokrasi'sinin Programına İlişkin Görüşler" başlığıyla sıralamıştır. (Bu tarihte, –1974– İsveç, Alman Sosyal Demokrat Partilerinin ve Avusturya Sosyalist Partisi'nin liderleri, aynı zamanda hükümet başkanıdır.) Palme, Brandt ve Kreisky'ye mektubunda şöyle yazmaktadır:

"... Siyasal çabalarımızın benzerliği ilginçtir. Ulusal koşullarımızın yol açtığı farklılıklar vardır; hepimiz aynı gelişme düzeyine ulaşmış da değiliz. Bununla beraber, hepimiz, kendi ülkemizde ücretli ve maaşlıların yararları üzerine bina edilmiş bir ‘Avrupa sosyal demokrat programını' uyguladığımızı söyleyebiliriz. Her noktayı kapsamak iddiasını taşımaksızın, bu ortak çabaları şöyle özetlemek istiyorum:

1) Demokratik sosyalizm: Demokrasiyi korumaktaki kesin ve sarsılmaz kararlılığımızı vurgulamaktayız. Toplumu değiştirmenin sadece evrimci yöntemi, söz ve inanç özgürlüğü gibi temel demokratik değerlerle bağdaşabilir. Sosyalizmin gerçekleşmesi, ancak çok sayıda insanın onun oluşumuna ve eserine katılmasıyla mümkündür.

2) Güçlü bir sendika hareketi ve yurttaşlardan kaynaklanan girişimler: Çok sayıda sosyal görevin yerine getirilmesinde ve amaca ulaşılmasında, toplu olarak yurttaşlardan gelişen girişimler, devletin ya da özel organizasyonların önlemlerine oranla daha kolay başarıya ulaşır. Yurttaşlardan kaynaklanmış girişimler, hem kitlelerin amaca ulaşmaktaki etkinliğinin hem de katkısının ifadesidir.

3) İş: Tam istihdamı, en önemli siyasal sorun olarak nitelemekteyiz. Herkese iş sağlamanın davacısıyız. Yeni iş imkânlarının bölgeler arasında paylaştırılması ve bireye emek piyasasında yardımcı olmak toplumun görevleri arasındadır.

4) Çalışma koşullarının gelişmesi: Sanayi toplumunun ilerlemesi için, çalışmanın sosyal koşullarının yeniden düzenlenmesi gereklidir. Ücretliler, işin planlanmasında da gerçekleşmesinde de etkinlik kazanmalıdır.

Ücretlilerin ve örgütlerinin katılımıyla, çalışmanın çerçevesi düzeltilmeli ve işyerlerindeki güvenlik artırılmalıdır.

5) Katılımın yaygınlaşması: Ücretli ve maaşlıların kendi meslek hayatlarıyla ilgili bütün kararlara daha fazla katılmalarını (biz sosyal demokrat partiler) savunmaktayız. Kültürün demokratikleşmesi ve insanların evlerine, yakın çevresine kültürün ulaştırılması, ancak hangi biçimiyle olursa olsun, bürokrasiden sakınılması gerekir.

İnsanların, kendileriyle ve çevresiyle ilgili kararları etkilemeleri ve onlara katılmaları açısından, '... toprağın ve (kent) arazisinin kullanımında, suların, hammaddelerin, enerji kaynaklarının tüketilmesinde, devletin yönlendirici işlevi genişlemelidir.'

6) Sosyal tüketim: Bâzı ihtiyaçların giderek kazandığı önem, bireylerin ekonomik düzeyinden bağımsız olarak onların karşılanması zorunluluğunu yaratmıştır. Sağlık, eğitim, yaşlılara ve çocuklara yardım, bunlardan bâzılarıdır. Bu konulara sahip çıkılması, insanlardaki beraberlik duygusunu geliştirdiği gibi, yeni iş imkânları yaratmanın da bir yöntemidir.

7) Kazanç hırsı ve toplum: Kazanç tutkusunun, iş imkânını, kültür mirasını, toplumu ve hayat kalitesini tehlikeye düşürmesine karşı çıkıyoruz. Sosyal devletin ve sosyal güvenliğin kavgasını vermekteyiz. Toplumda yardımlaşmanın örgütlenmesini, aktif bir kültür politikası izlenmesini, çevrenin korunmasını ve tüketimin yaygınlaşmasını savunmaktayız.

Sosyal demokrasi, her şeyin amacı olarak insanı ve toplumu görür. Bundan ötürü, sıraladığımız değer ölçülerine bir öncelik tanımakta ve onları, kişisel maddi kazanç tutkusunun önüne geçirmekteyiz.

8) Kadın hakları: Kadınların günümüzde hedef oldukları eşitsizliklere son verilmelidir. 'Önyargılar ortadan kalkmalı, emek piyasasında, eğitimde ve sosyal yasalarda adalet gerçekleşmelidir. Aile zorunluluklarıyla mesleki çalışmanın bağdaşması amacıyla, çalışma süresinin kadınlar için hafifletilmesini' savunmaktayız.

9) Çokuluslu şirketler: Uluslararası büyük şirketler, gücün özel ellerde merkezileşmesini hızlandırmakta ve hükümetin ekonomik kararları üzerindeki demokratik etkinlikleri zayıflatmaktadır. Bu (tekelci) güç biriminin büyümesi, fiyatlarda denge kurmak ve uyumlu sosyal gelişmeyi sağlamak hedeflerini daha da zorlaştıracaktır. Hükümet, sendikalar, parti ve sivil kurumlar arasında işbirliğini güçlendirmek, çokuluslular üzerinde demokratik ve sosyal bir etkinlik sağlamanın zorunlu koşuludur.

10) Göçmen işçiler: ‘Ülkemizin misafiri' diye adlandırılan göçmen işçilerin sömürülmesi, sosyal demokrasinin temel anlayışına terstir. Profesyonel görevlerinde olduğu gibi sosyal konumlarında da, ulusal işçilerle aynı koşulların güvencesi göçmen işçilere verilmelidir. Özellikle konut ve dil sorunlarıyla ilgilenmemiz ve çocuklarına kendi vatandaşlarımızla eşit düzeyde eğitim sağlamamız gerekir. Göçmen işçilerin yerel seçimlerde oy hakkı bulunmalıdır.

11) Uluslararası dayanışma: (...) Ulusal bağımsızlık hareketlerini desteklemek arzusundayız. Ulusların kendi doğal kaynaklarını kendi iradeleriyle kullanmalarını, dünya ticaretinin daha adaletli olmasını savunuyor ve kurtuluş hareketlerini, diktatörlüklere karşı mücadeleler olarak destekliyoruz."

"... Bu program ne her şeyi kapsamaktadır ne de kesindir; ortak çabalarımızı genel çizgileriyle belirtmekten ibarettir. Sosyal demokrat partilerin bu konulardaki somut yaklaşımları ve tavır alışları, tartışmasız bir benzerlik içindedir. Bunlar bir araya getirildiğinde, günümüz Avrupa'sındaki sosyal demokrasinin kimliği ortaya çıkmaktadır."

"... Gerici güçlerin suçlamaları karşısında ve geleceğe ulaşmayan doktrin türlerinin karşısında gerilememiz için hiçbir neden yoktur." Günlük çabalarımızla düşüncelerimizi uzun vadeli bir bakışta birleştirebilirsek, kendi siyasetimizin etkinliği daha da artacaktır.

"Halk içinde kök salmış hareketlerle işbirliği yapmamızın önemi üzerinde ısrar etmek istiyorum. Sosyal demokrasi, meclislerde, hükümetlerde, devletin çeşitli kurumlarında ve yerel yönetimlerde sorumluluk üstlenmesini öğrenmiştir. Fakat, sosyal demokrasinin temellerini oluşturanın, parti, partiyle beraberlik içindeki sendikalar ve yurttaş girişimleri olduğunu, dikkatten asla kaçırmamalıyız..."[97]

Olof Palme'nin yazısından bu uzunca bölümü nakletmemiz, sosyal demokrasinin en yetkili bir sözcüsünün kaleminden program anlayışını yansıtmak içindi. Sosyal demokrasinin, bu programda öne çıkarılan ortak amaçların ve özelliklerin çoğunu muhalefet ve iktidar olarak gerçekleştirdiğini belirtmek gerekir. Batı Avrupa'nın en başarılı demokrasileri, gelişmiş özgürlük ve insan anlayışları, azalan eşitsizlikleri, yaygınlaşan refahı ve kültürü, milli gelirden sosyal hizmetlere, eğitime, sağlığa, toplu tüketime ayrılmış en yüksek payları, sosyal demokrat hükümetlerin dönemlerine kayıtlıdır.

Ne var ki, geçmiş başka şeydir, gelecek başka şey. Günümüz, sosyal demokratların ekonomik projesinde, toplumsal ve siyasal anlayışlarında ciddi sorunlar karşısında olmalarına tanıktır. Sosyal demokrasinin geleceğine ilişkin konulara geçmeden önce, günümüzdeki temel sorunlarına kısaca bakalım.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DEMOKRASİNİN

AÇMAZLARI

Sosyal demokrasinin kendini "iktidar" olarak kanıtladığı dönem İkinci Dünya Savaşı sonrasıdır. Bu modelin ciddi sorunlarla karşılaşması ise, 1970'lerin ikinci yarısıdır. Önce petrol bunalımı ve durgunluk, ardından muhafazakâr düşüncelerin geçmişle kıyaslanmayacak sertlikteki saldırıları, sosyal demokrasiyi zor durumda bırakmıştır. Ekonomik düzeydeki sorunlar, sosyal demokrasilerin gelişme sürecinde biriken kimi zaafın belirginleşmesine, bâzı alanlarda çözümsüzlüklere yol açmıştır.

Bu açmazları, üç temel alanda izlemeye çalışacağız. Önce ekonomi ve siyasette, sonra en önemli alanda: Sosyal demokrasinin sınıfsal yapısında...

I

"Refah Devleti" Tükendi mi?..

Sosyal demokrasinin meşruiyet kaynaklarından başlıcası "refah devleti"dir. Demokrasi tercihinin tarihsel boyuttaki haklılığı, sosyal demokrasinin barışçı yöntemlerle bir "refah devleti" yaratabilmiş olmasındadır. Aynı şekilde, uzlaşmacı ekonomi politikalarının meşruiyet gerekçesi, sosyal demokrat deneylerin bir refah devletiyle noktalanabilmiş olmasıdır. Sosyal demokrasinin "üretim araçlarının geçerli olduğu bir ekonomiyi, kitlelerin önceliklerince yönlendirmek" iddiası, refah devletiyle sonuçlanmamış olsaydı, tarihsel bir "yanıltıcılığın" ifadesi olarak hatırlanabilecekti. Başka bir deyişle, "refah devleti" kavramıyla özetlenen yararları işçi sınıfına ve çalışan kitlelere sağlayabilmiş olması, sosyal demokrasinin "varoluş nedenidir."

Oysa günümüz, bu "refah devleti"nin, artık geçmişe ait bir tarihsel kategori olduğu, kendini yinelemek, yenilemek gücünden yoksun kaldığı iddialarına tanıktır...

1. Farklı Dış Koşullar

Her şeyden önce, bir "dünya konjonktürü" sorunu vardır. Sosyal demokrasinin kökleştiği dönem, azgelişmiş ülkelerdeki kaynakların ve zenginliklerin, Batı Avrupa'ya çok kolayca aktarıldığı, sermaye birikiminin çok rahat gerçekleştiği yılları kapsamaktadır. Fransız Sosyalist Partisi liderlerinden Michel Rocard'ın deyişiyle, "sosyal demokrasinin göreceli başarısı, onların refah devleti çözümünü getirmesini mümkün kılan kapitalist gelişmeden" büyük ölçüde yararlanmıştır.[98]

Birikimin boyutları, bunun "paylaşımını" fazla sorun yaratmaksızın mümkün kılmıştır. Bir büyüme ortamında, sosyal demokrasi, hem fazla direnmeyen bir burjuvazi karşısında olmuştur, hem de, asıl önemlisi, kitlelere paylaştırabileceği bir zenginliğe sahip olabilmiştir.

Öte yandan sosyal demokrasi öncelikle bir Batı Avrupa sistemidir ve gelişimi Batı Avrupa'nın dünya dengelerindeki konumuyla yakından bağlantılıdır. Bu konum, sosyal demokrasinin güçlendiği 1945-70 dönemine kıyasla günümüzde hayli değişiktir. 1950'lerin dünya piyasalarındaki iki büyük güçten biri, Avrupa olabilmiştir. Önce Sovyet blokunun, ardından Japonya'nın (ve Uzakdoğu'nun) bu piyasalara girmesiyle, Batı Avrupa, dört ekonomik merkezden sadece biri, birçok alanda sonuncusu olmuştur.

Dünyadaki ekonomik konjonktürün Avrupa'yı ve "refah devleti" anlayışını somut biçimde etkilediği, gözle görülür sonuçlar yarattığı dönem, 1970'lerin ikinci yarısıdır. Batılı ekonomik yapının stratejik unsuru petrol, birkaç yıl içinde beş-altı kat pahalılaşmıştır. Ortadoğu savaşları petrol kaynağını bir ölçüde tehlikeye de sokarken, Batı Avrupa, yakın tarihin en ciddi ekonomik bunalımına girmiştir. Temelinde petrol fiyatlarının yer aldığı bir enflasyon, bu ülkelerin alışık olmadığı boyutlara sıçramıştır. Yüzde 2'lerden yola çıkıp, bâzılarında yüzde 20'lere ulaşmıştır. İhracat ve ithalatın daralması, yatırımların yok düzeyine inmesi, genel bir durgunluk, "sıfır büyüme," yeni dönemin özellikleri arasındadır. Nihayet, sosyal demokratların iktidarda oluşturup muhalefette korudukları "refah devleti"nin belki en önemli niteliği olan "istihdam," öncelikle dıştan kaynaklanmış bu bunalım karşısında gerilemektedir: Batı Avrupa, gene yakın tarihinde ilk olarak, yüzde 10-15 dolayındaki bir işsizlikle tanışmakta, geçmişin yüzde 2'leri, yüzde 3'leri, birer tatlı anıya dönüşmektedir.

1970'lerin dünyası, sosyal demokrasinin başarısını kolaylaştırmış bir dolaylı fakat çok önemli faktörün, elverişli dış konjonktürün şimdi tarih olmasına tanıktır. "Refah devleti"ni kurmak da, kurulmuş olanı korumak da artık hayli zorlaşmıştır.

2. Modelin Sınırları

Sosyal demokrasinin mücadele/uzlaşma bütünlüğünün ve refah devletinin çözümleri, başarılı örneklerle kendi doğal sınırlarına ulaşmış gibidir.[*13] Bir doyuma, tıkanmaya, kendi mantığının teorik sonuna varmıştır. Bunun büyük örneği, İsveç ve İskandinav deneyleridir:

İsveç, özel sermayeden ve gelirinden (Keynesçi bir çerçevede) vergi yoluyla kamuya aktarılıp kitlelere paylaştırılabilecek olanın, limitine gelmiştir. Vergi oranları o kadar yüksektir ki, daha önce değindiğimiz gibi, vergi toplamının, gelirin yüzde 80'ini aşmaması için yasa bile çıkarılmıştır. Bu noktaya ulaştıktan sonra, daha büyük orandaki bir değeri sermayeden kitlelere aktarmak, artık mümkün değildir. Çünkü, daha fazlasını almak, sermayenin kendini üretmesini anlamsız kılmaktadır. Yüzde 80 yerine vergileri yüzde 90'a yükseltmek kâğıt üzerinde mümkündür ama, bu durumda, sermayenin daha çok üretmek ve yatırıma yönelmek eğilimi artık ortadan kalktığından, vergilenen toplam da düşmüş olacaktır; ekonominin büyümesi de duracaktır. Başka bir deyişle, refah devletinin mantığı içerisinde, kitlelere ayrılacak payı daha da büyütmenin imkânı, İsveç ve

benzeri örneklerde artık kalmamış gibidir; sistem "optimuma" varmıştır. Payı oransal olarak artırmak kamuya aktarılan geliri düşürmek ve durgunluk anlamına gelebilmektedir.

Olaya pratikte baktığımızda, meselenin çok ciddi sorunlar yaratmakta olduğu gözükmektedir: Kamunun paylaşımdaki payını oransal olarak ve sonuç olarak artırmak şöyle dursun, sosyal demokrat birçok yönetim, geri adımlar atmanın hesabında ya da uygulamasındadır. Çünkü, ekonomik bunalım sermaye kesimini de zor durumda bırakmıştır. Geçmişin paylaşım modelleri içinde bu sermaye bir yandan –örneğin yüzde 80'e varan– vergileri ödeyip öte yandan kendini üretebilirken, şimdi, bu oran artmasa bile, gelişimini, yatırımlarını sürdürememektedir. Ayrıca, aynı oranın devlete sağladığı gelir miktar olarak düşmek eğilimindedir.

Başka bir deyişle, refah devletinin geleneksel görevlerine (sosyal hizmetler, kamu yatırımları, yardımlaşma-güvenlik kurumları) ayrılan fonların kaynakları kurumakta; görevlerin kapsamı daralmaktadır.

3. Uzlaşma/Mücadele Dengesinde Değişim

Ekonomik konjonktürün 1970'lerde bunalıma girmesi, refah devletinin dayandığı uzlaşma/mücadele özelliklerinde ciddi sonuçlar yaratmıştır. Bunların en önemlisi, sermaye kesiminin değişen siyaset tarzıdır.

Daha önce değindiğimiz gibi, sosyal demokrat hareketin önemli bir niteliği, iktidardayken geliştirdiği refah devletinin kazanımlarını, muhalefete düşse bile koruyabilmiş olmasıdır. Sosyal demokratları seçimle işbaşından uzaklaştıran sermaye partileri, refah devletini daraltmak gücünü ve cesaretini kural olarak bulamamışlardır.

Oysa, 1970'lerin konjonktürü, sermaye güçlerinin çok daha saldırgan, çok daha reaksiyoner nitelik almasına tanıktır. İngiltere'de, Amerika'da, İsveç'te, Fransa'da ve bütün Batı Avrupa'da, "neo-liberal ve muhafazakâr" bir akım, Chicago Okulu'ndan ve onun Avrupalı uzantılarından kaynaklanan "Yeni Sağ" iddialarıyla, ekonomik bunalımın bir numaralı sorumlusu olarak "refah devleti"ni göstermektedir. Bunların önerisi, bir tür "karşı-reform" programıdır; "neo-liberal, fakat yanıltıcı olarak liberal, özünde inatla otoriter" bir programdır bu. "Özgürlüğün önkoşulu olarak piyasayı yeniden icat etmenin, bunalımı, eşitsizlikleri artırarak aşmanın savunusunu getirmektedir."[99]

Gerçekten, Batı Avrupa sağı, bir mücadele/uzlaşma dengesinin ideal tarafı olmaktan "siyasal" düzeyde uzaklaşmakta, ekonomik düzeyde ise

refah devletini doğrudan hedef almaktadır. İngiltere'deki Thatcher hükümeti bunun çarpıcı örneğidir. Sosyal güvenlik kurumlarının, toplu hizmetlerin, eğitimin, sağlığın, toplu ulaşımın kaynakları dondurulmakta, mümkün olduğunda azaltılmaktadır. Federal Almanya'nın, İskandinavya'nın sağ nitelikli hükümetleri, bunalımdan çıkışı, refah devletinin geriletilmesine bağlamaktadır. Sosyal demokrasi ve refah devleti gibi bir tartışması olmayan Amerika'da bile, Chicago Okulu'nun çözümleri, Reagan'ın, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik harcamalarını olağanüstü kısan önlemlerinde somutlaşmıştır.

Bu ekonomik yaklaşımın eşliğinde, burjuvazinin, uzlaşma/mücadele dengesinden uzaklaşarak bâzı anti demokratik özelliklere itibar edebildiği izlenmektedir. Ekonomideki bunalım, baskıcı yöntemlerin benimsenmesine, terörist ve faşist gruplara bâzı sermaye çevrelerinden daha fazla kaynak akıtılmasına (İspanya, İngiltere, Almanya, Fransa, vb.), ırkçılığın, özellikle yabancı işçilere yönelerek gelişmesine, bir tür "otoriter muhafazakârlık" ideolojisine öncelik vermiştir.

1980 sonrasındaki birçok sosyal demokrat iktidar, sosyal demokrasinin alışık olmadığı sertlikteki bir muhalefet karşısında kendini bulmuştur: İsveç sermayesi tarihinin en büyük gösterilerini düzenlemekte, Olof Palme'nin ekonomiyi uçuruma, toplumu "kolektivizme" götürdüğünü en ağır suçlamalarla duyurmaktadır. İsveç'in ünlü uzlaşma ve diyalog mekanizmalarının bile artık işlemez olduğundan söz edilmektedir. Fransız sağı, kendi "meşruiyetçiliğini" gölgeleyen engelleme/suçlama yöntemlerini yürürlüğe koymuştur. Bu sağ, iktidardaki sosyal demokrasiye karşı faşist partiyle açık seçik işbirliğine ve seçim ortaklıklarına (yıllardan beri ilk kez) girmekte, bundan çekinmemektedir.

Sonuç olarak, 1970'lerdeki ekonomik bunalım Batı Avrupa sermayesini daha muhafazakâr, hattâ reaksiyoner kılmıştır. Demokrasinin zorunlu anlayışlarından bile ödün veren, refah devletine bir tür intikam duygusuyla yaklaşan, faşizan eğilimleri bir ölçüde hoşgörüyle karşılayabilen özellikler, bu sağın içinde gelişebilmiştir...

Sosyal demokrat refah devletinin temelindeki uzlaşma/mücadele sürecinde öngörülmüş sermayenin, bu nitelikteki bir sermaye olmadığı, açıktır...

4. Daralan Hareket Alanı

Refah devletinin ekonomi anlayışındaki tıkanmalar, öncelikle sosyal demokratların iktidar deneylerini zorlamaktadır.

Bunalım konjonktüründe, sosyal demokrasinin hareket alanı daralmıştır. Sosyal demokrat iktidarların klasik Keynesçi mekanizmaları işleterek sonuca ulaşmaları, geçmişe ait bir kolaylık görünümündedir: Talebi yaygınlaştırarak üretimi teşvik etmek, enflasyonu artırıcı yöntemleri daha ağırlıklı ölçüde devreye sokmayı gerektirmektedir. Çünkü, sermaye gelirini vergileyerek bu talebe kaynak yaratmanın imkânları, hele bunalım içinde ve hemen sonrasında, kalmamış gibidir. Aynı durum, kamu yatırımları için söz konusudur. Büyük altyapı yatırımlarıyla hem yeni iş (ve ek talep) yaratmanın hem de sermayeyi altyapı kolaylıklarıyla yatırıma özendirmenin yolu, kaynak sorunundan geçmektedir. Oysa sosyal demokrasinin klasik kaynağı olan sermaye gelirlerinin vergilenmesi, 1970 sonrasında yeterli çözüm değildir. Enflasyon ağırlıklı yöntemlerden ise günümüzün gerçeklerinde büyük sorunlar doğmaktadır: Bir defa, bütün Batı Avrupa ülkelerinin muhtaç olduğu ihracat gelirleri ve buna bağlı olarak ürünlerinin dış piyasalardaki rekabet gücü, enflasyondan olumsuz etkilenmekte; bu yöntemle sağlanacak yeni iş ve yatırımın muhtemel kazancını, dış pazarlardaki kayıp fazlasıyla götürmektedir. Başka bir deyişle, 1930'lardaki başarılı Keynesçi yöntemlerin günümüzdeki kullanılırlığı, hiç değilse aynı şekilde kullanılırlığı artık mümkün değildir.

Bu durumda, Keynesçi sosyal demokrat ekonomi politikasının "kaynak yaratmak" noktasında yetersiz kaldığı gözükmektedir: Geçmişte, sermaye gelirinden zorunlu olarak alınan fonlarla bu kaynak oluşmuştur. Sonra, kaynağın bir bölümü altyapı yatırımlarında ve yeni iş yatırımlarında, öteki bölümü sosyal hizmetlerin yayılmasında kullanılmıştı. Şimdi, daha önce değindiğimiz nedenlerle (dünya konjonktürünün değişmesi, sermayenin kamuya kaynak transferinin sınırlanması, enflasyonu içeren politikaların tehlikesi, vb.) sosyal demokrat yönetimler yeterli kaynağı bulamamakta, yaratamamaktadır.

Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, sosyal demokrasinin, zaten, öncelikle tüketim-paylaşım alanında kendini kanıtlamış bir sistem olduğudur. Üretimciden çok dağıtımcı özellikler taşımasıdır. Kaynak yaratmak değil, kaynağın yaratılmasını düzenlemek ve yaratılmış kaynağı paylaştırmak, sosyal demokrasinin üstlendiği geleneksel işlevdir. Üretimci yanı, üretimi bir ölçüde planlamak, denetlemek, bâzı kilit sektörlerde yer almak ve altyapı yatırımlarını gerçekleştirmekten ibarettir.

Peki, özellikle 1970'ler sonrasının zorlu koşullarında, sosyal demokrat modelin kaynak yaratmadaki tıkanıklığı, nasıl aşılabilecektir?

Sorun, hayatidir: Yeterli kaynak yaratılmadıkça, yeni iş alanlarının açılmasında öncülük etmek, sosyal hizmetleri geliştirmek, gelir adaletini artırmak gibi temel işlev ve iddialarını sosyal demokrasinin gerçekleştirmesi mümkün değildir. Üstelik, gereken kaynakların ciddi ölçekte yaratılması, hele sosyal demokrasinin gelişmiş Batı ekonomilerinde, birkaç sektörü kamulaştırmakla, daha merkezi bir planlamayla, sermaye gelirlerini daha fazla vergilemekle olacak iş değildir. Çünkü, bu ekonomiler zaten akılcı mekanizmalara dayanmaktadır, zaten gereğinde devletin çok geniş yönlendirme imkânı vardır, zaten vergi yoluyla kaynak oluşturmanın sınırlarına çoğunda gelinmiştir.

Çözümün zorluğu, günümüzdeki sosyal demokrat iktidarların sorunlarından da anlaşılmaktadır: Önemli bir deneyi, Fransız Sosyalist Partisi yaşamaktadır. Parti, alt gelir gruplarına bir ölçüde yarar sağlamış; sermaye vergilerini gene bir ölçüde artırarak bunu sosyal dayanışma projelerine yöneltmiştir. Ne var ki, sosyal demokrasinin geçmişteki başarıları düzeyinde çarpıcı bir büyümeyi, yatırımlarda ve iş imkânlarında bir sıçramayı bu deney henüz yaratmamıştır. Bilâkis, enflasyonu aşağılara çekmenin ve kendi parasının dış değerini koruyabilmenin tatsız reçetelerinden, iktidarının üçüncü yılında hâlâ kurtulabilmiş değildir. İspanyol Sosyalist İşçi Partisi, akılcı ve verimli olmanın uzağındaki bir ekonomik yapının tanıdığı hareket alanına sahip bulunmakla beraber, ciddi bir ekonomik büyümenin ve etkili sosyal adalet projelerine elverecek kaynakları oluşturmanın henüz uzağındadır. Ülke koşullarının da özelliklerini dikkate alarak, daha çok demokrasiyi yerleştirmekle kendini yükümlü görmektedir. İsveç'in sosyal demokratları ise, Keynesçi yaklaşımların dışındaki yeni çözümler ve yeni anlayışlar arayışındadır.

***

Peki, bütün bu tahliller sonucunda, Keynes'in sol yorumlanmasından kaynaklanmış refah devletinin ölüm fermanını sosyal demokratların imzalaması mı gerekir?

Danimarka Sosyal Demokrat Partisi'nin son seçimi kaybetmezden önce yaptığı gibi, refah devletinin kazanımlarını ve çalışan kitlelerin güvencelerini kendi elleriyle geriletmek, herhalde çözüm değildir. Ne var

ki, özellikle gelişmiş ve sosyal demokrasinin kazandırdıklarını geçmişte zaten elde etmiş ülkelerde, refah devleti anlayışının yetersiz hattâ bazen çözümsüz kaldığı gözükmektedir.

Dengeler, siyasal ve sınıfsal düzeyde de zorlanmaktadır. Sermaye kesimi, refah devleti anlayışının zorunluluklarına artık büyük direnç göstermektedir. Direnmek bir yana, refah devletinin bizzat kendini suçlu sandalyesine oturtmaktadır. Sermayenin, zaten "zorunlu" olarak geçmişte benimsediği bir uzlaşmayı tarihe terk etmek eğilimleri, her zamankinden güçlüdür. Sosyal demokrasinin dayandığı dengeler, bir süreden beri, güçlenmek değil çözülmek eğilimi içindedir.

Ne var ki, sosyal demokrasinin günümüzdeki tek açmazı ekonomik modelinde değildir...

II

Siyasal Sorunlar

Sosyal demokrat partilerin temel bir çelişkisi, "azınlıkta olan sosyal statüsü ile çoğunluğun oylarına dönük bir politika izlemesi"dir.[100] Gerçekten, çok az istisna ile bütün sosyal demokrat partiler, sosyolojik olarak işçi hareketinin partileridir; sanayi işçilerinin çoğunluk olduğu partilerdir. Oysa sosyal demokratlar iktidara gelmek için çoğunluğun işçilerde olmadığı toplumlarda oy çoğunluğunu almak zorundadırlar.

1. "Ortadaki" Oyların Tehlikeleri...

Bu çelişki, sosyal demokrat muhalefet ve iktidarların "bütün halk kesimlerine", "toplumun büyük çoğunluğuna" yönelik çözümler getirmeleriyle, "bütün halkın partisi" gibi tanımlar kullanmalarıyla aşılmaya çalışılmıştır. Seçimlerde destek olabilecek orta sınıf kesitleriyle –köylülük, küçük-burjuvazi, vb.– seçim ittifakları aranmıştır. Ne var ki, bu süreç, partinin işçi kimliğinden kaybetmesine, giderek öteki partilerle benzeşmesine yol açabilecek tehlikeli bir gelişme olmuştur. Partinin sınıfsal kimliği ile seçim amacının uyumsuzluğu, her partinin kendi gerçekleri, toplumundaki güç dengeleri çerçevesinde çözmeye çalıştığı bir sorundur. "Tarihsel uzlaşma"nın bir büyük "tavize" dönüşmemesi ya da işçi hareketinin partisi niteliğinin sadece sosyolojik kimlik kartında değil genel politikalarda korunabilmesi, en azından kabul edilebilir ölçüde korunması, her partinin önündeki çetin sorundur.

Bu noktada yapılacak yanlışın sosyal demokrat mantığı özünden bozacağı açıktır. Bu mantık, en köktenci önlemleri ve en katıksız sınıfsal politikaları, "sürekli muhalefet olmak pahasına" savunmanın mantığı değildir. Böyle bir sürekli muhalefet durumunda, öncelikle işçi hareketinin yararı doğrultusunda benimsenmiş bile olsalar, sosyal demokrasinin dengeci yaklaşımları pratik değerlerini yitirecektir. Gene sosyal demokrasinin mantığı, çoğunluğun oy desteği uğruna kendi sınıfsal özünün politikalarından vazgeçmek de değildir. Bunun sonucu, sosyal demokrat uzlaşma/mücadele bütünlüğü anlayışının sadece uzlaşmalar dizisine dönüşerek bir tür oportünizm niteliği almasıdır.

"Ölçü"nün nerede başlayıp nerede bittiğini kestirmek zordur. Ayrıca, ölçü, toplumuna ve konjonktürüne göre bir değişme payı da taşıyabilir. Ölçünün kaçması, özellikle "sağa doğru" kaçması ise, her zaman

mümkündür. Sosyal demokrasinin, fazla "sosyal" olmaya kalkışsa iktidar şansından ya da demokratlıktan uzaklaşacağı; öncelikle iktidarı amaçlasa ya da çok "demokratça" davransa, bu defa sosyallik iddiasından kaybedeceği, bir önemli varsayımdır. Bu görüşte olanlar, şöyle bir mantık geliştirmektedir:

Sosyal demokrat partiler, demokrasi tercihlerinin bir sonucu olarak, iktidara gelebilmek için "genel oya" kesinlikle bağımlıdır. Çağdaş sanayi toplumlarının toplumsal dokusu ise, "ortada" ya da "ılımlı" denilen bir toplum kesitini ve onun "değişken" siyasal yaklaşımını güçlendirmiştir. Bu "ılımlı ve ortada" siyasal tercihin sahipleri, çoğu ülkenin çoğu seçiminde, sonucu belirleyici olmaktadır. Bu durumda, sosyal demokratlar, ya "ortadaki" toplum kesitinin önemli bölümünden de oy almak ya da iktidardan vazgeçmek tercihleri arasında kalabilmektedir.

Böyle bir açmazda, sosyal demokrat parti, 1) ancak kendi ideolojisinden ve çözümlerinden ödün vererek, "ortadaki" toplum kesitinden oy alabilmekte; 2) ancak bu kesitten oy alabilmişse, iktidara gelebilmekte; 3) ancak aynı toplum kesitinin reddetmeyeceği uygulamalarla kendini sınırlarsa, iktidarı uzun ömürlü olabilmektedir.

Sınıfsal niteliği açısından daha çok "hizmet sektöründe orta derecede görev üstlenenler"i, "küçük tacirleri", "orta köylüleri" ve "yaşlılar-emekliler" kesitini içeren bu seçmen grubu, "merkez sağ" ile "sosyal demokrasi" arasında gidip gelmektedir. Sosyal demokratlar, bu "ortadaki seçmen"i dikkate almazlarsa, zaten seçimi gözden çıkarmış olmaktadırlar (İngiliz İşçi Partisi'nin 1938 seçimindeki yenilgisi). Yok, eğer dikkate alırlarsa, bu defa bir mayınlı tarlada yolculuğa çıkmaktadırlar. Ortadaki seçmeni kazanma politikasında atılabilecek yanlış adımlar, partiyi kendi özünden uzaklaştırmakta, bir seçim kazanılsa bile, ikinci seçim, bu yanlışlar nedeniyle kaybedilmektedir.

"Ortadaki seçmenin" peşine son yıllarda fazla düşen Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne ve aynı politikayı 1979 seçimlerinde izleyen İngiliz İşçi Partisi'ne ilişkin rakamlar, tehlikenin boyutlarına işaret etmektedir.[101]

Almanya'da, işçi sınıfının toplam oylarının yüzde 66'sı 1972 seçiminde sosyal demokrat partiye verilmiştir. "Orta sınıf" oyları diye nitelenebilecek kesim ise, kendi oyunun yüzde 23'ünü bu parti için kullanmıştır. 1976 seçiminde ise, işçi oylarının sadece yüzde 52'si sosyal demokratlara yönelirken, "orta sınıf" oyları bu kesimin yüzde 30'una yükselmiştir. Başka

bir deyişle, partinin "ortadaki oyları" kazanmaya çalışması, ona, kendi öz seçmeninden kaybettirmiştir.

"Ortadaki seçmene" yönelişte sosyal demokratlarca yapılan yanlışlar, sağ ve sol partilerin seçim öncesi verdikleri görüntünün benzeşmesindeki başlıca etkendir. Bu durumda, zaten benzeşenler arasında tercih yapıldığından, bir bölüm işçinin oyu "otorite" benzeri sloganlara kayabilmektedir. Nitekim 1972'de işçi oylarının sadece yüzde 27'si Hıristiyan Demokrat'larla Strauss'un Hıristiyan Sosyal Birliği'nden oluşan bloka verilmişken, bu oran, 1976'da yüzde 42'ye yükselmiştir.

İngiltere'de benzer bir durum 1974-79 döneminde yaşanmıştır. Gene her toplumsal kesitin verdiği oyların partiler arasındaki bölünmesi oranlarıyla, gelişme şöyle olmuştur:

Orta gelir grupları ve serbest meslek sahipleri: İşçi Partisi'ne bu kesimin 1974'te yüzde 12'si; 1979'da yüzde 20'si oy vermiştir. (+ yüzde 8)

Memurlar ve hizmet kesimi: 1974'te yüzde 24; 1979'da yüzde 29 oranında işçi partisine oy kullanmıştır. (+ yüzde 5)

Uzmanlaşmış işçiler: 1974'te yüzde 49; 1979'da yüzde 42. (– yüzde 7)

Vasıfsız işçiler: 1974'te yüzde 57; 1979'da yüzde 51. (– yüzde 6)

Rakamların dili açıktır: Almanya gibi İngiltere'de de, "ortadaki seçmen" kazanma çabası bir ölçüde sonuç vermiş ve bu nitelikli oylar artmıştır. Ancak, en geniş seçmen kitlesini işçiler oluşturduğundan, artışın çok fazlası hem de partinin asıl seçmeninden, yitirilmiştir.[*14]

Sunduğumuz rakamlar, geneldeki koşulların objektif sonuçları gereğince her kesimde değişmiş oy eğilimleri değildir. "Ortadaki" seçmenin işçi partisine verdiği oy artarken işçi oylarının azalması doğrudan doğruya sosyal demokrat partinin o dönemde verdiği görüntünün, seçim mesajının sonucudur.

Bir yandan ortadaki oyları bir bölümüyle çekmek öte yandan kendi kimliğini (dolayısıyla asıl seçmenini) korumak zorunluluğu, sosyal demokrat partilerin önündeki başlıca açmazlardan biridir. Yanlışın müeyyidesi ya iktidardan ya da kimlikten kaybetmektir, ya da her ikisini birden kaybetmektir.

"Ortadaki seçmen," çoğu durumda oltanın iğnesinde sallanan bir yem işleviyle sosyal demokratların önünde durmaktadır...

2. "Bağımlı" İnsanlar ve "Yozlaşan" Partiler mi?

Sosyal demokrat partilerin gelişme sürecinde ve özellikle uzun süre iktidar oldukları ortamlarda, "siyaset" ve "parti" yozlaştırıcı etkilere de hedeftir. Sosyal demokrasinin bir özelliği de, devlet düzenleyiciliğinin ve koruyuculuğunun, hayatın her ayrıntısına ulaşmasıdır. Devlet, bir bakıma, her alanda kişinin en özel sorunlarına girmekte, adetâ "devletsiz" hiçbir şey yapamayan, devlete "bağımlı" bir insan tipi geliştirmektedir.

a) Bu insan, doğumunda, ölümünde, sağlık, ulaştırma, iş, işsizlik, kültür sorununda, haberleşmesinde, bilgilenmesinde, evliliğinde ve her doğan çocuğunda, sosyal demokrat devletin işbirliğini, düzenleyiciliğini, dolaylı-dolaysız yardımını arayacak, alacak ve buna alışacaktır. Devlet, böylece, sivil topluma nüfuz edecek, devletin bulunmadığı, katılmadığı hiçbir alan kalmayacaktır. Güncel hayat, güncel ihtiyaçlar, tümüyle devlet tarafından kendi üzerine vazife edinilmiş olacaktır.

Bireylerin her tür genel ve özel sorunuyla devleti böylesine iç içe sokan bir sistemde, bireyin bâzı olumsuz özellikler de alması kaçınılmazdır. Nitekim, bilinçaltlarından devlete bağımlı insanlar, bir "tür" olarak sosyal demokrasilerde dikkati çekmektedir. İsveç, "bağımlı insanlar toplumu" olarak da nitelenmektedir. Hiçbir girişimde bulunamayan, tek başına bir şey başarmaya yetkin olmayan, devletin koruyuculuğu ve düzenleyiciliği herhangi bir alanda bir an üzerinden eksik olsa, sudan çıkmış balığa dönen bir insan türü... Nitekim, sosyal güvenceleri, düzenli ve güvenlikli hayatı her düzeyde devlet sorumluluğunca üstlenilmiş bir İsveç'in ya da Finlandiya'nın dünyadaki en yaygın alkolizme ve en yüksek intihar oranlarına sahip olması, bu nedenlerle açıklanmaktadır. Devlet tarafından bütün sorunları hayatın en ücra köşelerine kadar düşünülmüş, düzenlenmiş, kendisine, düşünmek ve karar vermek alanı bile bırakılmamış insanlar, en küçük bir kuraldışı sorun karşısında bunalıma düşmektedir. İşyerindeki bir umut kırıklığı, bir aşk hikâyesi, alınmış borcun gününde ödenmeyişi ve hayatın her tür sıradan, olağan sorunu, bu insanları çaresizliğe, karamsarlığa, giderek alkole hattâ intihara götürebilmektedir.

b) Sosyal demokrasinin uzun süre iktidarda bulunduğu toplumlarda rastlanan bu özellikler, aynı ülkelerdeki sosyal demokrat partileri de etkilemektedir. Partiler, giderek, "devletin partileri" niteliği de almaktadır. Başka bir deyişle, parti, asli görevi olan siyaset üretiminden, giderek, hizmet üretimine kaymaktadır. Daha doğrusu, üretilmiş hizmetin organizasyonu ve paylaştırılması, partilerde asli görevin önüne geçebilmektedir. Örneğin, bir mahalledeki çocuk bakımevlerinin

organizasyonu ve işletmesi; boş saatleri değerlendirme grupları; partinin finanse ettiği kültür faaliyetinin organizasyonu, devletin düzenlediği yardımlaşma örgütlerinde düzenli ve gönüllü görev üstlenmek, partililerin temel uğraşları arasındadır.

Bunlar, hiç kuşkusuz olumlu işlevlerdir. Ne var ki, parti çalışmalarının siyasal anlamından yitirerek sosyal bir hizmete dönüşmesi, sosyal demokrat partilerin mücadeleciliğinden ve yaratıcılığından kaybettirmektedir.

Mücadeleci ve siyaset üretici yanı zayıflamış sosyal demokrat iktidar partileri "müşteri ilişkilerine" dönük özelliklere de açılmaktadır. Bütün iktidar partilerinde var olan bu hastalık, hizmet dağıtan mekanizmalardaki etkinliğin partililere siyasal öncelik sağlamasıdır; parti içinde yükselmenin, bu mekanizmalardaki etkinlikle ve belirli yararları şu ya da bu tercihle dağıtmakla bağlantılı olmasıdır. Örneğin, bir partilinin, belirli hizmeti devletin "A" mahallesine değil, "B" mahallesine götürmesini sağlayarak, "B" mahallesinin partililerini kendine bağlaması; sonra, kendi kontrolündeki "B"nin desteğini, bir başka partiliye, onun kendisine sağlayacağı siyasal avantaj karşılığında vermesidir, vb.

Devletle partinin, devletle hizmetin, hizmetle partinin iç içe geçtiği sosyal demokrat yapılanmada, bu tür yozlaştırıcı ilişkilere partinin olağanüstü yatkın duracağı açıktır. Nitekim "müşteri ilişkilerinin" parti içinde belirleyici önem kazanması, sosyal demokrat iktidar partilerinin giderek yaygınlaşan özelliği olmaktadır.

Sosyal demokrat toplum kesitlerinin devlete bağımlılaşma ve pasif vatandaşlık eğilimleri ile, sosyal demokrat partilerin siyaset üretmeyen, hizmet dağıtan, "müşteri ilişkileri"ne önem veren gelişimi ve siyasal dinamizmini, heyecanını kaybetmesi, sosyal demokrasinin geleceği adına düşündürücüdür.

Dikkatten kaçmaması gereken nokta, sosyal demokrat partinin, sistemin işlerliğinde hayati bir öneme sahip olduğu; sistemin mantığını bütünlediğidir. Partinin zaafı, uzlaşmanın da, mücadelenin de yozlaşmasına kapıları açabilecektir. Hele, sermaye kesiminin sosyal demokrasiye karşı sistemli bir saldırıyı başlattığı ve refah devletinin belirli noktalarda tıkandığı bir zaman kesitinde, sosyal demokrat partilerin özellikle iktidardayken gözlenen bu evrimi, sosyal demokrasi adına bir kayıp olmaktadır.

III

İşçinin Dünyası Değişiyor mu?

Sosyal demokrasilerin Keynesçi refah devletini yeni çözümlere kavuşturması, herhalde imkânsız değildir. Partinin uzun süre iktidar olduğu ülkelerde gelişen bâzı olumsuzluklar da, zaman içinde üstesinden gelinmeyecek sorunlar değildir. Sosyal demokrasilerin "açmaz" diye rahatlılıkla nitelenebilecek asıl problemi, onun temel özelliğiyle, meşruiyet gerekçesiyle, varoluş nedeniyle ilgilidir. Yani, işçi hareketiyle...

1. İşçi Kitlesinin Bölünme Süreci

Bu kitabımızın çeşitli bölümlerinde, sosyal demokrasinin bir "hayat tarzı" olduğunu belirttik; kendine özgü "değer yargılarına", "kültür simgelerine," kendi "dünyasına" sahip bulunduğunu anlatmaya çalıştık. Bu dünyanın eksenindeki işçi hareketinin, sosyal demokrasideki vazgeçilmez varlığına örnekler getirdik.

Sosyal demokrasinin üzerinde yükseldiği işçi kitlesinin 1970'lerin sonlarında "bölünme sürecine" girmiş olması, sosyal demokrasinin geleceğini tehdit eden başlıca gelişmedir. Geleneksel işçi hareketinin sınıfsal niteliklerinden, benzeşen yararlarından, ortak kaygı ve umudundan kaynaklanmış birlikteliği, birkaç yönden sarsılmaktadır.

a) 1970'li yıllar, 1929 sonrasının en yaygın işsizliğini yaratmıştır. Batı Avrupa'nın "işsiz" kitlesi, çok düşük oranlardan, kimi ülkedeki yüzde 15-20'ye kadar yükselmiş, hemen her ülkede, işsiz sayısı milyon hanesine yaklaşmış ya da geçmiştir. Bilgisayarların ve robotların giderek yaygınlaşan kullanımıyla, bu sayının çok artabileceği belirtilmektedir. 1983'ün rakamlarıyla, bâzı ülkelerdeki işsizlerin sayısı ve işgücüne oranı şöyledir: İngiltere, 3 milyon (yüzde 13); Almanya, 2.6 milyon (yüzde 11); Fransa, 2 milyon (yüzde 10); Belçika, 500 bin (yüzde 15); İtalya, 2.6 milyon (yüzde 13); Hollanda, 900 bin (yüzde 18). (Kaynak, oecd Surveys-United Kingdom, 1984.)

1972-84 arasında Batı Avrupa'nın işsiz sayısı, her yıl sürekli olarak artmış, 1984'teki toplam "iş" sayısı ise –nüfusun ve çalışma yaşına gelen gençlerin çoğalmasına rağmen– 1974'tekinden 3 milyon eksilmiştir.[102] 1980-90 döneminin, Federal Almanya, İngiltere ve Fransa'da toplam 12-14 milyon işsiz yaratarak noktalanacağı iddia edilmektedir.[103] Bu oluşumun

sonucunda, bir büyük işsiz kitlesi, işçi sınıfının iç ve dış dengelerini altüst etmiştir:

• İşsiz-işli çelişkisi, alışılmadık boyutlarda büyümüştür. Sendikaların her konudaki tavrı (örneğin, asgari ücret düzeyi, grev kararı, yeni teknoloji uygulaması, vb.) bu çelişkiden etkilenmiş ve sendikaların iç mücadelesi, işi olan üye ile olmayan üyenin farklılaşmasından kaynaklanmıştır. İşsiz kitlesinin büyümesiyle, öncelik sıralamaları köklü biçimde farklılaşan iki grup arasında sendikal hareket bölünmüştür. En basitinden, işsizler, "sosyal yardımların artması ve asgari ücret düzeyinde bile olsa yeni iş yaratılması" doğrultusundaki bir mücadeleyi önerirken, işi olanlar, "var olan işin korunmasını ve ücret artışlarını" öncelikli amaç kabul edebilmişlerdir. Sendikal hareketin bütünlüğünü sarsan bu oluşum, işveren tarafından kendi yararına kullanılmıştır.

• İşçi taleplerinin sınırlanması amacıyla işsizlikten yararlanmak, sanayi ilişkilerinin geleneksel bir yöntemidir. 1970 sonrasının işsizlik patlaması, bu yönteme olağanüstü bir hareket alanı sunmuştur: İşveren kesimi, kendi yararları açısından haklı olarak, "Bu kadar işsiz en düşük ücrete rıza gösterirken, yüksek zamları vermem" diyebilmiştir. Ayrıca, yeni işçi alınmayışını, yatırım yapılmayışını ve iş yaratılmayışını, mevcut "işlilerin" yüksek ücretlerine bağlayabilmiştir.

Bu durumda, "işi olan işçilerin" gözünde, kendi ücretlerinin artışını engelleyenler olarak, işlerini ellerinden alabilecek muhtemel rakipler olarak, "işsiz kitlesi" görülebilmiştir. İşsizler ise, işi olanları "zam talepleriyle işsizin iş umudunu zayıflatan, işsizin derdini düşünmeyen bir kitle" diye niteleyebilmiştir.

Söz konusu eğilimler, bütün işçilerde ve işsizlerde mevcut değildir. Ama bir bölünmeyi ve işçi hareketinin geneldeki bir zaafını yaratmaları için, "bir ölçüde" var olmaları yetmektedir, yetmiştir. Fransa'nın ikinci büyük işçi konfederasyonu cfdt'nin lideri Edmond Maire'in deyişiyle, "günümüzün ekonomik bunalımında, işçilerin bölünmesi patronların öncelikli hedefi olmuştur..." Bu bölünmenin maddi temellerini, ne yazık ki, 1970'lerin ekonomik bunalımı ve yaygın işsizlik kurmuştur...

b) İşçi hareketinin bölünmesi, 1960'ların büyük yabancı işçi göçünün de bir sonucudur. Batı Avrupa ülkelerindeki yabancı işçi sayısı, "kaçaklarla" beraber 20 milyona yakın tahmin edilmektedir. Avusturya Sosyalist Partisi lideri ve eski Başbakan Kreisky, "birçok Avrupa ülkesinde, toplam işçinin yüzde 10'uyla yüzde 40'ı arasında değişen bir bölümü başka bir ülkenin

vatandaşıdır" demektedir.[104] Bu büyük kitlenin varlığı ve özellikleri, Batılı sanayi ilişkilerini temellerinden etkilemiştir:

• Önemli bölümü çaresiz olan, en ağır ya da kaçak bir işte en düşük ücreti nimet olarak karşılayan bir büyük kitle, Batı Avrupa'nın emek piyasasına böylece girmiş olmaktadır. "Yabancı işçi," var olan sanayi ilişkilerini ve dengelerini sarsarak, yerli işçi sınıfının birçok geçmiş ve benimsenmiş kazanımını tehlikeye sokmuştur:

Yabancıların gelişiyle "kaçak çalışma" çok istisnai bir durum olmaktan çıkmıştır. Parası açıktan ve çok düşük ödenen bu emek, özellikle küçük ve orta boy işletmelerde benimsenmiştir. Vergisi, sigortası, grevi ve sendikası bulunmayan, dil bilmeyen, çaresiz ve ürkek, en düşük ücreti kabullenen bu işçiden, büyük ölçüde yararlanılmıştır: Yabancıların varlığı, düzenli-yasal çalıştıkları işyerlerinde bile, ücretleri aşağıya zorlayan bir faktördür. İçinde yer aldıkları yedek işçi ordusuyla ve her tür ücreti kabullenmeye yatkın, yabancı bir ülkede sendikal mücadelelere katılıp kendilerine ek sorun yaratmaktan kaçınan özellikleriyle, yabancılar, "yeni tür bir işçi" oluşturmuştur. Bu işçinin, bulunduğu ülkenin işçi geleneğiyle, tarihsel oluşumu, geçmiş mücadeleleri, işçi "éthique"iyle, hiçbir ilgisi yoktur. Örneğin, Paris'teki "Grev Meydanı"nda ya da "Bastille Meydanı"nda dolaşan bir yabancı işçiye bu alanlar hiçbir şey ifade etmeyecek, Jaurés'in, Guesde'in isimleri hiçbir çağrışım yapmayacaktır. Sanayi ülkesindeki işçilerin dünyasını paylaşması şöyle dursun, söz konusu yabancının tarımdan kopup işçi olması bile çoklukla henüz yenidir. Üstelik, bu yabancıların önemli bölümü, işçi hareketi geleneği olmayan, sanayileşmemiş ülkelerden kopup gelmiştir.

• Yabancı işçilerin, sıralayageldiğimiz özellikleriyle Batı Avrupa'daki varlığı, işçi kitlesinin bölünmesine bir ek faktör getirmiştir. İşi olan işçi, bu yabancıyı, "işverenin elindeki sürekli bir tehdit" olarak nitelemiştir: İşverenle tersleşmesi ya da zorlanmış bir talebi sonucunda, onun yerini alacak ucuz ve bol sayıda yabancı eşikte beklemektedir. İşsizler ise, yabancı işçide hem muhtemel bir iş imkânındaki rakibi, hem de kendi işsizliğinin bir nedenini görmüştür. Örneğin, 2.6 milyon işsizi bulunan Federal Almanya'da 4 milyona yakın yabancı işçi vardır. Batı'daki işçi sınıfının, birbirine "rakip," birbiriyle çelişen kümelere bölünmesinde, işli-işsiz farklılaşmasının hemen arkasından, yerli-yabancı ayırımı gelmektedir.

• Gücünü benzeşmeden, ortak yararlardan, dayanışmadan alan işçi kitlesinin bu farklı ve çelişkili bölümler arasında parçalanışında, yabancı

işçilerin ister istemez bir etken olmaları, toplumsal bir hastalığı, hem de işçiler arasında geliştirmiştir: Yabancı düşmanlığı, hattâ, kimi durumda ırkçılığa dönük eğilimler... İşinden olmuş bir Fransız ya da Alman işçisinin gözünde, yabancı işçi, onun ekmeğini elinden almış bir gaspçıdan farksız olabilmektedir. Bu Fransız ya da Alman, ırkçı yaklaşımlara ve propagandaya ister istemez duyarlıdır. Fransa'daki 1983 belediye seçimlerinde, yabancı işçilerin yoğun bulunduğu çevrelerde aşırı sağın yabancı düşmanı sloganları ve aynı düşmanlığı üstü örtülü tezleriyle paylaşan sağ partiler, her zamankinden fazla oy toplamışlardır. İlk defa sağa yönelmiş oyların arasında, işçi ve özellikle işten yoksun işçi oyları, hayli yüksek orandadır.

Avrupalı işçi kitlelerine, ülkesine göre değişik ölçüde ama mutlaka bir ölçüde, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık bulaşmıştır.

c) Yaygın işsizliğin yol açtığı bir başka gerilim nedeni, emek piyasasına katılmak için bekleyen genç işçi adaylarıdır. Avrupa ülkelerinin tümünde, en yüksek orandaki işsizi içeren yaş kesiti gençlerdir. Ekonominin bunalımlı yıllarında iş aramak çağına gelmiş bu gençlerin en büyük "işsizler" grubunu oluşturması doğaldır. Ne var ki bu durum, kuşaklar arasında bir gerilime yol açmış ve çalışanlar dünyasında yaş etkenini de bir bölünme nedenine dönüştürmüştür.

d) İşçi sınıfının bölünmesinde, 1975 sonrasında gelişen "geçici işçilik" uygulamasının önemli payı vardır. Özet olarak, işverenin çalışana karşı hukuki yükümlülüğünü "yasal olarak" ortadan kaldıran ya da çok daraltan bir yöntemdir bu. Sendikaların geleneksel olarak karşı çıktığı, pek imkân tanımadığı bu "geçici" çalışma biçimleri, 1970'lerin yaygın işsizlik ortamında olağanüstü gelişebilmiştir.

• Bu yeni çalışma biçimlerinin ilki, "parça başı" özelliği taşıyan ya da bir görevi başlayıp bitirmekle sınırlı işlerdir. Örneğin, bir büyük bakım servisi, kadrosuna düzenli çalışacak bir usta almak yerine, sözgelişi, "tamir edeceği televizyon başına" ya da "otomobil sayısına" göre para ödeyeceği insanla anlaşmaktadır. Dolayısıyla, istediğinde, hiçbir toplusözleşme ve tazminat yükümlülüğü olmaksızın, "iş bitti" diyebilmekte, ayrıca, verginin asgarisini, sigortanın asgarisini devlete vermektedir.

• Daha yaygın olan yöntem, "yarım gün" çalışmadır. Bu, bütün Avrupa'da ve özellikle hizmet sektöründe büyük ölçüde uygulanmaktadır. İlki gibi, bu da "geçici iş" kapsamındadır:

İşyerleri, sürekli bir işe düzenli sözleşmeyle işçi alacaklarına, "yarım gün" için ve bir aylık, üç aylık "geçici" anlaşma ile insanları çalıştırmaktadır. Özellikle kadınlar arasında bu yöntem çok yaygındır. Böylece, işyeri, çalışana ya da sendikalara karşı bir kalıcı yükümlülükten kurtulmuş olmaktadır. Uygulama, yıllık iznini kullanan işçinin boşluğunu doldurmakta da yaygın biçimde kullanılmaktadır.

• İşyerleri, mümkün olan her durumda, çalışmayı bir "geçici" niteliğe –kendi açılarından belki haklı olarak– dönüştürmüşlerdir. Olağanüstü bir işsizlik ortamında sendikalar bu gelişmeye direnememiştir. Böylece, düzenli, sürekli, güvenceli, sendikalı ve sözleşmeli bir çalışma biçimi her düzeyde geriletilmiştir. "Kaçak çalışmadan" bir ölçüde daha kontrollü, fakat işçiye hiçbir güvence getirmeyen, alabildiğine belirsiz bir çalışma sistemi, kendi yaygınlığını ve bâzı işkollarında kurala dönüşmesini, moral ve yasal olarak 1970'lerde kabul ettirmiştir.

• Bu yeni "çalışma biçimi," olağanüstü bir gelişme göstermiştir. Örneğin, 2 milyon işsizi bulunan Fransa'da, (1980 rakamlarıyla) 1 milyon 600 bin kişi özel sektörün "geçici", "parça başı" nitelikli işlerinde, 400 bin kişi de devlet sektörünün aynı konumdaki görevlerinde çalışmaktadır. Fransa'daki "travailleurs interimaires" sisteminin, Batı Avrupa'nın en "azgelişmiş"i diye nitelendiği ve "kısa süreli, geçici" işlerin, işsizliği azaltmak gerekçesiyle birçok ülkede çok yaygınlaştığı dikkate alınırsa, durumun önemi daha iyi anlaşılabilir.[105]

e) Bütün bu oluşumlar sonucunda, Batı Avrupa'nın işçi hareketi, kendi içinde gelişen bir büyük ve çok düzensiz kitleyle karşı karşıya getirilmiştir. Andre Gorz'un tanımıyla, "işçi-olmayanların olmayan-sınıfı,"[106] işsizlerin, yabancıların, kaçak işçilerin, geçici işçilerin, ilk kez iş arayan gençlerin kitlesi, klasik işçi sınıfının bütünlüğünü, merkeziliğini, gücünü yıpratarak gelişmiştir. İşçi hareketi, kendi içinde bölünmüştür. Kendi içinde, çelişen yararlara, amansız bir rekabete sürüklenmiştir. "Marjinal" işçiler kesimi, her ülkede büyümekte ve düzenli işçiler karşısında bir sürekli tehdit olarak işverenlerce yararlanılmaktadır. Üstelik, bu büyüyen kitle, kendi özellikleri ve zorunlulukları nedeniyle, işçi hareketinin geleneksel değer yargılarının, çalışma anlayışının, mücadele biçimlerinin, dayanışma geleneğinin, "dünyası"nın temellerini sarsmaktadır.

Kaldı ki, yüz elli yılın birikimi olan bu kendine özgü "dünya," zaten bir sarsıntı geçirmektedir. Ve bu oluşum, bize göre, sosyal demokrasinin en önemli açmazını meydana getirmektedir...

2. Kimliği Sarsan Etkenler

Sosyal demokrasi, işçi hareketinin "kimliği" ve "kişiliği" üzerinde yükselmişse, bu kimliğin ve kişiliğin bir düşüş eğrisine girmesi, yer yer çözülmesi durumunda, sosyal demokrasi diye bir şey olabilir mi?

Belirtmek gerekir ki, sosyal demokrasinin varoluş nedeni olan söz konusu kimlik ve kişilik, çok yönlü ve dağıtıcı gelişmelerin hedefidir. Duruma yakından bakmaya çalışalım:

a) Tüketim toplumunun gelişmesi, teknolojinin üretim sürecindeki yansımaları, iletişim araçlarının olağanüstü gelişimi, fabrika bacalarının simgelediği bir sanayileşme aşamasından, giderek, bilgisayarlar çağına geçilmesi ve daha bir dizi etken, "işçi hareketi"nin ideolojik ve pratik kimliğini oluşturmuş tüm değer ölçülerini ve kültür sistemini değişime zorlamaktadır. Bu değişimle birlikte, "sınıf", "iktidar", "devlet" gibi kavramlar da işlevinde ve amacında farklı açılardan görülebilmektedir.

Batı Avrupa'daki bu oluşumları bir genellemede özetleyecek olursak, çalışanlar dünyasında bulunmanın geçmişte sağladığı moral özelliklerin azaldığı, birlikteliği zorunlu ya da özlenir kılmış etkenlerin zayıfladığı ve bu dünyanın "kimliğinden" kaybetmekte olduğu gözlenmektedir.

• Sosyal demokrasi, sendikalar, partiler, kooperatifler ve popüler kültür birimleri aracılığıyla örgütlenmiş ve kurumlaştırılmış kitlelerin, siyaset biçimidir. İşçi hareketinin tarihsel mücadelesinden, kendini savunmaktaki demokratik direncinden, deneyiminden kaynaklanmış işçi sınıfı efsanesinin (ethos'unun) bir bakıma sahibi, sosyal demokrasidir. Eşitlik ve dayanışma gibi değer ölçülerinden oluşmuş çalışanlar kültürü, (burjuvazinin bireyci ve seçkinci değer yargılarının karşısında) işçi hareketinin bütünleyici bağlarını, onun kimliğini vermiştir. Bu farklı kültür,[*15] işçi hareketini, partilerini ve sendikalarını (rasyonel tercihlerin ve ideolojilerin de ötesinde) birbirine kenetleyen "çalışanlar dünyasına aidiyetin" ifadesi olmuştur.[107]

• Bu "dünya"yı bir değişime yönlendiren çok sayıdaki etkenden biri, ilginçtir ama, o dünyanın sağladığı siyasal ve sendikal başarılardır.

1960'lı yıllar, işçilerin hem milli gelirdeki oransal pay olarak hem de alım gücü olarak aldığının hızlı artışına tanıktır. Gene bu yıllar, teknolojinin yenilendiği, "tüketim toplumu" modeli diye isimlendirilecek yaygın tüketim malları çeşitliliğinin ve ucuzluğunun başladığı yıllardır. Alım gücünün yükselişi ile tüketimin yaygınlaşması, işçi hareketinin kültürel kimliğini oluşturan bâzı biçimsel özellikleri zayıflatmıştır. Söz konusu gelişim

sürecinde, işçi sınıfı, "kendine özgü" tüketim özelliklerini giderek yitirmiştir. Geçmişte "burjuva olmanın" görüntüdeki işareti sayılabilecek giyim özellikleri, dayanıklı tüketim malları, konut özellikleri, giderek büyüyen ölçüde işçiler tarafından paylaşılmaya başlanmıştır. Bu dışsal, görüntüsel "farklılaşma"nın etkisinden kaybetmesi ve tüketimin ulaşılabilirliği, işçinin dünyasındaki bir ayırt edici özelliği değişime uğratmıştır. Tarihsel çıkış noktasında, yoksulluktaki benzeşmeden de kaynaklanan, kendi biçimsel ölçülerini, kimliğini bu paylaşılmış ortak yoklukta da bulan işçi hareketi, 1960'lı yıllarda, kendi kimliğinin biçimsel unsurlarından birini kaybetmiştir. Başka bir deyişle, geçmişte "aynı sömürülenler kitlesi"ne ait olmaktan kaynaklanmış, bu kitlenin simgesi niteliğindeki yaşama, konut, giyim, tüketim özellikleri kaybolmaya yüz tutmuştur. Böylece, aynı dünyaya ait olmanın bilincini yaratan biçimsel fakat tarihsel faktörlerden başlıca biri, aynı yokluktan paylaşmaktan kaynaklanmış "görünüm ve tüketim özellikleri," birçok Batılı ülkede etkinliğinden kaybetmiştir.

Bu değişim, sosyal demokrasilerin sınıflı toplum modelinde, sınıflardan birini, kendi simgelerinden giderek uzaklaştıran, onu, öteki toplum kesitleriyle biçim ve görüntüde benzeştiren bir sonuç yaratmıştır. Böylece, işçi hareketinin sosyal demokrasilerdeki başarısı, aynı hareketin ortak kimliğini oluşturan bâzı faktörleri zayıflatan sonuçları da beraberinde taşımıştır. Aynı dünyaya, aynı sınıfa, aynı kimliğe "aidiyetin" önemli bir bileşkeni, böylece, etkisinden kaybetmektedir.

b) Sosyal demokrasinin kaynaklandığı dünyanın bir başka tarihsel özelliği, bu dünyanın, toplumun "kültür" (sanat, bilgilenme, haberleşme anlamında) kanallarının dışında bırakılmış olmasıdır. Yüzyıllar boyunca, "kültür," imtiyazlı zümrelerin tekelinde kalmıştır. Onlar için üretilmiş, onlar tarafından paylaşılmıştır. Tiyatro, müzik, edebiyat, resim, bale ve birçok sanat faaliyeti, ancak belirli gelir ve –bu gelirle bağlantılı– eğitim düzeyine hitap etmiştir.

Kültürün amacının ve iletişim ağının dışında bırakılmış kitleler, gene yüzyıllar boyunca, "kendilerine özgü" kültür biçimleri ve kültürel iletişim yöntemleri geliştirmişlerdir. "Halk şiiri", "halk şarkıları", "destanlar", "masallar", "el sanatları" gibi türler, imtiyazlı zümrelerin kültür biçimlerinin dışında oluşmuştur.

Söz konusu kültürel ikilik, ya da, gelişmiş ve daha ileri kültür biçimlerinden "dışlanmışlık," işçi hareketinin kendine özgü değer

yargılarının ve kültür "kimliği"nin oluşumunda başlıca etkenlerden biridir. Sosyal demokrasinin kaynaklandığı çalışanlar dünyası, kendi dışına kapalı bir dünya olmuştur. İşçi sınıfının anlayışları, değer yargıları, beğenileri, boş zamanını değerlendirme biçimleri, "dışındaki dünyanın" ulaşamadığı; dışardaki dünya ise, işçi sınıfının ulaşamadığı bir alandır. Bu ikilik, "farklı" bir "kültürel kimliğin" oluşmasında başlıca etkindir. Sosyal demokrat hareket, bir bakıma, temellerinde farklılık ve dışlanmışlık yatan bir kimliğin, bu "ayrı dünya"nın ifadesidir.

İletişim araçlarının ve tabii özellikle televizyonun 1960'lardaki olağanüstü gelişmesi, ucuzlaması, yaygınlaşması, bir kültürel devrim gibi, var olan duvarları, sınırları yıkmıştır. İşçi dünyasının dışına ait mesajlar (örneğin, reklamlar; bireyciliğe özendiren değer yargıları, vb.) bu dünyaya olanca gücüyle yansımıştır. Gene televizyon, işçinin, tarihi boyunca dışlandığı kültür olaylarına, kültür güzelliklerine ulaşmasını, bunları paylaşmasını mümkün kılmıştır. 1960'ların Batı Avrupa'sında, çalışan kitleler artık kültürün iletişim ağına dahildir. Geçmişte başka bir dünyaya özgü olan bir kültür varlığı, müziği, edebiyatı, tiyatrosu ve olanca güzellikleriyle, işçi sınıfına şimdi televizyon aracılığıyla açılmaktadır. Bu, bir günden ötekine işçinin bale meraklısı ya da soyut resim hayranı olması değildir elbette. Ancak, çok önemli bir kültürel değişim sürecine açılmasıdır. Yüzyıllardır dışlandığı bir kültüre, televizyon aracılığıyla, kendi evinde ulaşabilmesidir.

Alman Sosyal Demokrat Partisi Başkanı Brandt, başka bir konuya değinirken, çalışan kitlelerin, –geçmişte dışında bırakıldıkları– bir kültüre ulaşmalarından mealen şöyle söz ediyor:

"... Bruno Kreisky, partisinin popüler kültür hareketlerinin Avusturya'daki başarısızlığını ve sadece marjinal kesimlerle sınırlı kaldığını, söylüyor. Bunun nedeni, kültürün artık genellikle bir ‘kurtuluş' sonucu ulaşılabilecek bir şey olmaktan çıkması. Oysa, İkinci Dünya Savaşı öncesinin, hattâ sonrasının ‘eski' sosyal demokrasisinde, kültüre ulaşmak bir kurtuluş olayıydı. Bu, yapacak daha çok işimiz olmasına rağmen, kültür alanında başarısız kalmadığımızı gösteriyor. Ayrıca, işçi hareketinin geçmişine baktığımızda, bugünün bilgilenme ve kültür imkânlarının kıyaslanmayacak kadar büyüdüğü açıktır. Geçmiş (işçi) kuşaklarının bir kurtulma olayı ve hırslı işçiler için bir gurur nedeni olan bu kültür, birçok bakımdan, (olağan) bir tüketim maddesine dönüşmüştür..."[108]

İki farklı "dünya" arasındaki duvarların açılması, çalışanlar kitlesinin sadece bir güzelliğe ve bilgilenmeye ulaşabilmesi, bundan yararlanması ve etkilenmesi değildir. İletişim kanallarının gelişmesi, işçi dünyasının temel doğrularını sarsıcı mesajları da onun evine ulaştırmaktadır. Ancak bireyci maceralar sonucunda elde edilebilecek bir yaşam düzeyine çalışan kitleyi özendiren mesajlar da (köşeyi dönen kazanır, her koyun kendi bacağından asılır, vb.) işçinin dünyasının dışındaki tüketim örnekleri, özentileri ve alışkanlıklarıyla beraber, artık bu dünyaya girebilmektedir.

İletişim araçlarındaki gelişme, çalışan kitleleri tarihsel olarak dışlandıkları bir dünyanın kültür birikimine ulaştırmış, buna karşılık, aynı dünyanın, işçinin değer yargılarını sarsıcı etkilerini ona getirmiştir.

Ne var ki, her iki gelişme, hem olumlu hem de olumsuz özellikleri bakımından, sosyal demokrasinin üzerinde yükseldiği ve varlığına ihtiyaç duyduğu bir "dünyayı," değer yargılarından oluşmuş kendine özgü bir "kimliği," değişikliğe uğratmıştır.

Duvarın ötesindeki dünyanın kültür birikimlerine ulaşmak, çalışan kitleleri kendilerine özgü ve kendi ortak kimliklerinin bir parçası olan "dışlanmışlık" özelliğinden uzaklaştırmıştır. Ötekilerin dünyasındaki çok önemli bir ayrıcalığı paylaşmaya başlamışlardır. Olumlu da olsa, bu, sosyal, sınıfsal, düşünsel kimlik açısından önemli bir değişikliktir.

İnsanlar arasında doğal eşitsizliklerin varlığına ve yararlılığına, seçkinciliğe, bireyciliğe dayalı burjuva değer yargıları ve mesajları ise, aynı iletişim kanallarından duvarları aşarak, çalışan kitlenin bütünlüğünde, sosyal ve siyasal mücadelesinde temel olan "eşitlik", "güvenlik", "dayanışma" anlayışlarını olumsuz etkilemiştir.

c) İşçi hareketinin kişiliğini oluşturan, ona kimlik ve kendine özgü bir dünya veren etkenler arasında, üretimin maddi özellikleri önemli yere sahiptir.

Sosyal demokrasinin temel sınıfsal dayanağı, fabrikaların zorlu koşullarında, kömür madenlerinin derinliklerinde oluşmuştur. İşçi hareketine mücadeleci özelliklerini, kendi kimlik simgelerini, kendine özgü ve dışına kapalı dünyasını biraz da bunlar vermiştir.

Teknolojinin gelişimi üretimin maddi özelliklerini iki yönden değişime uğratmıştır:

İlki, ağır sanayi işçisinin hattâ sanayi işçisinin çalışan kitleler içindeki oransal önemi, düşüş eğrisine girmiştir. Sosyal demokrat partilerin güçlü olduğu bütün ülkelerde, hizmetler sektörü büyümüş, ağır sanayiinin

önceliği, giderek ileri teknolojiye dayalı sektörlerce paylaşılmıştır. Oysa sosyal demokrasi, hemen her ülkede ağır sanayinin büyük işletmelerinde ilk ve güçlü ivmelerini bulmuş, öncelikle ağır sanayi dallarındaki sendikalarca desteklenmiştir. Ağır sanayinin ve çok sayıda işçinin çalıştığı dev fabrikaların dünyası, sosyal demokrasinin kimliğine yansımıştır. Bu sanayi özelliğinin göreceli olarak gerilemesi de, aynı kimliğe yansıyacaktır.

İkinci değişim, üretim tekniklerindedir. Daha ustalık isteyen, kol örneğinden çok, dikkat ve bilgi, hüner gerektiren bir evrime üretim teknikleri girmiştir. Çalışmanın bünyesel özelliği, kol gücünün payını azaltıcı, kafa gücünün payını artırıcı yönde gelişmiştir. Avusturya Sosyalist Partisi'nin programı bu bakımdan açıklayıcıdır: "Başlangıçta sadece mavi yakalı işçilerden oluşmuştuk" demektedir Avusturya sosyal demokratları, "... şimdi hem mavi, hem beyaz yakalı işçilerin partisiyiz..."[109]

Siyaset sosyolojisinin işaret ettiği gibi, –ve Kautsky'nin çok önceleri öngördüğü üzere– işçinin daha fazla bilgi gerektiren görevlere ve üst ücret düzeylerine yükselmesi, onu siyasal bilinçten uzaklaştırmamakta, bilâkis, bu bilinci artırmaktadır. Ne var ki, siyasal hattâ sınıfsal bilincin artması, değişen üretim koşullarının "bu bilincin ifade biçimleri" üzerindeki etkisini ortadan kaldırmamaktadır. Giderek, "iş gereği" daha çok okuyan, daha çok bilen, işini robotlarla paylaşarak gerçekleştiren işçi, kendi yeni alışkanlıkları ve ihtiyaçları doğrultusunda, kendi davranış biçimlerinde –örneğin, tepkilerini ortaya koyuşunda, kendi çalışanlar dünyasının otorite merkezleriyle ilişkilerinde– bir değişim geçirecektir. Bu değişim, "duvarın ötesi"ndeki özelliklerden farklılaşma yönünde olmayacaktır.

d) Klasik "proletarya"nın, temelinde ve özünde değil ama, bu özün birçok ifade biçiminde değişmekte olduğu; söz konusu değişimin, sosyal demokrasiyi, en önemli bileşkeni olan "sınıfsal ve kültürel kimliğini" yeniden değerlendirip takviyeye zorladığı açıktır.

Sosyal demokrasinin üzerinde temellendiği dünyanın prototipi, özetle şu olmuştu: Günde on saat, haftada altı gün çalışan, maden ocaklarından, büyük fabrikaların ağır çalışma koşullarından çıkıp gelen, ölesiye yorulmuş bir işçi. Kentin yoksul bir mahallesinde, sağlık koşullarından tümüyle yoksun bir ev. Çoklukla, okumayan bir çocuk ve yorulmuş bir kadın. "Boş zamanlar"ın tek amacı olan futbol maçı, kahve ya da meyhane; buradaki benzer insanlarla, hepsi karanlık ve benzeşen giysiler içindeki işçilerle, sohbet ve siyaset. Bu dünyayı çevreleyen duvarların ötesinde, ayrı bir sınıfın ayrı dünyası... O dünyadan buraya, buradan oraya ulaşmanın söz

konusu olmaması. Hem onun dışında durmanın hem de ondan dışlanmış olmanın geliştirdiği özellikler. Aynı yoklukları yaşamanın, aynı şeylere öfkelenmenin, kurtuluşunu aynı yollarda görmenin yarattığı birlik ve bütünlük duyguları. Ve bu ortamda gelişen, güçlenen kimlik, değer yargıları, kültürel simgeler. Nihayet, tüm bu özelliklerin sonucu olan, sorunları ve ihtiyaçları cevaplayan sendikası ve partisi.

Bu görünüm ile, 1960'lar sonrasının herhangi bir sosyal demokrat iktidarının ülkesindeki "prototip" işçinin görünümü ve temel niteliğinin ifade, yansıma biçimleri çok değişiktir.

Sınıflı toplumların sistemi olan sosyal demokrasinin tarihsel sorunu, görebildiğimiz kadarıyla şudur: Sosyal demokrasinin başarısı oranında, bu sistemin temeli olan çalışanlar kitlesi, toplumun gelişmiş ve öteki sınıfa ait özelliklerine katılmakta, onun nimetlerini paylaşmakta, böylece, kendine özgü kimliğinden ve kişiliğinden kaybetmektedir. Başka bir deyişle, işçi sınıfı, toplumsal bütüne "entegre" olmaktadır. Sınıfsal özünde değil tabii, ama yaşama, eğlenme, beğenme özelliklerinde.

Oysa, bir yandan toplumsal bütüne "entegrasyona" –başarıları sonucu– çalışanlar kitlesini yönlendiren sosyal demokrasi, bir yandan da, kendi varlığı açısından, bir kimliğin canlı, farklı ve kendine özgü kalmasına muhtaçtır. Başarı oranında, kimliğin bâzı unsurlarının bütüne entegre olduğu, oysa, aynı başarının, kimliğin korunmasıyla mümkün olacağı çelişkili bir durumdur bu:

• İşçi hareketi, sosyal demokrasinin "demokrasi" tercihinde başarılı olmuş ve toplumsal bütüne "siyasal" katılımını gerçekleştirmiştir. Böylece, öteki toplum kesitlerinden farklı bir niteliğini bırakarak siyasal tercihinde onlarla, benzeşmiştir.

• Sosyal demokrasinin ekonomik kazanımları, bu defa, kendi kitlesinin "maddi geliri, tüketim özellikleri, yaşama biçimleri" açısından farklılığını azaltıcı, onu toplum bütününe entegre edici sonuçlar yaratmıştır.

• Sosyal demokrasinin ekonomik ve sosyal kazanımları, haberleşme teknolojisindeki dev adımların da eşiğinde, çalışanlar sınıfını öteki dünyanın kültürel birikimine ulaştırmış, bu dünyanın (sanat, bilgilenme, beğeniler anlamındaki) kültürel bütününe işçinin entegrasyonu doğrultusunda sonuç vermiştir.

Başka bir deyişle, sosyal demokrasinin her başarısı, onun sınıfsal kimliğini oluşturmuş unsurlardan bir şeyler alıp götürmüş, onun kitlesini,

toplumun öteki kesimleriyle benzeştirici sonuç yaratmıştır: Giyimde, konutta, eğitimde, beğenilerde, vb.

Oysa, sayfalar boyunca yinelediğimiz gibi, sosyal demokrasi, bir temel kimliğin, kendine özgü dünyanın, farklı değer yargılarının varlığına muhtaçtır.

Ortaya çıkan tablo ise, sosyal demokrasinin, her başarısı sonucunda kendi kimliğinden, farklılığından yitirdiğidir.

3. Açmazların Özeti

Sosyal demokrasi, kapitalizmin geçmişte bırakıp geçtiği bir aşamasının özelliklerinden oluşmuş, artık "geri kalmış" ve anlamını, işlevini yitirmiş politikalar demeti midir?

Bu soru işareti bâzı temel noktaları ortaya çıkarıyor:

• Sosyal demokrasinin iddiasını kanıtlayan "refah devleti"nin, hem ekonominin teknik ve evrensel gelişmeleri nedeniyle, hem (İsveç örneğindeki gibi) kendi modelinin sınırlarına varmış olması nedeniyle, hem de, mücadele/uzlaşma olgusunun "uzlaşma" bileşkeninde burjuvazi tarafından zayıflatılması nedeniyle, "geçmiş bir tarihsel kategori" ve dönüşmek tehlikesi.

• Gelir düzeyi yükselen sanayi toplumlarında, "ortadaki seçmen" diye, siyasal tercihi değişken bir kitlenin oluşması. Belirleyici öneminden ötürü, sosyal demokrat partileri sürekli sağa zorlayıp öz seçmeninden uzaklaştırıcı bir etken yaratması.

• İşçi kitlesinin, giderek, kendi içinde bölünmesi, bir büyük "marjinaller" kesitinin yabancılar, işsizler, geçici işçiler, yarım gün iş bulabilenler ordusunun, işçi sınıfına ait bütün geleneksel değer yargılarını çiğneyerek bir dağıtıcı rakip gibi emek piyasasına girmesi. "İşçi sınıfı"nın, bilip tanıdığımız işçi sınıfı olmaktan uzaklaşması.

• Nihayet, sosyal demokrasilerin başarıları, kazanımları sonucunda işçi hareketinin kendi kimliğinden, farklılığından yitirmesi. Sosyal demokrasinin kendine özgü dünyasının temellerinden sarsılması.

Bu açmazların aşılıp aşılmayacağını da, geleceğin robotlarla işini paylaşan, programlanmış toplumlarında ne gibi sorunların doğup hangi çözümlerin oluşacağını da bilemeyiz.

Dolayısıyla, bir tahmine, hele bir yargıya hiç kalkışmaksızın, sosyal demokrasinin, bu soruları da bir ölçüde cevaplayan yeni arayışlarına kısaca bakalım...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL DEMOKRASİNİN

GELECEĞİ

Sosyal demokratlara göre, "kapitalizm" de, "komünizm" de, insanlığın geride bırakmakta olduğu koşulların ve zorunlulukların sonucudur. Toplumların sanayileşme ve özgürlük doğrultusundaki kaçınılmaz gelişmeleri, bir noktadan sonra, ancak sosyal demokrasinin cevaplayabileceği ihtiyaçları onlarda oluşturmaktadır. Sosyal demokrasi, "geleceğin sistemi" olmak iddiasındadır...

I

"Sorunsal"

Önceki bölümlerde, sosyal demokrat ekonomi modelinin "üretim" düzeyinde zorlanmasından, "paylaştırma" işlevinde kendi sınırlarına yaklaşmasından söz etmiş, bunun çeşitli nedenlerini sıralamıştık. Bunlara, bir de şu durumu eklemek gerekir: Sınırlı enflasyonun ve kamu harcamalarının, işsizliği azaltmak ve yatırımları canlandırmak sonucunu yaratamadığı bu kendine özgü 1970'ler bunalımında,[*16] temel ve objektif ekonomik sorun, "yatırımları artırmak" şeklinde ortaya çıkmıştır. Oysa, bir ölçüdeki farklı konumuna rağmen, ister devletin sınai yatırımları, isterse özel sektör yatırımlarının gelişimi, bunların "rantabilitesiyle" bağlantılıdır. Yani, kârlılığıyla, sağlayacağı gelirle. Meselenin boyutunu kavrayabilmek için, bütün Batı Avrupa'da düşüş eğrisi içine 1975 sonrasında giren bu rantabiliteyi artırmanın zorunluğu, "kolay ve kestirme" çözümün bulunamayışını dikkate almak gerekir: Devletin altyapı projelerine yatırım yapması, hem elindeki kaynakların yetersizliği (sermayeden alınan vergilerin, sermayeyi yatırımdan vazgeçirme sınırında olması, enerji dışalımına giderek büyüyen kaynaklar ayrılması, vb.) nedeniyle, hem de enflasyonist yöntemlerin sonuçsuzluğu nedeniyle, bir çözüm olmamaktadır. Şu ya da bu sanayi alanında yatırım yapmak da hem bir kaynak sorunudur hem de verimlilik, iç ve dış rekabet gibi konuları dikkate almak durumundadır. Sosyalleştirmelere yönelmek, bâzı mevzii düzeltmeler getirse bile, yatırımların artmasında tek başına çözüm değildir.

Bu durumdaki bir Batı Avrupa ülkesinde, (devlete ya da özel sektöre ait olan) işyerlerinin kârlılığını düşüşten kurtarmak ve yatırımların rantabilitesini istikrara kavuşturmak ya da artırmak, tek "teknik" çözüm olmaktadır. Oysa, böyle bir yöntem, kaçınılmaz olarak, işçilerin ücret artışı taleplerini en azından geçici bir süre sınırlamaları ve alım gücündeki artışın, kârlılığın artış oranının genellikle altında kalması, demektir. Ve tabiatıyla, bir sosyal demokrat hükümetin sendikalarla arasında sorun çıkması, sosyal demokrasinin kendi içinde, parti ile sendika arasında, sendikayla işçi arasında sürtüşmelerin başlamasıdır.[110]

Bu yazdıklarımızın aktüel örneği, iktidardaki Fransız Sosyalist Partisi'nin 1981'den beri izlediği politikalardır. Sosyal demokrat partilerin arasında, programında ve özellikle mesajında en ileride gözüken, son yılların en kapsamlı sosyalleştirmelerini gerçekleştiren, tek başına

çoğunluğa sahip olmakla beraber, Komünist Partisi'ni hükümet ortağına alan bir partidir Fransız Sosyalistleri. Sosyalist Partisi'nin hükümeti, öngördüğü millileştirmeleri gerçekleştirerek, öncelikle düşük ücretlilerin gelirini artırarak ve bunun kaynağını üst düzey gelirlerine ve sermaye kazançlarına getirilmiş vergilerden sağlayarak, işe koyulmuştur. Ne var ki, çalışanların alım gücünü artıran, hattâ, kredilerin özel sanayi içinde daha yaygın dağılmasını mümkün kılan bu girişimler, ne yatırımların artmasına ne de işsizliğin azalmasına yol açabilmiştir. Hükümet, ister istemez, önce "fiyatları ve ücretleri dondurmanın süreyle sınırlanmış geçici programını" yürürlüğe koymuş, ardından, devlet harcamalarının ve ücret artışlarının denetim altında tutulduğu bir "istikrar programını" başlatmıştır. Böylece, enflasyonun olumsuz etkisini azaltmanın, ücret artışı oranını özel yatırım kararlarında olumsuz faktör olmaktan çıkarmanın yöntemlerine başvurmuştur. Özetle, günümüzün ekonomik gerçeklerinde yatırımları özendirmenin harekete geçirmenin, yatırımdan doğacak kârlılığı sağlamak olduğu noktasına hükümet gelmiştir. Bunun gerektirdiği "fedakârlığı" da kendi kitlesi adına üstlenmiştir.

Şimdi, Fransız sosyalistlerinin ve onların hükümetinde yer alan Fransız komünistlerinin, Fransız çalışan sınıflarını düşünmediği, sermayeye hizmet sunmayı amaçladığı, kendi davasına ihanet ettiği, elbette söylenemez: İzlenen politika, kendi kitlelerinin öncelikli yararı bunda görüldüğü için benimsenmiştir. Ve bu yarar, en azından bir süre belirli fedakârlıkları üstlenmeyi, ekonomik canlılığı ve yatırımların her iki sektördeki artışını bunun sonucundan beklemeyi gerektirmiştir. Bizim Fransız örneği üzerinde uzunca durmamızın nedeni, 1970'lerin ekonomik bunalımı sonrasında ve günümüzün ekonomik konjonktüründe, sosyal demokrasinin yönelebileceği kolaycı ve kestirme yolun kalmadığına işaret etmek içindir.

Başka bir deyişle, Keynesçi "refah devleti"ne ve onun sosyal güvenlik anlayışına, büyümeci, iş yaratıcı, paylaştırıcı ve eşitlikçi özelliklerine, "dengelerine" yeniden ulaşabilmek için, sosyal demokratların bâzı Keynesçi yöntemleri ve alışkanlıkları bir süre "askıya almaları" gerekmektedir...

Peki, bir dengeler ve karşı ağırlıklar sistemi olan sosyal demokraside, işçi hareketinin kendi iktidarında üstlenmek zorunda olacağı geçici bir fedakârlığın "karşı-ağırlığı" hangi alandaki gelişmeyle sağlanacak, "denge," nasıl kurulacaktır?

Sorunun cevabı, hem sosyal demokrasinin geleceğine ışık tutmakta, hem de "kimlik" sorunlarına yeni açılar getirmektedir.

II

İktidarı Her Düzeyde Paylaşmak...

Sosyal demokrat partilerin 1970'lerde geliştirdiği yeni kavramlar ve düşünceler arasında, "demokrasinin yaygınlaşması", "ekonomik demokrasi", "katılımın geliştirilmesi", "işyerindeki karartan paylaşma iddiaları" dikkati çekmektedir. Bu arayışlar, işçi hareketinin gelişiminde yeni bir aşamanın işaretleri görünümündedir. Sosyal demokratlar, işyerlerinin ve her düzeyin "iktidarını paylaşmak" amacına, yeni bir içerik getirmektedir.

1. "Yaygın Demokrasi"

Palme, 1972 tarihli bir yazısında şöyle diyor: "Demokrasiyi, temellerinden canlandırmak ve yenilemek gerekir. Teknik değişim, ekonomik merkezileşme ve karmaşık yönetim süreçleri, demokratik kararların yapılanmasını yıkıcı bir tehdit karşısında bırakmıştır. Sanayi demokrasisini geliştirmek öncelikli bir sorun olmuştur. Demokrasiyi yeni alanlara yaymak zorunluluğundayız..."[111] Benzer bir zorunluğu, 1970'lerin bütün sosyal demokrat iktidar partileri duymuştur. Avusturya Sosyalist Partisi lideri Kreisky, "demokratikleşme sürecini toplumun her alanına yaymak için yeni bir anlayış geliştirmenin" gereğinden; "her düzeydeki iktidar gücünün değişim geçiren yapılanmasını kontrol altında tutacak yeni yöntemler"den söz etmektedir.[112]

Demokrasiyi yaygınlaştırma sorununun 1970'lerde daha fazla hissedilir olması, sanayileşme sürecinin yarattığı yeni toplumsal anlaşmazlık ve uyumsuzluk biçimlerinin de bir ürünüdür. Bu süreç içinde, "klasik sınıfsal bölünmeye, bir de, kadın/erkek, yönetici/yönetilen, merkez/bölge, sivil toplum/devlet arasındaki bölünme ve zıtlaşmalar eklenmiştir. Bunlar, durumuna göre şiddetli ya da yumuşak biçimde toplumun bütününü ve geleneksel siyaset biçimlerini (parti, seçim, vb.) etkilemiştir."[113] Sanayi toplumlarında ayrılık noktaları ve farklılaşmış, çelişkili kümeleri çoğalmıştır. Toplumsal uyuşmazlıklar tek başına sınıf ayrışımının kapsayıcılığının dışına da çıkabilmiştir. Bu yeni uyumsuzlukları barışçı özelliklere kavuşturmanın da yöntemi, "demokrasinin yaygınlaşması" şeklinde belirmiştir.

Sosyal demokrasinin geleceğe dönük bir çözüm gibi geliştirdiği "katılım," özetle şöyle tanımlanabilir: İnsanların, kendileriyle ilgili kararlara

mümkün olan her alanda ve mümkün olan her düzeyde katılmaları.

Okullardan, mahallelerdeki spor salonunun, oyun parkının yönetimine, belediye hizmetlerinin her türüne bu katılımı yaygınlaştırmak, sosyal demokrasinin özelliği olmaktadır. "Katılımcı toplum" modeline, "doğrudan demokrasi" özelliklerine sosyal demokrasi yönelmektedir.

Katılımın büyük bir öncelikle ve mücadeleler pahasına geliştirildiği alan, çalışma hayatıdır. Bu alandaki katılım "ekonomik demokrasi" kavramında kendi ifadesini bulmaktadır.

2. "Ekonomik Demokrasi"

"Ekonomik demokrasi" anlayışının ortaya çıkışı, sosyal demokrasinin kimliğini oluşturduğu 1920'lere uzanmaktadır. Sermayenin ekonomik gücünü geriletmenin yöntemi, fabrikanın dışında artı-değerin bölüşümünü değiştirmek (devletin görevi), fabrikada ise işyeri demokrasisini gerçekleştirmek (sendikanın görevi) olarak öngörülmüştür. Alman sendikalizminin teorisyenlerinden Fritz Napthali, 1928'de şunları yazmaktadır: "Demokrasinin özü, işçilerin kararlara katılmasıdır. Ekonomik demokrasinin anlamı, işyeri yönetiminin, üretim araçlarını kullanımındaki serbestliğini sınırlamaktır."[114]

a) İşyerlerinde, üretim aracı sahipliğinin hareket alanını işçilerin kararlara ve yönetime katılımıyla sınırlamak, öncelikle Alman sendikalarınca savunulmuştur. Öteki ülkelerin sosyal demokrat sendikaları, "mücadelenin işyeri dışındaki girişimlerde yoğunlaşması" görüşünü 1960'lara kadar korumuştur. Komünist partilerin etkinliğindeki sendikalar ise, işverenin "sorumluluğuna katılmayı" bir ilke olarak ve genelde günümüze kadar reddetmişlerdir.

Almanya'daki işçi sendikaları konfederasyonunun sürekli mücadelesiyle, katılım, ölçülü bir gelişme göstermiştir. Alman işverenlerinin şiddetle karşı çıkmasına rağmen, işyerlerinin "gözetim konseyleri"ne işçiler katılmaya başlamıştır. 1972'deki bir yasayla, işyeri konseylerinin yetki alanı, sosyal sorunlardan ekonomik sorunlara genişletilmiştir. 1976'da çıkarılan bir başka yasa, iki binden fazla işçinin çalıştığı işyerlerinin yönetimine işçilerin eşite yakın sayıda katılmalarını mümkün kılmıştır. Yasal zorlamanın dışındaki işyerlerinde de, katılım, bir toplusözleşme konusu yapılmış ve yer yer gerçekleşebilmiştir. Alman Sendikalar Birliği, ayrıca, bütün yatırımların yönlendirileceği "üçlü" bir komisyonun (devlet, işçi, işveren) kurulmasını savunmaktadır.

Başlangıçta yönetime katılmayı benimsememiş sosyal demokrat sendikalar da, Almanlarınkine benzer bir çizgiyi 1970'lere doğru izlemişlerdir.

İngiliz işçi sendikalarının geleneksel yaklaşımı, "işyeri düzeyinin üzerinde kalıp özerkliği korumak"tır. 1970'lerden itibaren değişen bu yaklaşım, giderek, bütün işyerlerinin yönetimine işçilerin eşit sayıda katılmaları mücadelesine dönüşmüştür.

Sendikaların geleneksel olarak işyeri yönetiminin dışında kaldığı İsveç de hızlı bir değişim geçirmiştir. "Patronun işlerine katılıp onun sorumluluğuna ortak olmayı" reddeden, hattâ, "işverenin işin organizasyonu, işe almak ve işten çıkarmak konularındaki otoritesini" saptayan bir maddenin bütün sözleşmelere konmasını kabullenen İsveçliler, 1970'te tavır değiştirmiştir. 1971'de, "işten çıkarmaların sendika tarafından denetlenmesi ve yönetime katılma" mücadelesi başlatılmıştır. 1972'de, iki işçi temsilcisinin, şirketlerin yönetim kurulunda yer almasını öngören yasa –işverenlerin büyük muhalefetine rağmen– gerçekleşmiştir. 1974'te, sanayi kuruluşları ve bankaların kârlarının yüzde 20'sini "işyerlerindeki çalışma koşullarının düzeltilmesi"ne ayırmaları zorunluluğu getirilmiştir. "Ortak karar yasası"yla da, işyerine ilişkin bütün kararları –personel politikası, mali yatırım, reorganizasyon, vb.– sendikaya bildirmek yükümlülüğü işverence üstlenilmiştir.

b) "Ekonomik demokrasi"yi amaçlayan bir projeyi 1970'lerin başında oluşturan İsveç Sosyal Demokrat Partisi, bunu zaman içinde geliştirmiş ve kademeli olarak uygulamaya sokmuştur. 1976'da iktidarı kaybedip, 1982'de yeniden hükümet olan parti, projenin en fazla tartışılan ve "Meidner Yasası" olarak isimlendirilen bölümünü de, 1983 Aralık ayında gerçekleştirmiştir.

Söz konusu "ekonomik demokrasi"nin ana hatlarını ve unsurlarını, Olof Palme özetle şöyle anlatıyor:

"Amaç, işyerinin günlük sorunlarından, toplumun odak noktalarındaki kararlara kadar ekonominin her düzeyinde, ücretlilerin etkinliğini artırmaktır. İşçinin güvenlik ve ücret talepleriyle, ekonomik ve teknik gelişmeyi kontrol taleplerini birleştirmeye; maddi gelişme ile uzun vadeli sosyal amaçları bütünlemeye çalışıyoruz.

Geçmişte, işyerindeki çalışma ‘kaçınılmaz bir kayıp zaman' diye nitelenmişti. İşçinin kurtuluşu ve kendini geliştirmesi, işin dışındaki sürede aranmıştı. Oysa kurtuluşu da, daha yüksek kaliteli bir hayat düzeyini de, işin kendisinde gerçekleştirmek gerekir.

Bu düşüncelerle, işyerindeki çalışma koşullarının sürekli olarak düzeltilmesini öngörmekteyiz. Ayrıca, iş güvenliği bir yasa konusu olmalı ve işten çıkarmalarda ihbar süresi uzatılırken, haksız işten çıkarmaya karşı işçi güvence altına alınmalıdır. Ücretliler, işyerinin çalışmasında ve yönetiminde artan bir etkinliğe sahip olmalıdır. Bu düşünceyle, ilk aşamada 8 bin işçi temsilcisinin ‘gözetim konseyleri'nde yer almasını öngörmekteyiz."[115]

İşçinin, işyerlerinde "edilgen" (pasif) bir unsur olmaktan çıkarak, "etken" (aktif) bir duruma gelmesini, işyerinin tüm kararlarına –yeni yatırımlardan, çalışma koşullarına, işten çıkarmaya kadar– kimi durumda belirleyici nitelikle işçinin katılmasını öngören bu yaklaşım, sosyal demokrasinin giderek etkinlik kazanan bir girişimidir. İşçinin, bir bakıma, işveren sorunlarına "entegre olmasına" da yol açmakla beraber, sosyal demokratların bu yeni tezleri, son tahlilde, sermayenin iktidarını, hem de en hayati bir alanında, işyerinde ve işletmede sınırlamak anlamındadır. Sermayenin bünyesinden kaynaklanmış yetkilerin, işçi tarafından şimdi paylaşılması, sermayeden doğan gücün "yetkisizleşmesi"dir. Farklı bir mantığın, sermayenin güçsüzleştirilmesi mantığının ürünüdür. Bu nedenlerle, Batı Avrupa'nın bütün işveren konfederasyonları, sosyal demokrasinin bu yeni tavrına şiddetle karşı koymuştur.

c) Bu alandaki en iddialı ve ilginç proje İsveç'te hazırlanmış ve en yaygın mücadelelere neden olmuştur:

İsveç İşçi Konfederasyonu'nun (lo) Araştırma Merkezi Başkanı iktisatçı Meidner tarafından hazırlanan proje, özetle, sermaye gelirinden kesilen ek bir verginin, sendikalar tarafından sermaye şirketlerine ait hisselerinin satın alınmasında kullanımını öngörmektedir.[116]

Projenin ilk şeklinde, işçi emekli sandığındaki büyük kaynakların, sendikalarca kullanılması düşüncesi vardır. İşveren kesiminin karşı çıkması ve söz konusu kaynağın özel şirket hisseleri alımında kullanımım engellemesi sonucunda, bu yöntem geçersiz kalmıştır. Ancak, benzer bir noktadan hareketle, "Meidner Projesi"ni işçi konfederasyonu hazırlamış ve 1976 kongresinde proje kabul edilmiştir. Sosyal demokrat partinin benimsediği ve seçimi aynı yıl kaybetmemiş olsaydı meclise getirmeyi öngördüğü proje, "... demokratikleşme sürecinin üçüncü aşaması; ekonomik demokrasi" olarak sunulmuş ve "siyasal ve sosyal demokrasi"nin doğal bütünleyicisi şeklinde nitelenmiştir. Projenin amacı, "ücretlilerin Merkez Fonu"nu kurmaktır. Bu fon, sermaye kârlarından alınacak yüzde 20

oranında bir vergiden[*17] ve ücretlere getirilecek küçük bir kesintiden oluşmaktadır. Ücretliler fonu, bu imkânla, özel şirketlere ait hisse senetlerini satın alacak ve bu hisseler, ücretliler fonunda toplanacaktır. Böylece, birçok şirket, ücretliler fonunun, dolayısıyla, işçi konfederasyonunun etkisine, kimi durumda kontrolüne girmiş olacaktır.

Geniş tartışmalara, mücadelelere yol açan Meidner Projesi, 1982'de yeniden iktidar olan sosyal demokratlar tarafından, 1983 Aralığı'nda yürürlüğe konmuştur. Bâzı değişimler geçiren proje, son şekliyle şunları öngörmektedir.

• Fonun kaynağı, şirketlerin net kârından alınmış vergiden ve ücretlere getirilen küçük bir kesintiden oluşuyor. Bu "Ücretliler Fonu," 1990'a kadar yürürlükte kalacak. Fonda, her yıl 250 milyon dolar toplanacağı hesaplanıyor.

• "Ücretliler Fonu," beş bölgesel yatırım birimi tarafından paylaşılarak kullanılacak. Her bölgesel birim, yaklaşık 50 milyon doları öncelikle hisse senedi alımına ayıracak. Bu bölgesel ücretliler fonu birimi, tümü hükümetçe atanan dokuz yöneticiden oluşuyor. Ancak dokuz üyeden beşinin, sendika temsilcilerinden atanması gerekiyor. Dolayısıyla, Ücretliler Fonu'nun yönetimi son tahlilde işçi sendikaları konfederasyonunun elinde olacak.

• Satın alınan hisse senetleri, bir şirketin tüm hisselerinin yüzde 8'ini geçmemek kaydıyla sınırlı. Ne var ki, bu oran, birçok şirkette kontrolü ele geçirmeye ya da büyük etkinlik kazanmaya yeterli. Fon uygulaması bir iktidar değişimi nedeniyle yarıda kesilmezse, 1990'da, İsveç şirketlerinin tüm hisse senetlerinden yüzde 8-10 dolayındaki bölümü, ücretlilerin mülkiyetine ve konfederasyonun kontrolüne girmiş olacak. Bu, çok önemli bir oran. İsveç borsasına kayıtlı şirketlerin en büyük hissedarı olan Skandia Sigorta Şirketi'nin bu borsadaki payı, yüzde 3'ün altındadır.

Meidner Yasası, işçi konfederasyonunu, İsveç özel sektörünün tümü içindeki en güçlü ve etkili kuruluş durumuna getirmektedir. Olağanüstü bir denetim imkânını, üstelik işverenden kesilmiş vergiler aracılığıyla, ona sağlamaktadır.

• Meidner Yasası'nın yürürlüğe girişi, rastlanmadık şiddetteki tepkilere yol açmıştır, işveren konfederasyonu, "Polonyalaşmak" diye bunu nitelemiş, "çoğulcu sistemin sona erdiğini" ilân etmiştir. İşverenler bir yana, kamuoyu yoklamalarına göre, işçiler de projeyi benimsememiş, ancak yüzde 29 oranındaki bir işçi topluluğu destek getirmiştir. Aynı yoklamalara

göre, projeyi savunanların oranı, seçmenin yüzde 23'ünden, sosyal demokrat partiye oy vermiş olanların ise yüzde 47'sinden ibarettir.

Peki, bütün bunları parti ve Palme neden göze almıştır?

• Meidner Pojesi, daha doğrusu yasası, belirli gerekçelerden hareket ediyor: Bunlardan ilki, İsveç işçisinin altı yıldan beri alım gücünü artırmayışı. Palme hükümeti, sermayenin yatırıma yöneltilmesi, yatırımın çekici olabilmesi için, işçilerin ücret talebini sınırlı tutmak zorunda kalacağını hesaplıyor. Palme, yasayla ilgili açıklamasında, "Verimliliği ve kârlılığı artırmak için kendilerine fedakârlık yüklenilen işçilerin, söz konusu fedakârlıktan yararlanan şirketlerde pay sahibi olmaları adaletin gereğidir" diyor.

Bir başka gerekçe, sermaye kârlılığını artırmaya gerek kalmaksızın yatırım fonlarının oluşabilmesi. Şirketlere bir bölümüyle taze para olarak girebilecek, zor durumdaki şirketlerin kaynak ihtiyacını karşılayabilecek ve yatırımı özendirebilecek özelliklerle de söz konusu fon kullanılabiliyor.

Satın alınan hisselerin getireceği kâr payıyla çok daha büyümesi öngörülen "ücretliler fonu," sosyal demokrasinin günümüzdeki iddiası olan "ekonomik iktidarı paylaşmak" tezlerinin bir ifadesi ve ilk yaygın uygulaması olmak özelliğini taşıyor.

3. İktidarın Paylaşımında Yeni Bir Aşama

Sosyal demokrasi, her düzeydeki iktidar gücünün paylaşılmasına dönüktür. Daha önce belirttiğimiz gibi, bölüşmenin ölçüsü, gene her düzeydeki dengelerde tarafların kendi ağırlığıdır. Bu çerçevenin uzlaşma/mücadele sürecinde, "ekonomi"nin işletmeler düzeyindeki iktidarı, kararları, güncel sorumlulukları, piyasa çerçevesindeki tercihleri, sermayenin özel yetki alanı olarak belirmişti. Sosyal demokratlar, ekonominin bu düzeyinde "yönlendirici" ve bâzı noktalarda "sınırlayıcı" bir işlevle yetinmişlerdi; daha çok, ekonominin makro düzeydeki dengeleriyle ve oluşan değerin paylaştırılmasıyla kendilerini yükümlü görmüşlerdi.

Son yıllardaki gelişmelerin, "katılım", "ekonomik demokrasi" gibi kavramların işaret ettiği, "ekonomik iktidar"ın paylaşımında yeni bir anlayışı şimdi sosyal demokrasinin oluşturduğudur.

a) Sosyal demokrasinin uzlaşmacı özellikleri, onun mücadeleci yanını eksiltmiş değildir. Uzlaşma/mücadele sürecinin konusu, özünde, iktidar gücünün her düzeydeki paylaşımıdır. Geleneksel olarak çok büyük ölçüde sermayeye ait bulunmuş bir iktidar, "üretim araçlarını yönetmek, bu

araçların gelişmesiyle, işlemesiyle ilgili kararları almak" iktidarı, 1975 sonrasında tartışma ve paylaşma gündemine getirilmiştir. Geçmişin dengesini değiştirmenin mücadelesi başlatılmıştır.

• Günümüzde tartışılan, sermayenin bünyesinden kaynaklanmış ve işveren tarafından tarihsel olarak birer "doğal hak" diye nitelenmiş yetkilerdir: İşyerindeki çalışma düzeninin belirlenmesi; yeni işçi almak ve işten çıkarmak kararı; işletmenin üretimine ve ürünlerine ilişkin kararlar; işletme düzeyinde yaratılmış yeni kaynağın ne şekilde kullanılacağına ve nasıl yatırıma dönüşeceğine ilişkin kararlar; işyerinin ticari sırlarını bilebilmek tekeli, vb.

• Batı Avrupa'nın bütün sosyal demokrat hareketleri, işletmelerdeki iktidarı yeniden paylaştırmanın mücadelesindedir. İşletmenin kaynaklarını ve kazancını kullanma biçimi, işçilerin giderek artan etkinliğine sahnedir. Yönetime katılma, ülkesine göre değişen ölçülerde, ama her ülkede gelişen bir uygulama olmuştur. Buradaki amaç da, işverenin işyerindeki gücünü ortadan kaldırmak değil, onun gücünü paylaşarak sınırlamaktır. Bir yandan sendikaların, öte yandan iktidardaki sosyal demokrat partilerin çabalarıyla, bu süreç gelişmektedir.

b) Uygulamaya konan modellerde, sermayeye sahip olmayan işçilerin, sermayeye ait kararlara katılması söz konusudur. Burada, sosyal demokrasinin geneldeki yaklaşımının küçük bir örneğini görmek mümkündür: Özel sermayenin ve piyasa kurallarının öncelikle var olduğu bir ekonomiyi, üst düzeydeki karar mekanizmalarına egemen olarak kendi kitleleri doğrultusunda yönlendirmek iddiasını taşıyan sosyal demokrasi, şimdi, benzer bir paylaşımı işletme düzeyine yansıtmaktadır: Mülkiyeti işverene ait bir işyerinde, yönetimi işçinin etkinliğince açmaktadır.

Meidner Yasası ise, işçinin işletme düzeyindeki iktidar paylaşımındaki yerini, onu sermayeye ortak getirerek takviye etmenin anlamınadır. Burada, sadece başkasının işletmesinin yönetimine katılmak değil, bir bölümüyle işçiye ait bir kuruluşun yönetimini, bu sahiplik olgusundan da güç alıp paylaşmak söz konusudur. İsveç'teki uygulamanın, başarılı sonuç vermesi durumunda bir örnek niteliğini taşıması mümkündür.

c) Ekonomik modelinin geçirdiği bir bunalım döneminde, sosyal demokrasi, kendi bünyesi gereği bir karşı-ağırlık yaratmış ve iktidarın işyeri düzeyinde de paylaşımı ufkunu kendisine açmıştır. Bu yeni projenin işlevsel değer taşıdığı da açıktır: Keynesçi refah devletinin dengelerini yeniden kurabilmek için, (Palme'nin deyişiyle, tarihi boyunca, sosyal demokrasinin

"etki-tepki ilişkilerinin bağlantıları" içinde bulunduğu) sermayenin, işlerliğine kavuşması, kâr-yatırım sürecine girmesi gereği vardır. Bu geçişi mümkün kılmak, hiç değilse kolaylaştırmak amacıyla, sosyal demokrasi, kendi kitlesinin beklentilerini sınırlamak durumunda kalmıştır. Bunun karşılığında yeni bir ufuk, yeni bir mücadele alanı açarak, işyerlerindeki iktidara, işletmelerin temel kararlarına işçinin katılımı sürecini başlatmıştır.

Sosyal demokrat iktidarların iddiası, bir süre sonra refah devletini yeniden işlerliğe kavuşturacakları, benimsedikleri sınırlamaların geçici olacağı, fakat yeni bir düzeyde paylaşılan yeni bir iktidarın kazanımlarının kalıcı olarak sosyal demokrasinin başarı hanesinde yer alacağıdır...

4. Değişen Bir Dünyada "Kimlik" Sorunu

Hayatın sürekli akışı içindeki her aşamada kendini yenilemek ve yeniden üretmek ihtiyacı, insanlar için olduğu gibi toplumlar ve düşünce sistemleri açısından da geçerlidir. Sosyal demokrasinin gündemindeki sorun, kendi sosyal ve sınıfsal kimliğinde eksilmekte olanı, bir değişim sürecinin yeni imkânlarından yararlanarak yeniden yaratmaktır. Kimliğini, yeni unsurlarla takviye etmektir.

Sosyal demokrasinin uzun süre iktidarda kaldığı Batı Avrupa ülkelerinde, yoklukların yansıması olan biçimsel/görüntüsel özelliklerin bir kimlik simgesi olmaları –sosyal demokrasinin başarıları sayesinde– artık söz konusu değildir. Bir zamanlar dışlandığı birikimleri ve güzellikleri çalışanlar kitlesinin paylaşmaya başlaması da, dönüşü olmayan bir gelişmedir. Aynı şekilde, günümüzün teknoloji ve gelir düzeyinde, kendi temel değer ölçüleriyle çelişen mesajlara çoğulcu toplumun işçi hareketi hedef olacaktır. Ve işçi, giderek, bilgisayarların, robotların ortamında yer alacaktır.

Sosyal demokrasi, kendi dünyasının kimliğini, bu şartlarda nasıl koruyacak, kendi varlığının, mantığının, başarısının bu vazgeçilmez nedenini nasıl geliştirecektir?

a) Günümüzdeki ipuçlarının ilki, iktidar paylaşımının yeni sorumluluklarında gözükmektedir. İşyerinin "yönetimine katılma"nın günümüzdeki boyutları, işçi hareketinde yeni bir olay ve yeni bir iddiadır. Üstelik, geçmişte "sendika aracılığıyla" kendi varlığını ifade etmenin biçimsel alışkanlığında olmuş işçilerin, şimdi "doğrudan" katılımı çoğu durumda söz konusudur. İşyerindeki iktidara katılım, işçi hareketinin kimliğine, yeni bir sorumluluğu üstlenmenin birleştirici ve yenileştirici bir

ivmesini verebilir. Yepyeni, günlük hayatı doğrudan ve sürekli etkileyen bir alan, yeni bir işlev, yeni bir mücadele söz konusudur.

Katılım, işyerindeki rolü tarih boyu "edilgen" (pasif) olan işçinin, şimdi "etken" (aktif) olması, sınırı çizilmiş dar bir alandaki işlevini şimdi yeni sorunlara ve sorumluluklara, yeni bilgilere, yeni bir ufka açmasıdır.

b) Sosyal ve ekonomik koşullarca kendisinden tarih boyu sakınılmış bir kültür birikiminin ve bilgilenmenin çalışanlar dünyasına açılması, geçmişin bu dünyaya özgü kültürel alışkanlıklarının sağladığı farklılığı ortadan kaldırmıştır. Ne var ki, bu açılma, birliktelik bilincini geliştirebilecek yeni unsurları da beraberinde taşımaktadır:

Bunların en önemlisi, daha bilgili, daha kültürlü, daha haberli bir çalışanlar kitlesinin doğmakta oluşudur. Tarih boyunca aristokrasiye, burjuvaziye, bürokrasiye, teknokrasiye ait olmuş tekeller, çağımızda kırılmaktadır. "Bilgi"ye, "haber"e sahip olmak, "güzelliklerin, sanatın tadına varabilmek," artık işçi dünyasının erişemeyeceği, imtiyazlar değildir.

Niteliği gelişen bir kitlenin sistemi olarak, sosyal demokrasi, kendi kimliğini, kendi kitlesinin yükselen bilgi ve beğeni düzeyinde üretebilecektir.

c) Nihayet, gelişen ve işyerlerine, madenlere, fabrikalara yayılan teknoloji devrimi, bir başka imtiyazı işçilerin erişebileceği noktaya getirmiştir: Teknolojiyle iç içe yaşamak, teknolojinin sürekli gelişen yenilikleri ortamında çalışmak, teknolojiyi bilmek ve kullanmak, giderek daha fazla hüner ve bilgi isteyen, hüner ve bilgi kazandıran işlerde çalışmak, teknoloji devriminin işçi kitlesine getirdiği yeni özelliklerdir. Teknolojiyi tanımak, teknolojiyle temasta olabilmek önceliği de, sermaye sınıfının tekelinden çıkmış ve çağdaş üretimin kaçınılmaz önkoşulu olarak, işçilerin bilgi ve deneyim menziline girmiştir.

Kendi işi gereği, kendi yaşamı gereği işçi, çok hızlı gelişen ve yayılan çağdaş teknolojiyle iç içedir. Bunun, düşüncelere, davranışlara ve kişiliklere yansıyan sonuçlarında, sosyal demokrasinin kendine özgü dünyası yepyeni dinamikler ve kimliğini geliştiren özellikler bulabilecektir.

Sosyal demokrasinin üzerinde yükseldiği bir dünya eskimekte, kimliğinin bâzı unsurları tarihe karışmaktadır ama, yıkılan dünyaların yerini alabilecek olan, almakta olan yepyeni dünyalar hayatın akışı içinde doğup serpilmektedir.

Sorun, temeldeki değişmez ölçüyü, farklı kimliğin temeli olan sınıfsal özelliği bu değişen dünyalarla bağdaştırmak, değişimden, işçi hareketine

yeni bir ivme kazandırabilmektir...

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇLARIN SONUCU...

Bu çalışmamızda, sosyal demokrasiyi kendi oluşum süreci içinde incelemeye çalıştık. Sosyal demokrasiyi belirleyen temel tercihleri ve bunların oluşturduğu mantığı dikkate alarak bir açıklama getirdik.

İşçi hareketinin, tarihsel gelişimi içinde ve çoğulcu demokrasi çerçevesinde önce ulusal bütüne katıldığı, sonra yönetimi ele aldığı siyasal ve toplumsal süreç, sosyal demokrasidir.

Brandt'ın deyişiyle, "amaçlarında dogmatik, araçlarında pragmatik"[117] bir hareket olarak, sosyal demokrasi gelişmiştir. Amaç, adalet, eşitlik, dayanışma doğrultusunda çalışan kitlelerin etkinliğini artırmak, onların demokratik iktidarını gerçekleştirmektir. "Pragmatik" araçlar ise, her partinin kendi toplumunun özelliklerinde biçimlediği yaklaşımlar, yöntemlerdir. Sosyal demokrasinin öncelikle pratikte geliştirilmiş bir model olması nedeniyle, bu çalışmamızda "program ve söz"den çok, iktidar uygulamalarını ve iktidar olmuş partileri, bunları yönetmiş kişilerin tecrübelerini dikkate aldık. Palme'nin deyişiyle, "özelci kapitalizmin de, Stalinci modelin bürokratik devlet kapitalizminin de alternatifi olan bir çözüm iddiasının ve Avrupa'nın ilerici siyaset geleneğinin, insancıl sosyalizmin temsilcisi olan sosyal demokrasiyi"[118] kendi gerçekleri içinde açıklamaya çalıştık. Gene Palme'nin deyişiyle, çalışanların hayatını demokratik olarak yenilemeyi ve bu suretle bütün toplumun nitel olarak gelişmesini görev edinen bir sistemi, temel tercihleri ve mantığı çevresinde irdeledik. Ve başlangıçta koyduğumuz ilkeye sadık kalarak, bu sistemi savunmaya ya da eleştirmeye değil, "objektif biçimde anlamaya ve anlatmaya" çalıştık.

Bizim görebildiğimiz, sosyal demokrasinin, bütün sorunlarına, açmazlarına rağmen, çağımızın koşullarıyla, değişimiyle, teknolojik devrimi ve bu devrimi kitleler adına kontrolde tutmak gereğiyle, barış, özgürlük ve eşitlik talepleriyle, en uyumlu bir sistemi oluşturduğudur. Hem sosyal, hem demokrat olabilmek, bir "düşünce, siyaset ve ekonomi bütünü" için kolay değildir. Teoride de pratikte de. Sosyal demokrasi, kendi sorunsalını daha da zorlu bir anlayışın çerçevesine yerleştirmiştir: Demokrat olmakla sosyal olmayı, "birbirinin önkoşulu" niteliğiyle benimsemiştir. Sosyal olmayanın demokrat olamayacağını, demokrat olmayanın ise sosyal olamayacağını bir temel ilke olarak getirmiştir. Ve bu

idealin, kimine göre bu "imkânsız"ın takipçisi olmuştur. Bir bakıma, sosyal demokrasi, Bernstein'ın 1899'daki "demokrasi, sosyalizmin hem özü hem de ifadesidir" iddiasını çağımıza taşımıştır.

Sosyal demokrasi, her biri sosyal demokrat nitelikli ve değişik isimli partileriyle, eşanlamda ve birlikte kullandığı "sosyalist, demokratik sol, demokratik sosyalist, sosyal demokrat" tanımlarıyla, ülkeden ülkeye farklılaşan uygulamalarıyla, demokrasi tercihi, sınıfsal özü ve kendine özgü ekonomisiyle, kendi dünyası, kimliği, değer ölçüleriyle, "iddiasını" başarmış mıdır?

Cevabın, "evet" olduğunu sanıyoruz.

Kendi iddiası neyse, sosyal demokrasi bunu büyük ölçüde gerçekleştirmiştir:

İşçi hareketinin demokrasi tercihiyle, demokrasinin özünü geliştirmiş, anlamını ve işlevini değiştirmiştir. Demokrasiyi bir hayat tarzı olarak benimsemiş ve benimsetmiştir. Kendi demokrasi anlayışının çoğulcu niteliğini gözeterek, ekonominin mülkiyet ilişkilerini köktenci değişime zorlamamış, fakat etkili ve sonuç alıcı devlet müdahalesi ve denetimiyle, sosyal güvenlik, sosyal adalet, eşitlik, dayanışma, katılım doğrultusunda ekonomiyi yönlendirmiştir. Çalışan sınıfların partisi olmak iddiasını, emekçi kitlelerine salınmış köklerini, temellerindeki tarihsel özellikleri kaybetmemiştir. Bir mücadele/uzlaşma sürecinin, özgürlük ve barış ortamının sahibi olmuştur. "Sınıf gerçeği", "demokrasi tercihi", "ekonomik ve siyasal iktidarı paylaşmak uzlaşmasının sürekliliği" üzerinde, kendi modelini kurmuş, hemen her ülkede büyük bölümüyle kalıcı sonuçlar yaratmış ve kendi iddiasını gerçekleştirmiştir.

İŞÇİ HAREKETİNİN –sosyal demokrasinin öngördüğü biçimde–,

(a) Özgür ve demokratik bir düzeni yaşatması;

(b) Kendi yönlendirdiği bir toplumsal değişim sürecini, şiddetten, dikta ve baskı yöntemlerinden sakınması;

(c) Güvenliğinin ve eşitliğinin, refahının artması;

(d) Toplumun ve ekonominin yönetimine giderek büyüyen oranda katılması;

(e) Bu kazanımlarını, hükümetten ayrıldığında bile çok büyük ölçüde koruyabilmesi;

(f) Kendi farklı değer yargılarını ve toplumsal kimliğini bir değişime rağmen sürdürebilmesi.

... Eğer bu kitabımızın ve değerlendirmemizin sonucunu belirleyecek ölçüler ise, evet, sosyal demokrasi hem tarihsel iddiasını gerçekleştirmiştir, hem de bunu yarınlara ulaştırmanın adayıdır...

BEŞİNCİ BAŞLIK

TÜRKİYE'DE OLABİLİRLİĞİ...

Türkiye'de sosyal demokrasi olabilir mi? Daha doğrusu, değindiğimiz örneklerdeki anlamı ve özellikleriyle, bu kitapta incelenilen gibi bir sosyal demokrasi, kimliği ve pratiğiyle, iktidarıyla, Türkiye'de gerçekleşebilir mi?

Bu soruların cevabını üç düzeyde araştırmaya çalışacağız: Önce, "olamaz"ın nedenleri, sonra "olmalı"nın gerekçesi, nihayet, "olabilir"in arayışları.

Kitabın bu son bölümüyle ilgili olarak özellikle altını çizmek istediğimiz nokta şu: Türkiye'deki "sosyal demokrasiyi" tartışmamız ve eksiklerinden söz etmemiz, sosyal demokrat iddialı girişimleri eleştirmenin, hele küçümsemenin doğrultusunda asla değildir. Bizim yaptığımız, bir objektif değerlendirmeden ibarettir ve bu değerlendirmenin Türk sosyal demokrasisine bir katkı sağlayacağı varsayımının sonucudur. Bir de şunu ekleyelim ki, sosyal demokrasinin olabilirliğine ilişkin düşüncelerimiz kesin bir yanılmazlık iddiasının ifadesi değildir; temel amaç, "olabilir"in düşünce üretimine yeni açılar getirmek ve yapıcı tartışmaların ortamını geliştirmektir.

Kitabımızın genel yaklaşımıyla uyumlu olarak bu bölümde de kendini sürdürecek "objektif" kalma çabamıza rağmen, sosyal demokrasinin "olamaz"ına değil, Türkiye'deki "olabilir"ine bizim eğimli durduğumuz açıktır...

BİRİNCİ BÖLÜM

"OLAMAZ"IN NEDENLERİ

Sosyal demokrasinin Türkiye'deki "olamazlığına" ilişkin gerekçelerini alt alta sıralamak aslında zor değildir. Ne var ki, bunların aşılabilmesi ve Türkiye'nin gerçeklerinden hareketle çözüm yollarının araştırılması, olmazlık nedenlerinin bilinmesine bağlıdır.

I

Hangi Ekonomiyle?

Sosyal demokrasinin gelişmesinde ekonomik yapının çok yönlü bir etken olduğu, bütün örneklerde dikkati çekmektedir. Çalışanların kendine özgü "dünyasının" oluşumunda, "işçinin" ve "işverenin" belirli davranış biçimlerine yatkınlığında, mücadele/uzlaşma sürecinin koşullarında ve paylaşılacak gelirin niceliğinde, ekonomik yapının nitelikleri belirleyici önemdedir.

1. Sanayileşmenin Düzeyi

Sosyal demokrasiyi gerçekleştirmiş partilerin yer aldığı bütün ülkeler, "gelişmiş sanayi toplumu" özelliğindedir. Sosyal demokrasi, bir bakıma, sanayileşmiş toplumların sistemidir.

a) Sanayi, her şeyden önce, işçinin nicel ve nitel büyümesinin en önemli kaynağıdır. Sosyal demokrasinin geliştiği ülkeler, 1) toplam işgücü içinde sanayi işçisinin büyük ağırlık taşıması; 2) kent nüfusunun toplam nüfus içindeki yerinin çok büyük olması özelliklerine sahiptir.

Batı Avrupa'da, sanayi sektöründe çalışanların (işçi ve hizmetli) toplam işgücüne oranı, ortalama yüzde 38'dir. (Örneğin İtalya yüzde 41, Fransa yüzde 47.) Dar anlamıyla sanayi işçisinin, yani makinenin, tezgâhın başında duran işçinin toplam işgücüne oranı da Batı Avrupa'da fevkalâde yüksektir. Aynı örnekleri verirsek, bu oran İtalya'da yüzde 38, Fransa'da yüzde 44'tür. İşgücünü meydana getiren öteki kesitlerin (köylü, memur, tüccar, esnaf, vb.) tek başına oransal ağırlığı, sanayi işçisiyle kıyaslanmayacak kadar gerilerdedir. (1983 oecd Survey)

Türkiye'de ise, sanayi kesimindeki tüm çalışanların toplam işgücüne oranı ancak yüzde 17'ye ulaşmaktadır. Ülkemiz, sosyal demokrat partilerin geliştiği sanayi toplumu olmanın henüz çok uzağındadır.

b) Sanayileşmenin bir sonucu olan kentleşme ve büyük kentler, sosyal demokrasinin doğal ortamını, desteğini ve oy depolarını oluşturmuştur. Sosyal demokrasi, kırsal kesimlerin değil, kentlilerin sistemidir. Nitekim, sosyal demokrat partilerin geçtiği ve iktidara ulaştığı bütün toplumlarda, kırsal nüfus yüzde 15-20 dolayındadır (1983'te yüzde 5-10 dolayında).

Türkiye ise, hızlı denebilecek kentleşme sürecine rağmen nüfusunun yarısı köylerde yaşayan bir ülkedir. "Kentli" tanımına dahil edilenlerin bir önemli bölümü de, sosyolojik açıdan, köy irisi kasabaların nüfusudur.

c) Sanayinin nitel özellikleri, gerek işverenin gerekse işçinin kişiliğini oluşturan önemli bir etkendir.

• Batı Avrupa'nın sermaye sınıfı, "ağır sanayi" özellikleri taşıyan, "üretim araçları üreten" bir sanayi ortamından kaynaklanmıştır. Kendi ülkesinin içindeki ve dışındaki amansız bir rekabet karşısındadır. Bu zorunluluklar, onu "rasyonel" olmaya, "girişken"' ve "mücadeleci" olmaya yöneltmiştir. Bu sanayiye gücünü ve üstünlüğünü veren bir başka etken, büyük birimlerin ve büyük işletmelerin bu yapının önde gelen özelliği olmasıdır.

• Türk sanayiinin genel yapısı ise, hem sermaye sahibini hem de işçiyi, sosyal demokrasinin öngördüğü "taraflar" olmaktan uzaklaştırıcı özelliktedir: Sanayi, genellikle küçük ve güçsüz birimlerin, önemli ölçüde dışa bağımlı ve içine kapanık bir ifadesi görünümündedir. Zorlanmadıkça, dış rekabete kendini açmanın isteksizliği içindedir. Bu özellikleriyle, kendi mevcut durumuyla yetinebilen, akılcılığa, verimliliğe ve rekabete zorlayıcı dürtülerden (saiklerden) hayli yoksun bir sanayi yapısı ve sermaye sınıfı genelde söz konusudur. Aşırı bir örnekle kıyaslarsak, 1900'ler İsveç'inde sosyal demokrasinin gelişimini kolaylaştırmış olan sermayenin daha önce söz ettiğimiz özellikleri hatırlanabilir: Teknolojik öncülük, ağır sanayi, akılcı yönetim biçimleri, dış rekabet arayışları, vb.

Türk sanayiinin bir başka güçsüzlük nedeni, üretimin, olağan-üstü bölünmüşlüğüdür; çok küçük birimlerin fazlalığıdır: İstanbul Sanayi Odası'nın rakamlarıyla, Türkiye'de en gelişmiş sanayi bölgesi olan İstanbul'un toplam işyerlerinin üçte birinde "10'dan az," öteki üçte birinde "10-20" işçi çalışmaktadır. Türkiye geneli dikkate alındığında, "10'dan az" işçi çalıştıran "sanayi" birimlerinin, toplamın yarısına yaklaştığı hesap edilmektedir. Bu durum, birçok işkolunda verimliliğin ve üretkenliğin, akılcı sanayi organizasyonunun gereği olan büyük işletme gerçeğiyle çelişmektedir.

• Sanayinin düzeyi ve niteliği, sosyal demokrasinin en önemli unsurunda, işçi hareketinin yapısal özelliklerinde yansımaktadır:

Türk işçisinin yarısı, fabrikada değil, "imâlâthane" çapındaki işyerlerinde çalışmaktadır. Sekiz-on işçinin çalıştığı bir işyeri ise, işçinin toplumsal kimliğini, beraberlik ve dayanışma bilincini oluşturmaya yatkın değildir.

Sosyal demokrasi, öncelikle kitlesel üretim çevrelerinin, kişisellikten çıkmış sanayi ilişkilerinin, bu çerçevede oluşup serpilen anlayışların

dünyasına aittir. Bu dünya ise, Türkiye'de henüz zayıftır.

2. Sermaye Birikimi Açısından

Sosyal demokrasinin geliştiği ülkelerin büyük bölümü, sermaye birikimini çoktan tamamlamıştır. Bunu, dünya konjonktürünün elverişli, emeğin korunaksız olduğu bir tarih kesitinde ve çoğu durumda dış sömürünün kolaylıklarından yararlanarak gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin sermaye birikimi düzeyinin yetersizliği açıktır. Ayrıca, bu birikimi elverişli dış koşullardan, hattâ 18. ve 19. yüzyıl Batı'sının ölçüleriyle, kendi işçisinden kaynaklandırması da mümkün değildir.

Oysa, sosyal demokrasinin özelliği, öncelikle "paylaşıma" dönük olmasıdır; belirli bir sermaye birikimi düzeyinde ortaya çıkmış olan zenginliği, çalışan kitlelerin yararları doğrultusunda kullanması ve bölüştürmesidir. Olof Palme ve Michel Rocard'ın altını çizdikleri gibi, sermayenin gelişimiyle yakından bağlantılı bir süreç içinde sosyal demokrasi kendi kazanımlarını gerçekleştirmiştir. Dış konjonktürün elverişli özelliklerinden yitirmesi ve sermaye rantabilitesinin düşmesi –Türkiye şöyle dursun– Batı'nın sanayi ülkelerindeki sosyal demokrat hareketleri ve iktidarları bile zorlamıştır.

Türkiye'nin sermaye birikimi gelişmiş bir düzeyde değildir. Birikimin dış kaynakları çok sınırlı, iç kaynakları sınırlıdır. "Paylaştırılabilecek" olan yetersizdir. Bunlar, sosyal demokrasiyi kolaylaştırıcı değil, engelleyici faktörlerdir.

3. Ekonomik Gelişmenin Aşamaları

Sosyal demokrasi, Batı ekonomilerinin tarihsel gelişme sürecinde belirli evrelerin tamamlanmasından sonraki bir aşamada ortaya çıkmıştır. Batı, önce merkantilizmi yaşamış, giderek liberalizme yönelmiştir. Liberalizmin gelişimi içinde ve ona bir tepki olarak, çalışan kitlelerin sosyal demokrasisi tarih sahnesine çıkmıştır.

Aynı tarihsel çizgi içinde, maddi gerçekleri ve anlayışları bakımından Türk ekonomisi acaba hangi noktadadır? Henüz merkantilizmi aşabilmenin çabasında olduğunu söylemek yanlış değildir.

Burada, dikkatten kaçmaması gereken nokta şudur: Sol nitelikli bir başka sistemi ekonominin herhangi bir aşamasında uygulamak söz konusu olabilir. Bir tarım toplumunun tek partili sosyalizmi uygulaması gibi (Vietnam, Nikaragua, Ethiopya, vb.). Sosyal demokrasinin öngördüğü mücadeleyi üstlenebilecek ve uzlaşmayı taşıyabilecek sınıfların varlığı ise,

ancak ekonominin bir belirli aşamasının bu sınıflara kazandıracağı özelliklere büyük ölçüde bağımlıdır.

II

Hangi Sınıflarla?

Sayfalar boyunca, "sosyal demokrasinin olmazsa olmaz özellikleridir" diyerek, işçi hareketinden, onun dünyasından, temsilcilik niteliğinden bahsettik. Türkiye'de sosyal demokrasi olacaksa, bu sistemin bütün mantığını, meşruiyetini ve başarısını kaynaklandırdığı işçi hareketinin, sosyal demokrasilerdeki benzerlerinin özelliklerini taşıyarak Türkiye'de var olması gerekecektir.

1. Bireysel Özellikler

İşçinin "birey" olarak nitelikleri, sosyal demokrasinin olabilirliği açısından son derece önemlidir. Sosyal demokrasinin sahibi olan toplumsal güç, kendini oluşturan insanların birey düzeyindeki niteliğiyle yakından bağlantılıdır. Aynı bireysel nitelik, üretime ve sanayileşmeye katkısı açısından, dolayısıyla, sosyal demokrasinin eşitlikli paylaştırmayı amaçladığı değerin oluşumu açısından da çok önemlidir.

a) Sosyal demokrasinin sınıfsal dayanağını meydana getiren bireylerin kendi kişisel özellikleri öncelikle çalıştıkları işyerinde biçimlenmekte ve yaptıktan işle aralarındaki ilişkilerde oluşmaktadır. Sosyal demokrasinin geliştiği ülkelerin işçisi, birey olarak, yüzyıla yaklaşan bir "verimlilik", "akılcılık", "rekabet" geleneğinde çalışmaktadır. Bunlar, sermayenin kendi "kârlılığı" açısından geliştirip yerleştirdiği kurallar ya da alışkanlıklardır. "Taylorizmin" ve "Fordizmin," her dakikayı en verimli kullanmaya, işçinin yaptığı işi onun maddi-manevi tatmini ile doğrudan bağlantılı kılmaya, işbölümünün çok küçük biriminde çok büyük kişisel sorumluluğu işçiye vermeye dönük özellikleri, söz konusu işçinin bireysel kimliğinde çok önemli birer etkendir: İç ve dış rekabetin zorunlu kıldığı bir "kusursuzluk" ortamında, fevkalâde hoşgörüsüz "verimlilik" ve "akılcı çalışma" kurallarında hattâ affetmeyen bir iş disiplini içinde, Batı'nın bu işçisi çalışmaktadır. Her dakikanın nasıl kullanılacağı, üretime hangi ölçü biriminde katkı getireceği önceden hesaplanmıştır. Bir belirli vidanın sıkıştırılmasını gün boyu tekrarlamaya kadar kimi örnekte indirgenmiş olan iş, o tek vidanın iyi sıkışmaması durumunda bir büyük bütünün dağılması sorumluluğunu da taşımaktadır.

Sosyal demokrasinin temelindeki işçilere çalışma koşullarının birey düzeyinde verdiği titizlik, verimlilik, sorumluluk özelliklerini, Hıristiyan ve

özellikle Protestan anlayışın değer yargıları bütünlemektedir: Burjuvazinin gelişiminde ihtiyaç duyduğu çevre koşullarını, bu dinsel anlayışların topluma her düzeyde ilettiği mesajlar sağlamaktadır. Birey ve tabii işçi, yaptığı işi mükemmelleştirmek bilincine, zamanı iyi değerlendirmek yükümlülüğüne, çalışmayı kutsamaya ve kişisel sorumluluğa yönlendirilmektedir.

Üretimin kalitesi, sermaye kârıyla birlikte ekonominin gelişip sanayinin büyümesi gibi, işçi hareketinin niteliği ve boyutu da, işçinin birey düzeyindeki bu özellikleriyle yakından bağlantılıdır.

Türkiye'de sosyal demokrasinin temeli olacak işçinin birey düzeyinde en önemli biçimleyicisi niteliğindeki işyeri ve çalışma ilişkileri, Batı Avrupa'dakinden hayli farklı bir görünümdedir: Kalitesiz ürünlerin rahatlıkla alıcı bulabildiği, rekabetin kural olmadığı, yapılan işe özenmek gibi bir zorunluluğun çoğu durumda bulunmadığı, verimlilik, akılcılık, etkinlik benzeri kavramların genelde yerleşmediği bir çevrede ve küçücük işletmelerin hoşgörülü alışkanlıklarında üretim olayı genellikle başlayıp bitmektedir. Bu ortamın çıkardığı ürün de, şartladığı birey de, sosyal demokrasinin ekonomik amacıyla ve sınıfsal ihtiyaçlarıyla fazla uyumlu olmayabilecektir.

b) İşçinin bireysel özelliklerinin sosyal demokrasiye etkilerini izlemeye devam edelim: Türk işçisinin işçi geleneğine süre açısından sahip olmayışı önemli bir etkendir. Batı Avrupa'da sosyal demokrasiyi yaratan, İsveç Sosyal Demokrat Partisi'nin, İngiliz İşçi Partisi'nin ve benzerlerinin üyelerini oluşturan bireyler, büyük çoğunluğuyla, üç-dört kuşaktan beri işçi olan bir çevreden, hattâ aileden gelmektedir. Birey olarak işçiliği özümsemiş insanlardan, bir sınıfsal geleneği yaşamış olanlardan, Batı'nın günümüzdeki sosyal demokrasisi kaynaklanmaktadır.

Türkiye'mizde benzer bir durumun, bir geleneğin bulunmadığı açıktır. Bizim işçimizin çok büyük bölümü tarım kökenlidir. Kendisi değilse bile, çoğu durumda babası tarımdan gelmiştir. "Birinci kuşak işçileri" ülkemizde büyük çoğunluktur. Türk sosyal demokrasisinin temeli olması gereken kitle, çevre ve aile olarak, toplumsal köken olarak, birey düzeyindeki bir işçi geleneğinden çoklukla yoksundur.

2. Oluşamadan Sarsılan Bir Dünya

a) Sosyal demokrasinin çalışanların dünyasından kaynaklandığını ve bu dünyanın kendine özgü değer yargılarında biçimlendiğini, onun kimliğinde

kendi ifadesini bulduğunu belirtmiştik. Söz konusu dünyanın, sosyal demokrat nitelikli partilerin varlığında bir önkoşul olduğunu anlatmıştık. Aynı dünyanın sarsıcı mesajlara hedef tutulmasını ve geçirdiği değişimi, özellikle, gelişmiş İsveç, Federal Alman ve İngiliz sosyal demokrasilerinin yarınlarına en ciddi engel olarak nitelemiştik.

Sosyal demokrasilerde uzun bir geçmişi olan bu dünyanın Türkiye'deki örneği, henüz örnek bile denilemeyecek bir yeniliktedir. Sanayileşmenin, kentleşmenin, üretim becerilerinin güçlü bir geleneği olmadığı gibi, bu olgularla yakından bağlantılı bir dünyanın da yerleşmiş bir geleneği yoktur. Sendikaların yaygın bir işlev kazanmasının, toplusözleşme uygulamasının üzerinden yirmi yıl henüz geçmiştir. Çalışanlara özgü değer yargılarının, dayanışma ve beraberlik bilincinin ve bir farklı kimliğin oluşumu, bir "dünyadan" söz ettirecek düzeye henüz gelmemiştir.

Bu kimliği oluşturanlar arasında, sadece gelir düzeyinin düşüklüğünden kaynaklanmış "biçimsel" etkenler, Batı'daki benzerlerinden daha fazladır. Buna karşılık, kimliğin daha önemli bileşkenleri zayıftır: Birey düzeyindeki nicel ve nitel özellikler; bir etki-tepki içinde bu dünyayı geliştirecek ve onunla birlikte gelişecek olan sosyal demokrat partinin eksikleri gibi.

Sosyal demokrasilerin temellerini oluşturan bir çalışanlar dünyasının, değer yargılarının, geleneklerin ve "kimliğin" Türkiye'de gelişmiş olduğunu söylemek henüz erken gözükmektedir.

b) Türkiye'de sosyal demokrasinin asıl sorunu, böyle bir dünyanın henüz yeterince oluşamadan, kendi dışından kaynaklanmış dağıtıcı etkilere açılmış bulunmasıdır. Batı'nın sosyal demokrasilerinde, çalışanların kendine özgü dünyası gelişip, güçlenip, kemikleştikten sonra, duvarların ötesindeki farklı dünyanın mesajlarına, etkilerine, koşullandırmalarına hedef olmuştur. Türkiye'de ise, çalışanlara özgü bir kimlikten kaynaklanan değer yargıları ve oluşum halindeki dünya, henüz güçlenemeden, Batı'dakiyle aynı dağıtıcılıktaki mesajlara ve etkilere hedef olmaktadır.

İletişim teknolojisinin, haberleşme araçlarının ve basının gelişimi sonucunda, sermaye sınıfına özgü değer yargılarının ifadesi olan, bireyciliğe, eşitsizliğin doğallığına, talibe dayalı mesajlar ve sloganlar, kolaylıkla çalışanlar dünyasına ulaşabilmiştir. İşçi kızının fabrika sahibinin oğluyla evlenerek rahata kavuşması, insanların, beş parasızlıktan milyonerliğe ulaşanlara özendirilmesi; toplumsal kahraman ve örnek olarak, şarkıcı sanatçılığına yükselenlerin belletilmesi; "köşeyi dönme" edebiyatı; gemisini kurtaran kaptan olmanın fazileti; her koyunun kendi bacağından

asılacağı uyarısı, yüzlerce dolaylı ve dolaysız mesaj halinde her gün çalışanlara iletilmektedir. İşçilik, hattâ memurluk, "arızi" içine düşülmüş, becerikli ve talihli olanın mutlaka kendini kurtaracağı bir alt kategori, fakat "geçici olabilecek" bir kategori özellikleriyle bu mesajlarda yer almaktadır.

Türkiye'nin gerçeği, sosyal demokrasinin varlık kaynağı olan bir çalışanlar dünyası ve kimliğinin, henüz oluşum halindeyken, dağıtıcı, saptırıcı, yanıltıcı etkilere açılmış olmasıdır. Batı sosyal demokratları, yerleşmiş bir kimliği bu etkilerden korumanın telaşındayken, bizim henüz oluşum halindeki kimliğimizin kendini benzer etkilerden nasıl sakınabileceği düşündürücüdür.

3. Ya Sermaye Sınıfı?..

Sosyal demokrasinin özellikleri, sosyal demokratların başarısını sermaye sınıfının belirli nitelikler taşımasıyla da bağlantılı kılmıştır.

Bu niteliklerden ilki, kendi özel alanında başarılı olan bir sermayedir: Sermaye, üretimi artırmakla, yatırımları gerçekleştirmekle, teknolojisini geliştirmekle, iç ve dış pazarda rekabetle, akılcılıkla, verimlilikle yükümlüdür. Sosyal demokrasinin ekonomik modelinde söz konusu olan, girişimci, yenilikçi, yatırımcı, rekabetçi bir özel sanayidir. Türkiye'nin sermaye kesimi, henüz bu özelliklerde değildir.

Aynı sosyal demokrat modelin gereği, sermaye sınıfının hem mücadelede hem uzlaşmada "demokrat" bir taraf olabilmesidir. Batı sermayesinin önemli bir bölümü, bütün liberal geleneğine rağmen, İkinci Dünya Savaşı öncesinde faşizmle işbirliği yapabilmiştir. Savaş sonrasının gelişmelerinde, bu savaşın derslerini de almış bulunan Batılı sermaye sınıfı, demokrat bir yaklaşımı sürdürmüştür.

Türkiye'nin sermaye kesimi, yani sosyal demokrat nitelikli bir mücadele/uzlaşma sürecinin ikinci tarafı, liberal bir geleneğe sahip olmadığı gibi, yakın tarihin herhangi bir zorlu dönemecinde kendi demokratlığının kanıtını verebilmiş değildir.

III

Hangi Partilerle?

Sosyal demokrasinin kendine özgü mantığını bütünleyen, onun sosyal demokrat nitelikli partisidir (İskandinav ülkelerinde Sosyal Demokrat Partileri, İngiliz İşçi Partisi, Alman Sosyal Demokrat Partisi, Avusturya Sosyalist Partisi, vb.). Bu sosyal demokrat nitelikli partinin söz konusu mantıkta yer alabilmesi için, belirli bâzı özellikleri taşıması gerekir: Demokrasi tercihinin yanı sıra, işçi hareketini temsil etmek, sendikalarla çok yakın ilişkiler içinde olmak, üyelerinin, yöneticilerinin büyük bölümüyle ücretli-maaşlı kitlelerden kaynaklanması, vb. Bunlar, birer koşul olarak sosyal demokrat programlarda aynen yazılı olmasa bile, fiiliyatta ayniyle geçerli temel kurallardır.

Türkiye'de "sosyal demokrat" ya da –eşanlamda kullanmaktayız– "demokratik sol" olarak kendini tanımlayan üç parti siyasette etkin bir yer almıştır: Cumhuriyet Halk Partisi, Halkçı Parti ve Sosyal Demokrasi Partisi. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu partilerin işlevini, kimliğini eleştirmek ya da sosyal demokrasi "adına" bir hüküm getirmek, bu çalışmanın tamamen dışındaki konulardır.

a) Batı'daki sosyal demokrat nitelikli partilerin büyük çoğunluğuyla ihtilâlci sosyalizmden kaynaklanıp 20. yüzyıl başlarında yaptıkları demokrasi tercihiyle sosyal demokrat bir gelişme sürecine girmeleri, "sosyal demokrat parti" olabilmenin tek modelinin bu olduğu anlamına değildir. Aynı tarihsel kaynaktan yola çıkmamış olanların sosyal demokrat olamayacağı gibi bir kural yoktur. Fakat, bir sosyal demokrat partinin, ya çağımızdaki özellikleriyle sosyal demokrasiden yola çıkması ya da bir başka yapılanmadan –örneğin radikalizmden– sosyal demokrasiye dönüşmek iddiasındaysa (chp örneği) bu değişimi sonuca ulaştırması gerekir.

b) Radikalizm, öncelikle Fransa'da gelişmiş bir siyasal akımdır. Başlıca özellikleri ve öncelikli tezleri şöyle sıralanabilir: Muhafazakârlığı reddeden, küçük-burjuvazinin –genelde kullanılan tanımıyla orta sınıfın– "aydın" unsurlarına, serbest meslek sahiplerine, bürokrasiye, merkez dışındaki bölgelerdeki geleneksel egemen güçlere (yerel aristokrasiler, chp'nin ilk döneminde eşraf, vb.) çoklukla dayanan bir harekettir, radikalizm. Cumhuriyetçilik, ödünsüz bir laiklik anlayışı, pozitivizm, pragmatizm, ideolojilere karşı güvensizlik, teknokrasi ve elitizm (seçkincilik) başlıca

özellikleri arasındadır. Radikalizmin demokrat örneklerinde bile, halk kitlelerinin, zirvedeki seçkinler tarafından aydınlatılacağı ve yönlendirileceği anlayışı geçerlidir. "Sol", "demokrat", "totaliter" gibi farklılaşan radikalizm yorumları ya da türleri vardır. Günümüzde çeşitli ülkelerin "Radikal", "Cumhuriyetçi" gibi tanımlar taşıyan partileri (Fransız Radikal Partisi, İtalyan Cumhuriyetçi Partisi, vb.) giderek etkinliği azalmakta olan bu akımın temsilcileridir.

Radikalizm, Fransa aracılığıyla, Türk aydınlarını derinden etkilemiştir. 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında Fransız kültürü Türkiye'nin yönetim ve bilim çevrelerinde egemendir. Türk aydınlarının Paris'te geçirdiği sürgün yılları, radikalizmin onlara nüfuzunu kolaylaştırmıştır. Radikalizmin tezleri, reformcu Osmanlı ve Türk aydınlarının sınıfsal ve siyasal beklentilerinde elverişli bir ortam bulmuştur. Genç Osmanlılar, Genç Türkler, Osmanlı ve Türk Masonluğu, İttihat ve Terakki, cumhuriyetin kurucuları ve Cumhuriyet Halk Partisi, radikalizmin felsefesinden ve siyasal tezlerinden büyük ölçüde etkilenmiş; bunların önemli bölümünü benimsemiştir.

Bu tarihsel süreç içinde, Türk solunun geleneksel ortamı "işçinin dünyası" değil, küçük-burjuvazinin çevresi olmuştur. Bunun, çoğu ülkede ve hiç değilse başlangıçta böyle olduğu öne sürülebilir. Ancak, Türkiye'deki aşırı ve kalıcı bir nitelik taşımıştır. Küçük-burjuva radikalizminin antidemokratik örneği gibi demokratik örneği de, bunların sol ya da sol olmayan değişik tipleri de, siyasette ve siyaset dışında büyük etkinlik kazanabilmiştir.

c) Türkiye'de sosyal demokrat iddialı solun doğuşu, çok açık ve seçik olarak, "radikalizmin" felsefi, sosyal, siyasal özelliklerinden ve klasik "radikal parti" yapılanmasından, "sosyal demokrasiye" –ya da demokratik sola– dönüşmeye çalışmak özelliği taşımıştır. Bu dönüşüm çabası, ülkenin ve partinin gerçeklerinde yeterli desteği bulamadığından ve teorik hazırlıksızlığından, ya da, böyle bir dönüşümü o günün koşulları maddeten imkânsız kıldığından, başarılamamıştır. chp içinde yaşanan bu deney sırasında radikalizmin temelleri, özellikleri ve öncelikleri direnmiştir. Radikalizme özgü bir sosyal, sınıfsal, siyasal yapılanmada ve radikalizme ait anlayışların, yaklaşımların egemenliğini koruduğu bir çerçevede, evrensel ve çağdaş anlamıyla sosyal demokrasinin işlevini taşımak mümkün olamamıştır. chp'nin girişimi, tarihsel olarak "radikal" niteliğini korumuş bir

partinin, şimdi aynı radikalizmin daha "solcu", "demokrat" ya da "halkçı" (popülist) modeline varabilmiştir.

d) Günümüzün sosyal demokrat iddialı iki partisi ise, sosyolojik olarak, bilim kitaplarındaki tanımlarla tutarlı birer sol radikal parti örneğidir (1984'te Halkçı Parti ve Sosyal Demokrasi Partisi).

Burada, yanlış bir anlamaya yol açmak istemiyoruz: Radikal partiler, tarihte ve Türkiye'de reformcu, olumlu işlev de taşımış, günümüz Türkiye'sinde aynı işlevi taşıyabilecek partilerdir. Bunların "sol" ve "demokrat" nitelikleri, sosyal demokrasiden ilgisiz olmakla beraber, sosyal demokrat partilerin bâzı tezleri ve yaklaşımlarıyla benzeşme göstermişlerdir. Ayrıca, radikalizmin partileri, sosyal demokrasiye doğru bir evrimi başlatma ve bir sosyal demokrat partiye dönüşme şansından, kural olarak yoksun değildir.

e) Temel ilkeleriyle ve doğru anlamıyla sosyal demokrasi, ancak –evrensel ve doğru anlamıyla– sosyal demokrat bir parti aracılığıyla gerçekleşebilir. İskandinav ülkelerinin Sosyal Demokrat Partileri, İngiliz İşçi Partisi, Fransız Sosyalist Partisi, Alman Sosyal Demokrat Partisi, İspanyol Sosyalist İşçi Partisi gibi.

Oysa, açıklamaya çalıştığımız üzere, Türkiye'de bu iddiayı taşıyan partiler, iddianın gerektirdiği niteliğin, üyelerin ve kimliğin partileri olamamış ya da buna dönüşememiştir: Bizim örneklerimiz, üyeleri çok büyük çoğunluğuyla esnaf, küçük tüccar, köylü olan, yönetim ve parlamento kadroları aydınlar, emekli bürokratlar, serbest meslek sahiplerince paylaşılan, "işçi" nitelikleri, biraz da şan olsun diye araya alınmış birkaç sendikacıyla kaim, tipik "radikal" ya da "sol ve demokrat radikal" parti özelliğindedir.

Bunların, Türkiye'ye, halkına, işçisine, belirli yararları belirli zaman kesitlerinde sağladıkları açıktır. Ancak aynı şekilde açık olan, sosyal demokrasinin partileri olmadıklarıdır.

IV

Hangi Dengelerle?

Sosyal demokrasinin, bir mücadele ve uzlaşma sürecinde yer alan dengelerden oluştuğunu belirtmiştik. Denge kavramı, her düzeydeki iktidarın değişebilir ve paylaşılabilir olmasına bağlıdır; dengelerin bir özgürlük ve meşruiyet ortamında oluşmasını gerektirir.

Bu çerçeve içinde, sosyal demokrasi, sosyal, ekonomik ve siyasal iktidarın paylaşımındaki bir tür toplusözleşme özelliğindedir. Sözleşmenin geçerliliği, sonucu belirleyecek güç dengelerinin özgürce oluşmasına ve sözleşmedeki tarafların niteliğine bağlıdır.

1. "Temsil Etmeyen" Temsilcilik

Sosyal demokrat anlayışın mücadele/uzlaşma sürecindeki dengelerde "taraf" olabilmek, "kimin temsil edildiği ve ne ölçüde temsil edildiği" sorusuyla ilişkilidir.

Sosyal demokrasinin mantığı, modeli ve ayrıcalığı, ücretli-maaşlı kitlelerin sosyolojik temsilciliğinin –lafta değil– fiiliyatta üstlenilmesine bağlıdır. Parti üyelerinin, kadrolarının ve yönetiminin, üstlenilen temsilcilikle uyumlu olarak, temsil edilen kitlelerden öncelikle oluşması gerekmektedir. Böyle bir "temsil" niteliğine Türkiye'nin sosyal demokrat iddialı hareketleri sahip olmamıştır.

"Radikalizmin partilerine" özgü bir yapılanma içinde ve küçük-burjuvazinin sınıfsal temsilciliğiyle ve tezlerinin sahipliğiyle, sosyal demokrasinin, "siyasal/sosyal/ekonomik iktidarları paylaşım" sözleşmesinde ve "mücadele/uzlaşma" sürecinde taraf olunamaz; parti ister iktidarda ister muhalefette bulunsun, dengelere ağırlık konamaz; ciddi, etkili ve geçerli bir "muhatap" meydana getirilemez.

Dolayısıyla, sosyal demokrasinin en önemli bileşkeni olan mücadele/uzlaşma sürecinde ve her düzeyde oluşması gereken güç dengelerinde, taraflardan birinin yeri boş kalmıştır.

2. Dengelerin Özgürce Oluşumu

a) Sosyal demokrat bir modelin işlerlik kazanması, demokrasi geleneğinin meşruiyetçiliği ve yasaları çerçevesindeki özgürlüklerin varlığına bağlıdır.

Sosyal demokrat partilere kimliğini kazandıran işçi-sendika-parti benzerliğinin sınırlandığı; dengeleri belirleyen mücadele/uzlaşma sürecinde sosyal demokratların hareket alanının daraltıldığı bir ortamda, sosyal demokrasinin gelişimi imkânsız değilse de hayli zordur. Sosyal demokrasinin Türkiye'deki açmazının önemli bir nedeni, sosyal demokrat partilerin bütün demokrasilerde sahip oldukları meşru hareket alanından bizim sosyal demokrat iddialı partilerimizin yoksun bulunmalarıdır.

b) Nihayet, sosyal demokrasi, hem içinde yer aldığı toplumda hem de kendi dünyasında, belirli demokratik anlayışların varlığına muhtaçtır.

Bunlardan ilki, demokrasiyi sadece bir siyaset sistemi olarak değil, bir hayat tarzı olarak, bütün özellikleriyle ve sorumluluklarıyla benimsemek, özümsemektir. Karşıt düşüncelere hoşgörüyle bakabilmek, onların meşruiyetine ve özgürlüğüne sahip çıkabilmektir. Demokrasi, karşıtların meşruiyeti rejimidir. Sosyal demokrasinin mücadele, uzlaşma, denge gibi kavramlarının bir anlam ve işlev taşıyabilmesi, bunların, yaygın bir demokrasi ortamında yer almış bulunmalarına bağlıdır.

Türkiye'nin demokrasi alışkanlıklarında da, sosyal demokrat iddialı hareketlerin kendi içinde de, "karşıtların meşruiyetine" genelde ya da parti bünyesinde sahip çıkıldığı pek söylenemez. Türkiye, gelişmiş bir demokratik anlayışın henüz uzağında gözükmektedir.

***

Peki, her biri sosyal demokrasinin Türkiye'de "olamayacağına" işaret eden, üstelik mantıklı ve tutarlı gözüken bu gerekçelerin sonucunda, sosyal demokrasinin olmazlığına karar kılıp, sosyal demokrasi niyetine bâzı belirsizliklerle mi Türkiye yetinecektir? Başka bir deyişle, Türk solunun siyaseti –hangi tanımı kendisine yakıştırırsa yakıştırsın– radikalizmin şu ya da bu seçeneği arasında sıkışıp kalmış mıdır?

İKİNCİ BÖLÜM

"OLMALI"NIN GEREKÇESİ

Türkiye'deki sosyal demokrasinin olabilirliğine ilişkin tahlillerimizin buraya kadar olan bölümü, bizi, –benzetme mazur görülürse– şöyle bir noktaya getirdi:

Yağ yok, un yetersiz, şeker, şekere benzemiyor. Ve biz, bunlardan "helva yapılır mı" diye düşünmekteyiz...

Ne var ki, ülke geleceğinin, demokrasinin ve çalışan kitlelerin açısından, bu helvayı yapmak gerekiyor...

I

Amacın Sahipleri Kim?

Türkiye'nin "sanayileşme" ihtiyacı vardır; "iş" ihtiyacı vardır; demokrasi, eşitlik, adalet ihtiyacı vardır. Bu amaçlara bir türlü erişilmeyişinin bir önemli nedeni, söz konusu amaçlar yolunda öncülük eden siyasal hareketlerin, sınıfsal kümelerin niteliğinde aranamaz mı?

Soruyu şöyle de sorabiliriz: Günümüzün gerçeklerinde sanayileşmeye ve bunun yaratacağı iş imkânlarına, sanayinin –göreceli olarak– geliri yaygınlaştırıcı işlevine, en fazla hangi kitlelerin ihtiyacı vardır? Sosyal adaletin ve eşitliğin, dayanışmanın bayraktarlığı, sosyal adalete ve eşitliğe en fazla ihtiyaç duyanların, bu sonuçtan en büyük yararı olanların işlevi değil midir? Demokrasinin varlığı ve yokluğu, en fazla kimlerin ekmeğini, çocuğunun geleceğini, işyerinde "adamdan" sayılıp sayılmamasını etkilemektedir?

Soru bu biçimde ortaya konduğunda, cevabı açıktır: Bu davanın asli sahibi, Türkiye'nin ücretlileri ve maaşlılarıdır. Sosyal demokrasi, öncelikle bu kitlelerin siyasal sistemidir. Sosyal demokrat parti, öncelikle onların partisidir.

Türkiye'nin "sanayileşme", "demokrasi", "sosyal adalet" mücadelesi, radikalizmin partileri için, bir bakıma, "vekâleten" sürdürülen bir uğraştır. Kaldı ki, seçkinci (elitist) yaklaşımların ve küçük-burjuvazi ağırlıklı sınıfsal yapılanmaların söz konusu üç amacı yorumlayışı da, öncelik tercihlerindeki sıralanma da, doğal olarak farklıdır.

II

Günümüzün Ekonomik Gerçekleri

Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal koşullarda, sadece sermayenin kârlılık amacı ya da radikalizmin "iyi niyetli ve dolaylı" yardımcılık anlayışı, Türkiye'nin sanayileşme ve büyüme iddiasını taşımaya yeterli değildir. Sermaye, bu iddiayı, o da bir ölçüde ve bir şekliyle taşıdığı dönemi çoktan geride bırakmıştır. Böyle bir güçten günümüzde yoksun gözükmektedir; büyük olasılıkla, gelecekte de yoksun kalacaktır. Sermayenin 1980'lerdeki temel özelliği, kendini sanayi dışındaki alanlarda öncelikle üretmesidir. İhracat, dış müteahhitlik, ticaret, vb. Bir amaç ve iddia olarak, hattâ bir kârlılık alanı olarak "sanayi," özel-sermaye adına artık ancak ikinci derecedeki, dolaylı, hattâ ertelenmiş bir amaçtır.

Benzer özellikleri, orta sınıfların "iyi niyetli" partilerinde, hareketlerinde de sezmek mümkündür. Bürokratlardan, üniversite hocalarından, serbest meslek sahiplerinden, esnaftan öncelikle oluşmuş ve bu kesintilerin ihtiyaçlarını öncelikle temsil eden radikalizmin partileri açısından, sanayileşme, hayati öneminden –göreceli olarak– uzaktır.

III

Demokrasinin Vazgeçilmezliği

Türkiye'nin sermaye kesitleri, demokrasiye "vazgeçilemez", "olmazsa olmaz" gibi bir yaklaşım içinde gözükmemişlerdir. Radikalizmden kaynaklanan düşünceler ise, kendi gelenekleri itibariyle, demokratik olmayan ortamların ürünüdür. Bu düşünceler açısından demokrasi, vazgeçilmez bir amaçtan çok, amaçlar uğruna (ekonomik büyüme, çağdaşlık, vb.) gerektiğinde ertelenebilir bir hedef konumundadır.

Meseleye sınıfsal boyutlarında bakıldığında da, bu özellikler dikkati çekmektedir. Radikalizme özgü anlayışları "sol" iddia ile taşımış ya da taşıyan partilerin sosyolojik yapısı, yukarıda belirtildiği üzere, öncelikle bürokrasiden, serbest meslek sahiplerinden, esnaftan kaynaklanmıştır. Demokrasinin ikinci plana terk edildiği bir ortamdan –kendilerinin özel olarak hedef alınmamaları koşuluyla– en az kaybedecek zümreler arasında bunlar da vardır.

Küçük-burjuvazinin özgürlük mücadelelerinde (18. yüzyıl Avrupa'sı, 19. yüzyıl Türkiye'si, vb.) üstlendiği "öncülük işlevi" ile, aynı toplum kesitlerinin bâzı yararlarından, bir bakıma kendi öncelikli konumlarından kaybetmeleri anlamına da gelen günümüzün demokrasi anlayışı, birbirinden farklı olgulardır.

IV

"Eşitliğin" Anlamı

Her siyasal hareketin, başkalarınca ve hiç değilse bir ölçüde paylaşılabilir olan öncelikleri de vardır. Örneğin, demokrasi amacını, farklı bir yorumla bile olsa, demokrat ve sol radikalizmin savunması her zaman mümkündür. Buna karşılık, "pozitivizmin" büyük bir öncelikle radikallere, "liberalizmin" ise bâzı sermaye kesitlerine aidiyeti gibi, "eşitlik ve sosyal adalet," aynı öncelik ve ayrıcalık özelliğiyle sosyal demokratlara, sosyal demokrasinin temsil ettiği kitlelere aittir.

V

Sosyal Demokrasinin Gerekliliği

Hiçbir siyasal sistem, "herkes için ve her amaç için" bir zorunluluk değildir. Bir siyasal sistem, ancak belirli amaçlar, belirli kitleler, belirli ihtiyaçlar adına zorunluluk olabilir.

Bu kısa bölümde değindiğimiz noktalardan söyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır:

a) "Demokrasi", "sanayileşme" ve "eşitlik," öncelikle çalışan kitlelerin hayati sorunu ve ihtiyacıdır.

b) Bu amaçlara götüren, bu amaçları içeren siyasal sistem, öncelikle sosyal demokrasidir.

c) Söz konusu kitlelerin söz konusu amaçlara ulaşabilmesi, daha demokrat, daha gelişmiş, daha eşitlikli bir Türkiye'nin oluşması, sosyal demokrasinin gerçekleşmesine bağlıdır.

Her üç amacı birlikte ve kesin öncelik olarak taşıyabilen sistem, sosyal demokrasidir; dolayısıyla, söz konusu kitlelerin yönelebilmesi için, (evrensel anlamı ve doğru tanımıyla) sosyal demokrasiyi gerçekleştirecek sosyal demokrat partinin (gene evrensel ve doğru kimliğiyle, işleviyle, bu işlevi üstlenmesini mümkün kılan üyelik, kadro, yönetim özellikleriyle) Türkiye'deki varlığı zorunludur.

Bu anlayışın ve bu nitelikteki partinin yokluğu, halk kitlelerinin "demokrasi", "sanayileşme" ve "eşitlik" mücadelesinde, her biri öncelikle kendilerine ait ihtiyaçlarda ve amaçlarda geri kalmalarından başka bir şey değildir...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

"OLABİLİR"İN ARAYIŞLARI

Türkiye'de sosyal demokrasiyi "oldurmanın" zorunluluğuna inanılıyorsa, mevcut gerçeklerin altı çizilerek bunlardan yola çıkmak gerekir:

Gelenekleri, alışkanlıkları, özellikleri bakımından sosyal demokrasiye yatkın olmayan bir çerçevede (ve doğru tanımıyla) sosyal demokrasiyi gerçekleşecektir. "Yeterli düzeyde oluşmamış bir işçi hareketiyle", "yeterli düzeyde gelişmemiş bir sermaye sınıfıyla", "özümsenmemiş bir demokrasiyle", "öncelikle radikalizmde yoğrulmuş sol anlayışlarla" tanımlanabilecek bir ortamdan harekete geçerek, sosyal demokrasiyi "oldurmak" söz konusudur.

Sosyal demokrasinin olamayacağına işaret eden çok sayıda etken ve olabilirliğinin az sayıdaki belirtisi vardır. Bu gerçekler çerçevesinde, sosyal demokrasiyi olabilir kılmanın arayışı bir belirli yöntemle başlatılabilir: Sosyal demokrasiyi meydana getiren ve her biri Türkiye'de ayrı ayrı yetersiz gözüken faktörleri inceleyerek bunlar arasından bir seçme yapmak; sosyal demokrasiye yatkın özelliklere evrilmeleri mümkün olanları bilinçle ve sabırla bu doğrultuda değişime yönlendirmek. Bu değişim sürecini, sosyal demokrasinin öteki faktörlerini en fazla etkileyebilecek olan düzeyde başlatabilmek.

Bu açıdan bakınca, zincirleme reaksiyonlar yaratarak her alanı etkileyebilecek çıkış noktasında, sosyal demokrasinin "partisi" ve onunla bağlantılı olarak "ideolojisi" gözükmektedir.

I

Sosyal Demokrasinin Partisi

Sosyal demokrasinin mantık zincirinde "parti"nin en önemli halkayı oluşturduğunu; bir dünyanın ve bir kimliğinin ifadesi, düzenleyicisi, geliştiricisi işlevlerini taşıdığını belirtmiştik. Partinin bu kimlikten, işlevden yoksun bulunması durumunda, sosyal demokrat nitelikli "mücadelelerin" bir başka mantığa kayabileceği, "uzlaşmaların," yararcılık ve fırsatçılık özelliği alacağı açıktır. Gene açık olan şudur: Batı Avrupa'nın bütün örneklerinde, sosyal demokrat parti (İngiliz İşçi Partisi, İsveç Sosyal Demokrat Partisi, Alman Sosyal Demokrat Partisi, vb.) güçlü olduğu ve temsil niteliği taşıdığı için, sosyal demokrasi var olabilmiştir; çeşitli toplumsal faktörler, bu güçlü partiler tarafından, sosyal demokrasi doğrultusundaki bir evrime, değişime yönlendirilebilmiştir.

Parti konusundaki bir önemli noktayı dikkatten kaçırmamak gerekir: Sosyal demokrasinin, "ülkesine göre farklı özellikler taşıyabilen, değişik ifade ve uygulama biçimleri alabilen bir sistem" olduğunu belirtmiştik. Ancak burada, "değişebilir" olan ifade biçimleriyle, "değişmez" olan temel özellikleri birbirinden ayırt etmek gerekir. Parti, sosyal demokrat sistemin kilit noktası olarak, bir uygulamadan ötekine değişemeyecek ilkelerin, özelliklerin bütünüdür.

1. Geçmişin Birikimi

a) Sosyal demokrat nitelikli arayışlar Türkiye'de yeni başlayacak ve temeller bir boşluğa atılacak değildir. Radikalizmin bütün özelliklerini taşımış ve yirmi yılı aşkın bir süre "tek parti" olarak ülkeyi yönetmiş bir chp'nin, "demokratik sol" (ya da sosyal demokrat) partiye dönüşmek girişimi gibi çok önemli ve çok öğretici bir deney yaşanmıştır. Sosyal demokrasiye özgü bâzı yaklaşımlar, kısa formüller düzeyinde bile kalsa, 1970'li yıllarda ortaya konmuş, bu doğrultuda çaba harcanmıştır.

Türkiye'nin geçirdiği bu deneyimler, sosyal demokrat bir partileşme hareketinin, ya da böyle bir harekete dönüşme girişiminin sorunlarına ve açmazlarına bir ölçüde ışık tutmaktadır.

b) Sosyal demokrat bir hareket kendi farklı kimliği ve doğrularıyla Türkiye'de henüz belirleyici olamamıştır. Bununla beraber, büyük bölümüyle radikalizmin bir ölçüdeki sol ve demokrat yorumlarından kaynaklanan ve sistemli bir bütün yaratmamakla beraber, reformcu

alışkanlıklara, eğilimlere, hattâ geleneklere sahip bir sol birikim Türkiye'de etkilidir.

Radikalizm geleneğinin, şartlanmalarının, reformculuğunun sonucunda, küçük-burjuvazinin önemli ve güçlü bir kesiti, evrensel tanımıyla uyumlu bir sosyal demokrat harekette yer alabilecek özellikler edinmiştir. Bâzı serbest meslek sahipleri, örneğin, avukatların, mühendislerin, doktorların, orta ve alt düzey bürokrasisinin, eğitimcilerin, bilim çevrelerinin ve teknokratların önemli bölümü, bu özelliklere –birçok ülkeye kıyasla– daha büyük ölçüde sahiptir.

Sosyal demokrasinin asli sahipliğinde şaşırılmadığı ve "seçkinci" alışkanlıklara dönülmediği sürece, radikal özellikli birikimin sosyal demokrasinin gelişimine bir engel değildir; katkı olabilmesi mümkündür.

c) Türkiye'de hem bir sosyal demokrasiye dönüşüm iddialı deneyin yaşanmış olması, hem de, radikalizmin etkinliğinde bile olsa, yenilikçi ve reformcu geleneklerin bulunması, bir hareket noktasını kolaylaştıran etkenlerdir. Mesele, bütün bunları, sosyal demokrat bir partinin harcına katabilmektir.

2. Partinin Sosyolojik Kimliği

Sosyal demokrat partiler, öncelikle çalışan kitlelerin partisidir. Varoluş nedenleri budur. İddialarını, işlevlerini gerçekleştirmenin önkoşulu ve ayrıcalıklarının, kimliklerinin belirleyicisi de budur. Bir sosyal demokrat partinin başka türlüsü olmaz.

Olamayacağının örneği, chp deneyiminde yaşanmıştır. Serbest meslek sahiplerinin, esnafların, bürokrat emeklilerinin üyelikte ve yönetimde büyük öncelik aldığı parti, kendi sosyal demokrat iddialarını ve kendine uygun gördüğü işlevi taşıyamamıştır. Bu partinin, 1972 sonrası gelişmelerinin bir noktasında, işçinin parti üyeliğini kolaylaştırmaya, partideki etkinliğini artırmaya, işçilere yönetim birimlerinde özel yer ayırmaya çalışması, pratikte doğmuş ihtiyaçların, öğrenilmiş gerçeklerin sonuçlarıdır. Bu nitelikleriyle, günümüz açısından da önemli derslerdir.

Günümüz Türkiye'sinde sosyal demokrasiyi "olabilir" kılmanın önkoşulu, partiyi, sosyolojik olarak, yani üye ve yönetici kadroların sınıfsal kompozisyonu bakımından, ücretlilerin etkinliğine, çoğunluğuna açmaktır. Sosyal demokrat iddialı parti ancak bu özellikle kurulursa ya da bilinçli, sistemli olarak bu özelliğe doğru evrilebilirse, sosyal demokrat parti olabilir; sosyal demokrasinin mantığını, sistemini harekete geçirebilir.

Aksi durumda, iddialar, sloganlar ya da iyi niyetler ne olursa olsun, küçük-burjuvazinin demokrat ve sol özellik de taşıyan radikal partisi olmaktan başka bir noktaya varılamaz, başka sonuç alınamaz.

3. Partinin Örgütsel Kimliği

Sosyal demokrasiye birçok özelliğiyle yatkın olmayan bir ortamda, yani Türkiye'de, sosyal demokrasiye elverişli özellikleri geliştirmek de, öncelikle partinin görevidir. Bu görevin farklı düzeylerdeki çeşitli işlevlerde somutlaşması ise bir örgütlenme sorunudur. Partinin kendi iç düzenlenmesi ve işlerliği, çalışanlar dünyasının oluşumunda, bu dünyanın doğrultusundaki politikaların üretilmesinde başlıca etkendir.

a) Sosyal demokrat partiler, kendi varlıklarını ve mesajlarını hayatın her düzeyine, her kesimine ulaştırabilecek biçimde örgütlenmek durumundadır. Böyle bir yaygın etkinlik sağlanırsa, ancak o zaman, örneğin, işyerlerindeki çalışma alışkanlıklarının gelişmesinden, "katılım"ın gündeme getirilmesine kadar, çalışanlar kimliğini dağıtıcı ideolojik mesajlara karşı partinin kendini korumasına kadar her alanda etkin ve değişimci olunabilir.

b) Türkiye'nin yaşanmış deneyimleri, sağ partilere özgü örgüt modelleri ve alışkanlıkları içinde solculuk yapılamayacağını, hele sosyal demokrat bir parti hiç olunamayacağını açıkça göstermiştir. Parti üyeliğinin, belirli görevlere sorumlu seçmekle, belediye hizmetlerinden yararlanmayı paylaşmak ve paylaştırmakla, yerel önceliklere sahip çıkmak ve kişisel avantajlar elde etmekle başlayıp bittiği bir işlevden ibaret kalması, sosyal demokrasiyi daha kaynağından kurutan bir durumdur.

Sosyal demokrasinin örgüt modelinde, üyenin, her düzeydeki siyasal kararlara sistemli olarak kendi katkısını getirmesi, katılımını gerçekleştirmesi söz konusudur. "Siyaset üretiminin" hem mümkün kılınması hem de parti içi görevlerde yükselmenin koşulu yapılmasıyla, parti içi mücadeleler de nitelik değiştirmektedir: Kümelenmeler, verimsiz ve kişisel zıtlaşmaların çevresinde değil, düşüncelerin ve siyaset üretiminin yaratıcı farklılaşmalarında gerçekleşmektedir.

Türkiye'de sosyal demokrasi olacaksa, bunun partisi, kendi mekanizmalarını, işlerliğini ve anlayışlarını, taşınan iddianın gerekleriyle uyumlu bir örgüt modeliyle gerçekleştirmek durumundadır.

4. Partinin Vazgeçilmez Önemi

Her siyasal partinin, her sistemde taşıdığı önemin çok fazlası bir sosyal demokrat parti için söz konusudur. Hele Türkiye gibi koşulların

olabildiğince olumsuz gözüktüğü bir ortamda, çok yönlü kilitlenmeleri açabilecek tek anahtar, evrensel ve doğru tanımıyla uyumlu, gerekli kimliğe ve örgüt özelliklerine sahip bir sosyal demokrat partidir.

a) Türkiye'de çalışanların dünyası, kimliği, değer yargıları henüz yeterince oluşmuş değildir. Bunların gelişimini hızlandıracak ve yönlendirebilecek başlıca güç, partidir.

b) Türkiye'de sosyal demokrasinin teorisi olgunlaşmış sayılmaz. Bu teoriyi sistemli tartışmalarla, planlı arayışlarla, örgütlü ve düzenli biçimde gerçekleştirmek imkânı sadece partide vardır. Partinin güncel pratiğiyle, güncel deneyimleriyle beslenen toplu çalışmalar başlatılmadığı sürece, düşünürlerin, teorisyenlerin çabası önemli fakat bireysel bir katkının ötesine geçemez.

c) Sosyal demokrat anlayışların eksik olduğu bir toplumda, bu anlayışı hem üyelerin iç eğitiminde vermek hem de toplum geneline yönelik bir eğitim niteliğiyle insanlara iletebilmek, hayati bir önemdedir. Sosyal demokrasiye yatkın bir toplumun oluşumunda başlıca etkenlerden biri, dar ve geniş anlamıyla sosyal demokrat eğitimdir (seminerler, konferanslar, örnek uygulamalar, sosyal yardımlaşmalar, kültür faaliyetleri, yayınlar, vb.). Bunları hayatın her düzeyinde gerçekleştirebilecek başlıca merkez, partidir.

d) Türkiye'nin eksik demokratik alışkanlıklarının, her partiden fazla sosyal demokrasinin gelişimine engel olduklarını belirtmiştik. Sosyal demokrat parti, bir hayat tarzı olarak demokrasinin topluma yerleşmesinde en güçlü hızlandırıcı niteliğindedir. Çoğulcu demokratik anlayışların, özgürlüklerin gelişmesinde ve yerleşmesinde, sosyal demokrasi hemen her ülkede öncülük etmiştir.

e) Öncelikle ücretli ve maaşlı kitlelerin ve genel olarak toplumun sosyal demokrasiye yatkın özellikleri bireysel düzeyde kazanmasında; çalışma alanında, yakın çevresinde ve kişisel davranışlarında insanların bu sisteme uyumlu gelişme göstermesinde, gene partiden kaynaklanmış mesajların, eğitimin, örneklerin büyük bir işlevi vardır.

f) Sosyal demokrasinin önkoşulları arasında yer alan bir sanayileşme düzeyini, ekonomi aşamasını ve sosyal demokrat dengelerin oluşmasını kolaylaştıracak gelişmiş bir sermaye sınıfı, sosyal demokrat partinin –hele muhalefetteyken– yaratması beklenemez. Ancak, sanayinin ve ekonominin, bunlarla bağlantılı olarak çağdaşlığın gelişimine katkıda bulunmak, sosyal demokrat partinin her zaman elindedir. Sosyal demokrat hareket, sanayileşme ve ekonomik büyüme yönünde toplumları zorlayıcı çok güçlü

bir etkendir. Tabii, kolaycı sloganlar ve hayâlci, kestirmeci "alternatiflerle" değil, çok düşünülüp çok tartışılmış, iyi hazırlanmış plan ve programlarla, programa siyasal ve toplumsal güç katan girişimlerle, partinin söz konusu etkinliği yapması koşuluyla...

***

Sosyal demokrat partinin, doğru kimliği ve örgütüyle oluşması durumunda, sosyal, siyasal ve ekonomik yapının bütün engelleyici özelliklerinden arınacağı izlenimini bu tahliller vermemelidir. Türkiye, sırf sosyal demokrat partisi var diye, bir günden ikincisine sosyal demokrasiye yatkın özellikler almayacaktır.

Ancak, bu özelliklerin oluşmasında, toplumun her düzeyindeki bir değişim sürecinin başlamasında, çok önemli etken, hızlandırıcı ve geliştirici güç, sosyal demokrasinin partisidir.

II

Sosyal Demokrasinin Stratejisi

Önce, stratejinin birinci maddesi olması gereken noktayı belirtelim:

Türkiye'de koşullar elverişsiz diye, demokratik alışkanlıklar yerleşmedi, çalışanlar kitlesinin kimliği oluşmadı, merkantilizm aşılamadı, sermaye sınıfı yeterince demokrat olamadı, sanayi gelişemedi diye, sosyal demokrasiden vazgeçilecek değildir. Bilâkis, bütün bu gerilikleri ortadan kaldıracak bir sürecin başlaması için, sosyal demokrasinin gelişmiş ortamına ulaşabilmek, onun şartlarını oluşturabilmek için, Türkiye'de sosyal demokrasinin (bu kitapta incelediğimiz gibi bir sosyal demokrasinin) hızla gündeme getirilmesi gerekir.

Başka bir deyişle, sorun, önce şartların oluşmasını bekleyip sonra sosyal demokrat hareketin başlaması değildir; sosyal demokrat hareketin başlayarak, onun girişimleri ve katkısı ile, şartların değişmesidir.

1. Sosyal Demokrasinin İdeolojisi

"Partisi yoksa, sosyal demokrasi de yoktur" şeklinde özetlenebilecek geçen bölüme, şimdi şu eki getirebiliriz: "İdeoloji yoksa, sosyal demokrat parti de yoktur..."

Sosyal demokrat ideolojinin esnek bir nitelik taşıdığını, kalıplı ve köşeli olmadığını belirtmiştik. Bunu, sosyal demokrasinin, her ülkenin kendi pratiği içinde geliştirdiği ortak özelliklerden de kaynaklanmasına bağlamıştık.

"Ortak paydalardan" ve ülkesine göre değişebilir değil, "değişmez" olan ilkelerden, sosyal demokrasinin ideolojisi oluşmaktadır.

Bir sosyal demokrat hareketin önündeki ilk sorun, kendi ideolojik yaklaşımlarını belirlemek, temel doğrularını ortaya koymaktır. Burada, sosyal demokrasinin özelliği olan, mantığını kuran ve her ortamda geçerlilik taşıyan ideolojisiyle, her ülkenin kendine özgü yaklaşımını birlikte değerlendirmek gerekir.

a) Sosyal demokrasinin "demokrasi" kavramı, onu başka akımlardan ayırt edici, ideolojik bir özelliktir:

Sosyal demokrat anlayışın "demokrasi"si –bazı sol akımlardaki konumundan farklı olarak– "geçici bir aşama", "zorunluluk nedeniyle kabullenilmiş sistem", "amaca giden yolda gerekirse kullanılıp, gerekirse

terk edilecek bir araç" değildir. Demokrasi, kendi başına bir amaç ve sürekli, kalıcı bir sistem olarak benimsenmiştir.

Demokrasi konusundaki öteki ayırt edici tavır, çoğulcu demokrasinin sadece bireylerin değil, "sınıfların demokrasisi," ya da, başlıca failleri "sınıflar" olan bir demokrasi şeklinde benimsenmesidir. Bu ideolojik yaklaşım, sosyal demokrasiyi başka ideolojilerden ayıran iki özelliğini vurgulamaktadır:

• Sosyal demokrasi, "sınıflarda çoğulculuk" anlayışını getirerek, önce kendi demokratlığını belirlemekte, yani karşıtı olduğu sınıfın varlığını, meşruiyetini, sürekliliğini benimsemektedir. Bu "sınıflar demokrasisi" anlayışıyla, "tek sınıflı demokrasi", "tek sınıfın egemenliğindeki demokrasi" ya da "sınıfsız demokrasi" kavramları reddedilmektedir. Böylece, başka sol yaklaşımlardan ayırt edici bir ideolojik yaklaşım ortaya konmaktadır.

• Bu demokrasi anlayışı, demokrasiyi sadece bireyler düzeyindeki bir çoğulculuk değil, aynı zamanda ve öncelikle sosyal sınıflar arasında bir çoğulculuk şeklinde yorumlayarak, liberal ideolojilerden da farklı bir tavır getirmektedir.

b) Demokrasi yaklaşımı, sosyal demokrasinin ideolojisindeki bir başka temel taşını, "karşıtların meşruiyetini" ortaya çıkarmaktadır. Sosyal demokrasi ancak sınıfların (çoğul olarak) varlığıyla gerçekleşebileceğinden, karşıt sosyal sınıfın demokratik varlığını ve sürekliliğini güvence altına almakla, sistem, aslında kendi geleceğini güvenceye almaktadır.

c) Sosyal demokrasinin ideolojisinde (demokrasi kavramından sonra) ikinci belirleyici özellik, sosyal sınıf gerçeğinden kaynaklanan "öncelikler sıralamasıdır."

Sosyal demokrat ideoloji, kendi mantığını sosyal sınıf olgusuyla temellendirmekte (liberalizmden farklılık); ancak, sınıfların birbirini yok etmemesini ve birlikte yaşamasını (Marksizmden farklılık) aynı mantığın varoluş nedeni olarak getirmektedir.

Bu çerçeveyi kurduktan sonra, ideoloji, karşıt sınıfın dışlanmasına değil, kendi tercihinin önceliklerine göre sıralamaya yönelmektedir. Bu anlayışın ışığında, ücretlilerin, maaşlıların yararları önde gelmektedir.

d) İdeolojinin belirleyici iki özelliği (demokrasi tercihi ve sınıf olgusu), öteki yaklaşımları ve onların uzantısındaki pratik sonuçları biçimlemektedir: Ekonominin, hem bir sınıfı maddi temellerinden yoksun kılarak gerçekte ortadan kaldıracak ölçüde sosyalleşmelere sahne

yapılmaması, hem de, çalışan kitlenin öncelikleriyle yönlendirilmesi; mücadele/uzlaşma sürecinin benimsenmesi; evrimcilik özelliği; iktidarın, her düzeydeki özgür güç dengelerince belirlenmesi ve paylaşılabilir olması, vb.

2. Türk Sosyal Demokrasisi

Sosyal demokrat stratejinin Türkiye'deki ilk gündem maddesini "sosyal demokrasiyi gerçekleştirmenin kararlılığı" diye yorumlamış; hemen arkasından, ideolojik yaklaşımın belirlenmesi gereğine işaret etmiştik.

Sosyal demokrasinin ideolojisi, Türkiye'deki oluşumun bâzı yaklaşımlarına, taşıması ve taşımaması gereken özelliklere ışık tutmaktadır. Türkiye'nin kendine özgü sorunları ve geçmişteki sosyal demokrat iddialı deneyimlerin açmazları göz önünde tutularak şu noktalar (ideoloji açısından) dikkate alınabilir:

a) Sosyal demokrasi, her şeyden önce, "demokrat" olabilmektedir. Türkiye'deki bir oluşum, kendi ideolojisinde demokrasiyi özümsemiş ve radikalizm alışkanlıklarının bıraktığı seçkinci (elitist) izlerden tümüyle kurtulmuş olmak durumundadır.

Çoğulcu ve demokrat bir ideolojide, "siyasal ve sınıfsal düşmanlık" kavramı yoktur. Bir yandan düşmanlar açıklanıp savaş ilân ederek, bir yandan da sosyal demokrat olunamaz. Sermaye ve sermaye sınıfı, sosyal demokrasinin ideolojisinde "ortadan kalkması gereken bir tarihsel kategori" değildir. Toplumu meydana getiren ve sosyal demokrasinin ideolojisinde bir varoluş nedeni olan sınıflar dengesinin öteki bölümüdür.

Kendi içine karşı ve kendi dışına karşı demokrat olmaksızın, Türkiye'de sosyal demokrasinin ideolojisi, yaklaşımları gerçekleştirilemez.

b) Kendi kimliğini, mantığını ve varlığını sosyal sınıf olgusuna dayandırmamış, öncelik sıralamasını bu ölçüyle, açık ve seçik yapmamış bir sosyal demokrasi, ne Türkiye'de olabilir, ne de bir başka ülkede.

Türkiye'deki oluşum, bu meseleyi ideoloji düzeyinde ve açık, anlaşılabilir biçimde çözmek zorundadır. İdeolojik kaypaklığın, "sınıf demeyelim, ürkütürüz" anlayışının, "... Biz hem onunlayız, hem ötekinleyiz, hem berikinleyiz" yaklaşımının sonucu, sosyal demokrasi iddialarını hiç istenmedik yerlere götürebilmiştir. Sınıf konusunda ve tercih sıralamasında adetâ bilinçle izlenmiş belirsizlik politikaları, "Müslüman'ın da, Hıristiyan'ın da, Musevi'nin de, putperestin de" birlikte doluştuğu hoşgörü tekkelerine sosyal demokrasiyi dönüştürmüştür.

Sosyal demokrat strateji, kendi ideolojisini sosyal sınıflar konusunda açıkça belirleyemediğinden, demokrasinin çok uzağındaki sol anlayışlar da, demokrat olabilmenin çok uzağındaki sağ yaklaşımlar da sosyal demokrasi çerçevesinde görülebilmiştir.

Sosyal sınıf deyimini telaffuz etmekten çekinerek sosyal demokrasi olmaz. Herkesten oy toplamak düşüncesiyle "genellemeler" yapılarak, hele Türkiye gibi kavram kargaşasının kural olduğu bir ülkede, sosyal demokrasi adına bir yere varılamaz. Ancak, yanlış anlamlara, yersiz komplekslere ve bundan kaynaklanan ölçüsüz tepkilere hareket yönlendirilmiş olur.

Günümüz Türkiye'sinde sosyal demokrasinin gelişebilmesi, sınırları açık ve seçik çizilmiş, ideolojik berraklığa kavuşmuş, öncelik sıralamalarını çok anlaşılır şekilde yapabilmiş bir başlangıcı zorunlu kılmaktadır.

c) Türk sosyal demokrasisi, sosyal demokrasinin temel yaklaşımlarını ciddiye almak durumundadır. Muhatabına göre, sosyal demokrasinin şu ya da bu yönünü ortaya çıkarmakla, ideolojik belirsizliklere sığınarak, işçiyle konuşurken sadece "eşitlikten," işverenle konuşurken sadece "uzlaşmadan" söz ederek, hiçbir yere varılmaz.

Sosyal demokrasinin özünde mücadele/uzlaşma sürecinin bulunduğu, bunun bir ideolojik gerçek olduğu yeterince görülebilmiş değildir. Gene durumuna ve yerine göre, mücadele, "sakınılması gereken," uzlaşma, "utanılması gereken" bir olay gibi algılanabilmiştir. Oysa, "mücadelesiz" bir sosyal demokrasi olamayacağı gibi, "uzlaşmasız" bir sosyal demokrasi de düşünülemez. Rakiple uzlaşmak, (bazı sol yorumlardaki niteliğiyle) "küçültücü" davranış değildir; mücadelenin özgürlüğü önkoşuluna bağlanmak kaydıyla, uzlaşma, sosyal demokraside doğal ve anlaşılır bir olgudur.

d) Türk sosyal demokrasisi, ideolojik yaklaşımına ve tercihlerine açıklık kazandırarak, bunları özümseyerek, hem inandırıcı olabilir, hem de, yolunu şaşırmaktan, yanılmaktan ve yanıltıcı olmaktan kendini sakınabilir.

Türkiye'deki iddia, sosyal demokrat ideolojinin üç temel bileşkenini (demokrasi tercihi, sınıf olgusu, mücadele/uzlaşma süreci) özümseyerek, bu çalışmada incelediğimiz örneklerle uyumlu bir sosyal demokrasi oluşturabilir. Kendi partisini, ekonomisini ve politikalarını, sosyal öncelik sıralamayla uyumlu biçimde geliştirerek; karşıtının meşruiyetini benimseyerek; sosyal demokrat kimliğin temellerini kurabilir.

3. "Kimliğin" Tarihsel Kaynakları

Sosyal demokrasi, temel ilkeleri her ortamda geçerli bir sistemdir. Ancak, bütün sistemler gibi, uygulanacağı çevrenin tarihsel kaynaklarıyla, özellikleriyle bağlarının kurulabildiği ölçüde gücü artacak, etkinliği büyüyecektir.

Sosyal demokrasi, tarihsel gelişim sürecinde Türkiye'nin "verinin", "işlevinin", "amacının" neler olduğunu, insanlığa hangi katkıyı getirmek ve nasıl bir mesaj iletmek iddiasını taşıdığını, kendi açısından ve stratejik bir sorun olarak değerlendirmek durumundadır.

a) Sosyal demokrat partiler, kendi toplumlarının ya da ortamlarının tarihsel geçmişiyle bağlar kurmakta, bu geçmişten dersler almakta, geçmişin, toplumlarında ve kendilerinde bıraktığı izleri dikkatle değerlendirmektedirler. Sosyal demokrasi, birdenbire ortaya çıkmış bir anlayış değildir. İnsanların tarih kadar yaşlı özlemlerinin, eğilimlerinin bir sonucudur. Bir tarih sürecinde ve çeşitli düzeylerde oluşmuş halkaların birbirine bağlanması, inanışların, geleneklerin etkisiyle, günümüzün toplumları, insanları var olabilmektedir.

b) Türk sosyal demokrasisi, tarihsel simgelerini, "referanslarını," kendi özelliklerine tarih içinde kaynak olmuş eğilimleri, gelişimleri değerlendirerek, kendi tarihsel bağlarını, devamlılığını araştırmak durumundadır. Bu, elbette, yüzlerce yıl önce yaşamış insanlarda ya da olaylarda "sosyal demokratlık" sezmek anlamına değildir. Willy Brandt, Alman sosyal demokrasisinin "... hümanizmin, klasik felsefenin, Hıristiyan ahlâkının bir uzantısı" olduğunu söylerken, ya da Olof Palme, "... Avrupa sosyal demokrasileri aynı ortak tarihsel kültürün devamıdır" derken, herhalde Sokrates'in ya da Hazreti İsa'nın sosyal demokrat olduğunu kastetmemektedir. Bir sürekliliğin ifadesini ortaya koymaktadır.

Türk sosyal demokrasisi, bizim tarihimizdeki çeşitli oluşumların, düşünürlerin ve devlet adamlarının, geleneklerin, amaçların, beklentilerin yansımasını da kendi kimliğinde bulabilir. Toplumların, bir günden ikincisine oluşamayacağını, bir tarihsel sürecin uzantısı olduğunu görebilir. Bunu değerlendirebilir.

İslam adalet ve dayanışma geleneğinde, Anadolu felsefesinin insancıllığında, Fatih Sultan Mehmet'in hoşgörüsünde ve bilim saygısında, Genç Osman'ların, II. Mahmut'ların ilericiliğinde, Kuvay-ı Milliye'nin yurtseverliğinde ve cesaretinde, Atatürk'ün milliciliğinde ve bağımsızlığında, Türk sosyal demokrasisinin günümüzde taşıyacağı özelliklerden çoğunun tarihsel birikimini görmek mümkündür.

4. Açık ve Seçik Olmak Gereği

Günümüzdeki sosyal demokrasinin stratejik bir tercihi, açıklık olmalıdır. İdeolojinin, ilkelerin, neyin yapılıp, neyin yapılmayacağının, kimden ve ne ölçüde yana olunduğunun hem önceden bilinmesi, hem de açıkça ortaya konmuş olması gerekir.

İlkesizlik ve belirsizlik, sosyal demokrat nitelikli partilerin en büyük düşmanıdır. Sosyal demokrasinin partileri, "sağ"daki ve "sol"daki sınırlarını, herkesin kendine göre anlayacağı biçimde değil, herkesin aynı şekilde anlayacağı özelliklerle açıklamak durumundadır.

Hele "sol"un köklü bir geleneğe sahip olmadığı ve kavram kargaşanın her düzeyde sürdüğü bir toplumda, belirsizliğin sakıncaları saymakla bitmeyecek kadar çoktur. Partinin seslendiği kamuoyu şöyle dursun, partinin kendi üyeleri bile kendi partilerini anlamaktan ve anlatmaktan âciz kalabilir. Kendi üzerine vazife olmayan bir solculuğun sloganlarına kendini kaptırmış sosyal demokratların, kendi üzerlerine vazife olan solculuğun çok gerisinde kalmalarına zaman zaman birçok ülke tanık olabilmiştir.

Bernstein'ın ünlü "... sosyal demokrasi ne ise, öyle görülsün, nasıl görünüyorsa, öyle olsun" sözü, bütün sosyal demokratlara yönelik tarihsel bir uyarıdır...

Sonuç

Bölümün girişindeki sözleri tekrarlamak istiyoruz:

Sosyal demokrasiye elverişsiz koşulların "kendiliğinden" değişmesini beklemek değil, sosyal demokrat parti aracılığıyla bu koşulların değişimini hızlandırmak, yönlendirmektir söz konusu olan.

Adaletli paylaşım şöyle dursun, var olan yapıların "üretim" ve "yatırım" görevini bile üstlenemediği bir ortamda, "sanayileşmenin, demokrasinin, eşitliğin" ihtiyacındaki bir toplumun çözümü, sosyal demokrasidir.

Bu işlevi, sosyal demokrat niteliklerle oluşmuş bir parti mi Türkiye'de gerçekleştirir, yoksa bu niteliklere dönüşen bir başka parti mi, bunun cevabı konumuzun dışındadır.

Bizim görebildiğimiz, sosyal demokrasinin –bu kitapta incelenen örneklerdeki gibi– sosyal demokrat ideolojiye, kimliğe, yapılanmaya sahip bir parti tarafından gerçekleştirilebilir olduğudur.

Yok eğer, "bu iş bizde ancak bu kadarıyla mümkün" denilecekse, olmayan yağ, yetersiz un, şekere benzemeyen şekerle bu helva yapılacaksa, yapılır ama, tadı hayli "kekremsi" olur...

Başlıca Kaynaklar

BERGOUNIOUX ve MANIN, La social-démocratie ou le compromis, Paris, 1979, PUF.

BERNSTEIN, Les présupposées du socialisme, Paris, 1974, éd. Sevil.

BRANDT, KREISKY ve PALME, La Social, democratie et l'avenir, Paris, 1976, éd. Gallimard.

BUCI-GLUCKSMANN ve THERBORN, Le défi social- démocrate, Paris, 1981, éd. Maspéro.

CHABRAT, CHEVENEMENT ve TOUTAIN, Le CERES, un combat pour le socialisme, Paris, 1975, éd. Calmann-Lèvy.

GAY, The Dilemna of Democratic Socialism-Bernstein challenge to Marks, New York, 1952, Columbia University Pres.

HURTIG, De la S.F.I.O. au nouveau parti socialiste, Paris, 1970, éd. Armand Colin.

KEYNES, İstihdam, Faiz ve Para Teorisi, İstanbul, 1980, Minnetoğlu Yayını.

PORTELLI, Le socialisme Français tel qu'il est, Parsi, 1980, PUF.

STEWART, Keynes Devrimi, İstanbul, 1980, Minnetoğlu Yayını.

L'histoire générale des civilisations (19. ve 20. yüzyıllar) 6. ve 7. cilt, PUF.

[1] Mikhail Gorbachev, Perestroika, New York, 1987, Harper and Brown, s. 35.

[2] Gorbaçov, a.g.e., s. 25.

[3] Lenin, "The Proletarian Revolution and the Renegade Kautsky", Selected Works, Moskova, 1971, Progress Publishers, Cilt III, s. 69-71.

[4] Bu konularda Bkz: M. Friedman, Capitalism and Freedom, Phoenix 1982; F.A. Hayek, Studies in Philosophy, Politics and Economics, London, 1967 ve New Studies, London, 1978.

[5] Roy Hattersley, Choose Freedom, The Future for Democratic Socialism, London, 1987, Michael Joseph Ltd., s. 253 (Hattersley, kitabından özetleyerek aldığımız bu bölümdeki tahlilini İngiltere özelinde yapıyor).

[6] Willy BRANDT, Bruno KREISKY, Olof PALME, La social-democratie et l'avenir, s. 68, 72, Paris, 1976, Ed. Gallimard.

[7] Olof PALME, "Brandt ve Kreisky'ye 17 Mart 1972 tarihli mektup", a.g.e., s. 37.

[8] Programmme of the Austrian Socialist Party, Viyana, 1978.

[9] Christiane HURTIG, De la S.F.I.O. au nouveau parti socialiste, Paris, 1970, éd. Armand Colin, s. 52, 65.

[10] Brandt, Kreisky, Palme, a.g.e., s. 21.

[11] Alain BERGOUNIOUX ve Bernard MANIN, La social-démocratie ou la compromis, Paris, 1979, Presses Universitaires de France, s. 14.

[12] Christine BUCI-GLUCKSMANN ve Göran THERBON, Le défi social - démocrate, Paris, 1981, Editions Maspero, s. 41.

[13] Bon ve Burnier, a.g.e., s. 257.

[14] Bernstein'ın hayatı ve kişiliğine ilişkin bu bilgileri, yazarın Les présupposés du socialisme isimli kitabına, Bon ve Burnier'nin eklediği biyografik notlardan aktarıyoruz (a.g.e., s. 5-10).

[15] Edouard BERNSTEIN, Les Présupposés du Socialisme (1899) (Fransızca çevirisi), Paris, 1974, Ed. Seuil.

[16] Peter GAY, The Dilemna of Democratic Socialism- Bernstein's challenge to Marx, New York, 1952, Columbia University Press.

[17] Peter Gay, a.g.e., s. 99.

[18] Edouard Bernstein, a.g.e., s. 95.

[19] Peter Gay, a.g.e., s. 109.

[20] Gay, a.e.g., s. 127.

[21] Gay, a.g.e., s. 129.

[22] Zikreden: Gay, a.g.e., s. 99.

[23] Gay, a.g.e., s. 133.

[24] Bernstein, a.g.e., s. 53.

[25] Gay, a.g.e., s. 135.

[26] Bernstein, a.g.e., s. 52.

[27] Gay, a.g.e., s. 136.

[28] Gay, a.g.e., s. 137.

[29] Gay, a.g.e., s. 140-149.

[30] Gay, a.g.e., s. 140.

[31] Bernstein, a.g.e., s. 236.

[32] Gay, a.g.e., s. 147.

[33] Bernstein, a.g.e., s. 104.

[34] Bernstein, a.g.e., s. 85.

[35] Bernstein, a.g.e., s. 70.

[36] Bernstein, a.g.e., s. 270.

[37] Bernstein, a.g.e., s. 73.

[38] Bernstein, a.g.e., s. 76.

[39] Gay, a.g.e., s. 175.

[40] Bernstein, a.g.e., s. 109.

[41] Bernstein, a.g.e., s. 123.

[42] Gay, a.g.e., s. 184.

[43] Gay, a.g.e., s. 244.

[44] Bernstein, a.g.e., s. 177.

[45] Bernstein, a.g.e., s. 128.

[46] Bernstein, a.g.e., s. 131.

[47] Bernstein, a.g.e., s. 61.

[48] Bernstein, a.g.e., s. 183.

[49] Bernstein, a.g.e., s. 193.

[50] Bernstein, a.g.e., s. 216.

[51] Bernstein, a.g.e., s. 174, 176, 177.

[52] Bernstein. a.g.e., s. 178.

[53] Bernstein, a.g.e., s. 172-173.

[54] Bernstein, a.g.e., s. 180-181.

[55] Bergounioux ve Manin, a.g.e., s. 76.

[56] Karl KAUTSKY, La révolution, prolétarienne et son programme, éd. L'Eglantine, Brüksel, 1925, s. 252-3.

[57] Bergounioux ve Manin, a.g.e., s. 79.

[58] Karl KAUTSKY, Terrorisme et communisme, Paris, 1919, éd Povolozky, s. 165.

[59] Kautsky, Révolution prolétarienne..., s. 65.

[60] Kautsky, Terrorizme et..., s. 207.

[61] Kautsky, Révolution prolétarienne..., s. 118.

[62] Bergounioux ve Manin, a.g.e., s. 93.

[63] Bergounioux ve Manin, a.g.e., s. 95.

[64] Bergounioux ve Manin, a.g.e., s. 96.

[65] Kautsky, Terrorisme et..., s. 218.

[66] Marks'ın klasik demokrasi eleştirisi için bkz. Critique du droit politique Hégelien, Paris 1972, éd. Sociales.

[67] Friedrich ENGELS, "Introduction aux luttes des Classes en France", yer aldığı eser: Friedrich Engels, Textes (Jean Kanapa'nın seçmeleri), Paris, éd. Sociales, s. 440-451.

[68] Bergounioux ve Manin, a.g.e., s. 42.

[69] Bergounioux ve Manin, a.g.e., s. 42-43.

[70] Buci-Glucksmann ve Therborn, a.g.e., s. 124.

[71]Otto Bauer, La Marche au Socialisme (Fransızca çevirisi), Paris, 1919, Librairie de Humanite.

[72] Henri de MAN, Pour un plan d'action ve Belçika İşçi Partisi'nin 1933 tarihli "Hareket Planı", zikreden: Bergounioux ve Manin, a.g.e., s. 114-5.

[73] Bergounioux ve Manin, a.g.e., s. 116-7.

[74] Bergounioux ve ManIn, a.g.e., s. 113.

[75] Michael Stewart, Keynes Devrimi (çeviren: A. Baltacıgil), İstanbul 1980, Minnetoğlu Yayınevi; John Maynard Keynes, İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi (çeviren: A. Baltacıgil); Bergounioux ve Manin, a.g.e.; İsmail Cem, "Batı ve Türkiye", Güneş gazetesi, 1982 Mayıs.

[76] Bergounioux ve Manin, a.g.e., s. 126.

[77] İsveç modeli için bkz: Buci-Glucksmann ve Therborn, le déff social-democrate, "Aventures et mesaventures d'une social-démocratie: La voie suédoise" bölümü, s. 161-264, Paris 1981, éd. Maspero. Ayrıca, Le Parti Soc. Dem. Suédoise ve Bergounioux Manin, a.g.e., s. 122-126; Program of the Swedish Social Democratic Party (1975).

[78] Buci-Gluckmann ve Therborn, a.g.e., s. 127-8.

[79] Wily Brandt'ın, Bruno Kreisky ve Olof Palme'ye 30.7.1973 tarihli mektubu, La Social-democratie et l'avenir, Paris, 1976, Ed. Galimard s. 130.

[80] Christiane HURTIG, De la S.F.I.O. au nouveau Parti Socialiste, Paris, 1970, éd. Ar. Colin, s. 79-81.

[81] The new programme of the Sociatist Party of Austria (1978'de yenilenmiş program), Viyana, 1978.

[82] Programme de Bad Godesberg, Revue Socialiste, 1960-1, s. 304, Paris. Zikredildiği yer: Social democratie on le compromis, s. 128.

[83] Programme de Bad Godesberg, a.g.e.

[84] The Programme of the Swedish Social Democratie Party (1975'te yenilenen biçimi), Stockholm, 1975.

[85] The New Programme of the Socialist Party of Austria, s. 9-10 (Viyana, 1978).

[86] Francis CASTLES, "The class constituency", New Statesman (aylık dergi), 29.9.1978, Londra.

[87] Bu bölümdeki rakamlar, Buci-Glucksmann, Therborn, Bergounioux ve Manin'in adı geçen eserlerinden derlenmiştir.

[88] Bergounioux ve Manin, a.g.e., s. 186.

[89] M. CHABZAT, J.P. CHEVENEMENT, G. TOUTAIN, Le CERES, urt combat pour le socialisme, Paris, 1975, éd. Calmann-Levy.

[90] Sosyal demokrasinin eğitim alanındaki çalışmaları ve bunların siyasal uzantılarıyla ilgili bilgiler, Bouginoux ve Manin'in ortak eserinden derlenmiştir.

[91] Bergounioux ve Manin, a.g.e., s. 202.

[92] Bergounioux ve Manin, a.g.e., s. 204.

[93] Francis CASTLES, "The Class Constituency", New Statesman dergisi, 29.9.1978.

[94] Olof PALME, "Brandt ve Kreisky'ye 17 Mart 1972 tarihli mektup", a.g.e., s. 35-36.

[95] Bergounioux ve Manin, a.g.e., s. 196.

[96] Willy BRANDT, "Kreisky ve Palme'ye 30 Temmuz 1973 tarihli mektup", a.g.e., s. 141.

[97] Olof PALME, "Brandt ve Kreisky'ye 29 Nisan 1974 tarihli mektup", a.g.e., s. 187-191.

[98] Michel ROCARD, Ou'est-ce que la social-democratie? (toplu eser), Paris, 1974, éd. Seull, s. 23.

[99] Buci-Giucksmann ve Therborn, a.g.e., s. 19.

[100] Adam PRZEWORSKI, "Social democracy as a historical phenomenon" (makale), zikredildiği yer, Le defi social-democrat, s. 241.

[101] Buci-Glucksmann ve Therborn, a.g.e., s. 281-285.

[102] "Evropean economics, a crisis forthe summit", International Herald Tribune, 7/4/1984.

[103] Andre GORZ, a.g.e., s, 10.

[104] Bruno KREISKY, "Brandt ve Palme'ye 8 Mayıs 1973 tarihli mektup", a.g.e., s. 99.

[105] Le Monde gazetesi koleksiyonları, ayrıca, Buckı-Glucksmann ve Therbora, a.g.e., s. 317.

[106] Andre GORZ, Adieu au proletariat, Paris, 1980, éd. Galilée.

[107] Bucko-Gluchsmann ve Therborn, a.g.e., s. 274.

[108] Willy BRANDT, "Kreisky ve Palme'ye 30 Temmuz 1973 tarihli mektup", a.g.e. s. 137.

[109] "The New Programme of the Socialist Party of Austria", madde 2.1.1 (Viyana, 1978).

[110] Bergounioux ve Manin, a.g.e., s. 188.

[111] Olof PALME, "Brandt ve Kreisky'ye 17.3.1972 tarihli mektup", a.g.e., s. 46.

[112] Bruno KREISKY, "Brandt ve Palme'ye 8.5.1973 tarihli mektup", a.g.e. s. 86-87.

[113] Buci-Glucksmann ve Therborn, a.g.e., s. 309.

[114] Bergounioux ve Manin, a.g.e. s. 173. (Çeşitli ülkelerdeki sendikaların yönetime katılmalarına ilişkin bilgiler aynı çalışmadan derlenmiştir.)

[115] Olof PALME, "Brandt ve Kreisky'ye 10 Mayıs 1973 tarihli mektup", a.g.e., s. 116-119.

[116] "Meidner Projesi"ne ilişkin yabancı basında özellikle 1983 Aralık ayında çıkmış yazılar ve Şahin Alpay'ın "İsveç'te Çoğulcu Yapı Tehlikede mi?" başlıklı incelemesi, Cumhuriyet gazetesi, 9.1.1984 (Siyaset eki).

[117] Willy BRANDT, "Kreisky ve Palme'ye 17 Şubat 1972 tarihli mektup", a.g.e., s. 23.

[118] Olof PALME, "Brandt ve Kreisky'ye 29 Nisan 1974 tarihli mektup", a.g.e., s. 180. (Demokratik sosyalizm, sosyal demokrasi gibi tanımların birlikte ve benzer şekilde kullanıldığı burada da dikkati çekiyor.)

[*1] 1981 sonrasında, Fransa, Yunanistan ve İspanya'da sosyal demokrasi tek başına iktidar olmuştur. Akdeniz ülkesi kabul edersek, Portekiz'de en büyük parti olarak hükümet kurmuştur. İtalya'da, azınlıktaki sosyalist partinin başkanı, Başbakan olmuştur.

[*2] "Ahlâk" sözcüğü, genel değer yargılarının ifadesi olarak kullanılıyor.

[*3] Batı Avrupa'nın komünist partileri, daha ileriki tarihlerde çoğulcu demokrasinin kurallarını ve kalıcılığını benimsemişlerdir. Bu tercihi yapan komünist partilerin sosyal demokratlarla farklılaşması başka temel konularda devam etmiştir.

[*4] Sosyalizmin Varsayımları'nı Francızcaya çeviren Bon ve Burnier, kitaba yaptıkları ekte Bernstein'ı böyle tanımlıyor.

[*5] Bernstein, Friedrich Engels tarafından vasiyetinin gerçekleştirilmesiyle görevlendirilmiş olduğundan, hem "vasiyeti yerine getiren kişi" hem de "bir olayı, kurumu, işi sona erdiren kişi" anlamına gelen "likidatör" tanımı, bazı Marksçılar tarafından bir küçümseme ifadesi olarak Bernstein için kullanılmış, onun "sosyalizmin likidatörü olduğu" iddiası böylece ima edilmiştir.

[*6] "Revizyonizm" tanımı, sosyal demokrasi ve Bernstein çerçevesinde, küçültücü bir anlam taşımaz. "Revizyonist"in küçültücü kullanımına, daha çok, Marksizmin sosyal demokrasiye yönelik eleştirilerinde rastlanmaktadır.

[*7] Bernstein'ın burada kastettiği, terörizmin araç olarak kullanılmasını öngören ve terörizme öncelik tanıyan anlayışlardır.

[*8] Yanlış anlamaya yol açmamak için tekrar belirtelim: Günümüz Batı Avrupa'sındaki komünist partileri, 20. yüzyıl başındaki ihtilâlci ve klasik demokrasi karşıtı yaklaşımlarını, proletarya diktası görüşünü zaman içinde terk etmişlerdir. Bu partileri günümüzde sosyal demokratlardan ayıran etkenler, daha çok ekonomi, sosyalleştirmenin çok yaygın bir uygulama ve vazgeçilmez ilke olması, dış siyaset, karşıt sınıfın sürekliliği gibi farklılaşmalardan kaynaklanmaktadır. Genel çizgileriyle Batı Avrupa komünist partileri de klasik demokrasiyi kural olarak günümüzde benimsemektedir.

[*9] Odillon Barrot (1791-1873): Fransa'daki liberal fakat kraliyetçi muhalefetin lideri, 1848-49'da Başbakan. Barrot'nun, Engels tarafından zikredilen bu ünlü deyişi, Başbakanlığı yıllarındaki bir olayla ilgili: Bir halk ayaklanmasını önce tahrik etmek, sonra bunu bastırarak bir darbe yoluyla istediği monarşiyi kurmak amacındaki Barrot, halkın tahrike kapılmaması ve ayaklanmaması üzerine çaresiz kalmış, harekete geçememiş ve yasal çerçevenin aslında kendi hükümet darbesini engellemesinden, "bu yasallık bizi öldürüyor" sözleriyle yakınmıştı...

[*10] Sosyalizm ve sosyal demokrasi tanımlarının eşanlamda kullanılması burada da dikkati çekiyor.

[*11] Dikkat edilirse, daha önce değindiğimiz gibi, "sosyalist, demokratik sosyalist, sosyal demokrat" tanımları bu parti programlarında birlikte ve eşanlamlı kullanılmaktadır.

[*12] Bu, çoğulcu demokratik süreci benimseyen Batı Avrupa komünist partileriyle sosyal demokrasi arasındaki önemli bir farklılaşmadır; komünist partilerinin özelliği burjuvazinin ekonomik temellerini ortadan kaldırmayı amaçlamalarıdır.

[*13] Sosyal demokrasinin uzun süre iktidarda kaldığı İsveç ve İngiltere'de, sermaye kesiminin kendi içindeki paylaşımında büyük bir merkezileşmenin söz konusu olması ilginçtir: İsveç'in ünlü Walenberg ailesi, çeşitli sınai ve mali kurumlar aracılığıyla, İsveç'in en büyük yirmi şirketinden dokuzunu kontrol etmekte ve özel kesimdeki işgücünün yüzde 13'ünü istihdam etmektedir (1970'in rakamlarıyla). İngiltere'deki en büyük yüz şirketin toplam üretimin içindeki payı, 1950'de yüzde 20; 1973'te yüzde 46; 1980'de yüzde 66 olarak belirtilmektedir.

Sosyal demokratlar bu tekelleşmeye karşı çıkmakla beraber, şöyle bir mantığı da savunmaktadır: Sosyal demokrasinin iddiası, çalışan kitlelerin sermaye karşısındaki eşitliğini artırmak, gelir adaletini bu iki kesim arasında öngörmektir. Sermayenin kendi içindeki eşitlik ya da eşitsizlik sorunu, sosyal demokrasinin öncelikli bir sorunu değildir...

[*14] Her iki parti de, 1983'te girdikleri seçimlerde dış politika konularında "radikal çözümler" önererek "sola ağırlık vermeye" çalışmıştır. Dengeyi bu yönde de tutturamamış olsalar gerek ki, seçimleri kaybetmişlerdir.

[*15] "Kültür" tanımını burada kapsayıcı anlamıyla, bir "değer yargıları silsilesi ve bütünü" olarak kullanıyoruz.

[*16] 1970'ler bunalımının büyük ölçüde dış etkenlere, özellikle temel girdi niteliğindeki petrole bağlı olması, onun farklılık nedeni olarak görülmektedir.

[*17] Oranın yüksekliği şaşırtıcı gelebilir. Oysa, bunun anlamı, örneğin bir şirketin ödediği kurumlar vergisinin yüzde 60'tan, yüzde 80'e çıkarılması değildir. Şirketin dağıtacağı net kâr payı üzerinden bu hesap yapılmaktadır. Ayrıca, aynı gelir üzerinden alınan vergiler toplamının, gelirin yüzde 80'ini aşmayacağı kuralı, Meidner Yasası'nın getirdiği kesintiyi sınırlayabilmektedir.